

ND=15.520
ΚΟΕ: 15.389

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Υποβάλλεται από την: Κωνσταντίνα Σκλάβου

**ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΝΔΟΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗΣ ΒΙΑΣ
ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ ΤΩΝ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ:
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΛΕΚΑΝΟΠΕΔΙΟΥ ΑΤΤΙΚΗΣ**

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΑΡΤΙΝΟΠΟΥΛΟΥ ΒΑΣΙΛΙΚΗ – Επιβλέπουσα Καθηγήτρια

ΤΣΑΛΙΚΟΓΛΟΥ ΦΩΤΕΙΝΗ – Μέλος Επιτροπής

ΚΟΡΩΝΑΙΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ – Μέλος Επιτροπής

Αθήνα, 2007

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Τα τελευταία χρόνια το θέμα της ενδοοικογενειακής βίας έχει βρεθεί στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος των επιστημόνων και αποτελεί αντικείμενο πολλών ερευνητικών εργασιών. Εξάλλου αποτελεί κοινό τόπο η άποψη ότι η βία κατά των γυναικών είναι ένα φαινόμενο που διατρέχει όλες τις κουλτούρες, σε όλα τα μήκη και πλάτη της γης, και πλήττει άτομα όλων των κοινωνικών στρωμάτων, ανεξαρτήτου χαρακτηριστικών, οικονομικής κατάστασης και μορφωτικού επιπέδου. Η επιστημονική έρευνα όμως έχει αναδείξει τις διαφορετικές όψεις του φαινομένου, τόσο στον τρόπο εκδήλωσης, όσο και στις συνέπειες που επιφέρει, όταν υπάρχουν ποιοτικές διαφοροποιήσεις στα κοινωνικά χαρακτηριστικά των ομάδων, από τις οποίες προέρχονται οι θύτες και τα θύματα.

Στο πλαίσιο αυτό η παρούσα διδακτορική διατριβή επιδιώκει την ποιοτική προσέγγιση και αποτύπωση του προβλήματος της ενδοοικογενειακής βίας σε δείγμα κακοποιημένων γυναικών προσφύγων και μεταναστριών. Συγκεκριμένα μελετήθηκαν οι σωματικές, ψυχολογικές και κοινωνικές επιπτώσεις της βίας στις γυναίκες και το πώς αυτές επιδρούν στη διαδικασία της κοινωνικής τους ένταξης. Τα αποτελέσματα της ερευνητικής διαδικασίας αναδεικνύουν τις διαστάσεις του προβλήματος στον εν λόγω πληθυσμό και τις επιπτώσεις που επιφέρει στη σωματική, την ψυχική υγεία και τους βασικούς τομείς της ενσωμάτωσης των γυναικών θυμάτων. Επίσης αποτυπώνεται ο ρόλος του πολιτισμικού παράγοντα και της διαδικασίας της μετανάστευσης στη διαμόρφωση της δυναμικής ή την αναπαραγωγή της ενδοοικογενειακής βίας που εν τέλει οδηγούν στην παρεμπόδιση της κοινωνικής ένταξης, δεδομένων των προβλημάτων που αντιμετωπίζει η Ελλάδα, ως χώρα υποδοχής προσφύγων και μεταναστών.

ABSTRACT

Domestic violence achieved heightened attention as a serious social problem in the early 1970s. Several studies have shown that transcends all economic, social, religious and cultural barriers. Scientific research had highlighted different perspectives of the phenomenon, regarding the way it takes place and its resulting consequences. However, the cultural dimension of domestic violence still remains a challenge, particularly in the age of globalisation.

The present PhD study is an approach to the problem of domestic violence in immigrant and refugee women. It was hypothesized that physical, psychological and social consequences of violence towards women have impacts on multiple levels of their integration. In addition, a number of environmental, cultural and psychological variables that play an important role in the assessment of violent behaviour, were examined.

The findings of the research outlined the consequences that domestic violence has on the social integration process of the victims and identified the cultural factor, as the most significant predictor of violence. The significance of these factors and the effects of the immigration process contribute in the genesis and reproduction of domestic violence.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Με την ολοκλήρωση της παρούσας διατριβής αισθάνομαι την ανάγκη να εκφράσω τις ευχαριστίες μου σε όλους εκείνους που άμεσα και έμμεσα συνέβαλαν προς την κατεύθυνση αυτή. Στη διάρκεια της συλλογής του υλικού και της συγγραφής είχα την ευκαιρία και την τύχη να γνωρίσω ανθρώπους, εντός και εκτός Ελλάδας, που με βοήθησαν ενεργά και με ενθάρρυναν από την πρώτη στιγμή ως και τα τελικά στάδια της προσπάθειάς μου.

Δεν θα μπορούσα όμως να μην καταθέσω τις θερμές ευχαριστίες μου στην καθηγήτριά μου και Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Ψυχολογίας, κυρία Βάσω Αρτινοπούλου, η οποία σε όλη τη διάρκεια της εκπόνησης της διατριβής μου δαπάνησε μεγάλο μέρος από το χρόνο της, στάθηκε δίπλα μου και αποτέλεσε για εμένα ένα σταθερό σημείο αναφοράς, τόσο με την επιστημονική της καθοδήγηση στη διαμόρφωση του περιεχομένου, όσο και με την ηθική συμπαράσταση και ενθάρρυνσή της προς την κατεύθυνση της παραγωγής μιας ποιοτικής δουλειάς.

Επίσης θέλω να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στα μέλη της επιτροπής, την Καθηγήτρια Ψυχολογίας, κυρία Φωτεινή Τσαλίκογλου και την Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Ψυχολογίας, κυρία Αλεξάνδρα Κορωναίου, οι οποίες είχαν ένα διακριτικό, αλλά σημαντικό ρόλο, σε όλη τη διάρκεια και στο στάδιο της τελικής διαμόρφωσης της διατριβής, όπου μου παρείχαν πολύτιμες πληροφορίες και υποδείξεις.

Η παρούσα διατριβή δεν θα είχε ολοκληρωθεί χωρίς την αγάπη, τη συμπαράσταση και την κατανόηση από την πλευρά του συζύγου μου, Βασίλη Θεοδώρου και της οικογένειάς του. Ευχαριστώ θερμά τους γονείς του Νεοκλή και Ευφροσύνη Θεοδώρου, αλλά και τον ίδιο που ήταν καθημερινά παρόν με υπομονή και αμέριστο ενδιαφέρον, παρέχοντάς μου πρακτική βοήθεια μου, αλλά και ηθική υποστήριξη σε δύσκολες στιγμές. Η στήριξή του σε όλη αυτή τη διαδρομή ήταν ανεκτίμητη.

Θέλω ακόμη να ευχαριστήσω μέσα από την καρδιά μου την πραγματική φίλη και συνάδελφο Κωσταντή Λαμπάκη για την αγάπη και το ενδιαφέρον της, αλλά και για τις ώρες που περάσαμε μαζί, συζητώντας τις ανησυχίες, αλλά και τους προβληματισμούς μας γύρω από τις διατριβές μας.

Τέλος δεν θα ήθελα να παραλείψω ένα μεγάλο ευχαριστώ σε όλους εκείνους που μου παρείχαν διευκολύνσεις στην εξεύρεση του εμπειρικού υλικού και στη διεξαγωγή της έρευνας και ιδιαίτερα προς την Καθηγήτρια Παντείου και Πρόεδρο του Ελληνικού Συμβουλίου για τους Πρόσφυγες, κυρία Ηρώ Νικολακοπούλου – Στεφάνου. Η προθυμία και η υποστήριξή της συνέβαλλαν σημαντικά στην ολοκλήρωση ερευνητικής διαδικασίας σε ένα δύσκολο πληθυσμό.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ..... σελ. 4

ΜΕΡΟΣ Α: ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ: ΕΝΔΟΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΒΙΑ ΚΑΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Ενδοοικογενειακή Βία: Κριτική Επεξεργασία Θεωρητικών

Αιτιολογικών Προσεγγίσεων

Θεωρίες για την ενδοοικογενειακή βία	σελ. 9
1. Κοινωνικό - πολιτισμικές θεωρίες	
1.1. Η θεωρία των Κοινωνικά Στρεσογόνων Παραγόντων	σελ. 9
1.2. Η θεωρία του Πολιτιστικού Μοντέλου	σελ. 10
1.3. Η θεωρία της Υποκουλτούρας της Βίας	σελ. 11
1.4. Η θεωρία της Κοινωνικής Συναλλαγής	σελ. 12
1.5. Οικολογικές – Πολιτιστικές θεωρίες	σελ. 12
2. Ψυχολογικές θεωρίες	
2.1. Ψυχαναλυτικές προσεγγίσεις	σελ. 13
2.2. Θεωρίες Προσωπικότητας – Η βιολογική προδιάθεση στη Βία	σελ. 14
2.3. Η Κοινωνική Μάθηση	σελ. 15
2.4. Η θεωρία της Ευαλωτότητας	σελ. 16
2.5. Η θεωρία της Προσκόλλησης	σελ. 16
2.6. Η Συμπεριφοριστική προσέγγιση της επιθετικότητας	σελ. 17
2.7. Γνωσιακή προσέγγιση της ενδοοικογενειακής βίας	σελ. 17
2.8. Η θεωρία της Μαθημένης Αβοηθησίας	σελ. 19
2.9. Η Κυκλική θεωρία της Βίας	σελ. 20
3. Φεμινιστικές θεωρίες	
3.1. Ανθρωπολογικές ερμηνείες του φαινομένου της βίας κατά των γυναικών ...	σελ. 21
3.2. Η θεωρία του Κοινωνικού Φύλου	σελ. 21
3.3. Η φεμινιστική προσέγγιση – Το Πατριαρχικό Μοντέλο	σελ. 22
4. Τα Πολυπαραγοντικά Μοντέλα Ανάλυσης της ενδοοικογενειακής βίας	σελ. 24
5. Θεωρητικά συμπεράσματα – σχολιασμός	σελ. 27
5.1. Η αναγκαιότητα για ένα Πολυπαραγοντικό Μοντέλο Ανάλυσης της ενδοοικογενειακής βίας	σελ. 29
5.2. Οι ιδιαιτερότητες του πληθυσμού των Προσφύγων και Μεταναστών	σελ. 31
5.3. Παρουσίαση του Πολυπαραγοντικού Μοντέλου Ανάλυσης της Ενδοοικογενειακής Βίας στους Πληθυσμούς των Προσφύγων και Μεταναστών..	σελ. 32

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Η Διαπολιτισμικότητα της Ενδοοικογενειακής Βίας

2.1. Διαπολιτισμικές όψεις της ενδοοικογενειακής βίας	σελ. 33
2.2. Ορισμός της ενδοοικογενειακής βίας και προσδιορισμός των βασικών χαρακτηριστικών της βίαιης σχέσης	σελ. 36
2.2.1. Τα χαρακτηριστικά της βίαιης σχέσης	σελ. 38
2.3. Πολιτισμικές προσεγγίσεις της βίας γενικά	σελ. 39
2.3.1. Η πολιτισμική διάσταση της ενδοοικογενειακής βίας	σελ. 40
2.4. Η ενδοοικογενειακή βία στους πληθυσμούς των προσφύγων και μεταναστών	σελ. 41
2.4.1. Η διαδικασία της μετανάστευσης και η υποδοχή ως παράγοντες πρόκλησης της ενδοοικογενειακής βίας	σελ. 43

2.4.2. Η θρησκεία και η πατριαρχική οικογένεια ως παράγοντες δημιουργίας και μεταβίβασης της ενδοοικογενειακής βίας	σελ. 47
2.4.3. Ενδοοικογενειακή βία και διαδικασία υποδοχής: η ελληνική πραγματικότητα	σελ. 50
2.5. Συμπεράσματα κεφαλαίου	σελ. 52

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: : Η Κοινωνική Ένταξη των Γυναικών Προσφύγων και Μεταναστριών

3.1. Πρόσφυγες και μετανάστες στην Ελλάδα: Στοιχεία, ορισμοί	σελ. 54
3.1.1. Η διαδικασία υποδοχής και ένταξης στην Ελλάδα	σελ. 57
3.2. Η διαδικασία της κοινωνικής ένταξης γενικά	σελ. 59
3.2.1. Ο πολιτισμικός παράγοντας στη διαδικασία της κοινωνικής ένταξης	σελ. 61
3.3. Κοινωνική ένταξη στις γυναίκες πρόσφυγες και μετανάστριες	σελ. 62
3.3.1. Η διαδικασία της κοινωνικής ένταξης των αλλοδαπών γυναικών στην ελληνική κοινωνία	σελ. 64
3.4. Συμπεράσματα κεφαλαίου	σελ. 66

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: Οι Επιπτώσεις της Ενδοοικογενειακής Βίας στην Κοινωνική Ένταξη των Γυναικών Προσφύγων και Μεταναστριών

4.1. Οι μορφές και οι επιπτώσεις της ενδοοικογενειακής βίας γενικά	σελ. 68
4.2. Οι επιπτώσεις της ενδοοικογενειακής βίας στους πληθυσμούς των αλλοδαπών Συγκριτικά ερευνητικά δεδομένα	σελ. 70
4.2.1. Σωματικές επιπτώσεις	σελ. 76
4.2.2. Επιπτώσεις στη σεξουαλική – αναπαραγωγική υγεία	σελ. 77
4.2.3. Ψυχολογικές επιπτώσεις	σελ. 77
4.2.4. Κοινωνικές επιπτώσεις	σελ. 79
4.3. Ενδοοικογενειακή βία και κοινωνική ένταξη των αλλοδαπών γυναικών γενικά	σελ. 80
4.3.1. Η ενδοοικογενειακή βία και η κοινωνική ένταξη των αλλοδαπών γυναικών θυμάτων στη χώρα μας	σελ. 82
4.4. Συμπεράσματα κεφαλαίου	σελ. 85

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: Συμπεράσματα θεωρητικού μέρους .....

σελ. 88

ΜΕΡΟΣ Β: ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Η πιλοτική έρευνα

1.1. Αντικείμενο και στόχοι	σελ. 93
1.2. Μεθοδολογία	σελ. 93
1.3. Παρουσίαση των ερευνητικών δεδομένων	σελ. 96
1.4. Αποτελέσματα πιλοτικής έρευνας	σελ. 119
1.5. Σχολιασμός συμπερασμάτων	σελ. 120

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Η κύρια έρευνα

2.1. Αντικείμενο και στόχοι	σελ. 122
2.2. Ερευνητικά ερωτήματα	σελ. 122
2.3. Εννοιολογική αποσαφήνιση βασικών ορισμών	σελ. 123
2.4. Χρησιμότητα και συμβολή της έρευνας	σελ. 125
2.5. Μεθοδολογία έρευνας	σελ. 127
2.5.1. Το ποιοτικό πρότυπο έρευνας	σελ. 128
2.5.2. Εγκυρότητα και αξιοπιστία σχεδίου έρευνας	σελ. 130
2.6. Περιορισμοί και δυσχέρειες στην ερευνητική διαδικασία	σελ. 131
2.7. Διαδικασία επιλογής δείγματος	σελ. 133
2.8. Εργαλείο συλλογής δεδομένων	σελ. 134
2.9. Μέθοδος ανάλυσης δεδομένων	σελ. 138

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: Τα ερευνητικά πορίσματα

3.1. Δημογραφικά στοιχεία	σελ. 140
3.1.1. Ανάλυση και σχολιασμός	σελ. 143
3.2. Διαδικασία μετανάστευσης	σελ. 144
3.2.1 Ανάλυση και σχολιασμός	σελ. 147
3.3. Γενικά θέματα κοινωνικής ένταξης	σελ. 148
3.3.1.Ανάλυση και σχολιασμός	σελ. 154
3.4. Υγεία	σελ. 156
3.4.1. Ανάλυση και σχολιασμός	σελ. 158
3.5. Εκπαίδευση, εκμάθηση γλώσσας	σελ. 159
3.5.1. Ανάλυση και σχολιασμός	σελ. 165
3.6. Εργασία	σελ. 167
3.6.1. Ανάλυση και σχολιασμός	σελ. 171
3.7. Ψυχαγωγία, ελεύθερος χρόνος	σελ. 173
3.7.1. Ανάλυση και σχολιασμός	σελ. 174
3.8. Περιγραφή των επεισοδίων της ενδοοικογενειακής βίας	σελ. 175
3.8.1.Ανάλυση και σχολιασμός	σελ. 186
3.9. Χαρακτηριστικά βίαιου συντρόφου	σελ. 189
3.9.1. Ανάλυση και σχολιασμός	σελ. 192
3.10. Έμμεση γνώση για κρούσματα ενδοοικογενειακής βίας	σελ. 194
3.10.1. Ανάλυση και σχολιασμός	σελ. 195
3.11. Επιπτώσεις ενδοοικογενειακής βίας	σελ. 195
3.11.1. Ανάλυση και σχολιασμός	σελ. 211
3.12. Διαπιστώσεις επί της διεξαγωγής της έρευνας	σελ. 214

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: Συμπεράσματα έρευνας

4. Παρουσίαση συμπερασμάτων	σελ. 217
4.1. Δημογραφικό προφίλ και κοινωνικά χαρακτηριστικά των θυμάτων	σελ. 217
4.2. Δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά θύτη	σελ. 218
4.3. Μετανάστευση, επεισόδια βίας και κοινωνική ένταξη	σελ. 218
4.4. Σημαντικά προβλήματα κοινωνικής ένταξης και επιπτώσεις της ενδοοικογενειακής βίας	σελ. 219
4.5. Οι επιπτώσεις της ενδοοικογενειακής βίας στην υγεία και η κοινωνική ένταξη.	σελ. 219
4.6. Η εκπαίδευση και οι επιπτώσεις της ενδοοικογενειακής βίας	σελ. 219
4.7. Η εργασία και οι επιπτώσεις της ενδοοικογενειακής βίας	σελ. 220
4.8. Η αναζήτηση βοήθειας και η πρόσβαση σε μέσα και πηγές	σελ. 221
4.9. Η ύπαρξη υποστηρικτικών δικτύων και η ψυχαγωγία, ως παράγοντες παρεμπόδισης της κοινωνικής ένταξης	σελ. 221
4.10. Η θυματοποίηση των παιδιών	σελ. 222
4.11. Οι επιπτώσεις της ενδοοικογενειακής βίας στην κοινωνική ένταξη των θυμάτων.....	σελ. 222
4.12. Έμμεση γνώση για τη βία	σελ. 223

ΜΕΡΟΣ Γ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΑ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Συμπεράσματα

1.1. Συμπεράσματα – θεωρητικά και ερευνητικά	σελ. 225
1.2. Προτάσεις	σελ. 227
1.2.1. Στο επίπεδο του σχεδιασμού πολιτικών	σελ. 227
1.2.2. Για περαιτέρω επιστημονική έρευνα	σελ. 229

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	σελ. 230
--------------------	----------

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η βία και οι διακρίσεις κατά των γυναικών είναι ένα φαινόμενο τόσο παλιό, όσο και η ύπαρξη του ανθρώπου πάνω στη γη. Ιστορικά και ανθρωπολογικά στοιχεία επιβεβαιώνουν ότι η γυναίκα ήταν το σύνθημα θύμα βίας στην οικογένεια¹. Ο Malinowski² στο βιβλίο του «Sex, Culture and Myth» υποστηρίζει ότι σε πολλούς πολιτισμούς δινόταν το δικαίωμα στον άνδρα να χτυπάει τη γυναίκα του. Η κακοποίηση και η πρόκληση σωματικών βλαβών αποτελούσαν την ένδειξη της εξουσίας και την επιβολή του πάνω σε αυτή.

Οι ανθρωπολογικές μελέτες επιβεβαιώνουν ότι οι κοινωνικές διακρίσεις εις βάρος των γυναικών αποτελούν την αρχαιότερη μορφή πολιτικής εξάρτησης, καθώς «παρουσιάζονται, στο στάδιο των ακέφαλων κοινωνιών, σε στενή συνάρτηση με τις σχέσεις εξουσίας και το γόητρο, για να μεταλλαχθούν κατά την περίοδο της φιλαρχίας ως το δεσποτισμό σε μέσο εδραίωσης της εξουσίας, των πηγών και των μέσων παραγωγής»³. Σε περιόδους πολέμων και εχθροπραξιών δε οι γυναίκες των ηττημένων αποτελούσαν τα λάφυρα των νικητών, ενώ ήταν από τις πρώτες ομάδες που βάλλονταν από τις διαμάχες και κατέληγαν, στην καλύτερη των περιπτώσεων, ως σκλάβες. Επίσης αποτελούσε κοινή πρακτική πολλών επιδρομών να επιδίδονται σε βιασμούς γυναικών και σε άλλες εξευτελιστικές πράξεις⁴.

Στην αρχαία Ελλάδα, από τα ελάχιστα ιστορικά ευρήματα που διαθέτουμε, λόγω της απουσίας αναφορών για τις γυναίκες, αναδεικνύεται η κατωτερότητά τους στη δημόσια ζωή και η άσκηση βίας, ως απόρροια της σχέσης τους με τον άνδρα – προστάτη πατέρα, σύζυγο ή αδελφό⁵. Ο πατέρας για παράδειγμα είχε δικαίωμα να θανατώσει ή να πουλήσει την κόρη του ως δούλη, αν αυτή έχανε την αγνότητά της από άνδρα που δεν είχε διαλέξει ο ίδιος, ενώ ο νόμος των Αθηναίων έδινε το δικαίωμα στο σύζυγο να αυτοδικήσει στο μοιχό εραστή με βασανιστήρια μέχρι θανάτου μπροστά στους δικαστές και στη μοιχαλίδα απαγορευόταν η είσοδος στα ιερά. Η στέρηση των θρησκευτικών καθηκόντων, στιγμάτιζε τη γυναίκα και την απομάκρυνε από ένα σημαντικό κομμάτι της κοινωνικής ζωής⁶, αφού ο λόγος που έβγαιναν από το σπίτι ήταν οι οικιακές εργασίες ή τα θρησκευτικά καθήκοντα. Η εξάρτησή τους από τους άνδρες ήταν τέτοια, ώστε ο Oswan

¹ Dobash E., Dobash R., «The politics and policies of responding to violence against women», in: Hanmen J., Itzin C. (ed.), *Home truths about domestic violence. Feminist influences on policy and practice*, New York, Routledge, 2000, 187 – 20, σελ. 189.

² Bernard C., Schaffer E., *Η καθυμερινή βία στο γάμο. Κείμενα για μια κοινωνιολογία της εξουσίας και του έρωτα*, Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής, χ.χ. σελ. 22.

³ Δημητρίου Σ., *Μορφές βίας*, Αθήνα, Σαββάλας, 2003, σελ. 150.

⁴ Martin D., *Battered Wives*, USA, Volcano Press, 1981^ο, σελ. 27 – 28.

⁵ Blundells S., *Γυναίκα στην Αρχαία Ελλάδα*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2004, σελ. 15 – 16.

⁶ Cohen D., *Νόμος Σεξουαλικότητα και Κοινωνία. Η επιβολή της ηθικής στην Κλασική Αθήνα*, Αθήνα, Κάτοπτρο, 1991, σελ. 102.

Μυτγay⁷ υπογραμμίζει ότι η θέση των γυναικών στην αρχαία Ελλάδα είχε πολλά κοινά σημεία με τη ζωή των γυναικών στις ισλαμικές χώρες.

Στο Βυζάντιο αν ένας σύζυγος αμφισβητούσε την πίστη της γυναίκας του, της επέβαλλε να κρατήσει στα χέρια της πυρακτωμένα σίδερα και σε περίπτωση που σε λίγες μέρες οι πληγές είχαν επουλωθεί αποδεικνυόταν η αθωότητά της, αλλιώς καταδικαζόταν ως μοιχαλίδα με σωματικές ποινές⁸. Στα χρόνια του Ιουστινιανού συνηθιζόταν η διαπώμπευση της μοιχαλίδας, στο διασυρμό της οποίας συμμετείχε ενεργά και ο κόσμος⁹, ενώ συχνή ήταν και η διαπώμπευση του συζύγου, όταν η κοινωνία θεωρούσε ότι δεν μπορούσε να επιβληθεί στη γυναίκα του και να την συνειτίσει. Σε πολλούς αρχαίους πολιτισμούς η βία κατά των γυναικών σχετιζόταν με τη μοιχεία. Το Ρωμαϊκό, το Βιβλικό, το Ασσυριακό και το Βαβυλωνιακό δίκαιο έδινε το δικαίωμα στον απατημένο σύζυγο να σκοτώσει τον μοιχό και τη μοιχαλίδα¹⁰. Ειδικά στο ρωμαϊκό οικογενειακό δίκαιο η εξουσία του πατέρα (*paterfamilias* και *patria potestas*) ήταν απεριόριστη και εκτεινόταν μέχρι και στο δικαίωμα ζωής ή θανάτου σε όλα τα μέλη της οικογένειας¹¹.

Στο Μεσαίωνα, στη Γαλλία, ο άνδρας είχε το δικαίωμα να δείρει τη γυναίκα του αν αυτή έκανε απιστία, δεν τον άκουγε ή του αντιμιλούσε, ενώ στην Αγγλία οι τέσσερις κατηγορίες ανθρώπων που άνδρας μπορούσε να δείρει ατιμώρητα ήταν οι σκλάβοι, οι προδότες, οι εθνικοί και οι γυναίκες¹². Οι γυναίκες που είχαν υποστεί ξυλοδαρμούς ή άλλου είδους σωματικής βίας δεν εμφανίζονταν καν στα δικαστήρια. Στις ελάχιστες εξαιρέσεις που αφορούσαν άγριους ξυλοδαρμούς οι σύζυγοι δεν αρνούταν ότι τις χτύπησαν, αλλά υποστήριζαν ότι το έκαναν με σύνεση και λόγω της προκλητικής συμπεριφοράς των γυναικών. Έτσι οι δράστες παρέμεναν ατιμώρητοι, εξαγόραζαν τις ποινές τους ή λόγω του χαμηλού κοινωνικού επιπέδου των θυμάτων το έγκλημα καλυπτόταν επιμελώς με την έγκριση των εκπροσώπων της δικαιοσύνης¹³.

Παρόμοια κατάσταση επικρατούσε και σε άλλες χώρες. Μεταξύ του 1620 και του 1680 στο Έσεξ εκδικαζόταν μια υπόθεση βιασμού ανά δυο χρόνια και σύμφωνα με τη Χάφτον¹⁴ όλο το 18^ο αιώνα υπήρχε η πεποίθηση ότι οι άνδρες μπορούσαν να συμμορφώνουν τις γυναίκες τους δια της βίας. Ενδεικτικά είναι το παράδειγμα από το δικαστήριο του Μισισιπή, το οποίο το 1824

⁷ Middleton H., *Οι γυναίκες στην Αρχαία Ελλάδα – Ο Κόσμος των Αρχαίων*, Αθήνα, Σαββάλας, 2003, σελ. 79.

⁸ Γιαρένη Ι., *Γυναίκα και Ανθρώπινα Δικαιώματα*, Αθήνα, Έλλην, 2004, σελ. 119.

⁹ Δημητρίου, ό. π., σελ. 172.

¹⁰ Cohen, ό. π., σελ. 198 – 199.

¹¹ Fantham E., Peet Foley H., Boumel Kampen N., Pomeroy S., Shapiro A., *Οι Γυναίκες στον Αρχαίο Κόσμο*, Αθήνα, Πατάκης, 2004, σελ. 293.

¹² Bernard, Schaffer, ό. π., σελ. 22.

¹³ Vigarello G., *Ιστορία του βιασμού 16^{ος} – 20^{ος} αιώνας*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2001, σελ. 111 και 121, στη Γαλλία, στην περίοδο του Παλαιού Καθεστώτος, από το 1540 – 1692, καταγράφηκαν 49 υποθέσεις στο Παρλαμέντο του Παρισιού, ενώ 1 στις 7 μηνύσεις των γυναικών καταλήγει στη φυλάκιση του δράστη.

¹⁴ Χάφτον Ο., *Ιστορία των Γυναικών στην Ευρώπη (1500 – 1800)*, Αθήνα, Νεφέλη, 2003, σελ. 337.

εκχωρούσε στον άνδρα το δικαίωμα να κακοποιεί τη γυναίκα του με την προϋπόθεση να μην τη σκοτώσει, ενώ περίπου την ίδια εποχή το αγγλικό δίκαιο νομιμοποιούσε τη βία, με την προϋπόθεση η βέρα που χρησιμοποιεί ο δράστης να μην ξεπερνά τη διάμετρο του αντίχειρά του. Η ρύθμιση έμεινε στην ιστορία ως ο «νόμος του αντίχειρα»¹⁵.

Συμπερασματικά πριν το 1960 – 1970 το θέμα της βίας αντιμετωπιζόταν περιορισμένα τόσο από επιστημονική άποψη, όσο και στο επίπεδο της νομικής και κοινωνικής παρέμβασης. Από το 19^ο αιώνα διαφαίνεται μια αλλαγή στη δικαστική πρακτική, σχετικά με τον τρόπο προσδιορισμού της ενοχής. Στη Γαλλία αναγνωρίζεται η ηθική βία, ορίζονται οι κολάσιμες πράξεις και σταδιακά αυξάνονται οι μηνύσεις και οι καταγγελίες βιασμών¹⁶. Η μετάβαση αυτή έγινε σταδιακά και προς αυτή την κατεύθυνση συνέβαλαν το κίνημα του φεμινισμού, που εμφανίστηκε στην Ευρώπη το 19^ο αιώνα, η δράση των γυναικείων οργανώσεων¹⁷, καθώς και οι διεθνείς συμβάσεις/ πρωτοβουλίες που λήφθηκαν σε επίπεδο κρατών και ευρωπαϊκής ένωσης¹⁸.

Πρόκειται λοιπόν για ένα φαινόμενο διαχρονικό και διαπολιτισμικό. Μέχρι πρόσφατα στην Ινδία η σύζυγος θυσιαζόταν ως ανθρωποθυσία στον τάφο του συζύγου, ενώ στις Αραβικές και Ασιατικές χώρες τα δικαιώματα των γυναικών εξακολουθούν να παραβιάζονται. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του Αφγανιστάν. Ο Πρόεδρος του Ανώτατου Δικαστηρίου της χώρας απεφάνθη ότι καμία γυναίκα δεν μπορεί να ταξιδεύει περισσότερο από τρεις μέρες αν δεν συνοδεύεται από άνδρα συγγενή και πρότεινε η ποινή της μοιχείας να τιμωρείται με λιθοβολισμό της γυναίκας μέχρι θανάτου¹⁹.

Στη χώρα μας το ενδιαφέρον για τη βία κατά των γυναικών και συγκεκριμένα για την ενδοοικογενειακή κακοποίηση ξεκίνησε πολύ πρόσφατα. Η νομοθεσία για παράδειγμα κατέταξε το βιασμό σαν ένα έγκλημα κατά της ιδιοκτησίας του άνδρα μέχρι το νόμο 1419/84, όπου χαρακτηριζόταν τελικά σαν ένα έγκλημα που έπληττε το ήθος και τη σεξουαλική ελευθερία των

¹⁵ Χατζηφωτίου Σ., «Ενδοοικογενειακή Βία Κατά των Γυναικών και Παιδιών», Θεσσαλονίκη, Τζιόλας, 2005, σελ. 13 – 14.

¹⁶ Vigarello, ό.π., σελ. 296 – 297.

¹⁷ Καραμάνου Α., *Οι Γυναίκες στα Κέντρα αποφάσεων*, πρακτικά ευρωπαϊκού συνεδρίου με θέμα Στρατηγικές για την Ισότητα των Φύλων. Ευρώπη – Ελλάδα 1996 – 2005, Αθήνα, ΚΕΘΙ, 2001, σελ. 86 – 87.

¹⁸ Αρτινοπούλου, Β. *Ενδοοικογενειακή Κακοποίηση Γυναικών*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2006, σελ. 16 – 26, βλέπε αναλυτική παρουσίαση στην επισκόπηση των δράσεων για τη βία στην Ευρώπη και συγκεκριμένα τις αναφορές στις διασκέψεις των Ηνωμένων Εθνών για τις γυναίκες στο Μεξικό, το 1975, στο Πεκίνο το 1995, στη Νέα Υόρκη το 2000. Επίσης η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (Παρίσι, 10/12/1948), η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (Ρώμη, 4/11/1950), και ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Νίκαια, Γαλλία, 7/12/2000), η Πρωτοβουλία «Δάφνη», 1997 – 1999, η ενίσχυση του ρόλου των ΜΚΟ στην εξάλειψη της βίας, η Συνθήκη του Άμστερνταμ.

¹⁹ Ο Αγώνας της Γυναίκας, σελ. 47.

θυμάτων²⁰. Η παραδοσιακή εικόνα της Ελληνίδας, μέχρι τα πρόσφατα χρόνια, την παρουσιάζει προορισμένη αποκλειστικά να φροντίζει και να μεριμνά για τον άνδρα και τα παιδιά της²¹. Εστερείτο δε τη συμμετοχή στην παραγωγή και τις οικονομικές πηγές, τα θρησκευτικά και πολιτικά γεγονότα και στη λήψη αποφάσεων, στοιχεία ενδεικτικά για την εξουσία του άνδρα²².

Η πατριαρχική δομή της ελληνικής οικογένειας είναι ιστορικά κατοχυρωμένη²³. Η ανάδειξη και κατοχύρωση των γυναικείων δικαιωμάτων έγινε σταδιακά και κυρίως μέσω των αγώνων των ιδίων των γυναικών, εκπροσώπων ή μη του φεμινιστικού κινήματος²⁴ για να φτάσουμε στο ισχύον Σύνταγμα όπου η αρχή της ισότητας διασφαλίζεται μέσα από διατάξεις που αφορούν την εργασία, τα αξιώματα, την πρόσβαση στις δημόσιες λειτουργίες, την ισότητα ψήφου, τη φορολογική και στρατολογική ισότητα κ.α²⁵. Το πρόβλημα της ενδοοικογενειακής βίας παρέμενε επίσης στην αφάνεια μέχρι πρόσφατα. Στο κείμενο της Εθνικής Έκθεσης της Ελλάδος, για το 4^ο Παγκόσμιο συνέδριο του ΟΗΕ στο Πεκίνο (1994), αναφέρεται ξεκάθαρα ότι δεν έχει προσεγγιστεί ερευνητικά και δεν γνωρίζουμε παρά ελάχιστα για αυτό. Η Αρτινοπούλου²⁶ προσδιορίζει τη θεωρητική και ερευνητική ενασχόληση με το θέμα τα τελευταία έτη (1995 – 2006) και φτάνει στην πρόσφατη θέσπιση του νόμου για την ενδοοικογενειακή βία. Οι απόψεις αναφορικά με το περιεχόμενο και τη συμβολή του νόμου δίστανται²⁷.

²⁰ Hadjiyanni A., Kamoutsi F., «Dimensions of Public Debate on Sexual Violence against Women: Similarities and Differences Between Greece and EU Policy Framing», *The Greek Review of Social Research*, vol. 117, Β', 2005, 189 – 220, σελ. 192.

²¹ Χρονάκη Ζ., «Το γυναικείο κίνημα στην Ελλάδα», *Ιστορία και Πολιτισμός*, 7^{ος} τόμος, Αθήνα, Μαλλιάρης – Παιδεία, 1982, σσ. 297 – 316, σελ. 301, συγκεκριμένα αναφέρεται ότι «οι περισσότερες ήταν κλεισμένες στο σπίτι και με πρόσθετο λόγο την αγραμματοσύνη τους, δεν είχαν καμία δυνατότητα επικοινωνίας με τον έξω κόσμο και κοινωνικής προαγωγής ... θεωρούσαν το να εργάζεται μια γυναίκα υποτιμητικό, ακόμα και ηθικά ύποπτο ... η θέση της αγρότισσας ήταν ακόμα χειρότερη, κατατασσόταν σε μια θέση παραπλήσια με τα κατοικίδια» και «η θέση της αγρότισσας ήταν ακόμη χειρότερη από την πλευρά της αντιμετώπισης και της νοστοριάς απέναντί της, κατατασσόταν σε μια θέση παραπλήσια με τα κατοικίδια ζώα».

²² Dubisch J., «Introduction», in: Dubisch J. (ed.), *Gender and Power in Rural Greece*, New Jersey, Princeton University Press, 1986, pp. 5 – 41, σελ. 21.

²³ Institute of Equality, *Honour Based Violence Greece: Status Report*, Athens, October 2004, σελ. 7.

²⁴ Χρονάκη Ζ., «Το γυναικείο κίνημα στην Ελλάδα: Οι σπουδαιότεροι σταθμοί», *Πολιτιστικό Πανόραμα – Νέα Ελληνικά και Πολιτισμός*, Αθήνα, Βάνιας, 1994, σσ. 217 – 325, σελ. 319, ενδεικτικά αναφέρονται η Καλλιρόη Παρρέν – Σιγανού και η Αύρα Θεοδοροπούλου και στα νεότερα χρόνια η Ελένη Σκούρα, η Λίνα Τσαλδάρη κ.α.

²⁵ Γιαρένη, ό.π., σελ. 45 – 50., επίσης στο Σύνταγμα έχουν ενσωματωθεί διατάξεις για τα δικαιώματα των γυναικών από την Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, την Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

²⁶ Αρτινοπούλου, «Ενδοοικογενειακή Κακοποίηση ...», ό.π., σελ. 76 – 77, στο διάστημα αυτό υλοποιήθηκαν δράσεις και πρωτοβουλίες από φορείς και ΜΚΟ, με μεγάλες δυσκολίες και εμπόδια, κατοχυρώθηκαν τα δικαιώματα των γυναικών σε θεσμικό επίπεδο και το φαινόμενο της βίας εντάχθηκε στα κέντρα λήψης αποφάσεων, το 2002 συστάθηκε Διευρυτική Επιτροπή για την Ενδοοικογενειακή Βία και το σχέδιο νόμου ολοκληρώθηκε το 2003, το 2005 διαμορφώθηκε νέο σχέδιο και ψηφίστηκε το 2006.

²⁷ Νόμος 3500, ΦΕΚ 232/24-10-2006, Νόμος για την Καταπολέμηση της Ενδοοικογενειακής Βίας, βλ. σχετική κριτική στο τεύχος 79, του 1^{ου} 2006, Ο Αγώνας της Γυναίκας, Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου Α. «Νομοσχέδιο για την Ενδοοικογενειακή Βία. Βασικές Παρατηρήσεις», σελ. 19 και στο ίδιο Κουκούλη-Σηλιωτοπούλου Σ. «Παρατηρήσεις σχετικά με το Σχέδιο Νόμου για την Αντιμετώπιση της Ενδοοικογενειακής Βίας του Συνδέσμου για τα Δικαιώματα της Γυναίκας προς την Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου», σελ. 20 – 25.

Η χώρα μας, παρά τα όποια βήματα, εξακολουθεί να βρίσκεται σε πρωταρχικά στάδια στη μελέτη και την αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας, δεδομένου ότι, εκτός από τις Ελληνίδες, εμφανίζονται νέες ομάδες υψηλού κινδύνου, όπως οι Μουσουλμάνες της Θράκης, οι τσιγγάνες, οι μετανάστριες και οι παλιννοστήσασες²⁸, ενώ η βία εξακολουθεί να αντιμετωπίζεται ως ταμπού και ο «σκοτεινός αριθμός»²⁹ των θυμάτων παραμένει μεγάλος. Η παρούσα ερευνητική εργασία έχει ως αντικείμενο τη μελέτη της ενδοοικογενειακής βίας στους πληθυσμούς των αλλοδαπών γυναικών και συγκεκριμένα τις επιπτώσεις που προκαλεί το φαινόμενο στην κοινωνική ένταξη των γυναικών προσφύγων και μεταναστριών. Στα πλαίσια αυτά, στο πρώτο κεφάλαιο εξετάζονται οι αιτιολογικές προσεγγίσεις και οι θεωρητικές ερμηνείες για την ενδοοικογενειακή βία, προκειμένου να καταλήξουμε σε συμπεράσματα αναφορικά με το διάφορα μοντέλα και την εφαρμογή τους στην πράξη.

Στο δεύτερο κεφάλαιο επιχειρείται μια διαπολιτισμικού τύπου ανάλυση της ενδοοικογενειακής βίας. Επίσης παρατίθενται ποσοτικά στοιχεία ερευνών ανά τον κόσμο, τα οποία συμβάλλουν στην κατανόηση της πολυπολιτισμικότητας του φαινομένου, ώστε να σκιαγραφήσουμε το πλαίσιο της βίαιης σχέσης, το πρόβλημα της άνισης μεταχείρισης των γυναικών και τις σχέσεις εξουσίας που εντείνουν τα φαινόμενα εκμετάλλευσης. Στο τρίτο κεφάλαιο επιχειρείται η παρουσίαση της κατάστασης στην Ελλάδα, αναφορικά με τα ενταξιακά θέματα των προσφύγων και μεταναστών και εντοπίζονται τα όποια εμπόδια. Στο τέταρτο κεφάλαιο γίνεται μια ανασκόπηση των διεθνών ερευνών και προσδιορίζονται οι επιπτώσεις της βίας γενικά και ειδικότερα στις αλλοδαπές ώστε προκειμένου να διαπιστωθούν οι τομείς, στους οποίους τα θύματα πλήττονται άμεσα. Το θεωρητικό μέρος ολοκληρώνεται με το πέμπτο κεφάλαιο, όπου συγκεντρώνονται τα συνολικά συμπεράσματα της θεωρητικής μας προσέγγισης.

Στο δεύτερο μέρος περιγράφονται ο σκοπός, οι στόχοι και η ακολουθούμενη μεθοδολογία της προέρευνας και της κύριας ερευνητικής διαδικασίας και αναλύονται τα δεδομένα που συλλέχθηκαν. Στη συνέχεια διατυπώνονται τα ερευνητικά πορίσματα και σχολιάζονται σε σχέση με την υπάρχουσα βιβλιογραφία. Η παρουσίαση των αποτελεσμάτων της παρούσας διατριβής ολοκληρώνεται με την καταγραφή των συμπερασμάτων και τις προτάσεις που διατυπώνονται για περαιτέρω ερευνητική δραστηριότητα στο επιστημονικό πεδίο, καθώς και στο επίπεδο σχεδιασμού πολιτικών και λήψης αποφάσεων για την πρόληψη και την αντιμετώπιση του φαινομένου.

²⁸ Institute of Equality, ό.π., σελ. 4 – 6.

²⁹ Αρτινοπούλου Β., *Αιμομιξία. Θεωρητικές Προσεγγίσεις και Ερευνητικά Δεδομένα*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2000.

ΜΕΡΟΣ Α.

ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ:

ΕΝΔΟΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΒΙΑ ΚΑΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Ενδοοικογενειακή Βία: Κριτική Επεξεργασία Θεωρητικών Αιτιολογικών Προσεγγίσεων

Θεωρίες για την ενδοοικογενειακή βία

Πολλές ερμηνευτικές προσεγγίσεις έχουν διατυπωθεί για τη μελέτη και την ανάλυση του φαινομένου της ενδοοικογενειακής βίας. Ο Okyn¹ τις χωρίζει στις ψυχαναλυτικές, τις θεωρίες μάθησης, τις θεωρίες του ελέγχου, τις κοινωνιολογικές και τις φεμινιστικές θεωρίες. Οι Αρτινοπούλου² τις συνοψίζει στις ψυχιατρικές, τις συμπεριφοριστικές, τις γνωστικές, τη θεωρία της υποκουλούρας της βίας, τις φεμινιστικές, τη θεωρία της κοινωνικοποίησης των δύο φύλων, τη θεωρία της κοινωνικής μάθησης, τη θεωρία των πόρων, της κοινωνικής συναλλαγής, των οικογενειακών συστημάτων, των συναισθηματικών δεσμών και τη θεωρία της ανακολουθίας της κοινωνικής τάξης.

Σύμφωνα με τη Χατζηφωτίου³ οι κύριοι τύποι ερμηνειών της βίας, με αρκετές υποδιαίρεσεις, χωρίζονται στις ατομικές θεωρίες, στις ψυχαναλυτικές ή ψυχολογικές, στις κοινωνικές-δομικές και στις φεμινιστικές. Επίσης Στη βάση αυτή επιχειρείται η θεωρητική ανασκόπηση της ενδοοικογενειακής βίας, μέσω των αιτιολογικών κοινωνικό-πολιτισμικών, ψυχολογικών και φεμινιστικών ερμηνειών, καθώς και των πολυπαραγοντικών μοντέλων.

1. Κοινωνικό - πολιτισμικές θεωρίες

Οι κοινωνιολογικές θεωρίες ανάλυσης της ενδοοικογενειακής βίας αποδίδουν την ύπαρξη και τη διαίωνηση του προβλήματος στους στρεσογόνους παράγοντες που επιδρούν μέσα στην οικογένεια. Οι εν λόγω παράγοντες συσχετίζονται με τα πολιτισμικά πρότυπα που επικρατούν στις εκάστοτε κοινωνίες και κατ' επέκταση σε μια οικογένεια.

1.1. Η θεωρία των Κοινωνικά Στρεσογόνων Παραγόντων

Σύμφωνα με την εν λόγω θεωρία κοινωνικά φαινόμενα όπως η ανεργία, η φτώχεια, η κοινωνική απομόνωση, η αποξένωση από το αντικείμενο εργασίας, η αμάθεια και ο αναλφαβητισμός αποτελούν πιθανούς εκλυτικούς παράγοντες που μπορεί να προκαλέσουν βίαιη συμπεριφορά⁴. Οι Acosta και Barker⁵, σε έρευνα που διεξήγαγαν σε δείγμα βίαιων ανδρών,

¹ Okyn L., *Woman abuse. Facts replacing myths*, USA, State University of New York Press, 1986, σελ. 78 – 104.

² Αρτινοπούλου, Β. *Ενδοοικογενειακή Κακοποίηση Γυναικών*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2006, σελ. 6 – 9.

³ Χατζηφωτίου Σ., *Ενδοοικογενειακή Βία Κατά των Γυναικών και Παιδιών*, Θεσσαλονίκη, Τζιόλας, 2005, σελ. 37.

⁴ Browne K., Herbert M., *Preventing Family Violence*, USA, John Wiley & Sons, 1999, σελ. 24.

⁵ Acosta F., Barker G., «Brazilian research project confronts gender-based violence against women», *Psychology International*, vol. 15, no. 1, 2004, pp. 4 – 5, σελ. 4 – 5, έρευνα έγινε στη Βραζιλία, σε δείγμα 749 ανδρών, με συμπλήρωση ερωτηματολογίου.

υποστηρίζουν ότι οι συμμετέχοντες από τα χαμηλά κοινωνικά στρώματα ανέφεραν περισσότερα περιστατικά βίας από αυτούς που ανήκαν στα μεσαία στρώματα. Η Gelles⁶ συμπληρώνει ότι η άσκηση βίας μέσα στην οικογένεια συνδέεται και με την αλληλεπίδραση ανάμεσα στα μέλη της. Υποστηρίζει δε ότι οι σχέσεις προσδιορίζονται σε μεγάλο βαθμό από την ανταλλαγή συναισθημάτων και υπηρεσιών, την προσπάθεια άσκησης ελέγχου ή την επιβολή εξουσίας. Η ισορροπία διαταράσσεται όταν υπάρχει αναντιστοιχία ανάμεσα σε αυτό που προσδοκά ένα μέλος και σε αυτό που λαμβάνει από τους υπόλοιπους. Για παράδειγμα όταν η προσφορά υπηρεσιών από το σύζυγο προς τα υπόλοιπα μέλη δεν συνοδεύεται από την επιθυμητή για αυτόν συμπεριφορά μπορεί να προκληθεί επεισόδιο βίας.

Ο Berkowitz⁷ υποστηρίζει ότι η βία είναι το αποτέλεσμα του θυμού που προκαλείται από τις ανάγκες και τα «θέλω» των ατόμων, καθώς η βία χρησιμοποιείται ως μέσο για την απόκτηση αυτοσεβασμού και αυτοπεποίθησης ή για επιβολή εξουσίας. Με παρόμοιο τρόπο ο Straus⁸ εξηγεί την ενδοοικογενειακή βία εισάγοντας τον όρο της «παρεκκλίνουσας οικογένειας». Ο όρος «παρεκκλίνουσα» ερμηνεύεται βάσει της δομής της οικογένειας και συγκεκριμένα βάσει του επιπέδου εξουσίας που ασκεί ο ένας από τους δυο συζύγους. Για παράδειγμα η βία μπορεί να υπάρξει όταν η σύζυγος είναι η επικρατούσα μορφή μέσα στην οικογένεια και λαμβάνει όλες τις αποφάσεις, σε σημείο που ο σύζυγος να έχει ιδιαίτερα χαμηλή αυτό εκτίμηση.

1.2. Η θεωρία του Πολιτιστικού Μοντέλου

Μια εναλλακτική προσέγγιση στα πλαίσια της κοινωνιολογικής εξήγησης του φαινομένου της ενδοοικογενειακής βίας είναι αυτή του Πολιτιστικού Μοντέλου (Cultural Models). Σύμφωνα με αυτή η άσκηση βίας μεταφέρεται από το μάκρο στο μικρό – επίπεδο με αποτέλεσμα οι σχέσεις εξουσίας μέσα σε μια κοινωνία να οδηγούν στην άσκηση βίας από τους άνδρες, με σκοπό την απόκτηση ελέγχου και την επιβολή στα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας⁹. Ο Jukes¹⁰ επισημαίνει την άσκηση βίας γενικότερα από τους άνδρες προς το κοινωνικό περιβάλλον και κάνει λόγο για την έκθεση των ατόμων σε μοντέλα επιθετικής συμπεριφοράς που νομιμοποιούνται από την κοινωνία και διαμορφώνουν την ανάλογη συνείδηση. Άλλωστε μια ευρεία κοινωνιολογική ανάλυση του πολιτιστικού μοντέλου αφορά τη διάδοση της βίας σε μάκρο – επίπεδο με την εκτεταμένη χρήση των όπλων, την ατιμωρησία των βίαιων πράξεων και την προβολή της βίας γενικότερα.

⁶ Browne, Herbert, ό.π., σελ. 24.

⁷ Jukes A.E., *Men who Batter Women*, London New York, Routledge, 1999, σελ. 18.

⁸ Straus M. A., «A sociological perspective on causes of family violence», in: Green M.R. (ed.), *Violence and the Family*, New York, Bould and Westvoew, 1980.

⁹ Levinson D., *Family Violence in Cross Cultural Perspective*, USA, Sage, 1989, σελ. 20.

¹⁰ Jukes, ό.π., σελ. 38.

Ο Δημητρίου¹¹ επισημαίνει ότι η αποδοχή της βίας, ως μορφή κοινωνικής έκφρασης ή ως μέθοδος, μπορεί να οδηγήσει άτομα και ομάδες στην υιοθέτηση της συγκεκριμένης συμπεριφοράς και αναφέρεται στη «νόμιμη βία» που απολαμβάνει το κοινό εν είδη ψυχαγωγίας. Ο Gil¹² εισάγει τον όρο «δομική» βία, η οποία εντοπίζεται στις κοινωνικές πρακτικές και στις ατομικές πράξεις και θεωρεί ότι η ενδοοικογενειακή βία δεν μπορεί να εξεταστεί μεμονωμένα ως ατομική ενέργεια ή ως κοινωνικό φαινόμενο έξω από την οικογένεια. Είναι μια πράξη που αναγνωρίζεται ως κοινωνικά αποδεκτή για τον θύτη, επομένως περιλαμβάνει το ατομικό και το κοινωνικό επίπεδο.

1.3. Η θεωρία της Υποκοουλτούρας της Βίας

Η θεωρία της υποκοουλτούρας της βίας διατυπώθηκε από τους Wolfgang και Ferracuti¹³ και υποστηρίζει ότι κάποιες υποομάδες αναπτύσσουν κανόνες και αξίες που δίνουν περισσότερη έμφαση στη βία, σε σχέση με την κυρίαρχη κουλτούρα. Η καταχρηστική συμπεριφορά υιοθετείται ευκολότερα και είναι αποδεκτή από τους δράστες και τα θύματα σε συγκεκριμένα περιβάλλοντα. Ο Wolfgang¹⁴ αναφέρει ότι ο υποπολιτισμός της βίας εντοπίζεται κυρίως στα εξαθλιωμένα κοινωνικά στρώματα, καθώς διαβιούν σε συνθήκες, οι οποίες ευνοούν την ανάπτυξη της βίαιης συμπεριφοράς. Επίσης προσθέτει ότι το κίνητρο για τη βία δεν είναι το σεξ, αλλά η απόκτηση γοήτρου και εξουσίας. Ο Feldman¹⁵ προσδιόρισε τους παράγοντες που μπορεί να οδηγήσουν ένα άτομο στην επιθετικότητα συμπεριφορά (ατομικές διαφορές προσαρμογής, συνθήκες διαβίωσης, προβληματική εκμάθηση συμπεριφορών, κοινωνικό στίγμα).

Ο Williams¹⁶ συνδέει την αποτροπή του δράστη από τη βίαιη συμπεριφορά, με την απειλή της επιβολής μιας ποινής και την απανομή της δικαιοσύνης. Θεωρεί δε ότι η μείωση της ενδοοικογενειακής βίας μπορεί να επιτευχθεί με την ενημέρωση της γυναίκας για τα νομικά της δικαιώματα και το πώς αυτά κατοχυρώνονται. Επομένως η βίαιη συμπεριφορά συσχετίζεται με

¹¹ Δημητρίου Σ., *Μορφές βίας*, Αθήνα, Σαββάλας, 2003, σελ. 196.

¹² Browne, Herbert, ό.π., σελ. 25 – 26.

¹³ Wolfgang M.E., Ferracuti F., *Η υποκοουλτούρα της βίας*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 1995.

¹⁴ Τσαλίκιου Φ., *Μυθολογίες Βίας και Καταστολής*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1996, σελ. 106, ο Wolfgang υπήρξε ο πρώτος εμπνευστής της θεωρίας, η οποία χρησιμοποιήθηκε στη συνέχεια από τον Amir, ως ερμηνευτικό σχήμα για το βιασμό.

¹⁵ Timmerman I.G.H., Emmelkamp P.M.G., «An Integrated Cognitive – Behavioural Approach to the Aetiology and Treatment of Violence», *Clinical Psychology and Psychotherapy. An International Journal of Theory and Practice*, vol. 12, 2005, pp. 167 – 176, σελ. 168, ο Feldman το 1977 ήταν από τους πρώτους που διατύπωσε μια ολοκληρωμένη θεωρία μάθησης για τη βίαιη και εγκληματική συμπεριφορά.

¹⁶ Williams K.R., «Arrest and intimate partner violence: Toward a more complete application of deterrence theory», *Aggression and Violent Behavior*, vol. 10, 2005, pp. 660 – 679, σελ. 662 – 663, γενικά η θεωρία της αποτροπής επιχειρεί την προσέγγιση της ενδοοικογενειακής βίας από την οπτική της τιμωρίας του δράστη και γενικότερα της επιβολής των κυρώσεων. Οι παράγοντες αυτοί εντοπίζονται στις απαγορεύσεις που θέτει το εκάστοτε νομικό πλαίσιο, στις κανονιστικές διατάξεις που περιλαμβάνει και τις διαδικαστικές διαδικασίες που ακολουθούν την παρέμβαση της δικαιοσύνης, ενώ συχνά καθορίζουν τη βαρύτητα και τη σοβαρότητα των επεισοδίων βίας, ενώ ο αποτρεπτικός τους ρόλος λειτουργεί ανάλογα με τη σημασία και τη βαρύτητα που αποδίδει ο ίδιος ο δράστης στην ποινή που θα του επιβληθεί

συγκεκριμένους παράγοντες που απορρέουν από το σύστημα απονομής δικαιοσύνης, την εφαρμογή του και την υποστήριξη – ενδυνάμωση που λαμβάνουν τα θύματα βίας¹⁷.

1.4. Η θεωρία της Κοινωνικής Συναλλαγής

Η συγκεκριμένη θεωρία επικεντρώνεται στις κοινωνικές απαγορεύσεις και στις κοινωνικές κυρώσεις που επικρατούν μέσα σε μια κοινωνία και επεκτείνονται στις διαπροσωπικές σχέσεις. Συγκεκριμένα οι θύτες αποτρέπονται από μια πράξη, αν αυτή θα τους επιφέρει κυρώσεις και θα την επιδιώξουν αν αποφέρει επιβράβευση¹⁸. Η Gelles¹⁹ υποστηρίζει ότι η θεωρία της κοινωνικής συναλλαγής συνδέεται με τη βίαιη συμπεριφορά των ανθρώπων στο βαθμό που οι θύτες μπορούν να χτυπούν ή να κακοποιούν άλλα μέλη της οικογένειάς τους, εφόσον το κόστος είναι μικρότερο της ανταμοιβής που λαμβάνουν και εξηγεί το γιατί οι γυναίκες μένουν και υπόκεινται στη βία. Επομένως η ενδοοικογενειακή βία ευδοκμεί όταν δεν ασκείται ή αδρανεί ο κοινωνικός έλεγχος που οριοθετεί τη συμπεριφορά των ανθρώπων σε μια κοινωνία και κατ' επέκταση μέσα στην οικογένεια.

1.5. Οικολογικές – Πολιτιστικές θεωρίες

Η οικολογική προσέγγιση υποστηρίζει ότι ο χαρακτήρας, αλλά κυρίως το περιβάλλον ανατροφής κάθε παιδιού συμβάλλουν στο αν αυτό θα αναπτύξει μια βίαιη συμπεριφορά και συνδέει τα υψηλά ποσοστά βίας στους νέους στην έκθεση στη γενική και ειδική βία, συμπεριλαμβανομένης της νευρικότητας, του άγχους, της κατάθλιψης, της απομόνωσης, της επιθετικότητας και αντικοινωνικής συμπεριφοράς κ.α.²⁰. Κατά τον Garbarino²¹ σημαντικοί προγνωστικοί παράγοντες για τη βία είναι η απομόνωση της οικογένειας από τα κοινωνικά δίκτυα υποστήριξης και ο ενστερνισμός αξιών που νομιμοποιούν τη χρήση της βίας.

Σύμφωνα με τους Segall και συνεργάτες²² για το φαινόμενο της επιθετικότητας όχι μόνο οικολογικοί, αλλά και πολιτιστικοί παράγοντες αλληλεπιδρούν και επηρεάζουν την κοινωνική

¹⁷ Οι παράγοντες αυτοί εντοπίζονται στις απαγορεύσεις που θέτει το εκάστοτε νομικό πλαίσιο, στις κανονιστικές διατάξεις που περιλαμβάνει και τις διαδικαστικές διαδικασίες που ακολουθούν την παρέμβαση της δικαιοσύνης, ενώ συχνά καθορίζουν τη βαρύτητα και τη σοβαρότητα των επεισοδίων βίας, ενώ ο αποτρεπτικός τους ρόλος λειτουργεί ανάλογα με τη σημασία και τη βαρύτητα που αποδίδει ο ίδιος ο δράστης στην ποινή που θα του επιβληθεί, βλ. Williams, ό.π., σελ. 672.

¹⁸ Αρτινοπούλου Β., Φαρσεδάκης Ι., *Ενδο-οικογενειακή βία κατά των γυναικών: πρώτη πανελλαδική επιδημιολογική έρευνα*, Αθήνα, ΚΕΘΙ, 2003, σελ. 12.

¹⁹ Gelles R.J., Strauss M.A., *Intimate Violence*, New York, Simon & Schuster, 1988, σελ. 157.

²⁰ Bailey S., Whittle N., «Young people: Victims of Violence», 2004, viewpublication/828 at www.medscape.com.

²¹ Levinson D., *Family Violence in Cross Cultural Perspective*, USA, Sage, 1989, σελ. 85.

²² Segall M., Dasen P., Berry J., Poortinga Y., *Διαπολιτιστική Ψυχολογία – Η μελέτη της ανθρώπινης συμπεριφοράς σε παγκόσμιο οικολογικό πολιτιστικό πλαίσιο*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1996, σελ. 45, σύμφωνα με τον ορισμό του Child «κοινωνικοποίηση είναι μια συνολική διαδικασία μέσω της οποίας το άτομο, που γεννιέται με συμπεριφορικές δυνατότητες τεραστίου φάσματος, οδηγείται στο να αναπτύξει ορισμένες μόνο μορφές συμπεριφοράς που περιορίζονται σε στενότερο

συμπεριφορά. Η πολιτισμική θεωρία της βίας διατυπώθηκε σαν μια προσπάθεια εξήγησης των διαφορών, ως προς τη συχνότητα και τη σοβαρότητα της άσκησης βίας, σε διάφορες κοινωνίες. Οι Levinson και Malone²³ υποστηρίζουν ότι οι κοινωνίες σε παγκόσμιο επίπεδο μπορούν να διαχωριστούν ανάλογα με τα επίπεδα βίας που υπάρχουν σε αυτές. Διαχωρίζουν λοιπόν τις πιο ειρηνικές από τις πιο βίαιες κοινωνίες και προβλέπουν ότι στις δεύτερες υπάρχουν μεγαλύτερα ποσοστά ενδοοικογενειακής βίας. Εξηγούν δε την ύπαρξη και διαιώνιση της βίας κατά των γυναικών, σε διάφορους πληθυσμούς ανά τον κόσμο, βάσει της ύπαρξης τεσσάρων παραγόντων, την οικονομική και σεξουαλική ανισότητα ανάμεσα στα δυο φύλα, τους περιορισμούς σχετικά με τη λύση των γάμων που θέτει η εκάστοτε κοινωνία, την εξουσία που έχει ο άνδρας μέσα στο σπίτι και τέλος την επίλυση γενικότερα των συγκρούσεων και διαφωνιών με βίαιο τρόπο. Η συνύπαρξη των παραπάνω παραγόντων αποτελεί μια διαπολιτισμική εξήγηση της ενδοοικογενειακής βίας.

Η Natarajan²⁴ συσχετίζει τη βία κατά των γυναικών σε ομάδες αλλοδαπών με τη θεωρία του επιπολιτισμού (acculturation theory). Σύμφωνα με αυτή ένα άτομο ή μια ομάδα μεταβάλλουν τις αντιλήψεις και τον τρόπο ζωής που επιβάλλει ο πολιτισμός τους και υιοθετούν τα νέα πολιτισμικά πρότυπα που επικρατούν στη χώρα που μεταναστεύουν. Επίσης εντοπίζει τέσσερις πιθανές καταστάσεις που απορρέουν από τη διαδικασία του επιπολιτισμού για τα άτομα. Την αφομοίωση της νέας κουλτούρας, την ένταξη στα νέα πρότυπα ζωής, διατηρώντας όμως σε ένα βαθμό τα πολιτισμικά πρότυπα της χώρας καταγωγής, την αυστηρή διατήρηση της κουλτούρας της χώρας καταγωγής και τέλος την αποκοπή των ατόμων όχι μόνο από τα νέα πολιτισμικά μοντέλα, αλλά και από αυτά που έφεραν από τη χώρα καταγωγής τους.

2. Ψυχολογικές θεωρίες

Οι ψυχολογικές θεωρίες ήταν ανέκαθεν αυτές που επικεντρώνονταν στο άτομο και στην αλληλεπίδρασή του με το περιβάλλον για την ερμηνεία του φαινομένου της ενδοοικογενειακής βίας.

2.1. Ψυχαναλυτικές προσεγγίσεις

Η ψυχοδυναμική, ψυχαναλυτική προσέγγιση επικεντρώνεται στα μη φυσιολογικά χαρακτηριστικά του βίαιου προσώπου και υποστηρίζει ότι όταν συνδυάζονται με τις εσωτερικές ψυχολογικές συγκρούσεις προκαλούν επεισόδια βίας. Εξηγούν δε τη βίαιη συμπεριφορά βάσει της

φάσμα – το φάσμα που είναι αποδεκτό από τις αρχές της ομάδας του». Η συμμετοχή του ατόμου στη διαδικασία είναι ενεργή και ενισχύεται ή αποθαρρύνεται αναλόγως αν θα λάβει ενίσχυση ή τιμωρία για την πράξη του.

²³ Levinson, ό.π., σελ. 103.

²⁴ Natarajan M., «Domestic Violence among Immigrants from India: What We Need to Know – And What We Should Do», 2002, [onlpub/national/in-domviolence.gr](http://national/in-domviolence.gr) at www.victimology.nl, σελ.3, όπως διατυπώθηκε από τον Berry. Βλέπε επίσης για πιο αναλυτική παρουσίαση της θεωρίας στο Segall et al, ό.π, σελ. 45.

θεωρίας του Freud και του Lorenz²⁵, δηλαδή το «ένστικτο θανάτου» και την «υπερβολική ροπή προς τη βία» που ενυπάρχουν στα άτομα. Ο Freud²⁶ στη θεωρία του για την επιθετικότητα κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το ένστικτο του θανάτου αποτελεί μια πρωτόγονη παρόρμηση που συσσωρεύεται. Βάσει της θεωρίας του υδραυλικού πιεστηρίου, όταν η ενέργεια συσσωρεύεται υπερβολικά, άσχετα με το ερέθισμα, προκαλείται έκρηξη που ωθεί τα άτομα ακόμα και στην άσκηση βίας.

Μια ακόμα διάσταση της προδιάθεσης των βίαιων ατόμων αναλύεται από τον Galston²⁷ στη βάση της πατρικής συμπεριφοράς και αναφέρεται ως μεταβιβαστική ψύχωση (transference psychosis). Η ανάλυση αυτή υποστηρίζει ότι η μόνιμη, αναίτια επιθετική και εχθρική συμπεριφορά ενός πατέρα απέναντι στο παιδί του, άσχετα με το αίτημα που αυτό εκφράζει, το οδηγεί στο να επιθυμεί να τον εκδικηθεί και να τον καταστρέψει. Έτσι ερμηνεύεται η βίαιη τάση που εκδηλώνουν μετέπειτα, ως ενήλικες, απέναντι στους άλλους.

2.2. Θεωρίες Προσωπικότητας – Η βιολογική προδιάθεση στη Βία

Το Μοντέλο της Ατομικής Ψυχολογίας επικεντρώνεται στα εξατομικευμένα χαρακτηριστικά των ατόμων (επιθετικότητα, εχθρότητα, εξάρσεις θυμού), καθώς και στη βιολογική προδιάθεση στη βία και όχι σε ένα τυχόν προβληματικό περιβάλλον. Η μελέτη των γενετικών χαρακτηριστικών των βίαιων ατόμων αποτέλεσε για πολλά χρόνια μια από τις κλασικές προσεγγίσεις για την εξήγηση της επιθετικότητας και της προσωπικότητας των εγκληματιών. Ο Lombroso²⁸ ήταν ο πρώτος που διατύπωσε την άποψη ότι οι εγκληματίες είναι βιολογικά εκφυλισμένα άτομα που διαφέρουν από τους κανονικούς ανθρώπους. Η θεωρία του στηρίχθηκε στη μελέτη των φυσιολογικών, των εξωτερικών δηλαδή χαρακτηριστικών των εγκληματιών και στη σωματική τυπολογία.

Σχεδόν όλες οι λειτουργίες ενός ζώντος οργανισμού βασίζονται στην επιθετική συμπεριφορά, από την προσαρμογή και την προστασία του έως και την εξασφάλιση της πρόσβασης σε πόρους ή στην ικανοποίηση του γενετήσιου ενστίκτου. Οι μελέτες της γενετικής συνέβαλαν στη μελέτη της επιθετικότητας μέσω μελετών σε διδύμους, γενεαλογικών και χρωμοσωματικών μελετών. Επιπροσθέτως μεγάλο μέρος των μελετών αφιερώθηκε στην εξερεύνηση του εγκεφάλου και των ορμονών, προκειμένου οι επιστήμονες να προχωρήσουν στην εξακρίβωση των αιτιών της βίαιης συμπεριφοράς. Οι υποθέσεις που διατυπώθηκαν συνέδεαν την επιθετική συμπεριφορά με

²⁵ Σκαραγκάς Δ., *Εγκληματίας Ψυχοσθενής. Ένας επικίνδυνος μύθος*, Θεσσαλονίκη, Ιανός, 2002, σελ. 24. Μέσω αυτών διεξήγαγε το συμπέρασμα ότι η ανθρώπινη επιθετικότητα δεν αποτελεί αντίδραση σε εξωτερικά ερεθίσματα, αλλά ένα ένστικτο που τροφοδοτείται αδιάκοπα από εσωτερικές πηγές ενέργειας. Κατά ανάλογο τρόπο δηλαδή με τη θεωρία του «υδραυλικού προτύπου», η συσσώρευση ενέργειας προκαλεί τελικά μια μεγάλη αντίδραση.

²⁶ Γγγλέση Χ., *Πρόσωπα γυναικών. Προσωπεία της συνείδησης*, Αθήνα, Οδυσσέας, 1990, σελ. 23 – 24.

²⁷ Browne, Herbert, *ό.π.*, σελ. 28.

²⁸ Τσαλίκoglou, *ό.π.*, σελ. 62.

ευρήματα όπως η κροταφική επιληψία, οι όγκοι, οι βλάβες του μετωπιαίου και του πρόσθιου υποθαλάμου²⁹.

Επίσης οι έρευνες συσχετίζουν την επιθετικότητα και με τα υψηλά επίπεδα τεστοστερόνης. Οι Kreuz και Rose³⁰ μελέτησαν τα επίπεδα τεστοστερόνης και επιθετικότητας σε δείγμα φυλακισμένων και ενώ αρχικά δεν βρήκαν καμία συσχέτιση, στη συνέχεια διαπίστωσαν ότι αυτοί που πραγματοποίησαν βίαια εγκλήματα είχαν υψηλότερα επίπεδα της συγκεκριμένης ορμόνης. Η πρόσφατη έρευνα των Book και Quinsey³¹ απέδειξε ότι η συσχέτιση ανάμεσα στην τεστοστερόνη και την επιθετικότητα είναι πολύ μικρή, καθώς τα επίπεδά της εξαρτώνται από την ηλικία των ανδρών και την ώρα μέτρησης μέσα στην ημέρα. Οι παραπάνω συσχετίσεις τίθενται εν αμφιβολία από πολλές έρευνες³², όπως και η συσχέτιση της βίας με το αλκοόλ και τη χρήση ουσιών.

2.3. Η Κοινωνική Μάθηση

Η θεωρία της Κοινωνικής Μάθησης³³ επικεντρώνεται στις αλλαγές που προκαλούνται στη συμπεριφορά ενός ατόμου, ως αποτέλεσμα της κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Έρευνες που έγιναν προς αυτή την κατεύθυνση ανέδειξαν τη σχέση της βίαιης συμπεριφοράς με τις αρνητικές εμπειρίες της παιδικής ηλικίας, οι οποίες προέρχονταν κυρίως από τα γονεϊκά πρότυπα και υιοθετούνται στη συνέχεια από το ενήλικο άτομο ως μοντέλο συμπεριφοράς για την επίλυση προβλημάτων ή ως τρόποι επικοινωνίας³⁴. Η αλλαγή στη συμπεριφορά ενός ατόμου πραγματοποιείται μέσω της παρατήρησης και στη συνέχεια της μίμησης της συμπεριφοράς άλλων, της συμβολικής σκηνής και της αυτοκαθοδήγησης. Οι άνθρωποι μαθαίνουν να είναι βίαιοι με το να βλέπουν και στη συνέχεια να μιμούνται τέτοιους ρόλους στις προσωπικές και κοινωνικές τους σχέσεις. Σύμφωνα με τον Martin³⁵ η κοινωνική μάθηση συμβάλλει όχι μόνο στη μεταφορά της βίαιης συμπεριφοράς ως αποδεκτό τρόπο συναναστροφής και επικοινωνίας, αλλά και στην εδραίωση της ανδρικής κυριαρχίας προς τις γυναίκες και στην αποδοχή του θεσμού της πατριαρχίας από τα μικρά

²⁹ Λούρια Α., *Η λειτουργία του εγκέφαλου. Εισαγωγή στη Νευροψυχολογία*, Αθήνα, Καστανιώτης, 1999, σελ. 70.

³⁰ Γιατάκος Ο., Σεξουαλική Επιθετικότητα και Παραφιλίες. Αιτιολογία – Εκτίμηση – Αντιμετώπιση, Αθήνα, ΒΗΤΑ Ιατρικές Εκδόσεις ΜΕΠΕ, 2004, σελ. 179.

³¹ Book A. S., Quinsey V. L., «Re – examining the issues: A response to Archer et al.», *Aggression and Violent Behavior*, vol. 10, 2005, pp. 637 – 646, σελ. 643 – 644.

³² Αγάθωνος – Γεωργοπούλου Ε., «Η βία στην Οικογένεια. Ανασκόπηση», *Σύγχρονα Θέματα*, τευχ. 43- 44, 1990, σσ. 78 – 100, σελ. 81.

³³ Διατυπώθηκε από τον Bandura, βλ. Κολιάδης, Ε., *Θεωρίες Μάθησης και Εκπαιδευτική Πράξη – Κοινωνικογνωστικές θεωρίες*, τόμος Β', Αθήνα, 1997, σελ. 82 – 100.

³⁴ Timmerman, Emmelkamp, ό.π., σελ. 169 – 170 επίσης βλ. και στο Farrington D., «Childhood Origins of Antisocial Behavior», *Clinical Psychology and Psychotherapy. An International Journal of Theory and Practice*, vol. 12, 2005, pp. 177 – 190, σελ. 178 και 185, Integrated cognitive antisocial potential (ICAP) theory.

³⁵ Martin D., *Woman – Battering. Victims and their experiences*, USA, Sage, 1981β, σελ. 36 – 38.

κορίτσια.³⁶ Η εν λόγω θεωρία επιβεβαιώνεται και σε διαπολιτισμική μελέτη, αφού τα παιδιά που εκτίθενται σε επεισόδια βίας μαθαίνουν να λειτουργούν και στο ρόλο του θύτη και στο ρόλο του θύματος³⁷.

2.4. Η θεωρία της Ευαλωτότητας

Η θεωρία της ευαλωτότητας (vulnerability theories) αναλύει τη διάσταση της επικέντρωσης στα ειδικά χαρακτηριστικά του θύματος, αφού υποστηρίζει ότι η κακοποίηση και η παραμέληση είναι συχνότερη σε παιδιά με σοβαρά οργανικά προβλήματα και αναπηρίες. Αναφορικά με την ενδοοικογενειακή βία, ο Lewis³⁸ επιδιώκει ένα σύγκρασμα της Κοινωνικής Μάθησης και των ειδικών χαρακτηριστικών ορισμένων θυμάτων. Στη βάση αυτή αναφέρει ότι κάποιες γυναίκες, θύματα κακοποίησης, έμαθαν να αποδέχονται τη βία, ως αποτέλεσμα παρόμοιων εμπειριών που είχαν στην παιδική τους ηλικία, λόγω των σωματικών ή νοητικών μειονεξιών που αντιμετώπιζαν.

2.5. Η θεωρία της Προσκόλλησης

Η θεωρία της προσκόλλησης (attachment theory) διατυπώθηκε από τον Bowlby³⁹ και εξαιρεί τη σημασία του δεσμού που δημιουργείται στα πρώτα χρόνια της ζωής του παιδιού με το βασικό πρόσωπο φροντίδας για την μετέπειτα εξέλιξη και την πορεία του ως ενήλικα. Συγκεκριμένα η προσκόλληση είναι ένας μόνιμος συναισθηματικός δεσμός που αναπτύσσεται ανάμεσα σε δύο ή περισσότερα πρόσωπα και στοχεύει στην ανάπτυξη μιας βασικής και σταθερής σχέσης μεταξύ τους. Στην αντίθετη περίπτωση η θεωρία κάνει λόγο για τη συναισθηματική αποστέρηση και τον ψυχολογικό αποχωρισμό από το γονέα, που οδηγούν στην παθητικοποίηση. Στους παράγοντες που επηρεάζουν την προσκόλληση συγκαταλέγονται οι στάσεις, οι αξίες, τα διαφορετικά πρότυπα των γονέων και τα χαρακτηριστικά του παιδιού. Επίσης το μορφωτικό επίπεδο των γονιών, η οικονομική τους κατάσταση, η κοινωνική τους θέση, το επάγγελμα που ασκούν και ο τρόπος επικοινωνίας με τα παιδιά καθορίζουν την προσκόλληση⁴⁰.

Ο Malan⁴¹ υιοθετεί τη θεωρία της προσκόλληση για την ερμηνεία της ενδοοικογενειακής βίας. Θεωρεί δε ότι η διατάραξη ή μη ύπαρξη του δεσμού παιδιού και προσώπου φροντίδας οδηγεί

³⁶ Αγάθωνος – Γεωργοπούλου, ό.π., έρευνα του Roy το 1984 με δείγμα 4.000 βίαιους άνδρες έδειξε ότι 4 στους 5 που κακοποιούσαν τις συζύγους τους ήταν οι ίδιοι θύματα βίας στην παιδική τους ηλικία ή παρακολουθούσαν τον πατέρα τους να κακοποιεί τη μητέρα τους

³⁷ Levinson, ό.π., σελ. 65.

³⁸ Browne, Herbert, ό.π., σελ. 31.

³⁹ Schaffer R., *Η Κοινωνικοποίηση του Παιδιού κατά τα πρώτα χρόνια της ζωής του*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1996.

⁴⁰ Faulkner D., Woodhead M., *Εξέλιξη του Παιδιού στο Κοινωνικό Περιβάλλον – Εγχειρίδιο Μελέτης*, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα 1999, σελ. 43 – 44.

⁴¹ Jukes, ό.π., σελ. 32.

στη δημιουργία βίαιων ατόμων. Ο Herbert⁴² υποστηρίζει ότι τα παιδιά που μεγάλωσαν με ψυχρούς ή αδιάφορους γονείς χωρίς ανταλλαγή συναισθήματος είναι αυτά που συχνά εμφανίζουν επιθετικότητα και βίαιη συμπεριφορά.

2.6. Η Συμπεριφοριστική προσέγγιση της επιθετικότητας

Η συμπεριφοριστική προσέγγιση εξετάζει τη μελέτη του θυμού και της επιθετικότητας, ως τρόπο συμπεριφοράς που ένα άτομο έχει μάθει και τον υιοθετεί στις συναναστροφές του μέσα και έξω από το οικογενειακό περιβάλλον. Η ανάκληση της βίαιης συμπεριφοράς εξαρτάται από τις επικρατούσες συνθήκες, το πώς το άτομο τις βιώνει τη δεδομένη στιγμή και από την ψυχολογική κατάσταση του ίδιου στο χρονικό σημείο που ανακαλείται η συγκεκριμένη συμπεριφορά. Ορισμένες αντιπαράθεσεις στο σπίτι για παράδειγμα μπορεί να πυροδοτήσουν βίαιες αντιδράσεις, καθώς φέρνουν στη μνήμη εμπειρίες βίας από την παιδική ηλικία.

Η συμπεριφοριστική θεωρία λοιπόν μελετά την επιθετικότητα στα πλαίσια της μάθησης, ως συμπεριφορά που ανάλογα ενισχύεται ή απορρίπτεται από τα ερεθίσματα που δέχεται ένας οργανισμός από το περιβάλλον του⁴³. Ο Thorndike⁴⁴ συνηγορεί υπέρ της άποψης ότι ένας οργανισμός μαθαίνει συμπεριφορές μέσω της δοκιμής και πλάνης. Δηλαδή επαναλαμβάνει αυτές που του είναι ευχάριστες, ενώ τις απομαθαίνει όταν συνδέονται με δυσάρεστα συναισθήματα. Η Herman⁴⁵ επιδιώκοντας μια εξήγηση του φαινομένου της ενδοοικογενειακής βίας με τη μάθηση και το σύστημα ανταμοιβών υποστηρίζει ότι οι σχέσεις βίας βασίζονται σε ένα σύστημα παροχής ανταμοιβών, που λαμβάνει χώρα κυρίως μετά τις εκρήξεις βίας, ώστε η γυναίκα να παραμένει στην κυριαρχία του θύτη. Η παροχή διευκολύνσεων και μικρών «δώρων» προς το θύμα π.χ. ένα γεύμα ή μια καλή κουβέντα προκαλούν την εξάρτηση της γυναίκας και κάμπτουν τις ψυχολογικές της αντιστάσεις πολύ περισσότερο από ότι ο συνεχής φόβος ή η στέρηση.

2.7. Γνωσιακή προσέγγιση της ενδοοικογενειακής βίας

Οι γνωσιακές θεωρίες μάθησης ανέδειξαν τη μάθηση μέσω προτύπων και τον εσωτερικό διάλογο για την αντιμετώπιση ενός προβλήματος. Μια γνωσιακού τύπου προσέγγιση του θυμού και της βίας προέρχεται από τον Beck⁴⁶. Η εργασία του με καταθλιπτικούς ασθενείς τον οδήγησε στη

⁴² Herbert M., *Ψυχολογικά Προβλήματα της Παιδικής Ηλικίας*, Τόμος 1B', Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1998, σελ. 43 – 44.

⁴³ Σκαραγκάς, ό.π., σελ. 27 – 28.

⁴⁴ Jarvis, P., *Συνεχιζόμενη εκπαίδευση και κατάρτιση. Θεωρία και πράξη*, Αθήνα, Μεταίχμιο, 2004, σελ. 102.

⁴⁵ Herman J., *Η Βία – επακόλουθα, ψυχικά τραύματα, θεραπεία* Αθήνα, Θετίλη, 1996, σελ. 126.

⁴⁶ Παπακόστας, Ι., *Γνωσιακή Ψυχοθεραπεία. Θεωρία και Πράξη*, Αθήνα, 1994, σελ. 287.

διατύπωση της θεωρίας της καταθλιπτικής τριάδας⁴⁷. Σύμφωνα με τους Young και Klosko⁴⁸ οι άνθρωποι επαναλαμβάνουν με τον ίδιο τρόπο τις αρνητικές εμπειρίες της παιδικής τους ηλικίας στηρίζομενοι σε οικεία σχήματα που ονομάζονται γνωσίες. Έτσι οι συγκεκριμένες αυτόματες και συχνά ασυνείδητες αρνητικές σκέψεις καθοδηγούν σε μεγάλο βαθμό τις πράξεις τους. Οι αρνητικές σκέψεις, αν και προσωρινές ή με μικρή διάρκεια, κάνουν τα άτομα να θεωρούν τους εαυτούς τους αποτυχημένους ή χωρίς αξία, πράγμα το οποίο προκαλεί απογοήτευση, μειονεξία, αλλά και έντονο άγχος. Τα συναισθήματα αυτά στερούν την ευτυχία από τους ανθρώπους. Η συγκεκριμένη ψυχολογική κατάσταση μεταφράζεται σε θυμό και τελικά σε επιθυμία να τιμωρηθούν αυτοί που προκάλεσαν τα δυσάρεστα συναισθήματα.

Η γνωσιακή προσέγγιση και θεραπεία δίνει σημασία ακριβώς σε αυτές τις σκέψεις που θεωρούνται υπεύθυνες για την πρόκληση συγκρούσεων στο ζευγάρι, αφού η δημιουργία συγκεκριμένων κανόνων επιβάλλει την εκπλήρωση των προσδοκιών και των αιτημάτων των ατόμων⁴⁹. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι οι σκέψεις του τύπου «αν η σύζυγός μου δεν κάνει αυτό που θέλω, δεν ενδιαφέρεται για εμένα» ή «αν οι άλλοι με διακόπτουν όταν μιλάω, δεν με σέβονται». Το αποτέλεσμα είναι ότι κάποιος πρέπει να τιμωρηθεί και η δίψα για εκδίκηση συχνά ωθεί στη βία.

Οι Young και Klosko⁵⁰ περιγράφουν τη θεωρία των παγίδων της ζωής εννοώντας τα αρνητικά γνωστικά σχήματα που χρησιμοποιούμε στην καθημερινότητά μας. Τα άτομα με χαμηλή αυτοεκτίμηση συνήθως πέφτουν στην παγίδα της μειονεκτικότητας και της αποτυχίας. Επίσης άτομα που έχουν κακοποιηθεί γίνονται συνήθως εκείνα που κακοποιούν ή δέχονται την κακοποίηση. Στις περιπτώσεις των ζευγαριών, δε όταν δημιουργείται ένα αρνητικό πλαίσιο επικοινωνίας (προκαταλήψεις, γνωστικές παραποιήσεις, δυσλειτουργικές σκέψεις) σταδιακά γενικεύεται και προκαλεί θυμό, εχθρότητα και απομόνωση στους συντρόφους. Τα αρνητικά συναισθήματα εδραϊώνονται με την πάροδο του χρόνου, ως άμυνα, και είναι σύννηθες φαινόμενο καθημερινές καταστάσεις να προκαλούν επεισόδια βίας. Κατά παρόμοιο τρόπο θα αμυνθεί και η

---

⁴⁷ Beck A., *Prisoners of hate. The cognitive basis of anger, hostility and violence*, 1st ed., New York, Harper Collins Publishers, 1999, σελ. 30 – 31, σύμφωνα με αυτή, η οπτική των συγκεκριμένων ατόμων περιλαμβάνει μια αρνητική θεώρηση για τον εαυτό, τον κόσμο και το μέλλον, ενώ ο τρόπος επεξεργασίας παροντικών γεγονότων γίνεται με εστίαση σε αρνητικά στοιχεία ή βάσει της διπολικής σκέψης (καλό – κακό), βλ. επίσης το Beck A., *Δεν αρκεί μόνο η αγάπη*, Αθήνα, Πατάκης, 1999.

⁴⁸ Young J., Klosko J., *Ανακαλύπτοντας ξανά τη ζωή σας*, Αθήνα, Πατάκης, 1997, σελ. 484 – 485.

⁴⁹ Dattilio F.M., Padesky C.A., *Συμβουλευτική Ζευγαριών – Γνωσιακή Συμπεριφοριστική Προσέγγιση*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1995, σελ. 38.

⁵⁰ Young, Klosko, ό.π., σελ. 27 – 28.

σύζυγος, αλλά συνήθως ο τρόπος διαμαρτυρίας του άνδρα είναι πολύ πιο ισχυρός και βασίζεται στη σωματική δύναμη και στην παραδοσιακή άσκηση εξουσίας⁵¹.

2.8. Η θεωρία της Μαθημένης Αβοηθησίας

Ο όρος «μαθημένη αβοηθησία» (learned helplessness) χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τον ψυχολόγο Martin Seligman⁵² για να περιγραφεί η συνήθης ανθρώπινη αντίδραση, όταν μια κατάσταση, που μπορεί να εμφανιστεί σε διάφορες αρνητικές εκφάνσεις της ζωής όπως το ψυχολογικό τραύμα, η απώλεια, ο θάνατος, η ασθένεια κ.α., φαίνεται ανεξέλεγκτη. Η παθητική κατάσταση, στην οποία έρχεται το άτομο διακόπτει την ικανότητα της μάθησης. Οι γυναίκες έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες από τους άνδρες να βιώσουν το συναίσθημα της παθητικοποίησης και της απόσυρσης. Άλλωστε αποτελεί και ένα από τα χαρακτηριστικά που υιοθετούν βάσει του κοινωνικών γνωρισμάτων που τους αποδίδονται π.χ. ήπιες, υπάκουες, μελιχλιές⁵³. Η αβοηθησία έχει τρία βασικά χαρακτηριστικά, τις πληροφορίες γύρω από το γεγονός που θα συμβεί, τις σκέψεις ή τη νοητική αναπαράσταση για αυτό που θα συμβεί και τη στάση/ συμπεριφορά απέναντι σε αυτό που συμβαίνει⁵⁴.

Το βασικότερο στοιχείο από τα παραπάνω είναι η νοητική αναπαράσταση του ενδεχόμενου γεγονότος, η οποία σχετίζεται με τις σκέψεις και τις πεποιθήσεις που το άτομο αποκτά σταδιακά. Στην πράξη λοιπόν δεν έχει σημασία το τι συμβαίνει στην πραγματικότητα, αλλά ποια είναι τα «πιστεύω» του ανθρώπου. Δηλαδή οι πληροφορίες που έχει το άτομο για αυτό που θα συμβεί, η νοητική του αναπαράσταση για το επικείμενο γεγονός και η στάση του απέναντι σε αυτό⁵⁵. Τα

---

⁵¹ Hamberger K., Holtzworth – Munroe A., Partner Violence, in: Dattilio F., Freeman A. (ed.), *Cognitive Behavioral Strategies in Crisis Intervention*, New York, The Guilford Press, 2000, pp. 339 – 384, σελ. 341 – 342.

⁵² Seligman M., *Helplessness on Depression, Development and Death*, San Francisco, W.h. Freeman and Company, 1975, σελ. 9, συγκεκριμένα ο Seligman διαπίστωσε τη μειωμένη αντίδραση των ζώων, όταν λάμβαναν συνεχώς αρνητικά ερεθίσματα από το περιβάλλον τους. Συγκεκριμένα ο Seligman και οι συνεργάτες του έβαλαν σκύλους σε κλουβιά, στα οποία διχοτέυαν ηλεκτρικές κενώσεις. Κάθε φορά που οι σκύλοι έκαναν μια προσπάθεια να δραπετεύσουν, υπόκεινταν σε ηλεκτροσόκ. Σταδιακά τα ζώα σε οποιαδήποτε εκούσια ή ακούσια αντίδρασή τους λάμβαναν την ίδια «ανταμοιβή». Δηλαδή μια αρνητική ενίσχυση που επιβεβαιωνόταν μέσω του πόνου που προκαλούσε το ηλεκτροσόκ. Έτσι μετά από ένα χρονικό διάστημα τα σκυλιά έγιναν εντελώς αδύναμα να αντιδράσουν ή να δραπετεύσουν. Ακόμη και όταν η πόρτα του κλουβιού ήταν ανοιχτή δεν έκαναν καμία κίνηση προς την έξοδο. Στην προσπάθειά τους οι επιστήμονες να ξαναμάθουν στα ζώα να αντιδρούν χρειάστηκε κυριολεκτικά να τα σύρουν με τη βία έξω από τα κλουβιά.

⁵³ Ζαφειροπούλου Μ., Θάνου Α., «Η παιδική αισιοδοξία ως μέσο ψυχολογικής ανοσοποίησης», στο: Ζαφειροπούλου Μ., Κλεφτάρας Γ. (επιμ), *Εφαρμοσμένη Κλινική Ψυχολογία του Παιδιού*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2004, σσ. 273 – 303, σελ. 295 – 297, έρευνα που πραγματοποιήθηκε σε 45 νήπια, αγόρια και κορίτσια, ηλικίας 5 ετών – 8 μηνών στο Νομό Μαγνησίας με σκοπό την ανίχνευση της δυνατότητας έκφρασης των συναισθημάτων και του τρόπου ερμηνείας των γεγονότων κατέδειξε ότι τα αγόρια έχουν μεγαλύτερη διάθεση για δράση και ικανότητα ελέγχου του περιβάλλοντος, ενώ τα κορίτσια παρουσιάζουν μια άνεση στην περιγραφή των συναισθημάτων, αλλά εμφανίζουν στοιχεία μαθημένης αδυναμίας.

⁵⁴ Seligman, ό.π., σελ. 47.

⁵⁵ Αρτινοπούλου Β., *Αιμομιξία. Θεωρητικές Προσεγγίσεις και Ερευνητικά Δεδομένα*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2000, σελ. 69.

παραπάνω στοιχεία της θεωρίας ερμηνεύουν την αδυναμία αντίδρασης των γυναικών θυμάτων βίας και την παθητική στάση που υιοθετούν απέναντι στην κακοποίηση που βιώνουν.

2.9. Η Κυκλική θεωρία της Βίας

Η ψυχολόγος Lenor Walker διατύπωσε τον όρο Σύνδρομο της Κακοποιημένης Γυναίκας (Battered Woman Syndrome)⁵⁶, προκειμένου να περιγράψει το φαινόμενο της ενδοοικογενειακής βίας και να αναλύσει τον άρρηκτο δεσμό ανάμεσα στο θύτη και στο θύμα που αποτρέπει πολλές γυναίκες από το να εγκαταλείψουν το βίαιο σύντροφο. Συγκεκριμένα διατύπωσε την Κυκλική Θεωρία της Βίας και περιέγραψε τρεις φάσεις που ανακυκλώνονται τη δημιουργία της έντασης, την έκρηξη ή το επεισόδιο της κακοποίησης και τη φάση της ηρεμίας ή ο «μήνας του μέλιτος».

Συγκεκριμένα προσδιόρισε ένα χρονικό διάστημα ανάμεσα στα επεισόδια βίας, το οποίο δεν μπόρεσε να προσδιοριστεί, ενώ σε κάθε καινούργια εκδήλωση βίας εντόπισε τόσες ομοιότητες με τις προηγούμενες, ώστε να κάνει λόγο για τον κύκλο της βίας⁵⁷. Η πρώτη χαρακτηρίζεται από μικρά επεισόδια έντασης. Το ζευγάρι καυγαδίζει για ασήμαντα, συνήθως, γεγονότα. Η γυναίκα προσπαθεί να ελέγξει τις αντιδράσεις του άνδρα, με το να μην αφήσει το θυμό του να κλιμακωθεί και να έχει βίαια ξεσπάσματα. Άσχετα με τις προσπάθειες που καταβάλουν η ένταση συσσωρεύεται και οι γυναίκες που κακοποιούνται χρόνια γνωρίζουν ότι η δυσαρέσκεια θα ξεσπάσει⁵⁸.

Στη δεύτερη φάση η έκρηξη είναι πλέον αναπόφευκτη και ξεκινά η άσκηση της βίας στη γυναίκα, σωματική ή σεξουαλική ή ψυχολογική. Ο δράστης είναι εξαγριωμένος και η πρόθεσή του είναι να δώσει «ένα μάθημα» στη γυναίκα. Η διάρκεια της φάσης αυτής είναι πολύ σύντομη, αλλά τα επακόλουθά της είναι τα πιο τραγικά. Στη συνέχεια, στην τρίτη και τελευταία φάση, το ζευγάρι διανύει μια περίοδο ηρεμίας γεμάτη αγάπη, τρυφερότητα και «συγνώμες»⁵⁹. Ο άνδρας είναι μετανοιωμένος και παρακαλεί τη σύντροφό του να τον συγχωρέσει. Η γυναίκα πιστεύει ή προσπαθεί να πιστέψει ότι τα πράγματα βελτιώθηκαν. Συχνά όμως αρκεί μια μικρή αφορμή για να ξαναρχίσει ο κύκλος από την αρχή. Οι περισσότερες γυναίκες δεν απομακρύνονται από το σύντροφό τους, λόγω αυτής της πρόσκαιρης μεταβολής στη συμπεριφορά του, καθώς και λόγω των πιέσεων που δέχονται από το ευρύτερο περιβάλλον.

⁵⁶ Walker L., *Η Κακοποιημένη Γυναίκα*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1989, σελ. 77 με τη λέξη σύνδρομο θέλησε να αποτυπώσει την πολυπλοκότητα του προβλήματος και την έκταση που καταλαμβάνει στη ζωή της γυναίκας.

⁵⁷ Goodman M., Fallon B., *Pattern Changing for Abused Women. An educational program*. London New Delhi, Sage, 1995, σελ.17.

⁵⁸ Walker L., *Όταν η Αγάπη Σκοτώνει*, Αθήνα, Φυτράκης, 1997, σελ. 13, πολλές φορές η γυναίκα διαισθάνεται τι θα επακολουθήσει και προκειμένου να μειώσει την αναμονή της δίνει μια αφορμή για το τελικό ξέσπασμα που είναι και το πέρας στη δεύτερη φάση

⁵⁹ Walker, *Η Κακοποιημένη Γυναίκα...*, ό.π., σελ. 87, πολλές φορές οι δαπάνες για τα δώρα είναι τόσο μεγάλες που δημιουργούν προβλήματα στον προϋπολογισμό του ζευγαριού.

3. Φεμινιστικές θεωρίες

3.1. Ανθρωπολογικές ερμηνείες του φαινομένου της βίας κατά των γυναικών

Οι σχέσεις κατά φύλα αποτελούσαν ανέκαθεν το μέσο για την κατανόηση της μετάβασης από τις άγριες στις πολιτισμένες κοινωνίες⁶⁰. Οι πρώτες κοινωνίες ανθρώπων ήταν μη φυλετικές (κλάν), βασίζονταν στην πολυγαμία και είχαν ως σημείο αναφοράς τη γυναίκα⁶¹. Το μοντέλο αυτό από τη δομή του δεν προσέδιδε μεγάλη αξία στον άνδρα, ενώ εξαιρεί τη θέση της γυναίκας μέσα στην κοινωνία λόγω της βιολογικής της ιδιότητα να γεννάει παιδιά. Σύμφωνα με τον Ένγκελς⁶² όλες οι πρωτόγονες κοινωνίες διήλθαν το εν λόγω στάδιο, προκειμένου να προχωρήσουν σε ανώτερες μορφές κοινωνικής οργάνωσης. Το πέρασμα στην πυρηνική – πατριαρχική οικογένεια συνοδεύτηκε από μια νέα πραγματικότητα για τη γυναίκα. Η Gould Davis⁶³ αναφέρει ότι στην πάροδο των χρόνων οι γυναίκες κακοποιούνταν από τους συζύγους τους ή και έχαναν τη ζωή τους, από συνήθεια ή ως τιμωρία για τις πράξεις τους, στη βάση της διατήρησης των περιουσιακών στοιχείων και της γης μέσα στην οικογένεια ή της μεταβίβασης στους απογόνους.

3.2. Η θεωρία του Κοινωνικού Φύλου

Με τον όρο «βιολογικό φύλο» περιγράφονται οι βιολογικές κατηγορίες του «άνδρα» και της «γυναίκας», ενώ ο όρος «κοινωνικό φύλο» αναφέρεται στις κοινωνικές κατηγορίες της «αρρενωπότητας» και της «θηλυκότητας», δηλαδή στα χαρακτηριστικά και στη συμπεριφορά που αποδίδονται στο καθένα από τα δύο φύλα⁶⁴. Η Rubin⁶⁵ υποστηρίζει ότι το κοινωνικό φύλο συγκροτείται κοινωνικά και πολιτισμικά, βάσει της κοινωνικής τάξης, της συγγένειας και των πολιτισμικών διαφορών, ενώ οι στερεότυπες αντιλήψεις για το φύλο επιβάλλουν διαφορετικό τρόπο κοινωνικοποίησης των θηλυκών από τα αρσενικά μέλη. Οι άνδρες ανατρέφονται για να

⁶⁰ Μπακαλάκη Α. (επιμ), *Ανθρωπολογία Γυναίκες και Φύλο*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1994, σελ. 25.

⁶¹ Reed E., *Προβλήματα της Πάλης για την Απελευθέρωση της Γυναίκας*, Αθήνα, Διεθνές Βήμα, 2003, σελ. 26, η δύναμη και ο σεβασμός που αποδίδονταν στις πρωτόγονες κοινωνίες στη γυναίκα αφορούσε τη διαίωσιση του είδους και των χαρακτηριστικών μιας φυλής.

⁶² Ένγκελς Φ., *Η καταγωγή της οικογένειας, της ατομικής ιδιοκτησίας και του κράτους*, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, 2003, σελ. 81, οι έννοιες της «αγνότητας» και της «τιμής» ταυτίστηκαν αναπόσπαστα με τη ζωή της γυναίκας, ενώ η απώλειά τους συνδύασθηκε με την παρανομία και την προσβολή προς το σύζυγο ή το σύντροφο.

⁶³ Gould Davis E., *Το Πρώτο Φύλο*, Αθήνα, Νέα Σύνορα – Λιβάνης, 1982, σελ. 112 – 113.

⁶⁴ Turner P.J., *Βιολογικό φύλο, κοινωνικό φύλο και ταυτότητα του Εγώ*, έκδοση Ε', Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1998, σελ. 8, ο όρος «φύλο» διαφοροποιείται από τον όρο «gender», καθώς ο πρώτος ταυτίζεται με τον βιολογικό παράγοντα, ενώ στο δεύτερο αποδίδεται ο ψυχο – κοινωνικός και πολιτιστικός χαρακτήρας, βάσει του οποίου διαμορφώνονται οι στάσεις, οι ρόλοι, οι θέσεις και η ταυτότητα που χαρακτηρίζουν τον άνδρα και τη γυναίκα μέσα στην κοινωνία.

⁶⁵ Μπακαλάκη, ό.π., σελ. 24.

γίνονται δυνατοί, πρόθυμοι και ακλόνητοι μέσα στην οικογένεια, ενώ οι γυναίκες προετοιμάζονται να γίνουν οι τροφοί⁶⁶.

Οι Whiting & Edwards⁶⁷ σε έρευνα που διεξήγαγαν στην Οκινάβα, την Ινδία, τις Φιλιππίνες, το Μεξικό, την Κένυα και τη Νέα Αγγλία με παρατηρήσεις παιδιών 3 – 6 και 7 – 11 ετών και των δύο φύλων διαπίστωσαν ότι τα αγόρια είχαν υψηλότερες βαθμολογίες στις εκφράσεις κυριαρχίας, στις επιθετικές αντιδράσεις σε επιθετικές προκλήσεις και σε επιθετική λεκτική συμπεριφορά. Τα δε κορίτσια αντίθετα εκδήλωναν συμπεριφορές όπως η «αναζήτηση βοήθειας» και η «αναζήτηση ή επιδίωξη σωματικής επαφής». Οι παραπάνω συμπεριφορές ενισχύονταν και από τα περιβάλλοντα συναναστροφής των παιδιών (π.χ. εκπαιδευτικό σύστημα).

Σύμφωνα με τη Chodorow⁶⁸ το γεγονός ότι οι γυναίκες ασχολούνται αποκλειστικά με την ανατροφή των μικρών κοριτσιών αποτελεί έναν βασικό παράγοντα για τη διαίωση των παραδοσιακών κοινωνικών χαρακτηριστικών των δυο φύλων. Το κορίτσι αντιμετωπίζεται από τη μητέρα ως πρόεκταση του εαυτού της και διδάσκεται να αναλάβει το γυναικείο ρόλο και να αποδεχτεί τη μητρική λειτουργία⁶⁹. Η φεμινιστική προσέγγιση υποστηρίζει ότι ένας λόγος που η γυναίκα υφίσταται καταπίεση είναι το γεγονός ότι από τη γέννησή της ανατρέφεται για να ανταποκριθεί πλήρως στον μητρικό ρόλο. Αντίθετα με τους άνδρες που από μικρή ηλικία μαθαίνουν πώς να παλεύει για τον κοινωνικό ρόλο, τον οποίο έχει εκπαιδευτεί και να τον διεκδικεί, σε αντίθεση με τις γυναίκες⁷⁰.

3.3. Η φεμινιστική προσέγγιση – Το Πατριαρχικό Μοντέλο

Το φαινόμενο της ενδοοικογενειακής βίας άρχισε να αναδεικνύεται, ως κοινωνικό πρόβλημα, με την ανάπτυξη του φεμινιστικού κινήματος και του κινήματος παιδικής προστασίας, παρόλο που το πατριαρχικό μοντέλο έχει τις ρίζες του στα βάθη της ιστορίας. Ο φιλέλεύθερος, ο προνοιακός, ο ριζοσπαστικός και ο σοσιαλιστικός φεμινισμός επικεντρώθηκαν σε αγώνες υπέρ των γυναικών και άλλων κοινωνικά καταπιεσμένων ομάδων. Στόχος των παραπάνω κινήματων ήταν η ανάδειξη των προβλημάτων που βιώνουν οι εν λόγω ομάδες σε κάθε έκφασή τόσο του δημόσιου (εργασία, αμοιβές, συνθήκες εργασίας κ.α.), όσο και του ιδιωτικού τους βίου (βία, άνιση

⁶⁶ Ντόουλινγκ Κ., Το σύνδρομο της σταχοπούτας, (μτφρ. Μ. Λώμη), Αθήνα, Γλάρος, 1983, σελ. 174 και 179, η Ντόουλινγκ κάνει λόγο για το σύνδρομο της «καλής γυναίκας», το οποίο παρομοιάζει χαρακτηριστικά με το σύνδρομο του «καλού κοριτσιού».

⁶⁷ Segall et al, ό.π., σελ. 305.

⁶⁸ Μπακαλάκη, ό.π., σελ. 31, η Chodorow έκανε λόγο για το «mothering» θέλοντας να προσδιορίσει το ρόλο της γυναίκας και να δώσει έμφαση στο διαχωρισμό ιδιωτικού και δημόσιου βίου που αφορά τον άνδρα και τη γυναίκα αντίστοιχα.

⁶⁹ Οι William και Best εξέτασαν τα στερεότυπα του φύλου σε ενήλικους και παιδιά από 30 διαφορετικές χώρες και κατέληξαν σε έναν υψηλό αριθμό διαπολιτισμικής σταθερότητας όσον αφορά τα χαρακτηριστικά που αποδίδονται σε άνδρες και γυναίκες, βλ. Turner, ό.π., σελ.29.

⁷⁰ Brownmiller S., *Against our will. Men, women and rape*, USA, Penguin Books-Cox & Wyman Ltd, 1976, σελ. 401.

μεταχείριση)⁷¹. Η φεμινιστική προσέγγιση πρεσβεύει πως η μειονεκτική θέση της γυναίκας μέσα στην κοινωνία οφείλεται στην ανδρική επικυριαρχία στο οικείο και ευρύτερο περιβάλλον της. Η πλέον προσφιλής φεμινιστική ανάλυση για την ενδοοικογενειακή βία προέρχεται από τους κοινωνιολόγους Emerson και Russell Dobash⁷², οι οποίοι επιβεβαιώνουν την άνιση θέση γυναικών και παιδιών στην οικογένεια και ότι η επικρατούσα κατάσταση θα διορθωθεί μόνο με την ενδυνάμωσή τους.

Το φεμινιστικό κίνημα έθεσε τις βάσεις για τον προβληματισμό σε πολλά από τα γυναικεία θέματα, βοήθησε στην ανάπτυξη του ενδιαφέροντος στο εκτεταμένο κοινωνικό πρόβλημα της βίας κατά των γυναικών και άσκησε κριτική σε θεωρίες σχετικά με τα δύο φύλα όπως η ψυχαναλυτική θεωρία του Freud⁷³. Το 1964 για παράδειγμα υπήρξε έντονη αντίδραση από τις γυναικείες οργανώσεις όταν πραγματοποιήθηκε έρευνα για τις κακοποιημένες γυναίκες με τίτλο «Η σύζυγος του άνδρα που κακοποιεί τη γυναίκα του»⁷⁴. Σύμφωνα με αυτή οι γυναίκες χαρακτηρίζονταν ευνοχίστριες, ψυχρές, επιθετικές, αναποφάσιστες και υπαίτιες για τη βία στην οποία υπόκεινται λόγω των διαταραχών προσωπικότητας που έχουν.

Η Broude⁷⁵ υποστηρίζει ότι ανέκαθεν οι ανδρικοί τύποι συμπεριφοράς (ο πατέρας ή ο σύζυγος αφέντης) ή συγκεκριμένα χαρακτηριστικά όπως η «καυχησιολογία», η «ανδρική σκληρότητα» και η «συζυγική απιστία» σχετίζονται με την υπεροχή του ανδρικού φύλου σε πολλούς τομείς της καθημερινότητας. Στην εργασία για παράδειγμα, σύμφωνα με την Κωσταβάρα – Παπαρήγα⁷⁶ οι γυναίκες υφίστανται παρενόχληση στο χώρο εργασίας τους, ώστε να μην ξεχνούν «το τίμημα της εισόδου τους στον κόσμο της εργασίας, αλλά και για να μην ξεχνούν τη θέση υποταγής τους στην ιεραρχία της εργασίας». Παρά τις μεγάλες κατακτήσεις του γυναικείου κινήματος, οι ανισότητες παραμένουν. Οι γυναίκες πλήττονται περισσότερο από την ανεργία, καθιλώνονται στα παραδοσιακά ή κατώτερα επαγγέλματα και λαμβάνουν χαμηλότερες αμοιβές⁷⁷.

⁷¹ Στασινοπούλου, Ο., Κράτος πρόνοιας. Ιστορική εξέλιξη-Σύγχρονες Θεωρητικές Προσεγγίσεις, Αθήνα, Gutenberg, 1992, σελ. 120 – 126.

⁷² Chatzifotiou S., Dobash R., «Seeking Informal Support. Marital Violence against Women in Greece», *Violence Against Women: An International and Interdisciplinary Journal*, vol. 7, no 9, 2001b, pp. 1024 – 1050, σελ.

⁷³ Herman ό.π., σελ. 21 – 22, πολλά στοιχεία που συνθέταν την ψυχολογία ή την εικόνα της γυναίκας γενικότερα και δη της κακοποιημένης γυναίκας, επί σειρά ετών δανείζονταν στοιχεία από τη θεωρία του Freud. Ο Freud υποστήριξε ότι η γυναίκα είναι από τη γέννησή της κατώτερη από τον άνδρα, ενώ τη χαρακτηρίζει υστερική και σαδομαζοχιστική προσωπικότητα που συνειδητά προκαλεί την ανδρική βιαιότητα και αρέσκειται σε αυτή.

⁷⁴ Στο ίδιο, σελ. 183.

⁷⁵ Segall και συν., ό.π., σελ. 309.

⁷⁶ Κωσταβάρα – Παπαρήγα Κ., «Η σεξουαλική παρενόχληση στους χώρους εργασίας», *Νομικό Βήμα*, τευχ. 4, 1995, 617 – 629, σελ. 617.

⁷⁷ Κορωναίου, Α., (επιμ.) *Γυναίκες στα Μ.Μ.Ε. Γυναίκες και Μ.Μ.Ε.*, Αθήνα, Ευρυμάθεια Α.Ε., Κέντρο Επαγγελματικής Κατάρτισης και Εκπαίδευσης, 2006, σελ. 25 – 26.

Σύμφωνα με τη Simon De Bouvois⁷⁸ «η θέση της γυναίκας στην κοινωνία είναι αυτή που της παραχωρούν οι άνδρες».

Η φεμινιστική προσέγγιση συνηγορεί υπέρ της άποψης της διαιώνισης της κατωτερότητας και της βίας κατά των γυναικών και στα πλαίσια της οικογένειας και στους ρόλους που ανατίθενται στα μέλη της. Η Nancy Chodorow⁷⁹ υποστηρίζει ότι η μητέρα συνάπτει διαφορετικές σχέσεις με το αγόρι και το κορίτσι μέσα στην οικογένεια. Για το κορίτσι, σύμφωνα με την Carol Gilligan⁸⁰, δίνεται έμφαση στην έννοια της ηθικής, η οποία είναι ταυτόσημη με ένα έντονο συναίσθημα ευθύνης προς τον κόσμο. Το μεν αγόρι θεωρείται ως κάτι διαφορετικό. Η Horney⁸¹ υποστηρίζει ότι η μητέρα που έχει αγόρι κατά κάποιο τρόπο αναγνωρίζεται και έχει ισότιμη θέση με τον άνδρα μέσα στην κοινωνία.

4. Τα Πολυπαραγοντικά Μοντέλα Ανάλυσης της ενδοοικογενειακής βίας

Η επιχείρηση συγκερασμού πολλών θεωρητικών προσεγγίσεων για την ανάλυση του σύνθετου φαινομένου της ενδοοικογενειακής βίας στηρίζεται στην αδυναμία ερμηνείας του φαινομένου από κάθε μια ξεχωριστά⁸². Η συγκέντρωση και ο συνδυασμός στοιχείων και αιτιολογικών παραγόντων από διαφορετικές θεωρητικές προσεγγίσεις επιχειρεί να δώσει μια εξήγηση σχετικά με τους παράγοντες που προκαλούν και διαιωνίζουν τη βία μέσα στην οικογένεια. Οι Dobash et al.⁸³ υποστηρίζουν ότι αυτό που χρειαζόμαστε για την ανάλυση του φαινομένου της βίας είναι ένα πλαίσιο ανάλυσης που θα οδηγήσει σε μια περιεκτική περιγραφή της βίας και στην εξήγησή της. Για αυτό τα επεισόδια βίας πρέπει να αντιμετωπίζονται συνολικά, με προσοχή στην ακολουθία των γεγονότων, τα κίνητρα, τις προθέσεις των ανθρώπων και τις συνέπειες. Τα προαναφερόμενα, αφού εντοπιστούν, πρέπει να ενταχθούν στο γενικότερο πλαίσιο μιας σχέσης.

Η ψυχολογική προσέγγιση, που προκύπτει από τη συνένωση κοινωνιολογικών και ψυχολογικών αναλύσεων, θεωρεί ως προδιαθεσιακά παράγοντα για την άσκηση βίας το συνδυασμό παρελθοντικών εμπειριών των ατόμων με στρεσογόνες καταστάσεις του παρόντος⁸⁴. Οι εμπειρίες

⁷⁸ Simon De Bouvois, *Το δεύτερο φύλο*, Αθήνα, Γλάρος, 1979, σελ. 615.

⁷⁹ Νόβα – Καλτσούνη Χ., *Κοινωνικοποίηση – Η Γένεση του Κοινωνικού Υποκειμένου*, Αθήνα, Gutenberg, 1995, σελ. 237.

⁸⁰ Faulkner, Woodhead, ό.π., η Gilligan πραγματοποίησε έρευνες σε παιδιά και των δύο φύλων με τα ίδια κοινωνικοπολιτισμικά χαρακτηριστικά, προκειμένου να μελετήσει την ηθική και γνωστική ανάπτυξη σε αντιδιαστολή με τις παλαιότερες προσπάθειες. Βάσει των διλημάτων που χρησιμοποίησε για τη μελέτη της ηθικής εξέλιξης υποστηρίζει ότι τα αγόρια βλέπουν τα προβλήματα ως μαθηματικές πράξεις και οι λύσεις που επιλέγουν σημαίνουν ακόμη και ανυπακοή σε κανόνες. Τα κορίτσια έχουν μια προσκόλληση στους κανόνες και έντονα αμφιθυμικά συναισθήματα στις αποφάσεις τους.

⁸¹ Σκόδρα Ε., *Η Ψυχολογία της Γυναίκας*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1998, σελ. 36.

⁸² Αγάθωνος – Γεωργοπούλου, ό.π., σελ. 83.

⁸³ Dobash E., Dobash R., Wilson M., Daly M., «The Myth of Sexual Symmetry in Marital Violence», in: Renzetti C., Kennedy B. (ed.), *Violence against Women*, USA, Rowman & Littlefield Publishers, 2005, 31 – 54, σελ. 44.

⁸⁴ Browne, Herbert, σελ. 32.

αυτές συνήθως προέρχονται από την παιδική ηλικία και αφορούν οικογένειες που θεωρούνται «ομάδες υψηλού κινδύνου» για επεισόδια βίας. Δηλαδή αυτές στις οποίες ασκούνται δυνάμεις στο άτομο και την οικογένεια από την αλληλεπίδραση των μελών της, την εργασία, την κοινότητα που διαβιών και την κουλτούρα που επικρατεί σε αυτή. Ο Jukes⁸⁵ επίσης συνηγορεί υπέρ ενός θεωρητικού μοντέλου συνένωσης διαφόρων θεωριών για την ενδοοικογενειακή βία. Το μοντέλο αυτό περιλαμβάνει την προσκόλληση, κατά την ψυχαναλυτική θεωρία, τα κίνητρα των ατόμων, τη θεωρία της κοινωνικής μάθησης και τον κοινωνικό – πολιτισμικό περιβάλλον.

Παρόμοια είναι και η θεωρία των γενικών συστημάτων του Straus⁸⁶, βάσει της οποίας η ενδοοικογενειακή βία είναι μια θετική απάντηση στη λειτουργία του κοινωνικού συστήματος σε ατομικό, οικογενειακό και κοινωνικό επίπεδο. Ως βασικοί παράγοντες πρόκλησης της βίας αναφέρονται το υψηλό επίπεδο των σύμφυτων συγκρούσεων στην οικογένεια, το υψηλό επίπεδο βίας μέσα στην κοινωνία, η βίαιη λειτουργία της οικογένειας, η ένταξη της βίας στην προσωπικότητα και τους τρόπους συμπεριφοράς, οι πολιτισμικοί κανόνες που νομιμοποιούν την άσκηση βίας στην οικογένεια, η σεξιστική οργάνωση του κοινωνικού και οικογενειακού συστήματος και τέλος η αποδοχή της βίας από τη γυναίκα λόγω οικονομικών, νομικών, κοινωνικών και ψυχολογικών λόγων.

Το κλασικό μοντέλο της Gelles⁸⁷ για την άσκηση της βίας μέσα στην οικογένεια περιγράφει ένα σύνολο αλληλεπιδράσεων, οι οποίες εν τέλει αποτελούν εκλυτικούς παράγοντες για την άσκηση βίας ή και την προκαλούν. Συγκεκριμένα περιλαμβάνει τους κοινωνικούς θεσμούς που προβάλλουν και νομιμοποιούν τη βία, την ανισότητα μεταξύ των δυο φύλων, τις δομικές ρίζες της βίας όπως η ανεργία και η φτώχεια και τέλος κοινωνικό – ψυχολογικούς παράγοντες και συγκεκριμένα τη μάθηση της βίας προς τα παιδιά μέσω της διαδικασίας της κοινωνικοποίησης και τον ιδιωτικό χώρο της οικογένειας.

Ο Browne⁸⁸ περιγράφει ένα πολυπαραγοντικό μοντέλο σύνθεσης των παρελθουσών εμπειριών του ατόμου, των παρόντων στρεσογόνων παραγόντων και των κοινωνικών σχέσεων και αλληλεπιδράσεων μέσα στην οικογένεια. Σύμφωνα με αυτό τα στρεσογόνα ερεθίσματα αποτελούνται από τις τέσσερις παρακάτω συνιστώσες:

---

⁸⁵ Jukes, ό.π., σελ. 42.

⁸⁶ Levinson, ό.π., σελ. 33.

⁸⁷ Gelles, Strauss, ό.π.

⁸⁸ Browne Herbert, ό.π., σελ. 38 – 39.

- ✓ Τις σχέσεις ανάμεσα στους έχοντες τη φροντίδα της οικογένειας είτε πρόκειται για χωρισμένους γονείς, για μονογονεϊκές οικογένειες, για συμβίωση ατόμων ή για ενδογαμική σχέση.
- ✓ Τις σχέσεις με τα παιδιά και τους εξαρτώμενους ηλικιωμένους που προσδιορίζονται από τις ηλικίες γέννησης των παιδιών, το μέγεθος της οικογένειας και τις προσδοκίες των γονέων από τα εξαρτώμενα πρόσωπα.
- ✓ Τους στρεσογόνους παράγοντες όπως ανεργία, κοινωνική απομόνωση, αξίες, φτώχεια, μείωση της εξουσίας των εχόντων τη φροντίδα της οικογένειας.
- ✓ Τέλος το στρες που προκαλείται από τα εξαρτώμενα μέλη της οικογένειας όπως μια ανεπιθύμητη κύηση, ένα νοητικά ή σωματικά ανάπηρο παιδί, ένα «δύσκολο», φιλάσθενο, συναισθηματικά ευάλωτο ή ευμετάβλητο παιδί κ.α.

Όταν οι υγιείς σχέσεις στην οικογένεια αντικαθίστανται από «ελαττωματικές», οι στρεσογόνοι παράγοντες εύκολα οδηγούν στην άσκηση ψυχολογικής ή σωματικής βίας. Στην παραπάνω διαδικασία κυρίαρχο ρόλο διαδραματίζει και το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον, δηλαδή οι αξίες και οι αντιλήψεις που επικρατούν σε μια κοινότητα ανθρώπων. Το σύνολο των αξιών βέβαια γίνεται αντιληπτό από κάθε άτομο με βάση την προσωπικότητα, τα χαρακτηριστικά και τις εμπειρίες του και ανάλογα υιοθετείται ή απορρίπτεται ως συμπεριφορά. Ο Frude⁸⁹ προσπαθώντας να περιγράψει τη σχέση ανάμεσα στην ενδοοικογενειακή βία και το περιβάλλον ανέπτυξε το μοντέλο των Κρίσιμων Συμβάντων (Critical Incidence), βάσει του οποίου:

- ✓ Στρεσογόνοι περιβαλλοντικοί παράγοντες, όπως για παράδειγμα η φτώχεια, οδηγούν τους θύτες στο να επιλύουν θέματα που ανακύπτουν στις διαπροσωπικές τους σχέσεις με διαφορετικό τρόπο από τους υπόλοιπους (π.χ. με απειλές).
- ✓ Οι θύτες συχνά αισθάνονται ότι οι προσδοκίες τους, αναφορικά με τις προσωπικές και τις κοινωνικές τους αλληλεπιδράσεις, δεν ταυτίζονται με τα ισχύοντα κοινωνικά πρότυπα, πράγμα το οποίο τους προκαλεί αισθήματα ματαιώσης.
- ✓ Η παραπάνω κατάσταση πιθανότατα τους στρέφει ακόμα περισσότερο προς μια επιθετική συμπεριφορά, παρά στην εύρεση και υιοθέτηση μιας διαφορετικής στρατηγικής επίλυσης προβλημάτων.
- ✓ Η έλλειψη αναστολών και απαγορεύσεων σε συνδυασμό με το χαμηλό επίπεδο ανοχής αυξάνουν τις πιθανότητες ανάπτυξης βίαιης συμπεριφοράς. Τα παραπάνω ενισχύονται και από τη χρήση φαρμάκων ή αλκοόλ.

⁸⁹ Browne, Herbert, ό.π., σελ. 35.

- ✓ Όταν οι προαναφερθείσες καταστάσεις υπερισχύουν ακόμη και ένα βλέμμα που θεωρείται από τους θύτες «ύποπτο» μπορεί να προκαλέσει ένα επεισόδιο βίας.

5. Θεωρητικά συμπεράσματα – σχολιασμός

Η μελέτη των θεωρητικών προσεγγίσεων της ενδοοικογενειακής βίας μας οδήγησε στη διατύπωση ορισμένων συμπερασμάτων αναφορικά με τους εκλυτικούς παράγοντες και την προσέγγιση των διαφόρων θεωριών. Οι κοινωνιολογικές θεωρίες αποδίδουν τα αίτια της βίας κατά των γυναικών, κυρίως σε κοινωνικούς και δομικούς παράγοντες όπως η φτώχεια, η ανεργία, η κοινωνική απομόνωση, η μορφή των σύγχρονων κοινωνιών και των ανθρώπινων σχέσεων κ.α. Η άποψη αυτή αμφισβητείται και θεωρείται μονοδιάστατη, καθώς η βίαιη συμπεριφορά στην οικογένεια δεν αναλύεται μόνο βάσει των παραπάνω. Σύμφωνα με την Αγάθωνος - Γεωργοπούλου⁹⁰ «η βία ενδημεί σε όλα τα κοινωνικά στρώματα, σε όλες τις χώρες, πλούσιες ή φτωχές, άσχετα από θρησκεία, χρώμα, ηλικία, κοινωνικό κύρος, μέγεθος οικογένειας, αστική ή αγροτική περιοχή».

Η πρόσφατη μελέτη των Kiser και Black⁹¹ με στόχο τη διερεύνηση των επιπτώσεων στις οικογένειες των χαμηλών κοινωνικών στρωμάτων από τη χρόνια έκθεση σε τραυματικά γεγονότα δεν κατέδειξε σημαντική συσχέτιση αυτών με τη βία. Οι πρωτογενείς συνέπειές τους στα άτομα είναι το αίσθημα δυστυχίας και το στρες, η αρνητική επίδραση στα λοιπά μέλη της οικογένειας και τέλος η διάβρωση στη δομή και τη λειτουργία της οικογένειας, τις σχέσεις και την επικοινωνία. Επομένως η βία είναι πιθανό να προκληθεί ως δευτερογενές επακόλουθο των τραυματικών γεγονότων.

Επιπροσθέτως η διαπολιτισμική μελέτη του Levinson⁹² υποστηρίζει ότι η κοινωνική απομόνωση δεν σχετίζεται άμεσα με την άσκηση βίας. Εξάλλου σε μια κοινωνιολογικού τύπου προσέγγιση είναι σημαντικό να προσδιοριστεί τι θεωρείται από κάθε κοινωνία πράξη βίας, καθώς σε μεγάλο βαθμό καθορίζεται από τον πολιτισμό και τις επικρατούσες αντιλήψεις. Κατά ανάλογο τρόπο η εξήγηση της βίας για το κοινωνικό και βιολογικό φύλο σχετίζεται με τις επικρατούσες αντιλήψεις. Η Guillaumin⁹³ θεωρεί ότι το κοινωνικό φύλο είναι μια πολιτισμική κατασκευή που καθορίζει τις συμπεριφορές και τους ρόλους ανδρών και γυναικών, τόσο ως προς τον εαυτό τους, όσο και προς τα υπόλοιπα μέλη της κοινωνίας.

⁹⁰ Αγάθωνος-Γεωργοπούλου, ό.π., σελ. 78.

⁹¹ Kiser L. J., Black M. M., «Family processes in the midst of urban poverty: What does the trauma literature tell us?», *Aggression and Violent Behavior*, vol. 10, 2005, 715 – 750, σελ.738, τα τραυματικά γεγονότα, σε ένα κοινωνικό – οικολογικό πλαίσιο, είναι οι απειλές κατά της ζωής ή της σωματικής ακεραιότητας, το άσχημο βιοτικό επίπεδο, το αίσθημα της ανημπόριας και η αποδιοργάνωση της προσωπικότητας.

⁹² Levinson, ό.π., σελ. 38.

⁹³ Laqueur T., *Κατασκευάζοντας το φύλο – Σώμα και κοινωνικό φύλο από τους αρχαίους Έλληνες έως τον Φρόιντ*, Αθήνα, Πολύτροπον, 2003, σελ. 199, επομένως τα χαρακτηριστικά που αποδίδονται στο γυναικείο φύλο δεν είναι δυνατό να απομονωθούν ως παράγοντες για την εξήγηση της βίας, καθώς σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωσή τους διαδραματίζει η οικογένεια, οι συνναστεροφές, η ευρύτερη κοινωνία, αλλά και η προσωπικότητα του παιδιού.

Στις ατομικές ψυχολογικές θεωρίες δίνεται σχεδόν αποκλειστικά έμφαση στα χαρακτηριστικά του ατόμου. Οι άνδρες που κακοποιούν τις γυναίκες τους θεωρούνται ανασφαλείς προσωπικότητες, με αισθήματα κατωτερότητας που απορρέουν από τη γονική αποστέρηση ή μια αρνητική σχέση με τους γονείς τους και παραβλέπονται οι περιβαλλοντικοί παράγοντες. Στα πλαίσια των συγκεκριμένων θεωριών μελετήθηκε επίσης και η επίδραση του αλκοόλ, των ναρκωτικών και των ψυχοπαθολογικών προβλημάτων στην άσκηση βίας. Οι μελέτες αυτές κατέληξαν σε αντιφατικά συμπεράσματα με αποτέλεσμα τα παραπάνω να μην αποτελούν μοναδικούς ή/και κύριους παράγοντες για την ενδοοικογενειακή βία.

Η θεωρία της κοινωνικής μάθησης δεν μπορεί επίσης να γενικευτεί στην εξήγηση της ενδοοικογενειακής βίας⁹⁴. Η παρατήρηση βίαιων προτύπων δεν μπορεί να θεωρηθεί αποκλειστικός παράγοντας για την υιοθέτηση της βίαιης συμπεριφοράς στη μετέπειτα ζωή, αφού δεν μετατρέπονται σε θύματα ή θύτες όλα τα παιδιά που βίωσαν την κακοποίηση ενεργά ή ως παρατηρητές. Οι θεωρίες για τη βιολογική προδιάθεση έχουν πολλά μεθοδολογικά προβλήματα και δεν είναι εύκολο να γενικευτούν⁹⁵. Στις χρωμοσωματικές, στις γενεαλογικές, αλλά και στις μελέτες διδύμων υπάρχουν παράγοντες που δεν μπορούν να μετρηθούν όπως οι κοινωνικές επιρροές στα άτομα, τυχόν ατυχήματα, οι συνθήκες του τοκετού, η λειτουργία του εγκεφάλου που σε μεγάλο μέρος παραμένει ανεξιχνίαστη κ.α. Οι γενετικές μελέτες και τα αποτελέσματά τους συνέβαλαν σε μεγάλο βαθμό στη διερεύνηση του φαινομένου της επιθετικότητας, αλλά συχνά παραβλέπουν τον παράγοντα περιβάλλον.

Η φεμινιστική προσέγγιση ασκεί κριτική στις ψυχολογικές θεωρίες και συγκεκριμένα στη θεωρία της κοινωνικής μάθησης, στις ατομιστικές θεωρίες και στη θεωρία της Walker, γιατί θεωρεί ότι αποδίδουν τα αίτια της κακοποίησης στα θύματα και υποβιβάζουν το πρόβλημα. Ο Levinson⁹⁶ υποστηρίζει ότι οι οικονομικές ανισότητες ανάμεσα στα δυο φύλα που βασίζονται στην πατριαρχική δομή της οικογένειας και στον έλεγχο των πόρων και μέσων από τους άνδρες αποτελούν ισχυρό προδιαθεσιακό παράγοντα για τη βία. Επιπροσθέτως, σύμφωνα με την Gilligan⁹⁷, οι θεωρίες μάθησης για τη γνωστική και ηθική ανάπτυξη των παιδιών και των εφήβων στηρίχθηκαν αρχικά μόνο σε μελέτες αγοριών, αφού οι εκπρόσωποί της θεωρούσαν ότι τα κορίτσια δεν μπορούσαν να φτάσουν σε

---

⁹⁴ Ο Roy σε έρευνα που έκανε σε δείγμα 4.000 ανδρών πιστοποίησε ότι οι 4 στους 5 που κακοποιούσαν τις συζύγους τους είχαν παρόμοιες εμπειρίες στην παιδική ηλικία, αλλά δεν συνέβη το ίδιο και με τις γυναίκες θύματα, αφού μόνο το 1/3 είχε τέτοιες εμπειρίες, τα μικρότερα ποσοστά που αναφέρονται στις γυναίκες που είχαν βίαιες εμπειρίες είναι δυνατό να μας οδηγήσουν στο συμπέρασμα ότι τα κοινωνικά χαρακτηριστικά του φύλου και ο τρόπος ανατροφής λειτουργούν αποτρεπτικά στην εκδήλωση παρόμοιων συμπεριφορών. Εν αντιθέσει οι κοινωνικοί ρόλοι και χαρακτηρισμοί που αποδίδονται στις γυναίκες συμβάλλουν κυρίως προς την κατεύθυνση της θυματοποίησής τους, βλ. Αγάθωνος – Γεωργοπούλου, ό.π., σελ. 80.

⁹⁵ Χατζηφωτίου, ό.π., σελ. 38.

⁹⁶ Levinson, ό.π., σελ. 40.

⁹⁷ Turner, ό.π., σελ. 10.

ανάλογο επίπεδο πνευματικής και διανοητικής ανάπτυξης. Η φεμινιστική θεωρία θεωρείται μια πολιτική προσέγγιση. Ως εκ τούτου είναι αναμενόμενο να προκαλείται κριτική εσωτερικά στο κίνημα, από τα εκάστοτε φεμινιστικά ρεύματα, που αποσκοπεί στην υπεροχή του ενός έναντι των άλλων⁹⁸.

Οι Dutton και Nicholls⁹⁹ θεωρούν ότι ο φεμινισμός εκφράζει γενικόλογες απόψεις για τη βία και τους άνδρες και αγνοεί την ψυχολογία των γυναικών. Θέτουν επίσης το ερώτημα γιατί παραβλέπεται από τις φεμινίστριες η βία που ασκούν οι γυναίκες προς τους άνδρες, καθώς λόγω της μειωμένης σωματικής δύναμης χρησιμοποιούν πιο συχνά όπλα για να αμυνθούν ή να υπερισχύσουν. Η κριτική τους επικεντρώνεται στη μονόπλευρη εστίαση στους άνδρες για την εξάλειψη της βίας, ενώ θεωρούν ότι η εν λόγω προσέγγιση είναι μονοδιάστατη, αφού η αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας σχετίζεται τόσο με τους άνδρες, όσο και με τις γυναίκες και μπορεί να επιτευχθεί με το συνδυασμό και άλλων προσεγγίσεων (εγκληματολογικές, ψυχολογικές).

Στη συνέχεια όσον αφορά τις λοιπές προσεγγίσεις η κριτική μας επικεντρώνεται στα εξής σημεία. Καμία από τις οικολογικές προσεγγίσεις δεν έχει ελεγχθεί εμπειρικά. Οι γνωσιακές – συμπεριφοριστικές προσεγγίσεις χρησιμοποιούνται ευρέως για τη θεραπεία βίαιων ανδρών ή τη θεραπεία ζεύγους¹⁰⁰, όμως δεν αποτελούν μοντέλα ολοκληρωμένης ανάλυσης της βίας, αλλά κλινικά μοντέλα θεραπείας που επικεντρώνονται κυρίως στις δυσλειτουργίες των ατόμων και του τρόπου επικοινωνίας τους. Πρόκειται λοιπόν για μοντέλα που αναδεικνύουν την παθολογία και επιτείνουν τον κοινωνικό στιγματισμό.

5.1. Η αναγκαιότητα για ένα Πολυπαραγοντικό Μοντέλο Ανάλυσης της ενδοοικογενειακής βίας

Τα πολυπαραγοντικά μοντέλα ανάλυσης της βίας είθιστα τα τελευταία χρόνια να θεωρούνται οι πλέον κατάλληλες προσεγγίσεις για την αιτιολόγηση της ενδοοικογενειακής βίας. Πολλοί συγγραφείς¹⁰¹ υποστηρίζουν την άποψη ότι η ενδοοικογενειακή βία είναι ένα σύνθετο φαινόμενο και ως εκ τούτου οι ρίζες του προβλήματος δεν μπορούν να εντοπιστούν μεμονωμένα από μια προσέγγιση. Το πλήθος των παραγόντων που αλληλεπιδρούν και συνδυάζονται ενδέχεται να προέρχεται από κοινωνιολογικά, ψυχολογικά, πολιτισμικά, οικολογικά ή άλλα αίτια. Η εφαρμογή των πολυπαραγοντικών μοντέλων όμως παρουσιάζει αδυναμίες στην πράξη. Το μοντέλο των γενικών

⁹⁸ Στασινοπούλου, ό.π., σελ. 126, ο φιλελεύθερος, ο προνοιακός, ο ριζοσπαστικός και ο σοσιαλιστικός φεμινισμός, ασκούν κριτική εκ των έσω σχετικά με το είδος της παρέμβασης στο οποίο επικεντρώνεται το κάθε ρεύμα και τη δράση που ασκεί.

⁹⁹ Dutton D. G., Nicholls T. L., «The gender paradigm in domestic violence research and theory: Part I – The conflict of theory and data», in: *Agression and Violent Behavior*, vol.10, 2005, pp. 680 – 714, σελ. 707 – 708.

¹⁰⁰ Dattilio, Padesky, ό.π., σελ. 39.

¹⁰¹ Browne, Herbert, ό.π., Levinson, ό.π., Martin, ό.π., Natarajan, «*Domestic Violence Among Immigrants ...*», ό.π., Strauss, ό.π., Timmerman, Emmelkamp, ό.π., Χατζηφωτίου, ό.π.

συστημάτων του Strauss δεν έχει ακόμα εφαρμοστεί σε όλη του την έκταση λόγω του εύρους και της πολυπλοκότητας που εμφανίζει. Το πολυπαραγοντικό μοντέλο της Gelles δεν δίνει μεγάλη σημασία στον ατομικό παράγοντα και τις αλληλεπιδράσεις ανάμεσα στα μέλη μιας οικογένειας.

Παρά ταύτα η μελέτη της βιβλιογραφίας μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι μια πολυπαραγοντική ανάλυση της ενδοοικογενειακής βίας αποτελεί την πιο ολοκληρωμένη προσέγγιση. Συγκεκριμένα τα συμπεράσματα που προέκυψαν από τη μέχρι τώρα θεωρητική μελέτη του θέματος συνοψίζονται στα εξής:

- Η ενδοοικογενειακή βία είναι ένα σύνθετο πρόβλημα που προκαλείται από μια πληθώρα παραγόντων που αλληλεπιδρούν μεταξύ τους. Ως εκ τούτου είναι δύσκολο να προσεγγιστεί αποκλειστικά και μόνο από μια θεωρητική κατεύθυνση και για την κατανόησή του επιβάλλεται μια διεπιστημονική προσέγγιση.
- Το περιβάλλον ανάπτυξης διδάσκει συγκεκριμένα πρότυπα και αποδίδει στις γυναίκες συγκεκριμένους τρόπους συμπεριφοράς και χαρακτηριστικά. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να τις μετατρέπει σε «εν δυνάμει» θύματα και συχνά να νομιμοποιεί την άσκηση βίας και στα μάτια των υπολοίπων. Η αδιαμφισβήτητη ανδρική κυριαρχία μαθαίνεται στα παιδιά από τα πρώτα χρόνια της ζωής τους μέσω των χαρακτηριστικών του βιολογικού και του κοινωνικού φύλου που αποδίδονται στα αγόρια και στα κορίτσια.
- Το φαινόμενο της ενδοοικογενειακής βίας, εκτός από τις ψυχολογικές συνέπειες, έχει και πολλαπλές κοινωνικές διαστάσεις για το θύμα πράγμα που ενισχύει την αδυναμία αντίδρασής του. Η ανάγκη απόκρυψης της πραγματικότητας συνάδει στην παθητικοποίηση, τόσο του θύματος, όσο και του κοινωνικού του περιβάλλοντος, με αποτέλεσμα το πρόβλημα να διαιωνίζεται και σταδιακά να παγιώνεται.
- Η μελέτη και ανάλυση της ενδοοικογενειακής βίας στις αλλοδαπές είναι εφικτή μέσω ενός πολυπαραγοντικού μοντέλου ανάλυσης της βίας, με έμφαση στον πολιτισμικό παράγοντα της χώρας καταγωγής, τη διαδικασία της μετανάστευσης, τη διαδικασία του επιπολιτισμού στη χώρα υποδοχής και τις παρούσες συνθήκες ζωής των δυο συντρόφων. Σχηματικά το εν λόγω μοντέλο απεικονίζεται παρακάτω.

5.2. Οι ιδιαιτερότητες του πληθυσμού των Προσφύγων και Μεταναστών

Σε συνέχεια των όσων προαναφέρθηκαν ως συμπεράσματα της βιβλιογραφικής ανασκόπησης πρέπει να επισημάνουμε ότι η προσέγγιση και ανάλυση του προβλήματος της ενδοοικογενειακής βίας είναι ακόμη πιο σύνθετη διαδικασία, όταν εντοπίζεται στους πληθυσμούς των αλλοδαπών¹⁰². Αυτό διότι τόσο στη γένεση, όσο και στη συντήρηση του προβλήματος συμβάλλουν πλήθος παραγόντων τόσο από την πλευρά του ατόμου, όσο και από την πλευρά του κοινωνικού περιβάλλοντος της χώρας καταγωγής και της νέας χώρας.

- το κοινωνικό – πολιτισμικό περιβάλλον της χώρας καταγωγής (η κουλτούρα αποτελείται από όλα εκείνα τα στοιχεία που οι άνθρωποι έχουν μάθει να κάνουν, να πιστεύουν και να αποδέχονται ως αξίες στη διάρκεια των χρόνων, πρόκειται για το σύνολο των ιδεών, πεποιθήσεων, μεθόδων, συνηθειών και ορίων με τα οποία καθημερινά έρχονται αντιμέτωποι¹⁰³),
- τα χαρακτηριστικά της πατρικής οικογένειας των δυο συντρόφων (κοινωνική τάξη, μορφωτικό επίπεδο, αντιλήψεις για την ανατροφή των παιδιών και την ισότητα των δυο φύλων, οικονομικό επίπεδο, εργασία, διαδικασία λήψης αποφάσεων και επίλυσης συγκρούσεων),
- τα ατομικά χαρακτηριστικά του ζευγαριού (ηλικία, υγεία, εμπειρίες παιδικής ηλικίας, στοιχεία προσωπικότητας, σχέσεις με το γονέα του ιδίου και του αντίθετου φύλου, τρόπος επικοινωνίας και επίλυσης συγκρούσεων σε ατομικό επίπεδο),
- τη διαδικασία της μετανάστευσης και υποδοχής στη νέα χώρα (επιλογή χώρας παραμονής, νόμιμη ή παράνομη μετανάστευση, συλλήψεις, πρόθεση παραμονής στη νέα χώρα, διαδικασίες νομιμοποίησης, εξασφάλιση διερμηνείας, στέγασης, ειδών πρώτης ανάγκης, υπηρεσιών ψυχοκοινωνικής υποστήριξης, ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης)
- τη διαδικασία του επιπολιτισμού, τα πολιτισμικά πρότυπα στη χώρα υποδοχής και τις πολιτικές κοινωνικής ένταξης (υιοθέτηση πολιτισμικών μοντέλων χώρας καταγωγής, βαθμός επιπολιτισμού, περιθωριοποίηση ή αποδοχή από τους γηγενείς, ύπαρξη μεταναστευτικό πλαίσιο χώρας, σχεδιασμός και εφαρμογή μέτρων κοινωνικό-προνοιακής πολιτικής),
- και τέλος συνθήκες της ζωής του ζευγαριού στη νέα χώρα (επίδραση κοινωνικών και ψυχολογικών παραγόντων).

¹⁰² Kvinnoforum/ Founder of Women's Forum, «Manual Honour Related Violence. Prevention of Violence against women and girls in patriarchal families», Stockholm, 2005, projects/heder/manualHRV2005.pdf at www.qweb.kvinnoforum.se, σελ. 43 και στο Natarajan M., «Victimization of women: A theoretical perspective on dowry deaths in India», 2005, onpub/national/in-dowryfinal.gr at www.victimology.nl, σελ. 14.

¹⁰³ Sue D.W., Sue D., *Counseling the Culturally Different*, 3rd ed., USA, Wiley & Sons, 1999, σελ. 62.

5.3. Παρουσίαση του Πολυπαραγοντικού Μοντέλου Ανάλυσης της Ενδοοικογενειακής Βίας στους πληθυσμούς των Προσφύγων και Μεταναστών

ΧΩΡΑ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ – ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Επικρατούσες πεποιθήσεις και αξίες, θρησκεία, ήθη, έθιμα, δομή της κοινωνίας, επικρατούσες κοινωνικές αντιλήψεις αναφορικά με το φύλο, την ανατροφή των παιδιών, τις θέσεις και τους ρόλους ανδρών και γυναικών μέσα στην οικογένεια και την κοινωνία

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΠΑΤΡΙΚΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

Μορφή οικογένειας, κοινωνική τάξη, μορφωτικό επίπεδο γονέων, αντιλήψεις για την ανατροφή των παιδιών και την ισότητα των δυο φύλων, οικονομικό επίπεδο, εργασία γονέων, διαδικασία λήψης αποφάσεων και επίλυσης συγκρούσεων

ΑΤΟΜΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΖΕΥΓΑΡΙΟΥ

Ηλικία, υγεία, εμπειρίες παιδικής ηλικίας, στοιχεία προσωπικότητας, σχέσεις με το γονέα του ίδιου και του αντίθετου φύλου, τρόπος επικοινωνίας και επίλυσης συγκρούσεων

ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ: Πολιτικές και οικονομικές συνθήκες, καθεστώς ανελευθερίας, συλλήψεις, βασανιστήρια, χαμηλό βιοτικό επίπεδο, ανεργία, χαμηλές αμοιβές

ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΥΠΟΔΟΧΗΣ ΣΤΗ ΝΕΑ ΧΩΡΑ

Επιλογή χώρας παραμονής, νόμιμη ή παράνομη μετανάστευση, συλλήψεις, πρόθεση παραμονής στη νέα χώρα, διαδικασίες νομιμοποίησης, εξασφάλιση διερμηνείας, στέγασης, ειδών πρώτης ανάγκης, υπηρεσιών ψυχοκοινωνικής υποστήριξης, ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης

ΕΠΙΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ – ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΑ ΠΡΟΤΥΠΑ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ ΥΠΟΔΟΧΗΣ – ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΕΣ ΕΝΤΑΞΗΣ
Προσαρμογή και αποδοχή των πολιτισμικών μοντέλων χώρας καταγωγής, βαθμός επιπολιτισμού, περιθωριοποίηση ή αποδοχή από τους γηγενείς, υπάρχον μεταναστευτικό πλαίσιο χωρών υποδοχής, σχεδιασμός και εφαρμογή μέτρων κοινωνικό-προνοιακής πολιτικής

ΠΑΡΟΥΣΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΖΩΗΣ ΤΟΥ ΖΕΥΓΑΡΙΟΥ

Κοινωνικοί παράγοντες

Οικονομικές δυσκολίες, χαμηλό βιοτικό επίπεδο, αδυναμία πρόσβασης στην αγορά εργασίας, δυσκολία στην επικοινωνία και την εκμάθηση της γλώσσας, θέματα στέγασης και συνθήκες κατοικίας, έλλειψη ή άτυπων υποστηρικτικών δικτύων και εξειδικευμένων υπηρεσιών βοήθειας, αποδοχή ή απόρριψη από με το γηγενή πληθυσμό, εθνότητα συζύγων, προβλήματα με το νόμο, σύγκρουση των ήδη υπάρχοντων και νέων αντιλήψεων γύρω από το γάμο και τις σχέσεις των δυο φύλων, ύπαρξη παιδιών ή ερχομός νέου μέλους στην οικογένεια, απόκτηση περιουσιακών στοιχείων, εγγραφή των παιδιών στο σχολείο κ.α.

Ψυχολογικοί παράγοντες

Εκπλήρωση προσδοκιών εντός και εκτός του οικογενειακού συστήματος, χρόνια προβλήματα σωματικής και ψυχικής υγείας, άγχος, μετατραυματική διαταραχή στρες, κατάθλιψη, χρήση ουσιών και αλκοόλ, απομόνωση από το κοινωνικό περιβάλλον, στιγματισμός, απογοήτευση, έλλειψη ικανοποίησης, αίσθημα εγκλωβισμού στη νέα χώρα, δυνατότητα για αφομοίωση και προσαρμογή σε νέες συνθήκες, λήψη αποφάσεων, χρήση σύγκρουσης για την επίλυση προβλημάτων κ.α.

ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΔΥΝΑΜΙΚΗΣ Η/ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΤΗΣ ΕΝΔΟΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗΣ ΒΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Η Διαπολιτισμικότητα της Ενδοοικογενειακής Βίας

2.1. Διαπολιτισμικές όψεις της ενδοοικογενειακής βίας

Πολλές προσπάθειες έχουν γίνει από τη διεθνή βιβλιογραφία για τον ορισμό της βίας. Ο Riches¹ ορίζει τη βία ως «συμπεριφορά εναντίον άλλου προσώπου, η οποία απειλεί, επιχειρεί ή προξενεί φυσική βλάβη σε φυσικό πρόσωπο παρά τη θέλησή του», περιορίζοντάς την αυστηρά στη σωματική βλάβη. Ο Loseke² δίνει έναν πληρέστερο ορισμό και περιγράφει τη βία ως «την επιθετική συμπεριφορά που εκφράζεται με ψυχολογικό, σωματικό, σεξουαλικό και λεκτικό τρόπο και είναι από ανεπιθύμητη μέχρι προσβλητική και ταπεινωτική για κάθε άτομο», ενώ θεωρεί ότι «περιλαμβάνει ακραίες μορφές βιαιότητας, την χαρακτηρίζει η επανάληψη, προκαλεί σωματικές και ψυχολογικές πληγές και αποτελεί ηθελημένη συμπεριφορά από το θύτη που επιθυμεί να επιβάλλει τον έλεγχο και τη συμμόρφωση του θύματος».

Ανάλογη είναι και η ενασχόληση των επιστημών για τη μελέτη της ενδοοικογενειακής βίας και τη διαγενεακή κληρονομικότητά της, δηλαδή τη μεταφορά της από γενιά σε γενιά³. Σύμφωνα με τους Segall και συν.⁴ το εν λόγω φαινόμενο είναι αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης οικολογικών και πολιτιστικών παραγόντων, οι οποίοι επηρεάζουν τελικά την κοινωνική συμπεριφορά. Οι Timmerman και Emmelkamp⁵ επιχειρώντας μια γνωσιακού – συμπεριφοριστικού τύπου ανάλυση της βίαιης συμπεριφοράς στους ενήλικες περιέγραψαν ένα ολιστικό μοντέλο, βάσει του οποίου οι βιολογικοί και γενετικοί παράγοντες, οι εμπειρίες της πρώτης παιδικής ηλικίας, η ψυχοπαθολογία που το άτομο μπορεί να στρέφει προς τους άλλους ή τον εαυτό του και η χρόνια έκθεση σε τραυματικές κοινωνικές συνθήκες αποτελούν τους σημαντικότερους εκλυτικούς παράγοντες.

Σήμερα είναι κοινός τόπος ότι η ενδοοικογενειακή βία είναι ένα παγκόσμιο φαινόμενο που εμφανίζεται σε όλες τις κουλτούρες, αφορά όλα τα δόγματα και πλήττει κατά κύριο λόγο τις γυναίκες και τα παιδιά⁶. Αναμφισβήτητα η παγκόσμια κοινότητα βρίσκεται σε μια πορεία

¹ Δημητρίου Σ., *Μορφές βίας*, Αθήνα, Σαββάλας, 2003, σελ. 32.

² Χατζηφοτίου, Σ. (1998). Συζυγική κακοποίηση στην Ελλάδα και κοινωνική υποστήριξη: μια πιλοτική έρευνα. *Κοινωνική Εργασία*, 49, 7 – 15, σελ. 45.

³ Αγάθωνος – Γεωργοπούλου Ε., «Η βία στην Οικογένεια. Ανασκόπηση», *Σύγχρονα Θέματα*, τευχ. 43- 44, 1990, σσ. 78 – 100, σελ. 80.

⁴ Segall M., Dasen P., Berry J., Poortinga Y., *Διαπολιτιστική Ψυχολογία – Η μελέτη της ανθρώπινης συμπεριφοράς σε παγκόσμιο οικολογικό πολιτιστικό πλαίσιο*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1996, σελ.

⁵ Timmerman I.G.H., Emmelkamp P.M.G., «An Integrated Cognitive – Behavioral Approach to the Etiology and Treatment of Violence», *Clinical Psychology and Psychotherapy. An International Journal of Theory and Practice*, vol. 12, 2005, pp. 167 – 176, σελ. 173.

⁶ Chatzifotiou S., Dobash R., «The “Last Violent Event”: The Experience of Greek Battered Women», *South European Society & Politics*, vol. 3, 2001a, pp. 58 – 82, Chatzifotiou S., Dobash R., «Seeking Informal Support. Marital Violence against Women in Greece», *Violence Against Women: An International and Interdisciplinary Journal*, vol. 7, no 9, 2001b, pp. 1024 – 1050, Levinson D., *Family Violence in Cross Cultural Perspective*, USA, Sage, 1989, Petridou E., Browne A., Lichter E., Dedoukou X., Alexe D., Dessypris N., «What distinguishes unintentional injuries from injuries

αναγνώρισης και κατοχύρωσης των γυναικείων δικαιωμάτων με πρωτοπόρες τις σκανδιναβικές χώρες και την Ολλανδία⁷. Παρόλα αυτά τα ποσοστά εξακολουθούν να είναι υψηλά. Η Browne⁸ αναφέρει ότι στην Αμερική 2 – 3 εκατομμύρια γυναίκες κακοποιούνται κάθε χρόνο από το σύντροφό τους. Σύμφωνα με τα στοιχεία του National Institute of Justice⁹ το 1998 οι γυναίκες καταγράφηκαν ως θύματα σε 1,5 εκατομμύριο βίβια εγκλήματα που διαπράχθηκαν από συντρόφους ή πρώην συντρόφους. Κατά τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας¹⁰, τα έτη 1982 – 1999, το ποσοστό των γυναικών που έπεσαν θύματα σεξουαλικής κακοποίησης ανερχόταν από 10 – 69%, ενώ οι θάνατοι γυναικών 45 – 65 ετών από συζυγική βία ξεπερνούν τους θανάτους από καρκίνο.

Μέχρι πρόσφατα στην Ινδία η σύζυγος θυσιάζοταν ως ανθρωποθυσία στον τάφο του συζύγου. Σύμφωνα με τη Natarajan¹¹ οι θάνατοι των Ινδών γυναικών από αυτοκτονίες ή ανθρωποκτονίες, είναι ένα φαινόμενο που σήμερα αυξάνεται προοδευτικά, ως επακόλουθο των φιλονικιών γύρω από την προίκα που δίνεται στη νύφη. Στο Αφγανιστάν τα δικαιώματα των γυναικών εξακολουθούν να παραβιάζονται, αφού ο Πρόεδρος του Ανώτατου Δικαστηρίου της χώρας απεφάνθη ότι καμία γυναίκα δεν μπορεί να ταξιδεύει περισσότερο από τρεις μέρες αν δεν συνοδεύεται από άνδρα συγγενή και πρότεινε η ποινή της μοιχείας να τιμωρείται με λιθοβολισμό της γυναίκας μέχρι θανάτου¹². Σε μελέτη που έγινε το 1989 στο Οντάριο βρέθηκε ότι 8 στις 10 γυναίκες Αβοριγίνες έχουν κακοποιηθεί¹³.

Στις γυναίκες των αναπτυγμένων χωρών τα μεγάλα ποσοστά ενδοοικογενειακής βίας αποδίδονται στην κτητική σεξουαλική συμπεριφορά των ανδρών προς τις συντρόφους τους¹⁴. Στην Καλιφόρνια το 1971 βρέθηκε ότι το 1/3 των ανθρωποκτονιών σε γυναίκες εκτελέστηκαν από τους συζύγους τους, ενώ το 1974 στο Σαν Φραντζίσκο 25% των φόνων αφορούσαν ζευγάρια που συγκατοικούσαν ή ήταν νομίμως παντρεμένα¹⁵. Το Bureau of Justice Statistics¹⁶ αναφέρει ότι τα

---

due to intimate partner violence: a study in Greek ambulatory care settings», *Injury Prevention*, vol. 8, 2002, pp. 197 – 201.

⁷ Leijenaar M., *Η ένταξη της ισότητας σε όλες τις πολιτικές: από τη θεωρία στην πράξη*, πρακτικά ευρωπαϊκού συνεδρίου με θέμα Στρατηγικές για την Ισότητα των Φύλων. Ευρώπη – Ελλάδα 1996 – 2005, Αθήνα, ΚΕΘΙ, 2001, σελ. 44 – 45, σύμφωνα με την Έκθεση του ΟΗΕ για την Ανθρώπινη Ανάπτυξη, οι Σουηδοί είναι εκείνοι που πέτυχαν τα καλύτερα αποτελέσματα στην ισότητα των δύο φύλων περισσότερο από κάθε άλλο λαό στον πλανήτη. Από την άλλη, σε πολλά μέρη του πλανήτη οι γυναίκες εξακολουθούν να υφίστανται βία και ταπεινωτική συμπεριφορά.

⁸ Browne A., «Violence Against Women by Male Partners. Prevalence, Outcomes, and Policy Implications», *American Psychologist*, vol. 48, no. 10, 1993, pp. 1077 – 1087, σελ. 1077.

⁹ Clements C., Sabourin C., Spiby L., «Dysphoria and Hopelessness Following Battering: The Role of Perceived Control, Coping, and Self – Esteem», *Journal of Family Violence*, vol. 19, no. 1, 2004, pp. 25 – 36, σελ. 26.

¹⁰ World Health Organization, «Gender, women and health», 2006, gender/en/ at. www.who.int

¹¹ Natarajan M., «Victimization of women: A theoretical perspective on dowry deaths in India», 2005, onlpub/national/in-dowryfinal.gr at. www.victimology.nl., σελ. 2.

¹² Ο Αγώνας της Γυναίκας, σελ. 47.

¹³ Green, N., *Οι Δρόμοι της Μετανάστευσης. Σύγχρονες Θεωρητικές Προσεγγίσεις*, Αθήνα, Σαββάλας, 2004, σελ.3, οι Αβοριγίνες αποδίδουν τα αυξημένα ποσοστά βίας κατά των γυναικών στην αποικιοκρατία.

¹⁴ Fahlberg V., *Domestic Violence in Immigrant Communities: Barriers to service utilization*, May 2003, σελ. 2.

¹⁵ Martin D., *Battered Wives*, USA, Volcano Press, 1981^a, σελ. 7.

¹⁶ Clements et al., ό.π., σελ. 26.

ποσοστά θυματοποίησης είναι ως και 3 φορές υψηλότερα σε γυναίκες που ζουν χωριστά από τους άνδρες τους από ότι σε αυτές που έχουν πάρει διαζύγιο και 25 φορές υψηλότερα στις άγαμες από ότι στις έγγαμες. Οι Dobash και Dobash¹⁷ υποστηρίζουν ότι οι γυναίκες είναι πιο επιρρεπείς στο να είναι θύματα βίας από άνδρες που γνωρίζουν και βρίσκονται στο οικείο τους περιβάλλον, παρά από αγνώστους.

Στην Ελλάδα, βάσει των στατιστικών στοιχείων που δημοσίευσε η Γενική Γραμματεία Ισότητας¹⁸ για τις κακοποιημένες γυναίκες που απευθύνθηκαν στα συμβουλευτικά κέντρα Αθήνας και Πειραιά, σε δείγμα 425 γυναικών οι 64 (15%) ήταν αλλοδαπές και οι 361 (85%) ελληνίδες. Το μεγαλύτερο ποσοστό των γυναικών ήταν έγγαμες, άνεργες, απόφοιτες δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και συμβίωναν με το δράστη, ο οποίος στην πλειοψηφία των ερωτώμενων ήταν ο σύζυγος. Σύμφωνα με τα στοιχεία που έδωσε το 2004 το Institute of Equality¹⁹ το 83% των Ελληνίδων έχουν υποστεί σωματική ή ψυχολογική βία. Η πρόσφατη έρευνα της Παπαμιχαήλ²⁰ στον ελληνικό πληθυσμό για το θέμα της κακοποίησης των γυναικών από τους συντρόφους τους δίνει μια ενδεικτική εικόνα της έκτασης του προβλήματος.

Οι Petridou et al.²¹ διαπίστωσαν ότι η συζυγική βία, με θύματα κυρίως τις γυναίκες, είναι διαδεδομένη στην Ελλάδα και συναντάται συχνότερα στις αγροτικές περιοχές. Επίσης συμπεράναν ότι τα επεισόδια βίας λαμβάνουν χώρα αργά το απόγευμα ή τη νύχτα, στο σπίτι και είναι αυξημένα τα Σαββατοκύριακα ή στις αργίες και τις γιορτές. Τέλος αναφορικά με τη διάρκεια της βίαιης σχέσης η Χατζηφωτίου²² επισημαίνει ότι οι γυναίκες αναγκάζονται να σπάσουν τα δεσμά της βίας μετά από πολλά χρόνια συμβίωσης με το βίαιο σύντροφο (περίπου 1- 8 χρόνια) ή μετά από ένα πολύ βαρύ επεισόδιο κακοποίησης.

¹⁷ Dobash E., Dobash R., «The politics and policies of responding to violence against women», in: Hanmen J., Itzin C. (ed.), *Home truths about domestic violence. Feminist influences on policy and practice*, New York, Routledge, 2000, 187 – 204, σελ. 190.

¹⁸ Γενική Γραμματεία Ισότητας, *Διεγματοληπτική και Στατιστική – Αξιολόγηση Στοιχείων που αφορούν στην κακοποίηση γυναικών που απευθύνθηκαν στα Συμβουλευτικά Κέντρα Αθήνας – Πειραιά*, Αθήνα, Γενική Γραμματεία Ισότητας, 2004, αναφορικά με το είδος της κακοποίησης οι περισσότερες γυναίκες θύματα ανέφεραν άσκηση σωματικής, σεξουαλικής και ψυχολογικής βίας ταυτόχρονα.

¹⁹ Institute of Equality, *Honour Based Violence Greece: Status Report*, Athens, October 2004, σελ. 12.

²⁰ Παπαμιχαήλ Σ., *Κοινωνικές αναπαραστάσεις της κακοποίησης των γυναικών από τους συζύγους/ συντρόφους τους*, Αθήνα – Κομοτηνή, Σάκουλας, 2005, σελ. 190, το 43,2% των ερωτώμενων ανέφερε ότι γνωρίζει κάποιο συγγενικό πρόσωπο που υπήρξε θύμα βίας, 5 στους 10 εντοπίζουν τα θύματα στο φιλικό τους περιβάλλον, ενώ τέλος το 13,5% έκανε λόγο για προσωπική εμπειρία βίας (οι 8 στους 10 γυναίκες).

²¹ Petridou et al., ό. π., σελ. 199 και 201.

²² Χατζηφωτίου, ό.π., σελ. 12.

2.2. Ορισμός της ενδοοικογενειακής βίας και προσδιορισμός των βασικών χαρακτηριστικών της βίαιης σχέσης

Η μέχρι τώρα εξέταση του θέματος αναδεικνύει το γεγονός ότι η ενδοοικογενειακή βία μπορεί να λάβει πολλές μορφές και αφορά όλα τα κοινωνικά στρώματα. Συχνά όμως η γυναίκα προτιμά τη σιωπή, αναλογιζόμενη την οδυνηρή διαδικασία ή το διασυρμό που θα επιφέρει μια καταγγελία. Ιδιαίτερα δε όταν ανήκει στις κατώτερες κοινωνικές τάξεις²³. Άλλοι προγνωστικοί παράγοντες της βίας είναι οι εμπειρίες κακοποίησης του θύματος ή του θύτη στην παιδική ηλικία, η σεξουαλική ζήλια του θύτη και κοινωνικοί παράγοντες όπως η ηλικία, το εκπαιδευτικό και επαγγελματικό επίπεδο και η οικονομική κατάσταση. Επίσης τα πολιτισμικά πρότυπα συχνά συμβάλλουν στο να εκδηλωθεί και να υιοθετηθεί η βία ως τρόπος συμπεριφοράς.

Πολλές προσπάθειες έχουν γίνει προς την κατεύθυνση της διατύπωσης ενός ορισμού. Η Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας ορίζει «τη βία που προκαλείται σε μια γυναίκα από έναν σύντροφο ή πρώην σύντροφο ως ενδοοικογενειακή βία κατά των γυναικών²⁴ (Domestic Violence Against Women, DVAW) ή ως κρυφή συντροφική βία (Intimate Partner Violence, IPV). Ο ορισμός της ενδοοικογενειακής βίας, βάσει του άρθρου 113, της Διακήρυξης του Πεκίνου αφορά «κάθε πράξη που καταλήγει ή θα μπορούσε να καταλήξει σε φυσική, σεξουαλική, ή ψυχολογική βλάβη ή κάνει τη γυναίκα να υποφέρει και περιλαμβάνονται οι απειλές τέτοιων πράξεων, ο καταναγκασμός και η στέρηση της ελευθερίας, είτε αυτά συμβαίνουν στην ιδιωτική είτε στη δημόσια ζωή». Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Εγκληματικότητα όρισε την έννοια της ενδοοικογενειακής βίας σε δυο επίπεδα. Πρώτα ερμήνευσε την έννοια της οικογένειας ως «ένα παντρεμένο ή ανύπαντρο ζευγάρι, τους απόγονους τους, τους πρόγονούς τους, τους απογόνους ή τους συγγενείς κάθε πλευράς και τα παιδιά που αποκτούνται κατά την διάρκεια της συμβίωσης του ζευγαριού ή σε οποιαδήποτε σχέση τους ακολουθεί μετά το χωρισμό»²⁵.

Στη συνέχεια περιγράφει τη βία ως «κάθε πράξη ή παράληψη μέσα στα πλαίσια της οικογένειας από ένα μέλος, το οποίο υποτιμά τη ζωή, τη σωματική ή την ψυχολογική ακεραιότητα ή την ελευθερία άλλου μέλους της ίδιας οικογένειας, ή βλάπτει την ανάπτυξη της προσωπικότητά του/της»²⁶. Η American Psychological Association²⁷ όρισε την ενδοοικογενειακή βία σαν ένα

²³ Johnson H., «Rethinking Survey Research on Violence against Women», in: Dobash E., Dobash R. (ed.), *Rethinking Violence against Women*, London, Sage, 1998, 23 – 51, σελ. 47 – 50, σε τηλεφωνική έρευνα που έγινε στον Καναδά σε δείγμα 12.300 γυναικών, ηλικίας άνω των δεκαοχτώ, η βία συνδέεται άμεσα με την κοινωνική απομόνωση του θύματος.

²⁴ World Health Organization, ό.π.

²⁵ Θεοδώρου Β., *Ενδοοικογενειακή βία: η κακοποιημένη γυναίκα και οι επαγγελματίες υγείας πρόνοιας*, Βιβλιοθήκη Ινστιτούτου Έρευνας Θεραπείας Συμπεριφοράς, 2002.

²⁶ Θεοδώρου Β., *Η Βία κατά των Γυναικών στην Οικογένεια*, ανακοίνωση στο 8ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ψυχολογικής Έρευνας της Ελληνικής Ψυχολογικής Εταιρίας (ΕΛ.Ψ.Ε.), Αλεξανδρούπολη, 2001.

σύνολο βίαιων συμπεριφορών που περιλαμβάνει μια ποικιλία σωματικών, σεξουαλικών και ψυχολογικών μεθόδων κακομεταχείρισης, που εφαρμόζονται στα πλαίσια μιας συντροφικής σχέσης από ένα πρόσωπο προς έναν άλλο με στόχο ο ένας να κερδίσει με αθέμιτο τρόπο δύναμη ή να επιβάλλει με υποτιμητικό τρόπο τον έλεγχο, τη δύναμη και την εξουσία του προς το άλλο πρόσωπο.

Σύμφωνα με το σύγγραμμα *Clinical Guidelines on Routine Screening*²⁸ «η ενδοοικογενειακή βία αποτελεί ένα πρότυπο εξαναγκαστικής συμπεριφοράς, που μπορεί να περιλαμβάνει επαναλαμβανόμενη κακομεταχείριση ή τραυματισμούς, ψυχολογικής ή σεξουαλικής φύσεως, σταδιακή κοινωνική απομόνωση, αποστέρηση και εκφοβισμό. Οι δράστες αυτών των συμπεριφορών συνδέονται ή συνδέθηκαν στενά με το θύμα». Η Εθνική Έκθεση της Ελλάδος για το 4^ο Παγκόσμιο συνέδριο του ΟΗΕ για τις γυναίκες στο Πεκίνο (1994) αναφέρει ότι η βία κατά των γυναικών ασκείται με πολλαπλές μορφές συμπεριφοράς που θίγουν τη σωματική υπόσταση, την ψυχική υγεία και την πνευματική οντότητα των γυναικών.

Τα Ηνωμένα Έθνη²⁹ ορίζουν την ενδοοικογενειακή βία σαν ένα σύνολο βίαιων πράξεων που διαπράττονται από έναν άνδρα προς μια γυναίκα στα πλαίσια της συμβίωσής τους. Επίσης το φαινόμενο δεν περιορίζεται στη συζυγική οικογένεια, αλλά αφορά και άτομα που συμβιώνουν. Οι έρευνες καταδεικνύουν ότι τα επεισόδια σωματικής βίας πολύ συχνά ξεκινούν κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης της γυναίκας ή αν προϋπάρχουν εντείνονται³⁰.

Η Ellen Pence³¹ από το πρόγραμμα Duluth της Minnesota (Minnesota Program Development Institute) υποστηρίζει ότι «η ενδοοικογενειακή βία είναι ένα σύνολο επιθετικών και εξαναγκαστικών συμπεριφορών, συμπεριλαμβανομένων των σωματικών, σεξουαλικών ή /και των ψυχολογικών επιθέσεων, αλλά και της οικονομικής επικυριαρχίας, η οποία χρησιμοποιείται συχνά ως μέθοδος εξαναγκασμού». Σύμφωνα με τη Walker³² με τον όρο κακοποίηση νοείται «κάθε προσβολή της σωματικής και ψυχικής ακεραιότητας ενός ανθρώπου που ασκείται στα πλαίσια της εκμετάλλευσής του από εκείνον που κατέχει τη θέση εξουσίας».

Επίσης η ίδια χαρακτηρίζει την κακοποιημένη γυναίκα «ως μια γυναίκα που έχει επανειλημμένα υποστεί οποιαδήποτε βίαιη σωματική ή ψυχολογική συμπεριφορά από έναν άνδρα με σκοπό να κάνει κάτι που αυτός θέλει χωρίς να ενδιαφέρεται για τα δικαιώματά της». Ο Levinson

²⁷ American Psychological Association, *APA Presidential task force on violence and the family report*, Washington DC, Author, 1996.

²⁸ Θεοδώρου, *Ενδοοικογενειακή βία: η κακοποιημένη γυναίκα και οι επαγγελματίες...*, ό.π.

²⁹ Nations Unis, *La Violence Contre les femmes dans la famille*, New York, Nations Unis, 1989, σελ. 15.

³⁰ Martin D., *Woman – Battering. Victims and their experiences*, USA, Sage, 1981β.

³¹ Pence E., Paymar M., *Power and Control: Tactics of Men Who Batter*, Minnesota Program Development Inc., Duluth, 1986, σελ. .

³² Walker L., *Η Κακοποιημένη Γυναίκα*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1989, σελ. 11 και 12.

υιοθετεί τον ορισμό των Gelles και Strauss σύμφωνα με τον οποίο η ενδοοικογενειακή βία είναι μια πράξη που εκτελείται με πρόθεση, ορατή ή μη, πρόκλησης σωματικής βλάβης σε ένα άτομο. Συμπερασματικά λοιπόν η ενδοοικογενειακή βία ορίζεται ως η έκθεση ή/και η άσκηση σωματικής, σεξουαλικής και ψυχολογικής βίας, σε μια γυναίκα από το σύζυγο, το σύντροφο ή άλλο γνωστό άνδρα στα πλαίσια του δεσμού της, μόνιμου ή προσωρινού, με αυτόν.

2.2.1. Τα χαρακτηριστικά της βίαιης σχέσης

Ας δούμε όμως αναλυτικά τη φύση και το πλαίσιο μέσα στο οποίο λαμβάνει χώρα το φαινόμενο της ενδοοικογενειακής βίας. Η Αγάθωνος – Γεωργοπούλου³³ υποστηρίζει ότι ο όρος «βία ανάμεσα στο ζευγάρι (spouse abuse) περιλαμβάνει την άσκηση σωματικής και ψυχολογικής βίας από έναν άνδρα ή μια γυναίκα προς το σύντροφό του». Ο Hanssens³⁴ υποστηρίζει ότι σε περιπτώσεις όπου η ζωή απειλείται και τα δικαιώματα καταπατούνται υπάρχουν τρεις ομάδες δραστών. Οι καταπιεστές, τα θύματα και οι τρίτοι που μπορεί να δρουν από τη θέση του υποκινητή, του ιδεολόγου, του συνένοχου, του αδρανή ή του αδιάφορου. Η βία λοιπόν προϋποθέτει την ύπαρξη ενός θύτη και ενός θύματος και συχνά κάποιων τρίτων προσώπων που εμπλέκονται άμεσα ή έμμεσα στο πρόβλημα.

Στην ενδοοικογενειακή ο θύτης μπορεί να είναι ένας από τους δυο συζύγους, ενώ αντίστοιχα στη θέση του θύματος να βρίσκονται ο άνδρας, η γυναίκα, τα παιδιά ή παραπάνω του ενός από τα προαναφερόμενα πρόσωπα. Οι Bernard και Schaffer³⁵ υποστηρίζουν ότι η συζυγική βία είναι μια ακραία μορφή σχέσεων ισχύος και ανισότητας και την χαρακτηρίζουν σαν εξαίρεση ή απόκλιση. Στις μορφές βίας που απαντώνται καθημερινά μεγάλο μέρος καταλαμβάνει η ηθική και η ψυχολογική βία. Η Κωσταβάρα³⁶ υποστηρίζει ότι η βία μπορεί να είναι η ενεργητική ή παθητική. Η πρώτη αφορά βίαιες πράξεις με ξυλοδαρμούς και σωματική κακοποίηση, ενώ η δεύτερη σχετίζεται με την παραμέληση, η οποία επιφέρει εξίσου επώδυνα και σοβαρά ψυχολογικά τραύματα.

Οι Browne και Herbert³⁷ προσδιορίζουν τρεις τύπους ενδοοικογενειακής βίας. Τη βία που ασκείται από ενήλικα είτε προς άλλο ενήλικα, είτε προς ανήλικο, τη βία από ένα παιδί προς τους γονείς ή άλλους συγγενείς και τέλος τη βία από ανήλικους και ενήλικες, η οποία συνήθως στρέφεται προς τους ηλικιωμένους. Οι μορφές της βίας περιλαμβάνουν τη σωματική κακοποίηση, τη

³³ Αγάθωνος – Γεωργοπούλου, ό.π., σελ. 79.

³⁴ Hassens V., «Εξουσία, Βία και Πόνος στη Διαπροσωπική Επικοινωνία: Η κακοποίηση των παιδιών», στο: Ναυρίδης Κ. (επιμ.), *Εξουσία, Βία, Πόνος*, 2^{ος} τόμος, Αθήνα, Καστανιώτης, 2003, 58 – 68, σελ. 62.

³⁵ Bernard C., Schaffer E., *Η καθημερινή βία στο γάμο. Κείμενα για μια κοινωνιολογία της εξουσίας και του έρωτα*, Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής, γ.χ., σελ. 60 – 61.

³⁶ Κωσταβάρα Κ., «Η ενδοοικογενειακή βία και η αντιμετώπισή της», στο Ζώη Α. Ν. (επιμ.), *Οικογένεια και Οικογενειακή Πολιτική σε ένα μεταβαλλόμενο κόσμο*, Αθήνα, Επτάλοφος, 1994, 427 – 432.

³⁷ Browne K., Herbert M., *Preventing Family Violence*, USA, John Wiley & Sons, 1999, σελ. 64 – 67.

σεξουαλική, την ψυχολογική, τη συναισθηματική και την οικονομική³⁸. Η Walker αναφέρει τις τεχνικές καταναγκασμού των κακοποιημένων γυναικών³⁹ (αρχική έκκληση, αδυναμία πρόβλεψης των επεισοδίων κακοποίησης, υπερβολική ζηλοτυπία, ασυνήθιστη σεξουαλικότητα, ακριβείς αναμνήσεις των επεισοδίων κακοποίησης, διάθεση για απόκρυψη της κατάστασης, ποτό, έντονη ψυχολογική κακομεταχείριση, απειλές για την οικογένεια της γυναίκας, παντοδυναμία, γνώση του ενδεχόμενου θανάτου). Επίσης η βία προς τις γυναίκες συναντάται με τη μορφή της σωματικής, της σεξουαλικής και της ψυχολογικής κακομεταχείριση. Η τελευταία ταυτίζεται με την κοινωνική απομόνωση, τις απειλές και την οικονομική αποστέρηση. Οι τρεις μεγάλες κατηγορίες βίας συχνά συνδυάζονται και τα θύματα υπόκεινται ταυτόχρονα σε σωματική, σεξουαλική και ψυχολογική βία⁴⁰.

2.3. Πολιτισμικές προσεγγίσεις της βίας

Το φαινόμενο της βίας διατρέχει όλες τις κουλτούρες, αλλά έχει διαπιστωθεί ότι η αντιμετώπισή του, μέσω των διαθέσιμων πηγών είναι πολύ πιο περιορισμένη και δύσκολη στις αγροτικές και απομονωμένες περιοχές, από ότι στις αστικές⁴¹. Στα παραπάνω συμβάλλει και ο κοινωνικό-πολιτισμικός παράγοντας, καθώς και ο βαθμός στον οποίο η εκάστοτε κοινωνία αποδέχεται και νομιμοποιεί την άσκηση βίας. Επίσης στις κοινωνίες εκτός του δυτικού κόσμου οι μελέτες των ανθρωπολόγων σκοντάφτουν σε ένα ακόμα εμπόδιο. Κατά τους Mahmood και Armstrong⁴² πολλές δυσκολίες στη μελέτη των πολιτισμών απορρέουν από το γνωστικό πλαίσιο της κατηγοριοποίησής τους, δηλαδή την υποκειμενική διάσταση που προσδίδει στην έρευνα ο εκάστοτε ερευνητής.

Τα παραπάνω ισχύουν και για το πρόβλημα της ενδοοικογενειακής βίας. Σύμφωνα με την APA⁴³ δύο είναι τα βασικά προβλήματα που εμποδίζουν την καταγραφή των περιστατικών ενδοοικογενειακής βίας παγκοσμίως και διαστρεβλώνουν τους αριθμούς των κρουσμάτων. Πρώτον η δυσκολία στην περιγραφή και στη διατύπωση ενός κοινού ορισμού για την ενδοοικογενειακή βία και η σύγκριση στοιχείων για τη βία από διαφορετικές χώρες. Πολύ περισσότερο δε για τις κοινωνίες που οι δομές τους συνηγορούν με άμεσο ή έμμεσο τρόπο στη διατήρηση του φαινομένου. Το δεύτερο εμπόδιο σχετίζεται με τους πολιτισμικούς παράγοντες και τις

³⁸ Conseil de l'Europe, *Actes du Colloque sur la violence au sein de la famille: mesures dans le domaine social*, Strasbourg, 1990, σελ. 26 – 27.

³⁹ Walker, ό.π., σελ. 94

⁴⁰ Δεδούκου Ξ., Alexe D., *Χαρακτηριστικά θυμάτων σύμφωνα με τα στοιχεία του συστήματος καταγραφής εξωτερικών ιατρείων – Προοπτικές, εισήγηση σε εκπαιδευτικό σεμινάριο του Εργαστηρίου Υγιεινής και Επιδημιολογίας της Ιατρικής Σχολής Αθηνών*, Αθήνα, 2001.

⁴¹ Jumper Thurman P., Bubar R., Plested B., Edwards R., LeMaster P., Bystrom E., Hardy M., Tahe D.W., Burnside M., Oetting E.R., *Final Revised Report of National Institute of Justice. Violence Against Indian Women*. Rockville, National Criminal Justice References Service, 2003, σελ. 8.

⁴² Mahmood C., Armstrong S., «Do ethnic Groups exist? A cognitive perspective on the concept of cultures», *Ethnology*, vol. XXXI, no 1, 1992, pp. 1 – 14, σελ. 1.

⁴³ American Psychological Association, ό.π., σελ. 3 – 5.

επικρατούσες αξίες, που συμβάλλουν ούτως ώστε η δομική βία να παραμένει ένα κρυφό πρόβλημα, να επεκτείνεται στο δημόσιο και ιδιωτικό βία των ατόμων και να αυξάνεται ο «σκοτεινός αριθμός»⁴⁴ των θυμάτων.

2.3.1. Η πολιτισμική διάσταση της ενδοοικογενειακής βίας

Τα κοινωνικό-πολιτισμικά συστήματα κάθε κοινωνίας είναι σε μια συνεχή αλληλεπίδραση με δυο βασικές διαδικασίες: την κατασκευή της πραγματικότητας και τη νοηματοδότησή της⁴⁵. Στη βάση αυτή κάθε πολιτισμός δημιουργεί ένα σύστημα αξιών και κανόνων στα πλαίσια του φυσικού, κοινωνικού και ηθικού συστήματός του. Οι ρόλοι των ανθρώπων, οι κώδικες επικοινωνίας και όλο το κοινωνικό οικοδόμημα αποτελούν ένα πολιτισμό δημιουργήματα και κάθε σύγκρουση εκλαμβάνεται ως απειλή για το σύνολο της κοινωνίας. Έτσι όταν για παράδειγμα ένας σύζυγος είναι ελεγκτικός απέναντι στα μέλη της οικογένειάς του, η συμπεριφορά του επιβάλλεται από τις σχέσεις μέσα στην οικογένεια (μικρό επίπεδο), αλλά και από τις κοινωνικές δυνάμεις όπως η θρησκεία, το σύστημα δικαιοσύνης, τα ταμπού κ.α (μάκρο επίπεδο)⁴⁶.

Η πατριαρχική οικογένεια είναι ένα από τα κοινωνικά σχήματα που έχει τις ρίζες της στις κοινωνικές κατασκευές⁴⁷. Σύμφωνα με την Ortner⁴⁸ η δευτερεύουσα θέση της γυναίκας στην κοινωνία και η άσκηση βίας αποτελούν ένα οικουμενικό – διαπολιτισμικό θέμα, αλλά ο κάθε πολιτισμός τις θεσμοθετεί και τις συντηρεί με το δικό του τρόπο π.χ. μέσω του θεσμού της πατριαρχίας, των θρησκευτικών τελετών με τις έννοιες της «μιαρότητας» και «καθαρότητας» κ.α. Πολλές κοινωνίες δε έχουν θεμελιώσει στις δομές τους μηχανισμούς εξουσίας με αποτέλεσμα η βία κατά των γυναικών να έχει φυσική και δομική μορφή⁴⁹. Η δεύτερη έχει αφομοιωθεί σε τέτοιο βαθμό που ο εντοπισμός της είναι δύσκολος για αυτό και συχνά οι γυναίκες αποδίδουν τον εγκλωβισμό τους στη βίαιη σχέση στις ίδιες ή σε άλλους παράγοντες όπως η καθημερινότητα ή τα συναισθήματά τους για το βίαιο σύντροφο⁵⁰.

⁴⁴ Αρτινοπούλου Β., *Αιμομιξία. Θεωρητικές Προσεγγίσεις και Ερευνητικά Δεδομένα*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2000, σελ. 181 και Bernard, Schaffer, ό.π., σελ. 55.

⁴⁵ Alexander J., «Action and Its Environment», in Alexander J., Giesen B., Munch R., Smelser N. (ed.), *The Micro-Macro Link*, USA, University of California Press, 1987, 289 – 318, σελ. 306.

⁴⁶ Munch R., Smelser N., «Relating the Micro and Macro», in Alexander J., Giesen B., Munch R., Smelser N. (ed.), *The Micro-Macro Link*, USA, University of California Press, 1987, 357 – 387, σελ. 357.

⁴⁷ Young J., *Incessant Chatter: Recent Paradigms in Criminology*, in: Maguire M., Morgan R., Reiner R. (ed.), *The Oxford Handbook of Criminology*, USA, Oxford University Press, 1994, 69 – 120, σελ. 110.

⁴⁸ Ortner S., «Είναι το αρσενικό για το θηλυκό ότι η φύση για τον πολιτισμό», στο: Μπακαλάκη Α. (επιμ.), *Ανθρωπολογία, γυναίκες και φύλο*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1994, 75 – 108, σελ. 75.

⁴⁹ Bernard, Schaffer, ό.π., σελ. 27.

⁵⁰ Jankowiak W.R., Fischer E., «A cross-cultural perspective of Romantic love», *Ethnology*, vol. XXXI, no 1, 1992, pp. 149 – 155, σελ. 154, σε μελέτη που έγινε σε 186 κοινωνίες ανά τον κόσμο, διεξήχθηκε το συμπέρασμα ότι ο όρος «romantic love» είναι υπαρκτός και έχει παγκόσμια απήχηση, είναι όμως σημαντικό να διερευνηθούν περαιτέρω οι εκδηλώσεις με τις οποίες εκφράζεται αυτή η αγάπη στον εκάστοτε πολιτισμό και το περιεχόμενό του.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το Αφγανιστάν. Τα αποτελέσματα της έκθεσης της οργάνωσης AIHRC⁵¹ σχετικά με το επίπεδο ζωής των γυναικών κατέδειξαν την αδυναμία πρόσβασής τους τόσο στην εκπαίδευση, όσο και στις υπηρεσίες υγείας, καθώς και τα υψηλά ποσοστά ενδοοικογενειακής βίας (50%), ακούσιων γάμων (38%) και βιασμών. Η διαπολιτισμικότητα του φαινομένου της βίας κατά των γυναικών προκύπτει επίσημα από τα στοιχεία του τέταρτου Παγκόσμιου Συνεδρίου των Ηνωμένων Εθνών, κατά τη διάρκεια του οποίου κλήθηκαν όλα τα κράτη μέλη να παρουσιάσουν στοιχεία για την ενδοοικογενειακή βία, καθώς και τις προτάσεις τους για το θέμα⁵². Δεν υπήρξε καμία χώρα που να δηλώσει απουσία περιστατικών ενδοοικογενειακής βίας, παρά τις διαφορές που υπήρξαν στα ποσοτικά δεδομένα και στην πρόταση και εφαρμογή μέτρων.

Στις δυτικές κοινωνίες η βία δεν εντοπίζεται ως μέρος της επικρατούσας κουλτούρας, σε αντίθεση με τις κοινωνίες που είναι πατριαρχικές με αποτέλεσμα οι πολιτισμικές νόρμες να μην αποτελούν έναν προγνωστικό παράγοντα της βίας⁵³. Οι Jumper Thurman et al.⁵⁴ υποστηρίζουν ότι στην αντιμετώπιση της βίας είναι πολύ συχνό να συναντάμε πολιτισμικά εμπόδια, τόσο στην αναγνώριση του προβλήματος, όσο και στην παρέμβαση για την επίλυσή του. Αν τα εμπόδια αυτά δεν τα γνωρίζουμε ή τα αγνοούμε η προσπάθεια για την αντιμετώπιση του φαινομένου αποτυγχάνει. Η Walker⁵⁵ αναφέρει ότι η κύρια αιτία, που αποτελεί ταυτόχρονα και το βασικό εμπόδιο για την αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας ανά τον κόσμο, είναι το γεγονός ότι πλήττει τις γυναίκες.

2.4. Η ενδοοικογενειακή βία στους πληθυσμούς των προσφύγων και μεταναστών

Σύμφωνα με στοιχεία των Ηνωμένων Εθνών⁵⁶ τα ποσοστά των κρουσμάτων ενδοοικογενειακής βίας ανά τον κόσμο είναι πολύ υψηλά και παρά την ετερογένεια των δειγμάτων, αναδεικνύεται ότι δεν υπάρχουν σημαντικές διαφορές ανάμεσα σε ομάδες με διαφορετικά δημογραφικά χαρακτηριστικά. Με εξαίρεση τις γυναίκες που ζουν στα όρια ή κάτω από τα όρια της φτώχειας και έχουν μεγάλη αντιπροσωπευτικότητα στα δείγματα των ερευνών, λόγω έλλειψης εξουσίας ή/και αδυναμίας πρόσβασης σε πηγές βοήθειας.

⁵¹ Afghanistan Independent Human Rights Commission, «Evaluation report on General Situation of Women in Afghanistan», 2006, rep_eng_wom_situation_8_march.htm at. www.aihrc.org.af., σελ. 2 – 5, η έκθεση προέκυψε από έρευνες και μελέτες που διεξήγαγε η AIHRC σε γυναίκες, ετήσιες αναφορές και γενικές μελέτες πληθυσμού, από συνεντεύξεις με υπάλληλους φυλακών και τέλος από ερωτηματολόγια που συμπληρώθηκαν από άτομα του γενικού πληθυσμού, διαφόρων κοινωνικών τάξεων, για θέματα υγείας, εκπαίδευσης, ενδοοικογενειακής βίας και προστασίας των πολιτών/ απονομής δικαιοσύνης.

⁵² Walker L., «Psychology and Domestic Violence Around the World», *American Psychologist*, vol. 54, no. 1, 1999, pp. 21 – 29, σελ. 21.

⁵³ Fahlberg, ό.π., σελ. 8.

⁵⁴ Jumper Thurman et al., ό.π., σελ. 15.

⁵⁵ Walker, «Psychology and Domestic Violence ...», ό.π., σελ.23.

⁵⁶ American Psychological Association, ό.π.

Οι Foster et al.⁵⁷ υποστηρίζουν ότι οι γυναίκες πρόσφυγες είναι μια από τις ομάδες υψηλού κινδύνου για την άσκηση βίας, τη σεξουαλική κακοποίηση και το βιασμό. Πολλές ήδη κουβαλάνε μαζί τους μια ανάλογη προσωπική τραγωδία. Τα στοιχεία των ερευνών για το θέμα που διεξάγονται σε διάφορες χώρες έρχονται να επιβεβαιώσουν το φαινόμενο τόσο για τη χώρα καταγωγής, όσο και για την νέα κατάσταση στη χώρα υποδοχής. Σύμφωνα με την Mac Williams⁵⁸ οι γυναίκες που ανήκουν σε κοινωνίες που υπάρχουν πολιτικές ή κοινωνικές αναταραχές, βιώνουν υψηλά επίπεδα στρες και υφίστανται «τρυπλή θυματοποίηση», από τον θύτη, τις επίσημες υπηρεσίες (π.χ. αστυνομία) και από τους κρατικούς ή/και άλλους φορείς, που με τη στάση τους μειώνουν ή υποβαθμίζουν τη σημαντικότητα των επεισοδίων βίας.

Οι Ellseberg et al.⁵⁹ (1999) αναφέρουν ότι στη Νικαράγουα ο πόλεμος προκάλεσε για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα πράξεις σωματικής βίας κατά των γυναικών, η οποία αποτελεί προγνωστικό παράγοντα για τη συναισθηματική δυστυχία και τα ψυχολογικά προβλήματα των θυμάτων. Η Lentz⁶⁰ συμπεριλαμβάνει στα παραπάνω και την αποικιοκρατία, ως παράγοντα που αυξάνει τη βία κατά των γυναικών τόσο από τους γηγενείς, όσο και από τους κατακτητές και αναφέρεται στο παράδειγμα αποικιών της Αμερικής και της Αγγλίας και της βίαιης θρησκευτικής, κοινωνικής και πολιτικής παρέμβασης που συντελέστηκε.

Σύμφωνα με στοιχεία της Ύπατης Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες⁶¹:

- Εκτιμάται ότι, σε παγκόσμιο επίπεδο, ένα 40 με 70 % των φόνων γυναικών διαπράττονται από πρόσωπα του στενού περιβάλλοντος, συχνά στο πλαίσιο μιας σχέσης κατά την οποία ο θύτης κακοποιεί το θύμα.
- Ανά τον κόσμο, τουλάχιστον μια στις τρεις γυναίκες έχει πέσει θύμα ξυλοδαρμού, βιασμού, ή άλλου είδους κακοποίησης στην ζωή της.
- Από το 1995 ως το 2000, το εμπόριο ανθρώπινης ζωής αυξήθηκε σχεδόν κατά 50% παγκοσμίως, ενώ σύμφωνα με τον Διεθνή Οργανισμό Μετανάστευσης (IOM), γύρω στα 2 εκατομμύρια γυναίκες περνούν παράνομα τα σύνορα κάθε χρόνο.

⁵⁷ Foster J., Micklin D., Newell B., Kemp C., «Refugee Women», 2002, refugee_women.htm at www.baylor.edu. Charles Kemp.

⁵⁸ Mac Williams M., «Violence against Women on Societies Under Stress», in: Dobash E., Dobash R. (ed.), *Rethinking Violence against Women*, London, Sage Publications, 1998, 111 – 140, σελ. 138.

⁵⁹ Ellseberg M., Caldera T., Herrera A., Winkvist A., Kullgren G., «Domestic Violence and Emotional Distress Among Nicaraguan Women: Results From a Population-Based Study», *American Psychologist*, vol. 54, no. 1, 1999, pp. 30-36.

⁶⁰ Lentz S., «Revisiting the rule of thumb: an overview of the history of wife abuse», in: Lentz S. (ed.), *Women and domestic violence: An interdisciplinary approach*, New York, London, Haworth Press, 1999, 9 – 27, σελ. 13.

⁶¹ Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες, «Σεξουαλική βία και βία που βασίζεται στο φύλο εναντίον προσφύγων, επαναπατρισθέντων και εσωτερικά εκτοπισμένων ατόμων – Οδηγίες για την πρόσληψη και αντιμετώπισή της», 2003α, partners/sgbv-f-1.docat. <http://www.unhcr.gr>.

- Τουλάχιστον 60 εκατομμύρια κορίτσια διαφόρων εθνοτήτων, στην Ασία κυρίως, τα οποία υπό κανονικές συνθήκες θα ήταν στη ζωή, έχουν χαθεί, ως αποτέλεσμα των εκτρώσεων μετά από επιλογή φύλου, της θανάτωσης βρεφών ή της εγκατάλειψης.
- Τα τελευταία χρόνια και λόγω των πολέμων, καταγράφηκαν μαζικοί βιασμοί στη Βοσνία, την Καμπότζη, τη Λιβερία, το Περού, τη Σομαλία και την Ουγκάντα. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις μιας ομάδας συλλογής πληροφοριών της Ε.Ε., περισσότερες από 20,000 μουσουλμάνες έπεσαν θύματα βιασμού κατά την διάρκεια του πολέμου στην Βοσνία.
- 94% των οικογενειών που εκτοπίστηκαν από τις εστίες τους στη Σιέρα Λεόνε, ανέφεραν περιστατικά σεξουαλικής επίθεσης, συμπεριλαμβανομένων αυτών του βιασμού, του βασανισμού και της σεξουαλικής δουλείας. Τουλάχιστον 250.000, ίσως ακόμα και 500.000, γυναίκες έπεσαν θύματα βιασμού κατά την διάρκεια της γενοκτονίας του 1994 στη Ρουάντα.

2.4.1.Η διαδικασία της μετανάστευσης και η υποδοχή ως παράγοντες πρόκλησης της ενδοοικογενειακής βίας

Όπως προαναφέρθηκε δεν συμβάλλει στη βία μόνο η κατάσταση στη χώρα καταγωγής, αλλά και η διαδικασία της μετανάστευσης και οι συνθήκες στη χώρα υποδοχής. Δηλαδή οι αλλοδαπές γυναίκες θύματα ενδοοικογενειακής βίας αντιμετωπίζουν επιπλέον εμπόδια, πέραν της ίδιας της κακοποίησης, εξαιτίας των διακρίσεων λόγω φύλου, φυλής, θρησκείας, εθνότητας κ.α. που συχνά υφίστανται σε μια άλλη χώρα. Επιπροσθέτως με τη σωματική ή/και τη σεξουαλική και ψυχολογική βία περιθωριοποιούνται και απομονώνονται από τον κοινωνικό περίγυρο.

Δεν γνωρίζουν τη γλώσσα, οι περισσότερες ούτε την αγγλική, προέρχονται από διαφορετικό πολιτισμικό περιβάλλον, έχουν δυσκολία πρόσβασης σε δημόσιες υπηρεσίες και αντιμετωπίζονται με δυσπιστία ή/και ρατσισμό από τους υπαλλήλους που συχνά δεν θέλουν ή δεν γνωρίζουν πώς να τις βοηθήσουν. Επιπροσθέτως αντιμετωπίζουν και δυσχέρειες από τους βίαιους συντρόφους⁶². Εκτός από τη σωματική ή/και τη σεξουαλική βία συχνά παρακρατούνται τα νομιμοποιητικά τους έγγραφα ή απειλούνται με καταστροφή της άδειας παραμονής, υφίστανται οικονομική αποστέρηση ή κράτηση του μισθού τους, στερούνται την πληροφόρηση ή λαμβάνουν ψευδείς πληροφορίες για τα δικαιώματά τους, απειλούνται οι ίδιες ή τα παιδιά ή οικεία τους πρόσωπα κ.α.

Πηγές άγχους για τις γυναίκες πρόσφυγες και μετανάστριες μπορεί να είναι επίσης το μετατραυματικό στρες από παρελθούσες αρνητικές εμπειρίες, το άγχος της μετεγκατάστασης, το

⁶² Σκλάβου, Κ., Ενδοοικογενειακή Βία στους Πληθυσμούς Προσφύγων και Μεταναστών, *Κοινωνική Εργασία*, τευχ. 67, 2002, σσ. 167 – 174, σελ. 174.

πολιτισμικό σοκ (ειδικά όταν η χώρα προέλευσής τους δεν έχει ομοιότητα με την ευρωπαϊκή κουλτούρα), η αλλαγή των ρόλων μέσα στην οικογένεια ή στην κοινωνία γενικότερα, οι πρώιμοι γάμοι, τα παιδιά, ο χωρισμός της οικογένειας από άλλους συγγενείς ή οικεία πρόσωπα και η απόκτηση περιουσιακών στοιχείων στη χώρα υποδοχής (καθώς σε πολλές χώρες οι γυναίκες δεν έχουν δικαίωμα να έχουν περιουσιακά στοιχεία στην κατοχή τους).

Οι Ellseberg et al.⁶³ (1999) σε έρευνα που διεξήγαγαν σε δείγμα Νικαραγουανών γυναικών διαπίστωσαν τη σχέση του εμφυλίου πολέμου με την ενδοοικογενειακή βία και τη μείωση της λειτουργικότητας των γυναικών που είχαν βιώσει εμφύλιο πόλεμο για πολλά χρόνια, ακόμα και όταν εγκαταστάθηκαν σε μια νέα χώρα. Επιπροσθέτως διαπίστωσαν ότι η συχνότητα και σοβαρότητα των επεισοδίων βίας στις συγκεκριμένες περιπτώσεις γυναικών εξαρτιόνταν πολύ περισσότερο από παράγοντες όπως η ανεπάρκεια κοινωνικών δικτύων βοήθειας, η επιβολή της ανδρικής εξουσίας μέσα στο γάμο, το άγχος των παιδιών και το ιστορικό συζυγικής βίας στην πατρική οικογένεια του ή της συζύγου, παρά από τους κοινά διαπιστωμένους παράγοντες όπως η ηλικία, το εκπαιδευτικό επίπεδο, η φτώχεια ή η συμβίωση σε αγροτικές περιοχές.

Ο Olatokunbo⁶⁴ αναφέρει χαρακτηριστικά το παράδειγμα των Νιγηριανών γυναικών, για τις οποίες η βία είναι στενά συνδεδεμένη με την κουλτούρα τους, που ακόμα και όταν γίνονται προσπάθειες μια γυναίκα να απεμπλακεί από το βίαιο σύντροφο, η ίδια αντιδρά και αντιστέκεται. Στη συγκεκριμένη χώρα, γενικότερα οι γυναίκες αντιμετωπίζονται ως άτομα χωρίς δικαιώματα και η νομοθεσία, οι πηγές βοήθειας και η εκπαίδευση είναι ανεπαρκείς ή/και λειτουργούν ανασταλτικά στην αντιμετώπιση του φαινομένου. Το ίδιο συμβαίνει και σε πολλές άλλες Ασιατικές ή χώρες του Αραβικού κόσμου, ένα ακόμα παράδειγμα είναι το Πακιστάν⁶⁵ και το Αφγανιστάν⁶⁶. Οι Dobash και Dobash⁶⁷ υποστηρίζουν ότι η θεωρητική προσέγγιση της βίας νοηματοδοτείται μόνο όταν συνδέεται με το πολιτισμικό, το κοινωνικό και το πολιτικό πλαίσιο μιας χώρας.

Οι Krishnan, Hilbert, McNeil⁶⁸ διεξήγαγαν έρευνα σε ομάδες γυναικών θύματα βίας Μεξικάνες, Αμερικανομεξικάνες και Καυκάσιες, τις οποίες μακροπρόθεσμα (σε δυο φάσεις)

---

⁶³ Ellseberg et al., ό.π.

⁶⁴ Olatokunbo J.B., «Mentoring: the long sought solution to family violence-the Nigerian perspective», in: Pirog M. (ed.), *Violence in the family, achievements and goals, Presentations at the Cyprus International Conference*, Cyprus, Nicosia, 2002, 342 – 348, σελ. 346 – 347.

⁶⁵ Pickup F., Williams S., Sweetman C., *Ending Violence against Women. A challenge for development and humanitarian work*, USA, Oxfam, 2001, σελ. 25.

⁶⁶ Afghanistan Independent Human Rights Commission, ό.π., σελ. 4.

⁶⁷ Dobash E., Dobash P., «Do we need new methods for studying wife abuse? The context specific approach», in: Finkelhor D., Gelles R., Hotaling G., Straus M. (ed.), *The dark side of families. Current family violence research*, USA, Sage, 1983, 261 – 272, σελ. 272.

⁶⁸ Krishnan S., Hilbert J., McNeil K., *Understanding domestic violence in multi ethnic rural communities: A focus on collaborations among the courts, the law enforcement agencies and the shelters*, Rockville, National Criminal Justice Reference Service, 2002, σελ. 2 – 30.

συνέκριναν. Συμπεράναν ότι 1) η κατάθλιψη, οι τάσεις αυτοκτονίας και η χρήση ψυχοφαρμάκων ήταν στοιχεία που ανέφεραν οι ερωτώμενες στο σύνολό τους και 2) οι θετικές αλλαγές στην ψυχική τους υγεία συνέβησαν μετά από περίπου 6 μήνες παραμονής σε ξενώνας φιλοξενίας. Όσον αφορά τα χαρακτηριστικά τους όλες σχεδόν είχαν μεγαλώσει σε δυσχερείς οικονομικές συνθήκες, με παραδοσιακές ιδέες για το ρόλο και τις προσδοκίες στα δυο φύλα, ένα ποσοστό είχε υποστεί βία (σωματική ή σεξουαλική) στην παιδική ηλικία, ενώ στο σύνολό τους επιδιώκουν να μεγαλώσουν τα παιδιά τους με ένα διαφορετικό τρόπο, ώστε να μην βιώσουν αρνητικές εμπειρίες.

Οι στρεσογόνοι παράγοντες που οι ίδιες γυναίκες ανέφεραν ως βασικά αίτια της κακοποίησης είναι 1) αλκοόλ, εξαρτησιογόνες ουσίες 2) διακίνηση ναρκωτικών από τους συζύγους/ συντρόφους τους 3) οικονομικά προβλήματα 4) απώλεια εργασίας ή μακροχρόνια ανεργία 5) ψυχική ασθένεια 6) ανεπαρκείς σχέσεις με την οικογένεια του συζύγου. Στη μεταπαρακολούθηση διαπιστώθηκε ότι οι στρεσογόνοι παράγοντες ήταν 1) τα οικονομικά βάρη 2) η εύρεση εργασίας ή μόνιμης απασχόλησης 3) η αντιμετώπιση των προβλημάτων συμπεριφοράς που παρουσίαζαν τα παιδιά τους και τέλος 4) η διαχείριση και ο συντονισμός θεμάτων που αναλάμβαναν για πρώτη φορά μόνες τους⁶⁹.

Η West⁷⁰ υποστηρίζει ότι οι παράγοντες που συμβάλλουν στην ύπαρξη βίας στις αλλοδαπές γυναίκες είναι δημογραφικοί, κοινωνικοί και πολιτισμικοί, αλλά και η κατανάλωση αλκοόλ και η αποδοχή/ ανοχή της βίας στη χώρα καταγωγής της γυναίκας και στη χώρα υποδοχής. Στην πρώτη περίπτωση θεωρεί βασικό παράγοντα την ηλικία, καθώς οι νεώτεροι σύντροφοι (περίπου 30 ετών) είναι η ομάδα στην οποία εντοπίζονται τα μεγαλύτερα ποσοστά βίας. Στη δεύτερη την κοινωνική τάξη, η οποία προσδιορίζει την άσκηση βίας, ανεξάρτητα από την εθνότητα, και την ανεργία, την κοινωνική απομόνωση, το χαμηλό εισόδημα και την έλλειψη πρόσβασης στην αγορά εργασίας.

Η κατανάλωση αλκοόλ από τους θύτες είναι βασικός εκλυτικός παράγοντας στην άσκηση βίας. Σύμφωνα με την Green⁷¹ οι παράγοντες που οδηγούν στην άσκηση βίας μέσα στην οικογένεια είναι η κατανάλωση αλκοόλ και ο εθισμός σε ουσίες, τα οικονομικά προβλήματα και η γενικευμένη βία μέσα στην κοινωνία με διάφορες μορφές. Μεγάλα ποσοστά κατανάλωσης αλκοόλ αναφέρονται και από τις γυναίκες θύματα ενδοοικογενειακής βίας, τόσο πριν, όσο και μετά από τα επεισόδια βίας⁷². Το ευρύ κοινό δεν αντιμετωπίζει με συμπάθεια τη γυναίκα θύμα που είναι εξαρτημένη από το

⁶⁹ Στο ίδιο, σελ. 32 – 64.

⁷⁰ West C., «*Partner Violence in Ethnic Minority Families*», Family Research Laboratory of University of New Hampshire, 1997, www.nnfr.org, σελ. 6 – 10.

⁷¹ Green, ό.π., σελ. 3.

⁷² Harrison L., *Effects of Race and Victim Drinking on Domestic Violence Attributions*, Lincoln, University of Nebraska, 2000.

αλκοόλ και ειδικά όταν αυτή είναι και έγχρωμη ή αλλοδαπή. Η εικόνα αυτή αντιβαίνει στο επικρατούν στερεότυπο για το πώς είναι η κακοποιημένη γυναίκα⁷³.

Κατά την Russo⁷⁴ η κατασκευή μιας μη πραγματικής εικόνας για την κακοποιημένη γυναίκα από τα ΜΜΕ σε συνδυασμό με παράγοντες όπως ο πολιτισμός, η κοινωνική εξουσία και ο κοινωνικός έλεγχος συντηρούν την ύπαρξη επεισοδίων βίας. Ο επιπολιτισμός θεωρείται παράγοντας που συμβάλλει στην κακοποίηση, αφού ως έννοια έχει μια ευρύτερη σημασία και λειτουργία. Περιλαμβάνει όλες τις αξίες, ιδέες, πεποιθήσεις, στάσεις και συμπεριφορές που αποκτούμε ή καλύτερα μαθαίνουμε από το κοινωνικό μας περιβάλλον χωρίς να μπορούμε να εξηγήσουμε με ακρίβεια το μηχανισμό εκμάθησης⁷⁵.

Συνδέεται δηλαδή με το επίπεδο ομιλίας της ομιλούσας γλώσσας στη χώρα υποδοχής, τα ήθη και έθιμα στη χώρα καταγωγής, το πόσες γενιές έχουν μεγαλώσει στη χώρα υποδοχής και γενικά σχετίζεται με την απόκτηση γνώσεων και δεξιοτήτων πέραν αυτών που διδασκόμαστε μέσω της κοινωνικοποίησης. Όμως τόσο ο μικρός, όσο και ο μεγαλύτερος βαθμός επιπολιτισμού έχουν ανιχνευτεί ως παράγοντες που μπορεί να προκαλέσουν βία μέσα στην οικογένεια. Ο μικρός βαθμός επιπολιτισμού αφορά τα αυξημένα επίπεδα στρες, λόγω συγκρούσεων από τη διαφορετική κουλτούρα της χώρας καταγωγής και της χώρας υποδοχής.

Ο υψηλός βαθμός επιπολιτισμού μπορεί επίσης να προκαλέσει συγκρούσεις, καθώς σχετίζεται με τα υψηλά στάνταρ ζωής που θέτουν και επιδιώκουν τα μέλη των μειονοτήτων, όταν μετά την ένταξη στις χώρες υποδοχής λύσουν τα πρωτογενή προβλήματα επιβίωσης. Οι Kitano και Maki⁷⁶ υποστηρίζουν ότι οι όποιες πολιτισμικές συγκρούσεις που βιώνουν οι μειονότητες απορρέουν από την προσπάθεια της πολιτισμικής αφομοίωσης που υφίστανται και τα χαρακτηριστικά της εθνικής τους ταυτότητας. Βάσει αυτής της θέσης περιγράφουν τέσσερις τύπους προσαρμογής των ατόμων: ο τύπος Α (υψηλός βαθμός αφομοίωσης – χαμηλός βαθμός αποδοχής της εθνικής ταυτότητας), τύπος Β (υψηλός βαθμός αφομοίωσης – υψηλός βαθμός αποδοχής της εθνικής ταυτότητας), τύπος Γ (χαμηλός βαθμός αφομοίωσης – υψηλός βαθμός αποδοχής της εθνικής ταυτότητας) και τύπος Δ (χαμηλός βαθμός αφομοίωσης – χαμηλός βαθμός αποδοχής της εθνικής ταυτότητας).

⁷³ Goodman, M., Fallon, B. (1999). *Supplement to Pattern Changing for Abused Women. An educational program.* London New Delhi, Sage, σελ. 15.

⁷⁴ Russo A., *Taking back our lives. A call to action for the feminist movement*, New York, London, Routledge, 2001, σελ. 162 – 163.

⁷⁵ Segall et al., ό.π., σελ. 47 – 48.

⁷⁶ Sue D.W., Sue D., *Counseling the Culturally Different*, 3rd ed., USA, Wiley & Sons, 1999, ό.π., σελ. 268 – 270.

Ένας ακόμα σημαντικός παράγοντας που οδηγεί στην άσκηση βίας είναι η αποδοχή της από τους εκάστοτε πολιτισμούς⁷⁷. Κάθε κοινωνία έχει ένα σύστημα κανόνων, πρότυπα συμπεριφοράς που είναι αποδεκτά από ένα μεγάλο τμήμα της και διέπεται από συγκεκριμένες αξίες, δηλαδή ιδέες γύρω από το τι είναι σωστό ή τι είναι ωφέλιμο και τι όχι⁷⁸. Η Green⁷⁹ θέλοντας να περιγράψει την ένταση που βιώνουν οι μετανάστες κάνει λόγω για δύο ισχυρές δυνάμεις το «push» (απόωση) και το «pull» (έλξη), που αντίστοιχα τους ωθούν προς την πατρίδα τους ή τους απομακρύνουν από αυτή.

2.4.2. Η θρησκεία και η πατριαρχική οικογένεια ως παράγοντες δημιουργίας και μεταβίβασης της ενδοοικογενειακής βίας

Ως εκ τούτου η αποδοχή της βίας κατά των γυναικών ως τρόπος επίλυσης συγκρούσεων και επικοινωνίας σχετίζεται με το κατά πόσο ο εκάστοτε πολιτισμός αποδέχεται και γαλουχεί τα άτομα σε ένα τέτοιο μοντέλο. Οι Dobash και Dobash⁸⁰ υποστηρίζουν ότι η άσκηση βίας είναι το μέσο για την άσκηση ελέγχου από τους άνδρες στις γυναίκες και η διαίωσή του στηρίχθηκε εν πολλοίς στις θρησκευτικές πεποιθήσεις, στις κοινωνικές νόρμες και στις νομικές διατάξεις. Μια ακόμη διάσταση λοιπόν στην ενδοοικογενειακή βία, βάσει μιας διαπολιτισμικής προσέγγισης, είναι το θρησκευτικό στοιχείο και το κατά πόσο καθορίζει την καθημερινότητα των ανθρώπων.

Οι Bernard, Schaffer⁸¹ υποστηρίζουν ότι στον πολιτισμό παίζουν ρόλο η εκκλησία, η νομοθεσία και τα έθιμα και επισημαίνουν ότι ανά τους αιώνες η εκκλησία και γενικά οι θρησκείες, μέσω των κηρυγμάτων και των τελετουργιών, καθιερώνουν τον άντρα ως διαχειριστή της γυναικείας ψυχής και ως αυθεντία. Επίσης η θρησκεία συνήθως καθορίζει και επιμέρους θέματα στη ζωή μιας κοινωνίας όπως για παράδειγμα την εκπαίδευση. Ένα από τα πλέον αντιπροσωπευτικά παραδείγματα είναι τα Κορανικά σχολεία, στα οποία η διδασκαλία και η παρεχόμενη γνώση προσδιορίζονται από τις θρησκευτικές παραδόσεις, απευθύνονται σχεδόν αποκλειστικά σε αγόρια, ενώ πρόκειται για ένα εκπαιδευτικό σύστημα που ενθαρρύνει την αποστήθιση και τη στείρα απομνημόνευση θρησκευτικών και ιερών κανόνων⁸².

Παρόμοια παραδείγματα όμως συναντάμε και σε άλλες θρησκείες, όπως ο ορθόδοξος χριστιανισμός και ο καθολικισμός, που συμβάλλουν στη διαίωση της γυναικείας κατωτερότητας και στην ανδρική κυριαρχία, την οποία επέβαλε ο ίδιος ο Θεός και επιβεβαιώνεται μέσα από

⁷⁷ Kang D.S., Kahler L.R., Tesar C.M., «Cultural aspects of caring for refugees», American Academy of Family Physicians, 1998, afp/980315ap/medsoc.html at www.aaafp.org.

⁷⁸ Σμοκοβίτη - Νικολάου Λ., *Κοινωνιολογία, Κοινωνία και Κοινωνική Ζωή*, Αθήνα, Σταμούλης, 1994, σελ. 123 – 124.

⁷⁹ Green, ό.π., σελ. 114.

⁸⁰ Dobash, Dobash, «The politics and policies of responding to violence against ...», ό.π., σελ. 189.

⁸¹ Bernard & Schaffer, ό.π., σελ. 26.

⁸² Όπ. αναφ. στο Segall κ.ά., ό. π., σελ. 172 από τον Wagner, 1988b.

παραδείγματα από τη Βίβλο⁸³. Η Kwiatkowska⁸⁴ σε έρευνα που διεξήγαγε στην Πολωνία για τα στερεότυπα για τη βία σε σχέση με το φύλο διαπίστωσε ότι οι παραδοσιακές αντιλήψεις, όπως η εικόνα για το ρόλο της μητέρας και του πατέρα, καλλιεργούνται από την Πολωνική κουλτούρα, τη θρησκεία και την πολιτιστική κληρονομιά του λαού και συμβάλλουν σημαντικά στη διαμόρφωση λανθασμένων αντιλήψεων γύρω από τη βία.

Το Κοράνι πρεσβεύει ότι οι άνδρες σε περίπτωση που αντιληφθούν αντιδράσεις από τις γυναίκες τους πρέπει να «...απειλείτε τις γυναίκες σας αν υποψιάζεστε ανταρσία από μέρους τους. Να τις δείρετε και να τις αφήσετε μόνες στο κρεβάτι...»⁸⁵. Παρόμοια αποσπάσματα μπορούμε να βρούμε και στα Ευαγγέλια της ορθόδοξης πίστης, στις τελετουργίες που αφορούν τις γυναίκες, σε κείμενα κατηχήσεων που ψάλλονται στους ναούς ή σε στα κατηχητικά σχολεία. Οι έρευνες αναφέρουν ότι μεγάλο ποσοστό των γυναικών απευθύνονται στους κληρικούς και καταγγέλλουν τη βία ζητώντας βοήθεια⁸⁶. Επομένως, σύμφωνα με τους Shannon – Lewy και Dull⁸⁷, απαιτείται εκπαίδευση των ιερέων των θρησκειών για την αλλαγή των αντιλήψεών τους, την αντιμετώπιση του προβλήματος έξω από τη θρησκευτική προσέγγιση και την καθοδήγηση των γυναικών.

Μια άλλη όψη της διαπολιτισμικής προσέγγισης της βίας είναι η πατριαρχική μορφή της οικογένειας. Οι Knox και Monaghan⁸⁸ υποστηρίζουν η βία συνδέεται άμεσα με το εκάστοτε κοινωνικό πλαίσιο. Η αντιμετώπιση της γυναίκας ως κτήμα του άνδρα εμφανίζεται σε πολλές κοινωνίες ανά τον κόσμο με διαφορετικές μορφές που καθορίζονται από τα εκάστοτε πολιτισμικά στοιχεία. Σύμφωνα με το Manual Honour Related Violence⁸⁹ η πατριαρχία είναι ένα κοινωνικό και ιστορικό πρόβλημα που παράγεται και αναπαράγεται από γενιά σε γενιά μέσω της γλώσσας, της νομοθεσίας, της θρησκείας, της εκπαίδευσης, της οικογένειας, της επικρατούσα κουλτούρας και των μέσων ενημέρωσης.

Επίσης σε πολλές κοινωνίες η πατριαρχία επεκτείνεται και ανάμεσα στις γυναίκες. Το αποτέλεσμα είναι να υφίσταται βία μια νέα γυναίκα από μια ηλικιωμένη ή από κάποια που βρίσκεται κάτω από τους άνδρες, αλλά υψηλότερα στην ιεραρχία⁹⁰. Η φεμινιστική προσέγγιση έχει

⁸³ La Violette A.D., Barnett O.W., *It could happen to anyone*, 2nd ed. USA, Sage, 2000, σελ. 48.

⁸⁴ Kwiatkowska A., «Gender stereotypes and beliefs about family violence in Poland», in: Klein R. C.A. (ed.), *Multidisciplinary Perspectives on Family Violence*, New York, Routledge, 1998, 129 – 152, σελ. 150 – 151.

⁸⁵ Yusufali A., «*The meanings of the Holy Qur'an*», 2006, mosque/surati.htm at. www.islamicity.com.

⁸⁶ La Violette, Barnett, ό.π., σελ. 49.

⁸⁷ Shannon – Lewy C., Dull V.T., «The response of Christian clergy to domestic violence: Help or Hindrance», *Aggression and Violent Behavior*, vol. 10, 2005, pp. 647 – 659, σελ. 657.

⁸⁸ Knox C., Monaghan R., «Violence in a changing political context, Northern Ireland and South Africa», in: Stanko E. (ed.), *The Meaning of Violence*, New York, Routledge 2003, 184 – 202, σελ. 199.

⁸⁹ Kvinnoforum/ Founder of Women's Forum, *Manual Honour Related Violence. Prevention of Violence against women and girls in patriarchal families*, Stockholm, 2005, projects/heder/manualHRV2005.pdf at. www.qweb.kvinnoforum.se, σελ. 40.

⁹⁰ Pickup et al., ό.π., σελ. 21.

ασχοληθεί συστηματικά με το θέμα αυτό και πρεσβεύει ότι οι ρίζες της πατριαρχίας εντοπίζονται στην άνιση κατανομή των αγαθών ή στη μη πρόσβαση των γυναικών σε αγαθά και πόρους ή σε πηγές εξουσίας. Ο Rodman⁹¹ σε έρευνα που διεξήγαγε σε εννιά χώρες επιβεβαίωσε το νόμο της εξέλιξης της πατριαρχίας από το στάδιο 1) πατριαρχία, στο 2) περιορισμένη πατριαρχία, στο 3) μεταβατικό στάδιο ισότητας και τελικά στο 4) την ισότητα.

Επίσης ο θεσμός της πατριαρχίας συνδέεται στενά με τον έλεγχο της αναπαραγωγικής ικανότητας των γυναικών μέσω του γάμου και τα χρήματα. Σε μια ανασκόπηση των εγκλημάτων που έγιναν στην Ιορδανία το 1995⁹², οι ερευνητές ανακάλυψαν ότι το 60% των περιπτώσεων που ανέφεραν τραυματισμό από όπλα ο δράστης ήταν ο αδελφός της γυναίκας και τα εγκλήματα είχαν σχέση με την τιμή της γυναίκας. Μια άλλη διάσταση της πατριαρχίας αποτελούν τα εγκλήματα τιμής. Ο Driessen⁹³ σε μελέτη του για την περιοχή της Μεσογείου προσεγγίζει το φαινόμενο της βεντέτας, το οποίο πηγάζει από την πατρική εξουσία και την τιμή του άνδρα. Πατριαρχικές δομές ανιχνεύονται για παράδειγμα σε μεγάλο βαθμό στην Αλβανική κοινωνία⁹⁴

Συσχετίζει τη βία που απορρέει από τα εγκλήματα τιμής με το φύλο και την έννοια του ανδρισμού και υποστηρίζει ότι είναι ριζωμένα στις συνθήκες πολιτικού κατακερματισμού και έλλειψης κεντρικού ελέγχου των μέσων βίας που επικρατούσαν παλαιότερα στις περιοχές των Βαλκανίων και της Μεσογείου. Η Natarajan⁹⁵ αναφέρεται στην Ινδία, όπου η ύπαρξη του θεσμού της προίκας είναι ενδεικτική του πώς μια νεαρή γυναίκα παγιδεύεται και φτάνει να γίνει θύμα ενδοοικογενειακής βίας ή ακόμη να δολοφονηθεί ή να οδηγηθεί σε αυτοκτονία μέσω της πατριαρχικής δομής της κοινωνίας. Οι επικρατούσες κοινωνικές αντιλήψεις για το θεσμό και η νομιμοποίησή του, οι οικονομικές ανάγκες της οικογένειας της νύφης και τα οφέλη της από τον επικείμενο γάμο, καθώς και τα εξατομικευμένα χαρακτηριστικά των υπονηφίων συζύγων είναι από τους βασικούς παράγοντες που ωθούν τις γυναίκες στο να κάνουν τέτοιους γάμους.

Σύμφωνα με την Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας⁹⁶ ο έλεγχος των γυναικών και ειδικά των νέων κοριτσιών, η διαφύλαξη της αγνότητας τους, η αποφυγή μιας εγκυμοσύνης, οι εξωσυζυγικές σχέσεις είναι συχνά η αφορμή για την τιμωρία τους με σωματική ή ψυχολογική βία ή για πρόιμους γάμους. Οι παράγοντες εντοπίζονται σε αίτια όπως η φτώχεια, το κοινωνικό περιβάλλον, οι

⁹¹ Bernard, Schaffer, ό.π., σελ. 31.

⁹² Hadidi M., Kulwicki A., Jahsan, H., «A review of 16 cases of honour killing in Jordan in 1995», *International Journal of Legal Medicine*, vol. 114, 2001, pp. 357 – 359, σελ. 357 - 359

⁹³ Driessen H. «Η περιοχή της Μεσογείου ως πρόκληση στην πολιτισμική ανθρωπολογία και οι προκλήσεις στη Μεσογειακή εθνογραφία», στο: Γκέφου – Μαδιανού Δ. (επιμ.), *Ανθρωπολογική Θεωρία και Εθνογραφία. Σύγχρονες τάσεις* Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1998, 619 – 646, σελ. 626 – 630.

⁹⁴ Institute of Equality, *Honour Based Violence Greece: Status Report*, Athens, October 2004, σελ. 5.

⁹⁵ Natarajan, ό.π., σελ. 12.

⁹⁶ Krug E., Dahlberg L., Mercy J., Zwi A., Lozano R. (ed.), *World report on violence and health*, Geneva, World Health Organization, 2002, σελ. 160 – 161.

κοινωνικοί θεσμοί και η νομοθεσία. Στη διακήρυξη των Ηνωμένων Εθνών⁹⁷ για τη βία κατά των γυναικών αναφέρεται ότι κοινωνιολογικοί και πολιτισμικοί παράγοντες σε συνδυασμό με τα ατομικά χαρακτηριστικά μετατρέπουν, σε παγκόσμιο επίπεδο, τη βία σε αποδεκτή συμπεριφορά και τις γυναίκες σε θύματα.

Επομένως σύμφωνα με την West⁹⁸ μια ολοκληρωμένη προσέγγιση της βίας κατά των αλλοδαπών γυναικών πρέπει να συμπεριλαμβάνει τα παρακάτω στοιχεία: τη φυλή/ εθνότητα, το οικονομικό επίπεδο, τη δομή της πατρικής ή συζυγικής οικογένειας, το βαθμό ένταξης στη χώρα υποδοχής, τυχόν προηγούμενη εμπειρία βίας, τυχόν απόπειρες αυτοκτονίας, τις πολιτισμικές ιδιαιτερότητες στην αντιμετώπιση θεμάτων και τέλος τη δυνατότητα χρήσης και πρόσβασης που έχουν οι γυναίκες θύματα και οι θύτες σε αρμόδιες υπηρεσίες και φορείς. Η Mama⁹⁹ υποστηρίζει ότι η κοινωνική τάξη, η φυλή και το φύλο είναι παράγοντες που αλληλεπιδρούν και δημιουργούν τις συνθήκες κάτω από τις οποίες η βία γεννιέται και συντηρείται.

Η παρούσα κατάσταση βίας διαμορφώνεται σε μεγάλο βαθμό, όχι μόνο από τα πολιτισμικά μοντέλα γύρω από τη θέση και το ρόλο της γυναίκας, αλλά και από τυχόν προηγούμενες εμπειρίες βίας στην πατρική οικογένεια. Έρευνα στην Αυστραλία αποδεικνύει ότι μεγάλο ποσοστό βίαιων ανδρών είχαν αναμειχθεί σε επεισόδια βίας κατά την παιδική τους ηλικία, ως θύματα, θύτες ή παρατηρητές, με αποτέλεσμα στην ενήλικη ζωή τους οι παρελθούσες εμπειρίες σε συνδυασμό με το περιβάλλον και τον αναμενόμενο κοινωνικό ρόλο από τους άνδρες να τους ωθήσουν σε βίαιες συμπεριφορές¹⁰⁰. Οι ρόλοι στις κοινωνίες υιοθετούνται μέσω της παρατήρησης, της μίμησης και της ενίσχυσης, έτσι τα αγόρια μαθαίνουν και υιοθετούν τα ανδρικά πρότυπα και τα κορίτσια τους γυναικείους ρόλους¹⁰¹.

2.4.3. Ενδοοικογενειακή βία και διαδικασία υποδοχής: η ελληνική πραγματικότητα

Όπως προαναφέρθηκε, σημαντικό ρόλο στην αντιμετώπιση της βίας διαδραματίζει η κατάσταση που θα αντιμετωπίσουν οι γυναίκες στη χώρα υποδοχής. Όχι μόνο στο βαθμό που τις περισσότερες φορές συνεχίζουν να βιώνουν το πρόβλημα και στη νέα χώρα¹⁰², αλλά και λόγω της γενικότερης κατάστασης που επικρατεί στη χώρα υποδοχής και των πολιτικών που εφαρμόζονται.

⁹⁷ Nations Unis, *La Violence Contre les femmes dans la famille*, New York, Nations Unis, 1989, σελ. 33.

⁹⁸ West, ό.π., σελ. 13 – 15.

⁹⁹ Mama A., «Violence against black women in the home», in: Hanmen J., Itzin C. (ed.), *Home truths about domestic violence. Feminist influences on policy and practice*, New York, Routledge, 2000, 44 – 56, σελ. 54.

¹⁰⁰ James K., Seddon B., Brown J., «“Using it” or “losing it”: Men’s constructions of their violence towards female partners», Australian Domestic and Family Violence Clearinghouse research paper, 2002, www.austdvclearinghouse.unsw.edu.au.

¹⁰¹ Δεληγιάννη – Κουϊμτζή Β., *Θεωρίες για τις Διαφορές των Φύλων*, Θεσσαλονίκη, Βάνιας, 1993, σελ. 51.

¹⁰² Foster et al., ό.π., σελ. 6.

Σύμφωνα με την Τσουκαλά¹⁰³ στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες υπάρχει διάχυτος φόβος για την απώλεια της συλλογικής ταυτότητας και την προάσπιση της κοινωνικής συνοχής. Ο φόβος αυτός στρέφεται εν πολλοίς προς τους μετανάστες της δεύτερης γενιάς, οι οποίοι αποκτούν ίσα δικαιώματα με τους γηγενείς.

Στο ελληνικό κράτος, λόγω της ανετοιμότητας της χώρας να υποδεχτεί και να εντάξει τους συγκεκριμένους πληθυσμούς¹⁰⁴, τα προβλήματα των αλλοδαπών διογκώνονται και συχνά επικρατεί ρατσιστική διάθεση απέναντί τους. Εξάλλου σύμφωνα με τον Δημητρίου¹⁰⁵ οι λόγοι που είναι κυρίαρχοι στην κατηγοριοποίηση των ομάδων είναι κοινωνικοί – πολιτικοί και επενδεδυμένοι από την κυρίαρχη ιδεολογία. Συνεπώς όταν οι μετανάστες και οι πρόσφυγες είναι αναγκαίοι ως εργατικό δυναμικό καλούνται από τις χώρες, ενώ όταν η ανάγκη παύει περνούν στις κοινωνικά αποκλεισμένες ομάδες.

Σύμφωνα με τις Hooffman και Nowothy¹⁰⁶ τα προβλήματα των μεταναστών εμφανίζονται σε δύο επίπεδα. Στο επίπεδο της προσωπικότητας των ιδίων και στο επίπεδο των μεταξύ τους σχέσεων και των σχέσεων με τον ευρύτερο κοινωνικό χώρο που καθορίζει τις σχέσεις τους με την πλειοψηφία, μέσω της συμμετοχής στη διαχείριση των κοινωνικών αγαθών. Επομένως οι αλλοδαπές γυναίκες θύματα βίας υφίστανται διπλή διάκριση. Από τον ευρύτερο πληθυσμό, λόγω της ιδιότητας της γυναίκας πρόσφυγα ή της μετανάστριας και από τη θέση του θύματος ενδοοικογενειακής βίας έρχονται αντιμέτωπες με την αδιαφορία των ομοεθνών τους και με την έλλειψη δικτύων υποστήριξης, ενημέρωσης και φιλοξενίας, νομοθετικού πλαισίου κ.α.

Η Γενική Γραμματεία Ισότητας¹⁰⁷, σε έρευνα που διεξήγαγε στα Συμβουλευτικά Κέντρα Αθηνών – Πειραιώς, επιβεβαίωσε ότι το ένα μέρος των γυναικών που απευθύνθηκαν στις υπηρεσίες της για βοήθεια ήταν αλλοδαπές. Όμως η επικρατούσα κοινωνικό – οικονομική κατάσταση λειτουργεί ανασταλτικά στην αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας. Επιπλέον οι δυσκολίες νομιμοποίησης των γυναικών μεταναστριών τις ωθούν συχνότερα στο να επιδιώξουν σχέση και στη συνέχεια γάμο με Έλληνα¹⁰⁸. Η προσπάθεια απειμπλοκής του άνδρα από το δεσμό συχνά συνοδεύεται από την άσκηση βίας.

¹⁰³ Τσουκαλά Α., *Μετανάστευση και εγκληματικότητα στην Ευρώπη*, Αθήνα – Κομοτηνή, Σάκκουλας, 2001, σελ. 23.

¹⁰⁴ Σκλάβου Κ., Πρόσφυγες και Μετανάστες στην Ελλάδα. Η εμπειρία της κοινωνικής υπηρεσίας των Γιατρών του Κόσμου, *Κοινωνική Εργασία*, τευχ. 62, 2001, σσ.117 – 122, σελ. 117.

¹⁰⁵ Δημητρίου Σ., *Μορφές βίας*, Αθήνα, Σαββάλας, 2003, σελ. 205.

¹⁰⁶ Κανακίδου Ε., Παπαγιάννη Β., *Διαπολιτισμική Αγωγή*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1998, σελ. 40, όπως αναφέρθηκαν από το συγγραφέα το 1973.

¹⁰⁷ Γενική Γραμματεία Ισότητας, *ό.π.*, σελ. 14.

¹⁰⁸ Σκλάβου, «Ενδοοικογενειακή Βία στους πληθυσμούς...», *ό.π.*, σελ. 174.

Επομένως το πρόβλημα της ενδοοικογενειακής βίας στις αλλοδαπές είναι υπαρκτό και διογκώνεται όχι μόνο γιατί, ως ένα βαθμό, οι ίδιες την έχουν αποδεχτεί, αλλά και λόγω της στάσης που τηρεί η ελληνική κοινωνία. Πρόσφατη έρευνα σε 1000 Έλληνες και Ελληνίδες, για τις στάσεις και τις κοινωνικές αναπαραστάσεις σχετικά με την κακοποίηση των γυναικών από τους συντρόφους τους, ανάδειξε ως σοβαρό το εν λόγω πρόβλημα (61,6%), αλλά οι ερωτώμενοι σε ποσοστό 45,9% αποδίδουν τις ευθύνες στην ίδια τη γυναίκα θύμα και πιστεύουν ότι με τη συμπεριφορά της προκαλεί τον θύτη και τον εξωθεί στην άσκηση βίας¹⁰⁹.

Η ελληνική κοινωνία και το κράτος γενικότερα συμβάλλουν αρνητικά στην αντιμετώπιση και την καταστολή της ενδοοικογενειακής βίας στις αλλοδαπές τόσο σε μακρο επίπεδο (κράτος, θεσμοί, φορείς), όσο και σε μικρο (άτομα, οικογένειες). Η ενδοοικογενειακή βία είναι ένα πολυπαραγοντικό φαινόμενο με πολλά πιθανά κρυμμένα προβλήματα και παγίδες. Σε επίπεδο επιστημονικής μελέτης και ανάλυσης του φαινομένου η Feder¹¹⁰ προτείνει τη διεπιστημονική προσέγγιση, αφού κατά την άποψή της πρόκειται για ένα ιστορικό, νομικό, εγκληματολογικό, ψυχολογικό, πολιτικό και κοινωνικό φαινόμενο. Σε επίπεδο κράτους και κοινότητας η αποτελεσματική αντιμετώπισή βασίζεται σε πολλαπλά επίπεδα, αλλά κυρίως στη χρήση των εσωκοινωνικών πηγών και δυνάμεων¹¹¹. Σύμφωνα με το Conseil de l'Europe¹¹² οι όποιες πρωτοβουλίες για την καταστολή του φαινομένου πρέπει να αφορούν το άτομο, την οικογένεια και την κοινωνία ευρύτερα.

2.5. Συμπεράσματα κεφαλαίου

Στο δεύτερο κεφάλαιο επεξεργαστήκαμε και αναλύσαμε όλα εκείνα τα στοιχεία που συνθέτουν τον ορισμό και τις μορφές της βίας γενικά και ειδικά της ενδοοικογενειακής. Επίσης παρουσιάσαμε ποσοτικά και ποιοτικά στοιχεία αναφορικά με τις διαστάσεις του προβλήματος στις δυτικές κοινωνίες και στον υπόλοιπο κόσμο, προκειμένου να καταδειχθεί η διαπολιτισμικότητα του φαινομένου. Τέλος επιδιώξαμε μια διαπολιτισμικού τύπου ανάλυση της ενδοοικογενειακής βίας, με έμφαση στον κοινωνικό και πολιτισμικό παράγοντα και στον τρόπο με τον οποίο αλληλεπιδρούν και διαπλέκονται στην πρόκληση της βίαιης συμπεριφοράς. Τα παραπάνω μας οδήγησαν σε συγκεκριμένα συμπεράσματα.

¹⁰⁹ Παπαμιχαήλ ό.π., σελ. 90.

¹¹⁰ Feder L., «Domestic Violence: An interdisciplinary approach», in Feder L. (ed.), *Women and domestic violence: An interdisciplinary approach*, New York, London, Haworth Press, 1999, 1 – 6, σελ. 4.

¹¹¹ Jumper Thurman et al., ό.π., σελ. 60 – 64.

¹¹² Conseil de l'Europe, ό.π., σελ. 14.

- Η ενδοοικογενειακή βία διατρέχει όλες τις πληθυσμιακές ομάδες, κουλτούρες και πολιτισμούς, αλλά οι επιπτώσεις της διαφέρουν στα θύματα ανάλογα με το πολιτισμικό πλαίσιο που λαμβάνει χώρα.
- Οι εκάστοτε ορισμοί που έχουν διατυπωθεί για την ενδοοικογενειακή βία είναι απολιτισμικοί. Δεδομένου αυτού οι δημογραφικοί, κοινωνικοί και πολιτισμικοί παράγοντες που συμβάλλουν στην αποδοχή ή την απόρριψη της βίας σε μια κοινωνία συνθέτουν έναν διαπολιτισμικό ορισμό.
- Τα άτομα στα πλαίσια του κοινωνικού τους περιβάλλοντος συμβιώνουν στα πλαίσια ενός συστήματος κανόνων, πρότυπων συμπεριφοράς και συγκεκριμένων αξιών γύρω από το τι είναι σωστό ή τι είναι ωφέλιμο και τι όχι. Επομένως η αποδοχή της βίας κατά των γυναικών ως τρόπος επίλυσης συγκρούσεων και επικοινωνίας σχετίζεται με το κατά πόσο ο εκάστοτε πολιτισμός αποδέχεται και γαλουχεί τα άτομα σε ένα τέτοιο μοντέλο.
- Τα ποσοστά ενδοοικογενειακής βίας στις μειονοτικές και εθνοτικές ομάδες ανά τον κόσμο είναι αυξημένα και διαφέρουν σε σχέση με το γενικό πληθυσμό, καθώς εντοπίζονται επιπλέον πηγές άγχους στην καθημερινότητα των θυμάτων.
- Στις πατριαρχικές κοινωνίες εντοπίζονται αυξημένα ποσοστά ενδοοικογενειακής βίας, καθώς οι ρόλοι και οι σχέσεις των μελών μιας οικογένειας βασίζονται στην εξουσία και τη δύναμη που αποδίδεται στους άνδρες.
- Τα χαρακτηριστικά του κοινωνικού φύλου διαμορφώνονται σχεδόν αποκλειστικά από τους κοινωνικό – πολιτισμικούς παράγοντες και μεταφέρονται, μέσω της κοινωνικής μάθησης, από γενιά σε γενιά διαιωνίζοντας το πρόβλημα της βίας.
- Η θρησκεία αποτελεί έναν επιπλέον παράγοντα που ωθεί τα άτομα στο να ασκούν ή/και να αποδέχονται τη βία και καθορίζει τους ρόλους και τις θέσεις που θα λάβουν ανάλογα με τα χαρακτηριστικά του κοινωνικού τους φύλου.
- Η αύξηση των κρουσμάτων βίας στις χώρες υποδοχής κατά των γυναικών προσφύγων και μεταναστριών οφείλεται εν μέρει στις αρνητικές εμπειρίες της διαδικασίας της μετανάστευσης και στον βαθμό του επιπολιτισμού των ατόμων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: Κοινωνική Ένταξη των Γυναικών Προσφύγων και Μεταναστριών

3.1. Πρόσφυγες και μετανάστες στην Ελλάδα: Στοιχεία, ορισμοί

Διεξοδική καταγραφή για το σύνολο των αλλοδαπών που διαμένουν στη χώρα μας δεν έχει γίνει και τα όποια στοιχεία αντλούνται σχεδόν αποκλειστικά από υπηρεσίες, στις οποίες οι αλλοδαποί προσέρχονται για άδειες παραμονής, με αποτέλεσμα όσα καταγράφονται να μην αφορούν τους παράνομα διαμένοντες¹. Επομένως δεν μπορούμε να έχουμε μια συνολική εικόνα για το πόσοι και ποιοι είναι οι συγκεκριμένοι άνθρωποι και πολύ περισσότερο δεν μπορούμε να καταγράψουμε δημογραφικά στοιχεία για το σύνολο του πληθυσμού.

Ο αριθμός των αλλοδαπών που ζουν στην Ελλάδα, σύμφωνα με τα στοιχεία της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας², το 2001 υπολογιζόταν στους 762.191 (47.000 υπήκοοι άλλων χωρών ή χωρών της ένωσης και 2.927 πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο). Δηλαδή ανερχόταν περίπου στο 7% του συνολικού πληθυσμού της χώρας. Ωστόσο πρόσφατη μελέτη του Ινστιτούτου Μεταναστευτικής Πολιτικής³ καταλήγει ότι ο αριθμός των αλλοδαπών στην Ελλάδα αντιστοιχεί περίπου στο 10% του συνόλου των κατοίκων της χώρας. Παρόλα αυτά κανείς δεν είναι σε θέση να γνωρίζει τον ακριβή αριθμό των μεταναστών στη χώρα μας. Ο Λιανός⁴, με βάση τον αριθμό των 371,6 χιλιάδων που έκαναν αίτηση για λευκή κάρτα και την αύξηση των αλλοδαπών κατά 631 χιλιάδες στις απογραφές των ετών 1991 – 2001, συμπεραίνει ότι αποτελούν περίπου το 10% του εργατικού δυναμικού.

Οι κύριοι λόγοι της μετανάστευσης των αλλοδαπών στη χώρα μας είναι η εργασία και η οικογενειακή επανένωση. Η Τζωρτζοπούλου⁵ αναφέρει με σειρά προτεραιότητας τους εξής λόγους: α) εργασία β) οικογενειακή επανένωση γ) επαναπατρισμός δ) σπουδές ε) αναζήτηση ασύλου στ) άλλοι λόγοι. Έτσι οι αλλοδαποί που ζουν και εργάζονται στην Ελλάδα χωρίζονται, τουλάχιστον νομικά, σε δυο μεγάλες κατηγορίες. Βάσει της αιτιολογίας άφιξης που δηλώνουν χωρίζονται στους πολιτικούς πρόσφυγες και στους οικονομικούς μετανάστες. Τα νομικά κείμενα περιλαμβάνουν και μια άλλη κατηγορία αδειών παραμονής, το ανθρωπιστικό καθεστώς, το οποίο αφορά τα άτομα που απορρίπτονται ως αιτούντες άσυλο, αλλά δεν απειλούνται, διότι επιβάλλεται η

¹ Ψημμένος Ι., «Νέα εργασία και ανεπίσημοι μετανάστες στη μητροπολιτική Ελλάδα», στο: Μαρβάκης Α. Παρσανόγλου Δ. Παύλου Μ. (επιμ.), *Μετανάστες στην Ελλάδα*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2003, 95 – 123, σελ. 109.

² Εθνική Στατιστική Υπηρεσία, *Έκθεση απογραφής 2001*, 2001, www.statistics.gr.

³ Baldwin-Edwards M., Κυριάκου Ι., *Στατιστικά δεδομένα για τους μετανάστες στην Ελλάδα. Αναλυτική μελέτη για τα διαθέσιμα στοιχεία και προτάσεις για τη συμμόρφωση σύμφωνα με τα της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, μελέτη για το ΙΜΕΠΟ από το Μεσογειακό Παρατηρητήριο Μετανάστευσης, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 2004.

⁴ Λιανός Θ.Π., *Σύγχρονη Μετανάστευση στην Ελλάδα: Οικονομική Διερεύνηση*, Αθήνα, Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, 2003.

⁵ Τζωρτζοπούλου Μ., «Τα βασικά χαρακτηριστικά του αλλοδαπού πληθυσμού», στο: Ζιώμας Δ., Καπή Χ., Παπαλιού Ο., Παπαπέτρον Γ., Φαγαδάκη Ε. (επιμ.), *Το κοινωνικό πορτραίτο της Ελλάδας 2003 – 2004*, Αθήνα, ΕΚΚΕ – Ινστιτούτο Κοινωνικής Πολιτικής, 2005, 76 – 85, τα στοιχεία προέρχονται από την περίοδο απογραφής του Μαρτίου 2001, σε πληθυσμό 392.000 αλλοδαπών, 69% άνδρες και 31% γυναίκες, σελ. 67.

διαμονή τους στη χώρα για ειδικούς λόγους όπως η ηλικία, η υγεία κ.α. Ο νομικός χαρακτηρισμός των αλλοδαπών δίνεται με βάση το λόγο άφιξης στη χώρα ή το νομικό καθεστώς που θα τους δοθεί στη συνέχεια.

Η προσφυγική ιδιότητα περιγράφεται από τη Συνθήκη της Γενεύης που υπογράφηκε το 1951 και ολοκληρώθηκε με το πρωτόκολλο της Νέας Υόρκης το 1967. Σύμφωνα με το άρθρο 1Α της Συνθήκης, όπως αυτό τροποποιήθηκε το 1967, με τον όρο «πρόσφυγας» νοείται κάθε πρόσωπο, το οποίο «λόγω δικαιολογημένου φόβου δίωξης λόγω φυλής, θρησκείας, εθνικής προέλευσης ή πολιτικών πεποιθήσεων βρίσκεται έξω από τη χώρα υπηκοότητάς του και δεν μπορεί, ή εξ' αιτίας του φόβου αυτού, δεν θέλει να προσφύγει στην προστασία της χώρας αυτής»⁶.

Μια ακόμη νομική κατηγορία που περιλαμβάνεται στη διαδικασία ασύλου και προηγείται του προσφυγικού καθεστώτος είναι αυτή του αιτούντα άσυλο. Η συγκεκριμένη κατηγορία αφορά ένα μεγάλο ποσοστό των αλλοδαπών που ζουν νόμιμα στην Ελλάδα. Σύμφωνα με το Π.Δ. 61/1999 αίτηση ασύλου έχει δικαίωμα να κάνει ο αλλοδαπός «... ο οποίος δηλώνει προφορικός ή εγγράφως ενώπιον οποιασδήποτε ελληνικής αρχής στα σημεία εισόδου στην Ελληνική Επικράτεια ή εντός αυτής ότι ζητεί άσυλο στη χώρα μας ή με οποιονδήποτε τρόπο ζητεί να μην απελαθεί σε κάποια χώρα εκ φόβου δίωξης λόγω φυλής, θρησκείας, εθνότητας, κοινωνικής τάξης ή πολιτικών πεποιθήσεων...»⁷ θεωρείται αιτών άσυλο, σύμφωνα με τη Συνθήκη της Γενεύης του 1951, όπως τροποποιήθηκε με το Πρωτόκολλο του 1967.

Τα τελευταία έτη σημειώνεται μια δραματική μείωση του ποσοστού αναγνώρισης των προσφύγων στη χώρα⁸. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι κατά το έτος 1997 από τις 4.376 αιτήσεις προσφυγικού καθεστώτος που κατατέθηκαν στις αρχές, το 5,5% εξ' αυτών αναγνωρίστηκαν, ενώ το 2004 στις 3.030 αιτήσεις οι αναγνωρισμένες έφτασαν στο 0,2%. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι κάτοχοι της αίτησης ασύλου να παραμένουν στο συγκεκριμένο καθεστώς μεγάλο χρονικό διάστημα που μπορεί να φτάνει και τα 4 – 6 έτη και ενώ είναι νόμιμα διαμένοντες στην Ελλάδα δεν μπορούν να ενταχθούν πλήρως. Διότι εκτός από τον κίνδυνο απόρριψης της αίτησής τους, αντιμετωπίζουν και επιπλέον προβλήματα στην πρόσβαση στην εργασία, στην υγεία, στην εκπαίδευση κ.α.

⁶ Σπαθανά Ε., *Νομική συνδρομή σε Πρόσφυγες και Αιτούντες Άσυλο στην Ελλάδα*, Αθήνα, Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες, 2003, σελ. 1.

⁷ Στο ίδιο, σελ. 103.

⁸ Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες (ΕΣΠ), *Όψεις του Ζητήματος των Προσφύγων στην Ελληνική Κοινωνία*, Αθήνα, Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες, 2004, σελ. 6.

Η μετανάστευση είναι μια ευρύτερη διαδικασία, σε αντίθεση με το δικαίωμα στο άσυλο. Σύμφωνα με τον Ο.Η.Ε. ένας «διεθνής μετανάστης»⁹ είναι ένα άτομο που άφησε την χώρα του για να εγκατασταθεί σε μια άλλη χώρα για τουλάχιστον έναν χρόνο. Σήμερα, οι διεθνείς μεταναστεύσεις/ μετακινήσεις αφορούν, σύμφωνα με στοιχεία του Οργανισμού, 130 με 150 εκατομμύρια άτομα, δηλαδή 2 με 2,5% του παγκόσμιου πληθυσμού. Πολλοί είναι οι λόγοι που οδηγούν έναν άνθρωπο στην μετανάστευση (οικολογική καταστροφή, πολιτική αστάθεια, εύρεση καλύτερης εργασίας κ.α.), αλλά ο σημαντικότερος είναι η οικονομική κατάσταση της χώρας καταγωγής που επηρεάζει αρνητικά τις συνθήκες διαβίωσης.

Ως μετανάστης¹⁰ λοιπόν χαρακτηρίζεται το άτομο που εγκαταλείπει την πατρίδα του, τις περισσότερες φορές εκούσια, για κοινωνικό – οικονομικούς λόγους. Ο εξαναγκασμός στη φυγή όμως είναι υπαρκτός με έμμεσο τρόπο και επιβάλλεται όχι μόνο από πρόσωπα, αλλά και από καταστάσεις. Επομένως η αναζήτηση μιας καλύτερης ζωής σε μια άλλη χώρα αποτελεί το μοναδικό μέσο για την επιβίωση, καθώς δεν εκπληρώνονται οι πρωτογενείς και οι δευτερογενείς ανάγκες του ατόμου¹¹. Τα τελευταία χρόνια οι όροι μετανάστης και μετανάστευση χρησιμοποιούνται γενικότερα για να περιγράψουν φαινόμενα μετακίνησης ατόμων ή ομάδων, αλλά συχνά δεν είναι εύκολο να γίνει σαφής διαχωρισμός του νομικού καθεστώτος.

Ιδιαίτερα στη χώρα μας, λόγω της έλλειψης μεταναστευτικού νόμου, των αποσπασματικών προσπαθειών νομιμοποίησης των παράνομων αλλοδαπών και των ασαφειών που προκύπτουν από τα εκάστοτε σχέδια νόμου πολλοί αλλοδαποί οδηγούνται στην παράνομη διαμονή, στην παραοικονομία ή σε άλλες κοινωνικά και νομικά μη αποδεκτές συμπεριφορές¹². Τα παραπάνω συνεπάγονται ένα μεγάλο οικονομικό και κοινωνικό κόστος για τους ίδιους, αλλά και για τη χώρα μας λόγω του αντίκτυπου στον εργασιακό, κοινωνικό, εκπαιδευτικό τομέα. Οι νομικές εκκρεμότητες εμποδίζουν τους αλλοδαπούς να κινηθούν και να εργαστούν νόμιμα και σταδιακά να ενταχθούν. Επιπροσθέτως απαιτούν την κινητοποίηση του κρατικού μηχανισμού για τη δημιουργία και εφαρμογή νομικού πλαισίου, την υποβολή και εξέταση αιτημάτων κ.α.

Λόγω της παραπάνω κατάστασης δεν είναι εφικτό να αποδώσουμε διακριτικά χαρακτηριστικά στους πρόσφυγες και μετανάστες διότι το νομικό καθεστώς που έχει ο κάθε αλλοδαπός είναι πολύ πιθανό να μην αντιστοιχεί στην πραγματική ιδιότητα του πρόσφυγα ή του

⁹ Βασικές διατάξεις, αναφορικά με το μεταναστευτικό καθεστώς, ορίζονται από τα εξής κείμενα: Συνθήκη του Μaastricht, 1991 – 1992, Συνθήκη του Άμστερνταμ, Συνθήκη του Schengen, Συμβούλιο του Tampere, 1999.

¹⁰ Σπαθανά, ό.π., σελ.151.

¹¹ Ζαργάφου Α., *Διαπολιτισμική Αγωγή στην Ευρώπη και στην Ελλάδα*, Αθήνα, Τυπωθήτω – Δάρδανος, 2003, σελ. 17.

¹² Ενδεικτικά αναφέρονται τα ποσοστά αναγνώρισης προσφύγων και χορήγησης ασύλου στην Ελλάδα από το 1997 – 2003, ανά έτος τα στατιστικά ήταν 9,5%, 11,3%, 32,2%, 20,1%, 22,4%, 1,0% και 0,8% για το 2003 και για το 2006 οι χορηγήσεις ασύλου περιλαμβάνουν 64 περιπτώσεις (Πηγή: σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου Δημοσίας Τάξης).

μετανάστη που φέρει. Επομένως η περιγραφή της εικόνας του συγκεκριμένου πληθυσμού προσδιορίζεται από το πολιτισμικό πλαίσιο της χώρας καταγωγής τους, τις συνθήκες υποδοχής στη χώρα φιλοξενίας και τα εξετασθέντα χαρακτηριστικά των ατόμων που τον αποτελούν.

3.1.1. Η διαδικασία υποδοχής και ένταξης στην Ελλάδα

Η Ελλάδα αποδείχθηκε ανέτοιμη για την υποδοχή προσφύγων και μεταναστών. Η γραφειοκρατία που απαιτείται για την απόκτηση των εγγράφων παραμονής σε συνδυασμό με την έλλειψη θεσμοθέτησης μεταναστευτικού πλαισίου καθιστούν ιδιαίτερα δύσκολη και χρονοβόρα την νομιμοποίηση και κατ' επέκταση την ένταξη του πληθυσμού. Αυτό έχει αντίκτυπο στην κάλυψη των βασικών και έκτακτων αναγκών των προσφύγων και μεταναστών που καταφθάνουν στη χώρα μας, αλλά και στη συνέχεια στην κατοχύρωση των κοινωνικών τους δικαιωμάτων και στην προσαρμογή τους στην ελληνική κοινωνία.

Ο Sitaropoulos¹³ τονίζει ότι η Ελλάδα, σαν χώρα υποδοχής, όπως και πολλές ευρωπαϊκές χώρες, δεν έχει αντιληφθεί ότι η αρμονική συμβίωση με τους πληθυσμούς των αλλοδαπών θα ωφελήσει μακροπρόθεσμα την κοινωνία και την οικονομία και επισημαίνει ότι ως κράτος μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης πρέπει να αντιμετωπίσουμε τις ευθύνες μας απέναντι στο συγκεκριμένο πληθυσμό. Σε μελέτη που διεξήγαγε δε για την κοινωνική πολιτική και συγκεκριμένα για τους τομείς υποδοχής και ένταξης των προσφύγων στην Ελλάδα, διαπιστώνει τις ελλείψεις στον τομέα της πρόνοιας και γενικότερα στα υπάρχοντα μέτρα για τη στέγαση, την εργασία, τη νομική βοήθεια κ.α.. Τα παραπάνω βάλουν περισσότερο τις ευάλωτες ομάδες των αλλοδαπών όπως οι ασυνόδευτοι ανήλικοι, οι ηλικιωμένοι, οι γυναίκες, τα άτομα με προβλήματα ψυχικής ή σωματικής υγείας, οι χρόνιοι ασθενείς κ.α.

Η Σκλάβου¹⁴ συνοψίζει ως συνηθέστερα προβλήματα των αλλοδαπών τα εξής:

- Δυσκολίες στην εξεύρεση κατοικίας και στην εξασφάλιση των ειδών πρώτης ανάγκης.
- Χρονοβόρες και δαπανηρές διαδικασίες νομιμοποίησης.
- Ανεργία και αδυναμία πρόσβασης στην αγορά εργασίας.
- Έλλειψη επαγγελματικής κατάρτισης ή τυπικών προσόντων αναγνωρισμένων και προσαρμοσμένων στην αγορά εργασίας της χώρας υποδοχής.
- Δυσκολίες στην πρόσβαση στην εκπαίδευση/ επιμόρφωση.
- Απόλεια αγαπημένων προσώπων ή ο χωρισμός από την οικογένεια.

Sitaropoulos N., «Refugee welfare in Greece: Toward a remodeling of the responsibility-shifting paradigm?», *Critical Social Policy. A Journal of Theory and Practice in Social Welfare*, Vol. 22, 2002, pp. 436 – 455, σελ. 449 – 450.

¹⁴ Σκλάβου Κ., «Πρόσφυγες και Μετανάστες στην Ελλάδα. Η εμπειρία της κοινωνικής υπηρεσίας των Γιατρών του Κόσμου», *Κοινωνική Εργασία*, τευχ. 62, 2001, σσ.117 – 122, σελ. 118.

- Αβεβαιότητα για το μέλλον.

Ωστόσο, εκτός των παραπάνω προβλημάτων, συνυπάρχουν και πολλαπλές πηγές άγχους¹⁵, οι οποίες αφορούν:

- Την ύπαρξη δύο πολιτισμών (biculturalism) στις συνήθειες και στην καθημερινότητα των ατόμων που προκαλούν σύγχυση και ρατσιστικές διαθέσεις απέναντί τους.
- Την προσπάθεια της πολιτισμικής αφομοίωσης από τους γηγενείς πληθυσμούς (melting pot).
- Την αδυναμία επικοινωνίας με το ευρύτερο περιβάλλον, λόγω του διαφορετικού λεξιλογίου και κώδικα επικοινωνίας, ή/και με άλλους αλλοδαπούς, λόγω της διαφορετικής ιστορικής και πολιτισμικής πορείας πολλών λαών.
- Την κοινωνική απομόνωση, λόγω της κοινωνικής τάξης και της εθνότητας στην οποία ανήκουν τα άτομα.
- Την απότομη, και κατά κανόνα αρνητική, αλλαγή του βιοτικού επιπέδου, που επίσης οδηγεί στην κοινωνική τους απομόνωση.
- Τέλος το πολιτισμικό σοκ, που λαμβάνει χώρα μέσω της προσπάθειας αποδοχής της επικρατούσας, στη χώρα υποδοχής, κουλτούρας και της σύγκρουσης που αυτή συνεπάγεται¹⁶.

Επίσης πιο συγκεκριμένα προβλήματα που λαμβάνουν χώρα μέσα στις οικογένειες των μενονητών και επηρεάζουν αρνητικά τις σχέσεις των μελών τους είναι¹⁷:

- η απώλεια του παραδοσιακού ρόλου του πατέρα ως αρχηγού μέσα στην οικογένεια,
- η ντροπή και η δυσκολία στις συζητήσεις με τρίτα πρόσωπα, συμπεριλαμβανομένων και των ειδικών, για τυχόν προβλήματα που υπάρχουν στην οικογένεια,
- η αρνητική αλλαγή στο επαγγελματικό καθεστώς,
- η διάψευση των προσδοκιών των συντρόφων από την επικρατούσα κατάσταση στη χώρα υποδοχής και τέλος
- η καθημερινή έκθεση σε διαφορετικές αξίες.

Τέλος στοιχεία που προκύπτουν από έρευνα για την παρουσία των και τα χαρακτηριστικά των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία¹⁸ καταλήγει ότι η προέλευσή τους είναι κυρίως από την Αλβανία (65%) και ακολουθούν τα άτομα από άλλες Βαλκανικές χώρες (78,2%). Στην πλειοψηφία

¹⁵ Sue D.W., Sue D., *Counseling the Culturally Different*, 3rd ed., USA, Wiley & Sons, 1999, σελ. 103 - 108.

¹⁶ Schafer R., *Sociology*, 8th ed., New York, Mc Grow Hill, 2003, σελ. 73.

¹⁷ Sue, Sue, ό. π., σελ. 262.

¹⁸ Λιανός, ό.π..

τους είναι άνδρες, νεαρής ηλικίας (το 52% είναι κάτω των 30 ετών), το 52% είναι έγγαμοί και 44% άγαμοι, ενώ οι περισσότεροι έχουν τριτοβάθμια εκπαίδευση. Όσον αφορά τους πρόσφυγες η επικρατέστερη ομάδα, είναι οι Ιρακινοί, αφού αποτελούν το 45% (2.300 άτομα) των προσφύγων που κατέθεσαν αίτηση ασύλου στις ελληνικές αρχές το έτος 2002¹⁹. Οι δείκτες μαρτυρούν το ίδιο και για το έτος 2003, με το ποσοστό των Ιρακινών να φθάνει το 35,2%²⁰.

3.2. Η διαδικασία της κοινωνικής ένταξης γενικά

Κοινωνική ένταξη (Social Integration)²¹ θεωρείται η διαδικασία ενσωμάτωσης, μέσω της οποίας μια κοινωνία ή ένα σύστημα επιτρέπει στα μέλη του να είναι κάτοχοι θέσεων και φορείς ρόλων, αλλά και να αποδέχονται τις θέσεις και τους ρόλους που τους αποδίδονται στα πλαίσια της κοινωνικής οργάνωσης. Σύμφωνα με τον Τσαούση²² η κοινωνική ένταξη ορίζεται από την πλευρά του ατόμου και από την πλευρά της κοινωνίας. Όσον αφορά το άτομο η κοινωνική ένταξη περιγράφεται «ως μια συμπεριφορά που μπορεί να δηλώνει βεβαίωση μιας ήδη κατεχόμενης θέσης, απόρριψη μιας αποδιδόμενης θέσης ή διεκδίκηση μιας επιθυμητής θέσης. Με άλλα λόγια μπορεί να σημαίνει αποδοχή ή απόρριψη μιας ένταξης που έχει ήδη γίνει ή επιδίωξη μιας ένταξης διαφορετικής από εκείνη που υπάρχει ήδη».

Ταυτόσημη με τον όρο κοινωνική ένταξη είναι και η κοινωνική ενσωμάτωση²³ που αφορά τη διαδικασία εκείνη που επιτρέπει στο άτομο να μετατρέψει σε δικά του τα πολιτισμικά πρότυπα που υπερέχουν μέσα σε μια κοινωνία ή σε μια πολιτισμική ομάδα». Οι Segall, Dasen, Berry και Poortinga²⁴ αναλύουν τον όρο «ένταξη», στη διαπολιτιστική ψυχολογία, βάσει του Οικολογικού – Πολιτιστικού πλαισίου. Πρόκειται για ένα μοντέλο συγκερασμού της βιολογικής κληρονομιάς, της οικολογίας, του πολιτισμού, των εμπειριών και εν τέλει ανάλυσης της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Το μοντέλο, κατασκευάστηκε από τον Berry και υποστηρίζει ότι οι οικολογικές μεταβλητές, σε συνδυασμό με τις μεταβλητές σε επίπεδο ατόμου και πληθυσμού και τις μεταβλητές πλαισίου (παρεμβαλλόμενες και ψυχολογικές) αποτελούν τα κύρια αίτια διαμόρφωσης της ανθρώπινης συμπεριφοράς

¹⁹ Ουάντσε Σ., *Μια αποτίμηση της Ιρακινής Κοινότητας στην Ελλάδα*, Αθήνα, UNHCR, 2004, σελ. 14.

²⁰ Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες (ΕΣΠ), ό.π., σελ. 7, Άλλες ομάδες αλλοδαπών στην Ελλάδα είναι οι Ιρανοί, οι Μπαγκλαντεσιανοί, οι Φιλιππινέζοι, οι μετανάστες της Σιέρα Λεόνε, οι Νιγηριανοί, οι Σουδανοί, οι μετανάστες της Ερυθραίας, οι Σουδανοί, οι Αιθίοπες, οι Γκανέζοι, η κοινότητα του Μάγκρεμπ, οι μετανάστες του Κονγκό – Ζαΐρ, οι μετανάστες από τις χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, οι Ιρανοί, οι Αφγανοί, οι Μιανμάρ (Βιρμανιοί), οι Αιγύπτιοι, οι Ασσύριοι, οι Πακιστανοί, οι Τούρκοι, οι Κούρδοι, οι Κινέζοι κ.α.

²¹ Βασιλείου Θ., Σαματάκης Ν., *Λεξικό Επιστημών του ανθρώπου – Κοινωνιολογία, Οικονομία, Φιλοσοφία*, Αθήνα, Gutenberg, 1992, σελ. 215.

²² Τσαούσης Δ., *Η κοινωνία του ανθρώπου. Εισαγωγή στην κοινωνιολογία*, Αθήνα, Gutenberg, 1993, σελ. 162.

²³ *Βασικά Θέματα της Κοινωνιολογίας και Κοινωνιολογικό Λεξικό*, Καστανιώτης, Αθήνα 1982, σελ. 119.

²⁴ Segall M., Dasen P., Berry J., Poortinga Y., *Διαπολιτιστική Ψυχολογία – Η μελέτη της ανθρώπινης συμπεριφοράς σε παγκόσμιο οικολογικό πολιτιστικό πλαίσιο*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1996, σελ. 41.

Οι μεταβλητές του οικολογικού πλαισίου περιλαμβάνουν όλα τα κλιματολογικά και μορφολογικά στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος (αποθέματα νερού, μορφολογία του εδάφους, θερμοκρασία κ.α.), που επηρεάζουν το σύστημα παραγωγής τροφίμων μιας κοινωνίας π.χ. η ικανότητα μιας κοινωνίας να παρέχει τροφή στα μέλη της. Οι μεταβλητές προσαρμογής ή παρεμβαλλόμενες αφορούν τα πολιτιστικά και βιολογικά στοιχεία του κάθε λαού (τα επιτεύγματα, τον πολιτισμό του), ενώ οι μεταβλητές των ψυχολογικών ιδιοτήτων περιλαμβάνουν «τις μετρήσιμες πλευρές της ανθρώπινης συμπεριφοράς που συνδέονται με τις οικολογικές μεταβλητές ή τις μεταβλητές προσαρμογής ή και με τις δύο»²⁵. Οι ανθρώπινες συμπεριφορές, βάσει του οικολογικού πλαισίου, επηρεάζονται από το φυσικό – οικολογικό και τον πολιτιστικό παράγοντα, οι οποίοι αλληλεπιδρούν και τελικά διαμορφώνουν τις ατομικές πράξεις.

Στα παραπάνω συμπεριλαμβάνονται οι έννοιες της κοινωνικοποίησης και του επιπολιτισμού, που αφορούν αντίστοιχα τον τυπικό και άτυπο τρόπο, μέσω του οποίου αποκτούμε όλα τα στοιχεία και τα χαρακτηριστικά του πολιτισμού μας. Η κοινωνική ένταξη, από την πλευρά της κοινωνίας, αφορά το πώς ένα άτομο αλληλεπιδρά με τους υπόλοιπους μέσα στα πολιτισμικά, κοινωνικά και άλλα πλαίσια και σε πιο βαθμό αποδέχεται τους θεσμούς της. Η κοινωνική αλληλεπίδραση συμβάλλει στην κοινωνική ένταξη²⁶. Οι κοινωνικοί θεσμοί, δηλαδή οι κοινά παραδεκτοί τρόποι ικανοποίησης των βιολογικών, ψυχολογικών και κοινωνικών αναγκών, αποτελούν κανόνες που το άτομο πρέπει να ακολουθήσει, ώστε να ικανοποιήσει τις ανάγκες του και να συμβιώσει με τους συνανθρώπους του²⁷.

Επομένως οι κοινωνικοί ρόλοι και οι θέσεις που λαμβάνει το βοηθούν προς την κατεύθυνση της θετικής συνύπαρξης, αφού δημιουργούν την αίσθηση του «ανήκειν» σε μια ομάδα ή κοινωνία²⁸. Συμμετέχοντας λοιπόν σε όλο και περισσότερες ομάδες ή αναλαμβάνοντας νέους ρόλους μαθαίνει τον ισχύοντα πολιτισμό, αφού αφομοιώνει έννοιες, σύμβολα, αξίες κ.α., ενώ οι συμπεριφορές των λοιπών δρώντων υποκειμένων, από το έσω και έξω περιβάλλον, επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο φέρεται. Από τα παραπάνω διαφαίνεται ο θετικός ρόλος της κοινωνίας στην ένταξη των μελών της. Υπάρχει όμως και η αντίθετη πλευρά, η αρνητική επίδραση της κοινωνίας που άμεσα ή έμμεσα παρεμποδίζει την ένταξη, αφού σύμφωνα με τον Schegloff²⁹ οι διαφορές που παρουσιάζουν τα κοινωνικά φαινόμενα στα διάφορα κοινωνικά στρώματα καθορίζονται και εξηγούνται, ως ένα

²⁵ Segall et al., ό.π., σελ. 41 – 43.

²⁶ Forgas J., Williams K., «Social influence – Introduction and Overview», in: Forgas J., Williams K. (ed.), *Social influence. Direct and Indirect Processes*, USA, Psychology Press-Taylor & Francis group, 2001, pp. 3 – 24, σελ. 7.

²⁷ Μαρδάς Γ., *Κοινωνιολογία. Θεωρητική: Γενική – Ειδική, Εφαρμοσμένη: Κοινωνική Παθολογία-Κοινωνική Διοίκηση-Κοινωνική Πολιτική*, τευχ. 2, Αθήνα, Παπαζήσης, 1997, σελ. 116 – 117.

²⁸ Seger I., *Εισαγωγή στην Κοινωνική Θεωρία, Μέθοδος, Πρακτική*, (μτφρ. Μαστοράκη Τ.), Αθήνα, Μπουκουμάνης, 1977, σελ. 117 - 118.

²⁹ Schegloff A.E., «Between Micro and Macro: Contexts and Other Connections», in Alexander J., Giesen B., Munch R., Smelser N. (ed.), *The Micro-Macro Link*, USA, University of California Press, 1987, 207 – 234, σελ. 228.

σημείο, από την κοινωνική τάξη, το εργασιακό καθεστώς, τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά ή και ακόμα από τις ιστορικές συνθήκες κάτω από τις οποίες διαμορφώνονται τα παραπάνω.

3.2.1. Ο πολιτισμικός παράγοντας στη διαδικασία της κοινωνικής ένταξης

Σύμφωνα με την Mead³⁰ ο κάθε πολιτισμός προσφέρει πρότυπα για μίμηση, με αποτέλεσμα να δημιουργείται ο τύπος της αποδεκτής προσωπικότητας, προς την οποία αντιτίθενται όσοι παρουσιάζουν τάσεις παρεκτροπής ή διαφοροποίησης. Η κάθε κοινωνία νοσηματοδοτεί έννοιες «παθολογικό» και «φυσιολογικό» με τουλάχιστον τρεις διαφορετικές διαστάσεις: την κοινωνιολογική, τη στατιστική και την ηθική³¹. Έτσι ένα άτομο κατατάσσεται ως «φυσιολογικό» ή μη, όπως και ως κοινωνικά αποδεκτό ή όχι. Στη βάση αυτή κατασκευάζονται οι κοινωνικές ανισότητες που αποτελούν αρνητικούς παράγοντες και παρεμποδίζουν ή δυσχεραίνουν τη διαδικασία της κοινωνικής ένταξης.

Ιδιαίτερα όταν αφορούν τα άτομα που ανήκουν στις κοινωνικά ευπαθείς ομάδες (χρήστες ουσιών, άτομα με ειδικές ανάγκες, ηλικιωμένοι κ.α.) ή σε διάφορες φυλετικές και εθνικές ομάδες (μειονότητες, σιγγάνοι, παλιννοστούντες κ.α.)³². Σύμφωνα με τον Young³³ οι κοινωνικά μειονεκτούντες υπόκεινται σε διπλή θυματοποίηση, τόσο από την ίδια την κατάσταση στην οποία βρίσκονται, όσο και από το κοινωνικό τους περιβάλλον. Ο άτυπος έλεγχος και η στάση που τηρείται απέναντί τους είναι μια από τις πιο ισχυρές δυνάμεις απομόνωσης.

Η κοινωνική ανισότητα, κατά τον Goldthorpe³⁴, αποτελεί μια μορφή αυτοδιατήρησης της κοινωνικής δομής, της δύναμης και της εξουσίας που οι ανώτερες κοινωνικές ομάδες μοιράζονται. Ο Τερλεξής³⁵ υποστηρίζει ότι οι ανισότητες και ο κοινωνικός αποκλεισμός που συνεπάγονται, εντείνουν την κοινωνική αντιπαράθεση και διευρύνουν την κλίμακα της κοινωνικής ιεράρχησης. Μια άλλη τάση που εντείνει τις κοινωνικές ανισότητες είναι ο εθνοκεντρισμός³⁶. Ο όρος συνίσταται στη στάση μιας ομάδας που επιδιώκει μια κεντρική θέση ανάμεσα στις άλλες. Αξιολογεί δε τις ιδιαιτερότητές της με συγκρίσεις, τις οποίες ερμηνεύει στηριζόμενη αποκλειστικά στις δικές της

³⁰ Μαρδάς, ό.π., σελ. 82.

³¹ Hondrich K.O., «Micropathology and Macronormality», in Alexander J., Giesen B., Munch R., Smelser N. (ed.), *The Micro-Macro Link*, USA, University of California Press, 1987, 255 – 266, σελ. 256.

³² Schafer R., ό.π., σελ. 271.

³³ Young J., Incessant Chatter: Recent Paradigms in Criminology, in: Maguire M., Morgan R., Reiner R. (ed.), *The Oxford Handbook of Criminology*, USA, Oxford University Press, 1994, 69 – 120, σελ. 83.

³⁴ Goldthorpe J., «Social inequality and social integration in modern Britain», in: Wedderburn D. (ed.), *Poverty inequality and class structure*, New York, London, Cambridge University, 1974, pp. 217 – 234, σελ. 222.

³⁵ Τερλεξής Π., *Max Weber-Ιδεόκοσμοι σε αντιπαράθεση*, τόμ. 3, Αθήνα, Παπαζήσης, 1999, σελ. 199.

³⁶ Τριανταφύλλου Α., «Ρητορική της ταυτότητας και παρανόηση στις διαπολιτισμικές συναντήσεις», στο: Κανταντζόγλου Ρ., Πετρονώτη Μ. (επιμ.), *Όρια και Περιθώρια – Εντάξεις και Αποκλεισμοί*, Αθήνα, ΕΚΚΕ, 2000, 151 – 168, σελ. 152.

αξίες. Ο Levi-Strauss³⁷ ερμηνεύει τον εθνοκεντρισμό ως την προκατάληψη κάποιων ομάδων που θεωρούν ότι η ανθρωπότητα εξαντλείται στα σύνορα της φυλής, της ομάδας, της γλώσσας, του χωριού.

Οι Rosenthal και Auerbach³⁸ σε έρευνα που πραγματοποίησαν για τη μελέτη της πολιτισμικής και κοινωνικής ενσωμάτωσης των Ισραηλινών μεταναστών στις ΗΠΑ, διαπίστωσαν μεγάλη συσχέτιση ανάμεσα στο κοινωνικό – οικονομικό και εκπαιδευτικό επίπεδο και στην πολιτισμική ενσωμάτωση. Όσο υψηλότερο ήταν το κοινωνικό – οικονομικό επίπεδο των μεταναστών, τόσο μεγαλύτερος ο βαθμός της ενσωμάτωσης. Το ίδιο ίσχυε και για το υψηλό επίπεδο της ομιλούσας στη χώρα υποδοχής γλώσσας. Επίσης η κοινωνική ένταξη παρουσίασε υψηλή συσχέτιση με την ηλικία και το χρόνο παραμονής στη νέα χώρα για αυτό και είχε επιτευχθεί πλήρως στα παιδιά, δηλαδή στους μετανάστες της δεύτερης γενιάς, οι οποίοι αυτοπροσδιορίζονταν ως Αμερικάνοι.

Η κοινωνική ένταξη αποτελεί μια δυναμική διαδικασία και όχι μια δεδομένη κατάσταση. Αυτό σημαίνει ότι συχνά επιβάλλεται η «κίνηση» και η «εξέλιξη» για να επιτευχθεί. Στις περιπτώσεις αυτές γίνεται λόγος για την κοινωνική αλλαγή. Ο Levinson³⁹ αναφερόμενος στη σχέση της δομής μιας κοινωνίας και στην ύπαρξη και συντήρηση αρνητικών φαινομένων, όπως αυτό της ενδοοικογενειακής βίας, υποστηρίζει ότι η κοινωνική αλλαγή δεν αποτελεί λύση, καθώς μπορεί να οδηγήσει στη συντήρηση του προβλήματος ή στην εμφάνιση νέων μορφών του. Ένα νέο κοινωνικό πρόβλημα, μπορεί να προκληθεί από το είδος και τις επιπτώσεις μιας κοινωνικής αλλαγής. Αυτό γιατί πρόκειται για μια ευρεία και μακρόχρονη διαδικασία, και όχι για μια σύντομη και διαδοχική σειρά αλλαγών, που επηρεάζεται από εξωτερικούς και εσωτερικούς παράγοντες.

3.3. Κοινωνική ένταξη στις γυναίκες πρόσφυγες και μετανάστριες

Ο Thomas Hammar⁴⁰ παρατηρεί ότι οι δυο ειδών πολιτικές που εφαρμόζονται παγκοσμίως τα τελευταία χρόνια περιλαμβάνουν δυο αντίθετες τάσεις. Τη «μεταναστευτική πολιτική» (immigration policy), που αφορά τη ρύθμιση και τον έλεγχο της ροής των μεταναστών και την «πολιτική για τους μετανάστες» (immigrant policy), που αφορά στις ρυθμίσεις και τα μέτρα για την ενσωμάτωσή τους (διασφάλιση των δικαιωμάτων και συμμετοχή στην κοινωνική και την πολιτική

³⁷ Levi-Strauss Cl., *Race et histoire*, Paris, Gonthier, 1961, σελ. 21.

³⁸ Rosenthal M., Auerbach C., «Cultural and Social Assimilation of Israeli Immigrants in the united States», *Internation Migration Review*, vol. 26, 1992, pp. 982 – 991, σελ. 988 – 990.

³⁹ Levinson D., *Family Violence in Cross Cultural Perspective*, USA, Sage, 1989, σελ. 66.

⁴⁰ Bolzman Cl., Boucher M., «Η πολιτική της μετανάστευσης», *Le monde diplomatique – Ελληνική έκδοση, Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, 9-7-2006, 30 – 32, σελ. 30.

ζωή). Όσον αφορά τον ευρωπαϊκό χώρο, η κοινοτική νομοθεσία⁴¹ περιλαμβάνει συγκεκριμένες νομοθετικές πράξεις και πρωτοβουλίες, όπως οι οδηγίες 2000/43/ΕΚ, 2003/109/ΕΚ, 2003/86/ΕΚ, η δημιουργία της Πράσινης Βίβλου, ο σχεδιασμός και η υλοποίηση των Κοινοτικών Προγραμμάτων κ.α., με τις οποίες επιδιώκει τη ρύθμιση των θεμάτων που αφορούν τις πολιτικές ένταξης και τα θέματα μετανάστευσης και ασύλου.

Η εφαρμογή των παραπάνω σχετίζεται εν πολλοίς με το μοντέλο ένταξης που ακολουθεί η εκάστοτε ευρωπαϊκή χώρα. Τα μοντέλα αυτά είναι άμεσα συνδεδεμένα με την ιστορία του κάθε έθνους και προσαρμοσμένα στις ανάγκες κάθε έθνους⁴². Γενικά τα διαπολιτισμικά μοντέλα διακρίνονται σε αυτά που επιδιώκουν την αφομοίωση (π.χ. γερμανικό, η ένταξη ισοδυναμεί με την ομοιογένεια), την ενσωμάτωση (π.χ. γαλλικό, η ένταξη πραγματοποιείται, βάσει της πολιτισμικής ετερότητας), την πολυπολιτισμική προσέγγιση (π.χ. αγγλικό, αναγνώριση των πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων), την αντιρατσιστική αγωγή (επικέντρωση στο θεσμικό ρατσισμό) και τη διαπολιτισμική ένταξη (π.χ. αμερικάνικο, βάσει των αρχών της ισότητας, της ανοχής κ.α.)⁴³. Ναι μεν κατασκευάστηκαν στη βάση μιας διαφορετικής φιλοσοφίας, αλλά συγκλίνουν στα θέματα που αφορούν τους εργαζόμενους μετανάστες, τις προϋποθέσεις απόκτησης υπηκοότητας και τις σχέσεις του κράτους με τις μειονοτικές ομάδες⁴⁴.

Επομένως τα μοντέλα ένταξης επιδιώκουν την αναγνώριση και τη διασφάλιση των δικαιωμάτων των μειονοτήτων, αλλά παραγνωρίζουν μια βασική διάσταση της ενσωμάτωσης⁴⁵. Το γεγονός ότι στα πλαίσια της κοινωνικής ένταξης δεν απαιτείται η πλήρης αποδοχή των πολιτισμικών κανόνων μιας κοινωνίας. Συχνά οι αλλοδαποί συνειδητά αποδέχονται εν μέρει την κουλτούρα της χώρας υποδοχής και την ενσωματώνουν ή δείχνουν ότι την ενσωματώνουν στη δική τους. Παράδειγμα αποτελούν οι Αλβανοί μετανάστες, που βρίσκονται συνέχεια αντιμέτωποι με «ποιοι δεν είναι» με αποτέλεσμα να επιλέγουν μια προτιμητέα ταυτότητα και γι αυτό «μαθαίνουν

⁴¹ Κράτσα – Τσαγκαροπούλου Ρ., *Σχέδιο έκθεσης σχετικά με τη γυναικεία μετανάστευση: ο ρόλος και η θέση των μεταναστριών στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Επιτροπή Δικαιωμάτων των Γυναικών και Ισότητας των Φύλων – Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Αθήνα, 2006, σελ. 11 – 12, συγκεκριμένα 2000/43/ΕΚ (απαγόρευση άμεσων και έμμεσων διακρίσεων εθνότητας καταγωγής), 2003/109/ΕΚ (καθιέρωση ίσων δικαιωμάτων για τους υπηκόους τρίτων χωρών), 2003/86/ΕΚ (δικαίωμα οικογενειακής επανένωσης, προστασία οικογένειας και του οικογενειακού βίου), Πράσινη Βίβλος (2005 – διαχείριση της οικονομικής μετανάστευσης) κοινοτικά προγράμματα για δράσεις υπέρ των γυναικών (EQUAL, Ευρωπαϊκό Κοινοτικό Ταμείο, Ευρωπαϊκό Ταμείο, Περιφερειακής Ανάπτυξης), καθιέρωση του έτους 2007 ως ευρωπαϊκού έτους ίσων ευκαιριών και του 2008 ως έτους διαπολιτισμικού διαλόγου.

⁴² Baybock R., «Farewell to Multiculturalism? Sharing Values and Identities in Societies of Immigration», *Journal of International Migration and Integration*, vol. 3, no 1, 2002, pp. 1 – 16, σελ. 13.

⁴³ Γεωργιάννης Π., *Θέματα Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης*, Αθήνα, Gutenberg, 1997, σελ. 51 – 53, κατά αντίστοιχο τρόπο έχουν δημιουργηθεί πέντε μοντέλα ένταξης το αφομοιωτικό, το μοντέλο ενσωμάτωσης, το πολυπολιτισμικό, το αντιρατσιστικό και το διαπολιτισμικό.

⁴⁴ Rea A., Tripier M., *Sociologie de l'immigration*, La Découverte, Paris, 2003, σελ. 96.

⁴⁵ Baybock, ό.π., σελ. 14 – 15.

να ανήκουν στη χώρα εγκατάστασης, απορρίπτοντας μέρος της ιστορίας τους»⁴⁶ ή προσποιούμενοι ότι το απορρίπτουν.

3.3.1. Η διαδικασία της κοινωνικής ένταξης των αλλοδαπών γυναικών στην ελληνική κοινωνία

Στη χώρα μας η διαδικασία της κοινωνικής ένταξης για τους αλλοδαπούς αποδεικνύεται δύσκολη, καθώς ένα από τα βασικά γνωρίσματα του Ελληνικού κράτους είναι η έλλειψη ικανοποιητικού δικτύου κοινωνικής προστασίας. Σύμφωνα με τον Αράπογλου⁴⁷ η ανεργία, η ανυπαρξία μέτρων κοινωνικής προστασίας, η υποανάπτυξη των αγροτικών περιοχών και οι εκπαιδευτικές ανισότητες είναι οι κατ' εξοχήν παράγοντες για τη συσσώρευση των φαινομένων αποκλεισμού στην ελληνική κοινωνία. Τα παραπάνω αφορούν τις κοινωνικά ευάλωτες ομάδες, αλλά και το γηγενή πληθυσμό. Οι Verloo, Maratou-Alipranti, Tertinegg Van Bevern⁴⁸ αναφέρουν ότι η κοινωνική πολιτική στην Ελλάδα αφορά σε εργασιακά, ασφαλιστικά, επιδοματικά, οικογενειακά και εκπαιδευτικά θέματα. Όλοι οι παραπάνω τομείς παρέμβασης όμως χαρακτηρίζονται από πολύπλοκες διαδικασίες, έλλειψη οργάνωσης και ανισοκατανομής πόρων προς τις κοινωνικές ομάδες, στις οποίες στοχεύουν.

Ένα ακόμα θέμα που δυσχεραίνει την κοινωνική ένταξη των αλλοδαπών είναι το θέμα των διακρίσεων. Η Τριανταφυλλίδου⁴⁹ αναφέρει ότι οι ανισότητες που παρατηρούνται ανάμεσα σε Έλληνες και μετανάστες οφείλονται στο δημόσιο διάλογο (αναφορές στους «άλλους» ή στους «άλλους εντός») και στις διακρίσεις λόγω των πολιτισμικών διαφορών (παραδόσεις, ήθη, έθιμα, θρησκεία). Θεωρεί δε ότι η ένταξη των νεοεισερχομένων είναι πιθανή αν αποδεχτούν την ελληνική παράδοση και τους κανόνες της, αλλά και με την εκμάθηση της γλώσσας.

Για την πληρέστερη απεικόνιση της κοινωνικής ένταξης των αλλοδαπών που ζουν και εργάζονται στη χώρα μας, παρατίθενται πρόσφατα ερευνητικά δεδομένα από το Ινστιτούτο Εργασίας της ΓΣΕΕ⁵⁰ για τα σημαντικότερα προβλήματα, που αντιμετωπίζουν. Το πρώτο δηλωθέν πρόβλημα είναι η άδεια παραμονής και η νομιμοποίηση (329 σε σύνολο 525, 62,7%). Ακολουθούν η εύρεση εργασίας και τα οικονομικά προβλήματα (18,7%), ο ρατσισμός και η διακριτική

⁴⁶ Βεΐκου Μ., «Αναγκαστική Μετανάστευση: Στοιχεία Κοινωνικού Αποκλεισμού και Εθελοντικής Αποδοχής Ανισοτήτων», στο: *Κοινωνικές ανισότητες και κοινωνικός αποκλεισμός*, Πρακτικά 6^{ου} Επιστημονικού Συνεδρίου Παν/μιου Μακεδονίας, Αθήνα, Ίδρυμα Σ. Καράγιωργα, 1998, 479 – 487, σελ. 484 – 485.

⁴⁷ Αράπογλου Β., «Καθεστώς αποκλεισμού, οι αλήθειες και οι παραλλαγές τους: Διάγραμμα μελέτης του Ελληνικού καθεστώτος αποκλεισμού», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τευχ. 118, 2005, σσ. 31 – 58, σελ. 44.

⁴⁸ Verloo M., Maratou-Alipranti K., Tertinegg J., Van Bevern J., «Framing the Organisation of Intimacy as a Policy Problem», *The Greek Review of Social Research*, vol. 117, Β', 2005, 119 – 147, σελ. 130.

⁴⁹ Τριανταφυλλίδου Α., «Οι «άλλοι» ανάμεσά μας – Ελληνική εθνική ταυτότητα και στάσεις προς τους μετανάστες», στο: *Κοινωνικές ανισότητες και κοινωνικός αποκλεισμός*, Πρακτικά 6^{ου} Επιστημονικού Συνεδρίου Παν/μιου Μακεδονίας, Αθήνα, Ίδρυμα Σ. Καράγιωργα, 1998, 488 – 498, σελ. 496.

⁵⁰ Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ, *Έρευνα για τις μορφές κοινωνικής ένταξης των οικονομικών μεταναστών στην Περιφέρεια Αττικής. 2003-2004*, Αθήνα, ΙΝΕ ΓΣΕΕ, 2004.

μεταχείριση (6,3%), «κάτι άλλο» ανέφεραν 28 άτομα (5,3%), 10 άτομα αναφέρουν την ακρίβεια και τις συνθήκες ζωής (1,9%), 9 την οικογενειακή συνένωση και τη γλώσσα – εκπαίδευση των παιδιών (1,7%), 5 άτομα (1%) την έλλειψη ενημέρωσης για τα δικαιώματά τους και τέλος την ανασφάλεια 3 άτομα και την εγκληματικότητα ένα.

Το δεύτερο σε σειρά πρόβλημα είναι η εύρεση εργασίας και τα οικονομικά (136, σε σύνολο 340 που αναφέρουν δεύτερο πρόβλημα, 40%). Ακολουθούν η άδεια παραμονής και η νομιμοποίηση (17,9%), «κάτι άλλο» 40 άτομα (11,8%), 33 άτομα το ρατσισμό και τη διακριτική μεταχείριση (9,7%), 14 δηλώνουν την οικογενειακή συνένωση, 9 την κοινωνική ασφάλεια και την έλλειψη ενσήμων, 5 τη γλώσσα – εκπαίδευση των παιδιών και ένα δηλώνει την έλλειψη ενημέρωσης για τα δικαιώματα και την εγκληματικότητα. Ως τρίτο κυριότερο πρόβλημα είναι και πάλι η εύρεση εργασίας και τα οικονομικά προβλήματα (55 σε σύνολο 214, που δηλώνουν τρίτο πρόβλημα, 25,7%). Ακολουθούν η ακρίβεια και οι συνθήκες ζωής (25,2%), «κάτι άλλο» (15,9%), ο ρατσισμός και η διακριτική μεταχείριση (10,7%), η κοινωνική ασφάλεια και η έλλειψη ενσήμων (7,9%), η γλώσσα – εκπαίδευση των παιδιών (3,3%), η οικογενειακή συνένωση (2,3%) και η ανασφάλεια (1,4%).

Στο τέταρτο πρόβλημα τα μεγαλύτερα ποσοστά απαντήσεων αφορούν το ρατσισμό και τη διακριτική μεταχείριση (22, σε σύνολο 102 που δηλώνουν τέταρτο πρόβλημα, 21,6%). Ακολουθούν η ακρίβεια και οι συνθήκες ζωής και η έλλειψη ενημέρωσης για τα δικαιώματά τους (17,6%), η κοινωνική ασφάλεια και η έλλειψη ενσήμων (15,7%), η άδεια παραμονής (3,9%), η οικογενειακή συνένωση και η γλώσσα (2,9%), η ανασφάλεια (2%) και ένα άτομο αναφέρει την έλλειψη ενημέρωσης για τα δικαιώματα. Με βάση ερευνητικά δεδομένα από την ίδια πηγή, ως κύριοι παράγοντες της κοινωνικής ένταξης των μεταναστών θεωρείται ο χρόνος παραμονής στη χώρα υποδοχής, η διαδικασία νομιμοποίησης και ο χρόνος νομιμότητας, η γλώσσα, το εκπαιδευτικό υπόβαθρο, η απασχόληση, η οικογενειακή συνένωση, η κατοικία και η σταθερότητα παραμονής σε αυτή, οι σχέσεις με τον ευρύτερο δημόσιο τομέα, οι σχέσεις με τους συλλόγους, οι άτυπες κοινωνικές σχέσεις και οι σχέσεις με την ελληνική κοινωνία και τους Έλληνες.

Στις αλλοδαπές γυναίκες θύματα βίας η διαχωριστική ανάμεσα στην κοινωνική ένταξη και την κοινωνική απομόνωση είναι πολύ λεπτή, γιατί συχνά μεταναστεύουν χωρίς τα οικεία τους πρόσωπα, πλην του συζύγου ή των παιδιών. Άλλοι παράγοντες που συμβάλλουν στην κοινωνική απομόνωσή τους είναι η αδυναμία επικοινωνίας στην ομιλούσα γλώσσα (έλλειψη κοινωνικών σχέσεων, αδυναμία στην πρόσβαση και διαχείριση πληροφοριών) και η έλλειψη πολιτισμικής

ευαισθησίας στο προσωπικό των υπηρεσιών που μπορούν να απευθυνθούν για βοήθεια⁵¹. Πολύ περισσότερο δε στις αλλοδαπές γυναίκες θύματα βίας. Η Hobart⁵² σε στοιχεία που προέκυψαν στην έκθεση του Washington State Domestic Violence Fatality Review, αναφέρει ότι η πρόσβαση στις κοινωνικές υπηρεσίες για τις γυναίκες αυτές είναι πολύ δύσκολη. Το ίδιο ισχύει και για την πρόσβαση στο σύστημα δικαιοσύνης ή στις υπηρεσίες εύρεσης εργασίας. Δεδομένου ότι στη χώρα μας δεν έχει θεσπιστεί μεταναστευτικό πλαίσιο και το υπάρχον κοινωνικό – προνοιακό σύστημα αποδεικνύεται ανεπαρκές, η κοινωνική απομόνωση των αλλοδαπών γυναικών και των οικογενειών τους αποτελεί έναν άμεσο κίνδυνο, με όλες τις αρνητικές συνέπειες που ένα τέτοιο γεγονός αποφέρει μελλοντικά.

3.4. Συμπεράσματα κεφαλαίου

Στα πλαίσια του εν λόγω κεφαλαίου επεξεργαστήκαμε τα θέματα της κοινωνικής ένταξης γενικά και ειδικά των γυναικών προσφύγων και μεταναστών, προκειμένου να εντοπιστούν και να αναλυθούν όλες οι πτυχές της εν λόγω διαδικασίας. Η ένταξη και ενσωμάτωσή τους εξετάστηκε βάσει των μοντέλων που ακολουθούνται σε άλλες Ευρωπαϊκές χώρες, αλλά και σύμφωνα με το ισχύον νομικό πλαίσιο της Ελλάδας. Η μελέτη της θεωρίας και του πλαισίου των ενταξιακών μοντέλων μας οδήγησε στα ακόλουθα συμπεράσματα:

- Η διαδικασία της κοινωνική ένταξη ορίζεται από την πλευρά του ατόμου, αλλά και από το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον.
- Ο βαθμός και ο χρόνος ενσωμάτωσης των αλλοδαπών στον ευρύτερο κοινωνικό ιστό συχνά σχετίζονται με ενδοατομικούς παράγοντες, οι οποίοι ενισχύονται θετικά ή αρνητικά από το περιβάλλον – στη δεύτερη περίπτωση αναπτύσσονται τάσεις «αυτοαποκλεισμού» από τα άτομα.
- Στην κοινωνική ένταξη των αλλοδαπών γυναικών σημαντικό ρόλο διαδραματίζει ο πολιτισμικός παράγοντας και οι αξίες που μεταφέρονται από τη χώρα καταγωγής τους.
- Οι γυναίκες πρόσφυγες και μετανάστριες υφίστανται πολλαπλούς αποκλεισμούς, λόγω των δυσκολιών που αντιμετωπίζουν καθημερινά, κυρίως στα θέματα της επιβίωσης και κάλυψης βασικών αναγκών, καθώς και από το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον (στιγματισμός, περιθωριοποίηση, μη αποδοχή).

⁵¹ Fahlbeg V., *Domestic Violence in Immigrant Communities: Barriers to service utilization*, May 2003, σελ. 5 – 6.

⁵² Hobart M., «Washington State Domestic Violence Fatality Review», December 2002, site, σελ. 37, επίσης βλ. , Native American Circle, Ltd (NAC), «Domestic Violence, Sexual Assault and Stalking. Prevention and Intervention Programs in Native American Communities», 1998, www.wscadv.org, σελ. 22.

- Η νομιμοποίηση, η γλώσσα και η εργασία είναι παράγοντες που επηρεάζουν σημαντικά το βαθμό ένταξης των αλλοδαπών γυναικών, γενικά και συγκεκριμένα στην ελληνική κοινωνία.
- Η κοινωνική ένταξη των αλλοδαπών γυναικών είναι δύσκολη, διότι τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν τις ωθούν στην υιοθέτηση «οικείων» συμπεριφορών, σύμφωνα με τα ισχύοντα στη χώρα καταγωγής πρότυπα, που τους παρέχουν μεν ασφάλεια στην επίλυση προβλημάτων, αλλά τις απομακρύνουν από το κοινωνικό περιβάλλον της νέας χώρας.
- Η παρεμπόδιση της κοινωνικής ένταξης των γυναικών έχει άμεσες συνέπειες στην ψυχολογική τους κατάσταση και αυξάνει τα επίπεδα άγχους και το αίσθημα της αβοηθησίας.
- Η Ελλάδα υπολείπεται στο σχεδιασμό και τη λήψη μέτρων μεταναστευτικής πολιτικής που να ορίζουν τις διαδικασίες υποδοχής και ένταξης των αλλοδαπών και δη των εύάλωτων ομάδων, όπως οι γυναίκες και τα παιδιά.
- Παρότι οι γυναίκες πρόσφυγες και μετανάστριες συγκαταλέγονται στις ομάδες υψηλού κινδύνου αναφορικά με τα φαινόμενα κοινωνικής παθογένειας και δη την ενδοοικογενειακή βία, η χώρα μας υστερεί στο σχεδιασμό και τη λήψη μέτρων πρόληψης και αντιμετώπισης. Οι όποιες παρεμβάσεις εξαντλούνται στα όρια λειτουργίας των ευρωπαϊκών προγραμμάτων, που στην πλειοψηφία τους εφαρμόζονται αποσπασματικά, ως βραχυπρόθεσμες παρεμβάσεις.
- Η διαδικασία της κοινωνικής ένταξης των αλλοδαπών γυναικών επηρεάζεται και συχνά παρεμποδίζεται από τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν στους τομείς της εργασίας, της εκπαίδευσης, των κοινωνικών συνναστροφών, της χρήσης υπηρεσιών και στην αναζήτηση πηγών βοήθειας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: Οι Επιπτώσεις της Ενδοοικογενειακής Βίας στην Κοινωνική Ένταξη των Γυναικών Προσφύγων και Μεταναστριών

4.1 Οι μορφές και οι επιπτώσεις της ενδοοικογενειακής βίας γενικά

Ο Levinson¹ θεωρεί ότι η βία ανά τον κόσμο είναι ένας τρόπος επικοινωνίας και επίλυσης των συγκρούσεων. Συσχετίζει δε το φαινόμενο με τις κοινωνικό-οικονομικές ανισότητες σε άνδρες και γυναίκες και το βαθμό στον οποίο ο εκάστοτε πολιτισμός αποδέχεται και γαλουχεί τους πολίτες του στο μοντέλο αυτό. Κατά τον Jukes² οι άνδρες ανά τον κόσμο κακοποιούν τις γυναίκες, διότι έτσι διασφαλίζουν την εξυπηρέτηση των αναγκών τους, ενώ η Mac Williams³ αναφέρει ότι η βία κατά των γυναικών μέσα στην οικογένεια ή γενικά στην κοινωνία είναι ένα μέσο για να «τις κρατάει στη θέση τους», ώστε να μην αναπτύσσονται εργασιακά και κοινωνικά και να μην ολοκληρώνονται ως άτομα.

Όποιο και αν είναι το πλαίσιο προσέγγισης και η αιτιολόγηση για τη βία κατά των γυναικών, δεν αμφισβητούνται οι πολλαπλές επιπτώσεις στα θύματά της, αλλά και στην κοινωνία γενικότερα⁴. Σε επίπεδο ατόμου προκαλεί φόβο, πόνο και άγχος, μειώνει τη δυνατότητα συνεισφοράς των γυναικών στην οικογένεια, στην κοινωνική και οικονομική ζωή. Σε επίπεδο κοινωνίας επιβαρύνει το σύστημα των κοινωνικών υπηρεσιών, το νομικό σύστημα και το σύστημα υγείας και στερεί από το κάθε κράτος εργατικό δυναμικό. Υπάρχει λοιπόν ένα τεράστιο οικονομικό και κοινωνικό κόστος, το οποίο δεν επιβαρύνει μόνο τον ιδιωτικό βίο, αλλά και ολόκληρο το κοινωνικό σύνολο.

Επίσης αν εξετάσουμε το φαινόμενο της βίας μακροπρόθεσμα, ένα ακόμα πρόβλημα για τις κοινωνίες είναι η μεταφορά του, από τα θύματα ή τους θύτες, στις επόμενες γενιές, κυρίως μέσω του μηχανισμού της μάθησης π.χ. η μητέρα – θύμα ασκεί βία στα παιδιά της και τα διαπαιδαγωγεί με βάση αυτό το μοντέλο. Σύμφωνα με τη Χατζηφωτίου⁵ η μακροχρόνια έκθεση μιας γυναίκας σε βίαιο περιβάλλον προκαλεί σωματικές, αλλά και εξίσου σοβαρές ψυχολογικές συνέπειες. Επομένως οι μορφές της αποτελούν προσδιοριστικούς παράγοντες των συνεπειών που επιφέρει, δηλαδή τις άμεσες (ανθρωποκτονίες, χτυπήματα, σωματικές βλάβες κ.α.) και τις έμμεσες ή

¹ Levinson D., *Family Violence in Cross Cultural Perspective*, USA, Sage, 1989, σελ. 48.

² Jukes A.E., *Men who Batter Women*, London New York, Routledge, 1999, σελ. 13.

³ Mac Williams M., «Violence against Women on Societies Under Stress», in: Dobash E., Dobash R. (ed.), *Rethinking Violence against Women*, London, Sage Publications, 1998, 111 – 140, σελ. 137.

⁴ Council of Europe, «Combating violence against women. Stocktaking study on the measures and actions taken in Council of Europe member States», 2006, T/E/Human_Rights/Equality/05_Violence_against_women at www.coe.int/, σελ. 10.

⁵ Χατζηφωτίου Σ., «Ενδοοικογενειακή Βία Κατά των Γυναικών και Παιδιών», Θεσσαλονίκη, Τζιόλας, 2005, σελ. 35 – 36.

μακροχρόνιες επιπτώσεις (υιοθέτηση αυτοκαταστροφικής, βίαιης ή αντικοινωνικής συμπεριφοράς, αυτοκτονίες ή απόπειρες αυτοκτονιών, χρήση ουσιών κ.α.).

Λανθασμένα η ενδοοικογενειακή βία επιβεβαιώνεται από τα ορατά επακόλουθά, δηλαδή από το αν εντοπίζονται τραύματα ή κακώσεις κ.α.⁶. Έτσι παραβλέπονται τα ψυχολογικά προβλήματα που προκαλεί η έμμεση, η ψυχολογική βία (καταστροφές περιουσιακών στοιχείων, προσβολές, έκφραση θυμού, βρισιές, καυγάδες κ.α.) και η εκδήλωσή της σε καθημερινή βάση με φαινομενικά μη βίαιες μορφές (σιωπή, αποφυγή, παραμέληση, κλοπές, αντιδικίες, συνεχείς διαφωνίες κ.α.). Ακολουθεί η αναλυτική περιγραφή των μορφών και των συνεπειών της βίας. Οι περισσότεροι συγγραφείς⁷ τις περιγράφουν με κοινό τρόπο.

Η σωματική αφορά την πρόκληση κακώσεων από μώλωπες και κατάγματα έως και πολύ σοβαρούς τραυματισμούς που οδηγούν σε προσωρινές ή/και μόνιμες αναπηρίες ή ακόμα και σε θάνατο. Το θύμα υπόκειται σε ξυλοδαρμούς με κλωτσιές, μπουνιές, χτυπήματα με αντικείμενα ή όπλα, στραμπουλιγμάτα ή σπασίματα άκρων, σπρωξιμάτα, φράξιμο της αναπνοής, τράβηγμα των μαλλιών, πρόκληση τραυματισμών από τσιγάρα, καυτά υγρά, μαχαίρια σε διάφορα σημεία του προσώπου και του σώματος κ.α.

Η σεξουαλική βία περιλαμβάνει τον εξαναγκασμό της γυναίκας σε ερωτική πράξη ή στο να ικανοποιεί τις ασυνήθιστες ή διαστροφικές ερωτικές επιθυμίες του δράστη, χωρίς τη συναίνεσή της. Οι κυριότερες μορφές σεξουαλικής κακοποίησης είναι ο βιασμός, η αισχρή φρασεολογία, η χρήση αντικειμένων κατά τη διάρκεια της ερωτικής πράξης, το ομαδικό σεξ με άγνωστα ή οικεία πρόσωπα του ίδιου ή του αντίθετου φύλου, η συνεχής σεξουαλική δραστηριότητα, οι κτηνοβασίες, ο εξαναγκασμός του θύματος σε σεξουαλική πράξη με τρίτο πρόσωπο, στην οποία ο θύτης είναι παρατηρήτης κ.α. Μια ακόμα συνηθισμένη συμπεριφορά που συνδέεται με τη σεξουαλική κακοποίηση είναι η ζηλοτυπία και οι σκηνές στο σπίτι ή σε δημόσιους χώρους.

Ο όρος ψυχολογική βία⁸ είναι αρκετά ευρύς και περιλαμβάνει όλες τις τεχνικές εξαναγκασμού και πίεσης που υφίσταται η κακοποιημένη γυναίκα. Από την οικονομική αποστέρηση και τη στέρηση αγορών ακόμα και ειδών πρώτης ανάγκης, μέχρι και άλλες

⁶ Martin D., *Battered Wives*, USA, Volcano Press, 1981^a, σελ. 37.

⁷ Αγάθωνος – Γεωργοπούλου Ε., «Η βία στην Οικογένεια. Ανασκόπηση», *Σύγχρονα Θέματα*, τευχ. 43- 44, 1990, σσ. 78 – 100, σελ. 79, Browne A., «Violence Against Women by Male Partners. Prevalence, Outcomes, and Policy Implications», *American Psychologist*, vol. 48, no. 10, 1993, pp. 1077 – 1087, σελ. 1077 – 1079, Browne K., Herbert M., *Preventing Family Violence*, USA, John Wiley & Sons, 1999, σελ. 6 – 7, Gelles R.J., Strauss M.A., *Intimate Violence*, New York, Simon & Schuster, 1988, Natarajan M., «Domestic Violence Among Immigrants from India: What We Need to Know – And What We Should Do», 2002, onlpub/national/in-domviolence.gr at. www.victimology.nl., σελ. 317, Levinson, ό.π., σελ. 12, Walker L., *Η Κακοποιημένη Γυναίκα*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1989, σελ. 99, 127, 147.

⁸ Hirigoyen M. F., *Ηθική παρενόχληση. Η κρυμμένη βία στην καθημερινή ζωή*, Αθήνα, Πατάκης, 2000, σελ. 136 – 138.

εκδηλώσεις που αφορούν τη στέρηση ελευθερίας και πρωτοβουλιών, την απομόνωση από τον οικείο και οικογενειακό περίγυρο, την απαγόρευση συμμετοχής σε κοινωνικές δραστηριότητες, το συνεχή έλεγχο, την καταστροφή αγαπημένων πραγμάτων, τις ύβρεις και την απαξιοτική συμπεριφορά, τις προσβολές ή τη δυσμενή κριτική παρουσία τρίτων και τις απειλές για τη σωματική ακεραιότητα και τη ζωή του θύματος, των παιδιών ή αγαπημένων προσώπων⁹.

4.2. Οι επιπτώσεις της ενδοοικογενειακής βίας στους πληθυσμούς των αλλοδαπών – Συγκριτικά ερευνητικά δεδομένα

Οι επιπτώσεις της ενδοοικογενειακής βίας έχουν εντοπιστεί και αναλυθεί σε θεωρητικό και ερευνητικό επίπεδο, τόσο στο γενικό πληθυσμό, όσο και στους μειονοτικούς πληθυσμούς. Σε έρευνα που διεξήχθη στις ΗΠΑ¹⁰ πράγματι αποδείχθηκε ότι ο κίνδυνος να υποστεί ενδοοικογενειακή μια έγχρωμη γυναίκα ή μια γυναίκα που ανήκει σε μειονότητα είναι πολύ μεγαλύτερος από ότι στις υπόλοιπες. Ακόμα όμως και η σύγκριση των επιπτώσεων σε δυο γυναίκες θύματα ενδοοικογενειακής βίας (γυναίκα από το γενικό πληθυσμό και γυναίκα από εθνική μειονότητα), είναι επιβαρυντική για τη αλλοδαπή γυναίκα. Το είδος, η συχνότητα και η ένταση των επιπτώσεων είναι εμφανείς σε κάθε έκφραση της καθημερινότητάς της.

Στη χώρα μας δυστυχώς ο συγκεκριμένος τομέας έχει ελάχιστα μελετηθεί, ενώ είναι σχεδόν ανύπαρκτες οι έρευνες για τις αλλοδαπές. Οι υπάρχουσες προσπάθειες αφορούν τη συλλογή γενικών στοιχείων και επικεντρώνονται στον πληθυσμό των Ελληνίδων. Η προσπάθεια συγκέντρωσης ερευνών που ακολουθεί, αντλεί στοιχεία κυρίως από την ξενόγλωσση βιβλιογραφία και αποσκοπεί σε μια συγκριτική προσέγγιση των επιπτώσεων στις γυναίκες θύματα του γενικού πληθυσμού και στις γυναίκες θύματα που είναι ως πρόσφυγες ή μετανάστριες στις χώρες. Οι έρευνες που παρατίθενται πραγματοποιήθηκαν κατά τα έτη 1989 και από το 1998 – 2006.

⁹ Pickup F., Williams S., Sweetman C., *Ending Violence against Women. A challenge for development and humanitarian work*, USA, Oxfam, 2001, σελ. 12.

¹⁰ Hobart M., «Washington State Domestic Violence Fatality Review», December 2002, www.wscadv.org, σελ. 38.

Ερευνητική πηγή	Στοιχεία μεθοδολογίας έρευνας	Επιπτώσεις ενδοοικογενειακής βίας στις γυναίκες του γενικού πληθυσμού	Επιπτώσεις ενδοοικογενειακής βίας στις αλλοδαπές
Levinson, 1989: 26.	Ποιοτικά και ποσοτικά εργαλεία συλλογής δεδομένων – διαπολιτισμική μελέτη σε διάφορες κοινωνίες με στόχο τη μελέτη της ενδοοικογενειακής βίας	Δεν αναφέρθηκαν	Ανθρωποκτονίες, αναγκαστικές αυτοκτονίες, ξυλοδαρμοί, αναγκαστικοί γάμοι, βιασμοί στο γάμο, επώδυνες τελετουργίες μύησης
Tjaden P., Thoennes N., 1998	Ποσοτική επεξεργασία στοιχείων που προέκυψαν από τηλεφωνική έρευνα σε 8000 άνδρες και 8000 γυναίκες γενικού πληθυσμού, συμπεριλήφθηκαν και γυναίκες μειονοτήτων	Σωματικοί τραυματισμοί, θυματοποίηση, ψυχολογική κακοποίηση με στόχο τον εξαναγκασμό, βιασμοί, έντονα συναισθήματα φόβου, σεξουαλική κακοποίηση	Το ίδιο
Native American Circle, Ltd (NAC), 1998: 19, 41, 43, 46	Επεξεργασία ποιοτικών και ποσοτικών ερευνών σε γενικό πληθυσμό και σε γυναίκες μειονοτήτων	Άσημη κατάσταση υγείας, συχνή αναζήτηση ιατρική βοήθειας, χρήση ναρκωτικών (16 φορές περισσότερο από άλλες γυναίκες), αλκοολισμός (9 φορές περισσότερο από άλλες γυναίκες), κατάθλιψη, αυτοκτονίες, δεν καταγγέλλουν τη βία, μειώνουν τη σοβαρότητα, αίσθημα αβοηθσίας, αίσθημα ενοχής, θυμός, υπερβολικός φόβος ή τρόμος, χαμηλή αυτοεκτίμηση, μετατραυματικό στρες	Οι ίδιες επιπτώσεις με επιπλέον στοιχεία, λόγω της πολιτισμικής βάσης της βίας: αποδοχή της βίας, δυσκολία απομάκρυνσης από το δράστη, προβλήματα στην κοινωνική ένταξη
Gelles & Strauss, 1988 in Davies & Lyon, 1999: 28 – 29.	Ποσοτική – εθνική έρευνα με στόχο τη σύγκριση των επιπτώσεων σε γυναίκες που έχουν υποστεί βαριά κακοποίηση ή μικρότερη σε ένταση και διάρκεια βία	Πονοκέφαλοι, εφίδρωση, στρες και νευρικότητα, θλίψη και κατάθλιψη, αίσθημα αδυναμίας ή ανικανότητας, σκέψεις ή απόπειρες αυτοκτονίας	Δεν αναφέρθηκαν
Walker, 1999: 53	Ποιοτικές συνεντεύξεις σε δείγμα γυναικών που δεν προσδιορίζεται επακριβώς για τη μελέτη γενικά του πλαισίου της ενδοοικογενειακής βίας	Βασική συνέπεια: είναι η απόκτηση συγκεκριμένων χαρακτηριστικών ως αποτέλεσμα της ψυχολογικής βίας: χαμηλή αυτοεκτίμηση, πίστη στους μύθους που περιβάλλουν την κακοποίηση, υιοθέτηση του παραδοσιακού τρόπου ζωής στην	Δεν αναφέρθηκαν

		οικογένεια και ανάληψη ρόλων, ενochές και αποδοχή της ευθύνης, έντονα ψυχοσωματικά συμπτώματα, παθητική στάση, χρησιμοποίηση του σεξ, ως μέσου διατήρησης της σχέσης τους, δυσπιστία αναφορικά με τη βοήθεια που μπορούν να λάβουν	
Ellseberg et al, 1999: 34 – 35	Ποσοτική έρευνα σε δείγμα 488 Νικουαραγουανών γυναικών, γενικού πληθυσμού με σταθμισμένο ερωτηματολόγιο για τη μελέτη της σύνδεσης της βίας με την ψυχολογική επιβάρυνση των γυναικών θυμάτων	Συναισθηματική καταπόνηση και δυστυχία, υπόκειται σε ελεγκτική συμπεριφορά, κατάθλιψη, αυτοκτονικότητα, αυτοκαταστροφική συμπεριφορά, ψυχιατρικά προβλήματα	Δεν αναφέρθηκαν
Browne A., 2001: 4 – 5.	Ποσοτική και ποιοτική μέθοδος σε δείγμα 8.000 ανδρών και γυναικών στη Νότια Αμερική, μεταξύ των οποίων συμπεριλήφθηκαν και άτομα από μειονότητες	Άμεσες σωματικές συνέπειες μώλωπες, κρανιοεγκεφαλικές κακώσεις, διασείσεις, σπάσιμο οστών, τραύματα από μαχαίρι ή όπλο Μακροχρόνιες σωματικές συνέπειες καταστροφή αρθρώσεων, μερική ή ολική απώλεια της ακοής ή της όρασης, ουλές, χρόνιοι πονοκέφαλοι, κοιλιακοί πόνοι, μυϊκοί πόνοι, επαναλαμβανόμενες κολπικές μολύνσεις, διαταραχές στον ύπνο και στη λήψη τροφής, χρήση ουσιών και κατανάλωση αλκοόλ, αρθρίτιδες, υπερτάσεις και καρδιακές παθήσεις, αποβολή κύησης ή αιμορραγίες, ρήξη μήτρας, συκωτιού ή σπλήνας, πρόωρη κύηση Άμεσες ψυχολογικές επιπτώσεις βίας κατάθλιψη, αυτοκτονικοί ιδεασμοί και απόπειρες αυτοκτονίας, εθισμός σε ουσίες, μετατραυματικό στρες, άγχος, προβλήματα στον ύπνο και στη	Το ίδιο

		λήψη τροφής, άρνηση, απόσυρση, σύγχυση, φόβος, αίσθηση μωδιάσματος Μακροχρόνιες ψυχολογικές συνέπειες αίσθηση εξάρτησης και αδυναμίας, κατηγορίες προς τον εαυτό, παθητικότητα και αποδοχή της βίας, απομάκρυνση από φίλους και συγγενείς, αδυναμία σχεδιασμού ή λήψης αποφάσεων, χαρακτηρισμός των προσπαθειών απειλητικής από τη βία ως εξαιρετικά επικίνδυνον, χαμηλή αυτοεκτίμηση και αυτοπεποίθηση, άρνηση της σοβαρότητας της κατάστασης, δημιουργία μη ρεαλιστικών προσδοκιών για τη βελτίωση της σχέσης, παραμέληση εαυτού	
Foster J., Micklin D., Newell B., Kemp C., 2002: 5 – 6.	Σύγκριση ερευνητικών δεδομένων για γυναίκες πρόσφυγες	Δεν αναφέρθηκαν	Στις χώρες υποδοχής και στη χώρα καταγωγής σωματική βία σε μεγάλη ένταση και συχνότητα, λόγω της πολιτισμικής αποδοχής της, οι βιασμοί και σεξουαλική βία είναι πολύ συχνόι λόγω της ευαλωτότητας τους και της αδυναμίας καταγγελίας, ψυχολογικά τραύματα, μετατραυματικό στρες, κοινωνική απομόνωση
National Violence Agaist Women Survey, in Natarajan M., 2002: 301 – 303.	Ποσοτική τηλεφωνική έρευνα σε τυχαίο δείγμα 16.000 ανδρών και γυναικών διαφόρων εθνότητων	Κοινωνική απομόνωση, φόβος καταγγελίας στις αρχές, σωματική κακομεταχείριση, ψυχολογική και σεξουαλική βία	Κοινωνική απομόνωση, απομάκρυνση από την οικογένεια, έλλειψη γνώσης δικαιωμάτων, φόβος καταγγελίας στις αρχές, ένταση των μορφών βίας στις χώρες υποδοχής κυρίως της σωματικής με πιο κοινές εκδηλώσεις τα σπρωξίματα, χτυπήματα σε τοίχο, στριψίματα καρπών και χεριών, οικονομική αποστέρηση
NOW Legal Defense and Educational Fund, 2002: 9	Επεξεργασία ποιοτικών και ποσοτικών ερευνών σε γενικό πληθυσμό	Απώλεια της εργασίας, μείωση της παραγωγικότητας, δυσκολία στη συνεργασία με το λοιπό προσωπικό	Το ίδιο
Asling-Momeni, Pena, Ellseberg, AkePerson, 2003: 13 – 14	Χρήση σταθμισμένου ποσοτικού ερωτηματολογίου σε γενικό πληθυσμό, 110 μητέρες θύματα ενδ. βίας και 203, ηλικίας 15 – 49, που έχασαν το μωρό τους πριν την ηλικία των 5 ετών	Συνέπειες στην ψυχική και σωματική υγεία της μητέρας, κυρίως στρές, κατάθλιψη, δυστυχία, συνέπειες στην υγεία του εμβρύου λόγω της ψυχολογικής κατάννησης της μητέρας και λόγω των	Δεν αναφέρθηκαν

	λόγω της βίας κατά τη διάρκεια της κυοφορίας, μελέτη της σύνδεσης της βίας με τη θνησιμότητα των νεογνών	χτυπημάτων, θάνατος εμβρύου ή νεογνού ή 5% περισσότερες πιθανότητες θανάτου κατά την κύηση ή μετά από ότι σε άλλα βρέφη, προβλήματα υγείας μετά την κύηση στην υγεία του μωρού	
Koenig, Lutalo, Zhao, Nalugoda, Wabwire-Mangen, Kiwanuka, Wag man, Serwadda, Wawer, Gray, 2003: 58 – 59	Έρευνα με σταθμισμένο ποσοτικό ερωτηματολόγιο σε δείγμα 5. 109 γυναικών από την Ουγκάντα για τη μελέτη της ενδ. βίας και των μεταδιδόμενων νοσημάτων	Υψηλά ποσοστά αλκοολισμού στις γυναίκες θύματα βίας, υψηλά ποσοστά AIDS και άλλων μεταδιδόμενων νοσημάτων ή υψηλή επικινδυνότητα για πιθανή νόσο	Δεν αναφέρθηκαν
National Center for Injury Prevention and Control – Centers for Disease Control and Prevention, 2003	Ποιοτική και ποσοτική επεξεργασία στοιχείων που συλλέχθηκαν από υπηρεσίες και 11 εις βάθος ποιοτικές συνεντεύξεις σε θύματα από γενικό πληθυσμό	Ψυχικά τραύματα με μακροχρόνιες συνέπειες, προβλήματα σωματική υγείας, κατάθλιψη, χρήση ουσιών και κατανάλωση αλκοόλ, απόπειρες αυτοκτονίας, χρόνιαι πόνοι, προβλήματα ύπνου, προβλήματα στην καθημερινή δραστηριότητα, μείωση της παραγωγικότητας	Το ίδιο
Acosta F., Barker G., 2004: 4.	Ποιοτική και ποσοτική μέθοδος – έρευνα σε 749 άνδρες στην Βραζιλία με στόχο τη μελέτη της βίας	Σωματικοί τραυματισμοί σοβαροί ή λιγότερο σοβαροί, απειλές, προσβολές, εξαναγκασμός σε σεξουαλική πράξη, μόλυνση από σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα	Το ίδιο
Bailey S., Whittle N., 2004	Ανάλυση πρόσφατων ποιοτικών και ποσοτικών ερευνητικών δεδομένων για τους νέους θύματα βίας εντός και εκτός οικογενειακού περιβάλλοντος	Κοινωνική απομόνωση, φυγή από το σπίτι, παραβατικότητα, εγκληματικότητα, αντικοινωνική συμπεριφορά	Αναφορά σε έφηβες που ανήκουν σε μειονότητες και υφίστανται βία στις σχέσεις τους: σωματική βία, εθισμός σε ουσίες, αυτοκτονίες, απόπειρες ή σκέψεις αυτοκτονίας, επικίνδυνη σεξουαλική συμπεριφορά, συναισθηματική φόρτιση (λύπη ή αίσθημα βοήθησας), υιοθέτηση της βίαιης συμπεριφοράς, παραβατικότητα, θυματοποίηση, τραυματισμοί ή θάνατοι από εγκλήματα τιμής
Γενική Γραμματεία Ισότητας, Δειγματοληπτική και Στατιστική – Αξιοποίηση Στοιχείων που αφορούν στην κακοποίηση γυναικών που απευθύνθηκαν στα Συμβουλευτικά Κέντρα Αθήνας, 2004	Ποσοτική έρευνα σε αλλοδαπές και Ελληνίδες που απευθύνθηκαν σε Συμβουλευτικά κέντρα	Σωματική, σεξουαλική, ψυχολογική βία μεμονωμένα ή συνύπαρξη των μορφών, επιπτώσεις στην υγεία των γυναικών, χρήση ουσιών, οικονομικά προβλήματα	Το ίδιο

National Institute of Mental Health, 2004	Έρευνα 5 ετών σε άνδρες και γυναίκες γενικού πληθυσμού και μειονοτήτων από 18 – 22 που είχαν υποστεί ή υπόκεινται σε βία	Ψυχική υγεία: άγχος, κατάθλιψη, απώλεια ελέγχου, απώλεια συναισθηματικών δεσμών, σωματικές συνέπειες και συχνές επισκέψεις σε γιατρούς, προβλήματα συμπεριφοράς, θυματοποίηση, εναλλαγή σεξουαλικών συντρόφων, επιθετικότητα, όχι προφυλάξεις στο σεξ, χρήση ουσιών και εθισμός στο αλκοόλ	Το ίδιο
Natarajan M., 2005:13.	Συγκριτική ποιοτικό – ποσοτική προσέγγιση ερευνών για το θεσμό της προίκας και τους αναγκαστικούς γάμους στην Ινδία (δεν υπάρχουν ερευνητικά στοιχεία από το κράτος για τη βία που υπόκεινται οι γυναίκες)	Σωματική κακοποίηση που φτάνει στην ανθρωποκτονία ή την αναγκαστική αυτοκτονία, λεκτική βία, προσβολές, οικονομική εξάρτηση από θύτη, έλλειψη αυτοπεποίθησης, αδυναμία λήψης αποφάσεων, μετανάστευση	Δεν αναφέρθηκαν
Family Violence Preventive Fund, 2005: 3 – 5	Επεξεργασία στοιχείων από ποιοτικές και ποσοτικές έρευνες που έγιναν στις ΗΠΑ σε αλλοδαπές γυναίκες θύματα ενδοοικογενειακής βίας	Δεν αναφέρθηκαν	Μετανάστευση, κατάθλιψη, μετατραυματικό στρες, χρήση ουσιών και αλκοόλ, μακροχρόνιες αντιδράσεις στο τραύμα της βίας με μεγαλύτερη ένταση από ότι σε γυναίκες του γενικού πληθυσμού
Hazen, Soriano, 2005	Συγκριτική ποιοτικό – ποσοτική έρευνα σε τρεις υποομάδες Λατίνων γυναικών που α) γεννήθηκαν στις ΗΠΑ β) είναι εποχιακές εργάτριες και γ) μετανάστριες για τη μελέτη της ενδοοικογενειακής βίας	Δεν αναφέρθηκαν	Επιπτώσεις στην ψυχική υγεία, θυματοποίηση, άμεσες συνέπειες (σωματικές, σεξουαλικές), έμμεσες (χρήση ουσιών και κατανάλωση αλκοόλ προκαλούν αντικοινωνική συμπεριφορά, στρες κ.α), επιπτώσεις στην κοινωνική ένταξη και στη διαδικασία επιπολιτισμού, αδυναμία επικοινωνίας στην ομιλούσα γλώσσα
Swanberg, Logan, 2005: 14 – 15	Ποιοτική μέθοδος σε δείγμα 32 γυναικών, θυμάτων ενδοοικογενειακής βίας που εργάζονταν ή εργάστηκαν στο διάστημα των τελευταίων δύο χρόνων, για τη μελέτη των συνεπειών της βίας στην εργασία	Προβλήματα στον εργασιακό χώρο όπως προσωπικές ή τηλεφωνικές απειλές προς τον εργοδότη ή τους συναδέλφους, συχνές απουσίες, άγχος και στρες κατά τη διάρκεια της εργασίας, απώλυση, έκθεση του προβλήματός της βίας στο χώρο εργασίας, αίσθημα ντροπής, εθελούσια παραίτηση	Δεν αναφέρθηκαν
Dugan, Mattingly, 2005: 13 – 14	Ποιοτική και ποσοτική επεξεργασία των στοιχείων του National Crime Victimization	Συχνές αλλαγές, κατοικίας ή μετακομίσεις, δυσκολία στην	Το ίδιο

	Survey με στόχο τη διερεύνηση των επιπτώσεων της ενδ. βίας στην οικογενειακή και την επαγγελματική ζωή των γυναικών	πρόσβαση στην αγορά εργασίας, μεγάλες πιθανότητες οι γυναίκες να είναι και σε μια μελλοντική σχέση θύματα βίας	
Afghanistan Independent Human Rights Commission, «Evaluation report on General Situation of Women in Afghanistan», 2006:4 – 5.	Ποιοτική και ποσοτική μέθοδος – έκθεση με στόχο την αξιολόγηση του επιπέδου ζωής των γυναικών στο Αφγανιστάν	Ανθρωποκτονίες, αυτοκτονίες, σωματική βία, εγκατάλειψη κατοικίας, αναγκαστική πορνεία, εθισμός σε ουσίες, βιασμοί	Δεν αναφέρθηκαν
Refuge For Women and Children Against domestic violence, 2006	Ποσοτική μέθοδος σε δείγμα κακοποιημένων γυναικών από διάφορες εθνοτικές ομάδες, με μεγάλη εκπροσώπηση έγχρωμων και Ασιατών γυναικών, για τις ψυχολογικές επιπτώσεις της ενδοοικογενειακής βίας	Δεν αναφέρθηκαν	Ψυχολογικές επιπτώσεις: άγχος, κατάθλιψη, θυμός, αποφυγές, παραισθητικές ιδέες, απομόνωση, στοιχεία μετατραυματικού στρες, έντονος φόβος για πραγματικά ή μη πραγματικά γεγονότα, άγχος για το μέλλον.

4.2.1. Σωματικές επιπτώσεις

Η απεικόνιση των επιπτώσεων της ενδοοικογενειακής βίας στις γυναίκες θύματα μας οδηγεί στη διεξαγωγή ορισμένων γενικών συμπερασμάτων. Η σωματική βία προκαλεί μεγάλη σωματική καταπόνηση, η οποία επιφέρει άμεσα προβλήματα υγείας ή μακροπρόθεσμα σοβαρές βλάβες. Οι πιο συχνές ενδείξεις είναι οι πονοκέφαλοι, οι τραυματισμοί, οι εκχυμώσεις, τα σπασίματα, οι κακώσεις, ενώ στις σοβαρότερες περιπτώσεις συγκαταλέγονται οι χρόνιοι πόνοι, τα καρδιακά, γαστρεντερολογικά, γυναικολογικά, ορθοπαιδικά κ.α. προβλήματα, οι αναπηρίες και ο απώλεια της ζωής. Οι κακοποιημένες γυναίκες γενικά έχουν άσχημη υγεία, κάνουν χρήση των υπηρεσιών υγείας και επισκέπτονται τα νοσοκομεία πολύ πιο συχνά από τον υπόλοιπο πληθυσμό¹¹.

Οι κοινωνικοπολιτισμικοί παράγοντες των χωρών καταγωγής των γυναικών (πεποιθήσεις, θρησκεία, ήθη, έθιμα, οικονομικές συνθήκες, υπάρχον πολιτεύμα, αντιλήψεις αναφορικά με το φύλο, την ανατροφή των παιδιών, τις θέσεις και τους ρόλους ανδρών και γυναικών μέσα στην οικογένεια), συχνά προδιαγράφουν την ύπαρξη κρουσμάτων ενδοοικογενειακής βίας ανάμεσα στο ζευγάρι. Επίσης οι επικρατούσες αντιλήψεις και οι γραπτοί ή άγραφοι νόμοι μιας κοινωνίας οδηγούν τις γυναίκες στο να ανέχονται τη βία, να χάνουν την πίστη στις δυνατότητές τους και στον έλεγχο που μπορούν να ασκήσουν σε μια κατάσταση.

¹¹ Native American Circle, Ltd (NAC), «Domestic Violence, Sexual Assault and Stalking. Prevention and Intervention Programs in Native American Communities», 1998, resources.asp at. www.nativeamericancircle.org, σελ. 16.

4.2.2. Επιπτώσεις στη σεξουαλική – αναπαραγωγική υγεία

Η σεξουαλική βία μπορεί επίσης να θέσει σε μεγάλο κίνδυνο την υγεία και τη ζωή του θύματος. Έχει διαπιστωθεί μεγάλη σύνδεση της σεξουαλικής βίας με τη μετάδοση του ιού του AIDS και άλλων μεταδιδόμενων ή γυναικολογικών νοσημάτων¹². Οι γυναίκες πρόσφυγες και μετανάστριες που υφίστανται σεξουαλική κακοποίηση, αντιμετωπίζουν παθολογικές παθήσεις που επιδρούν στην αναπαραγωγική τους ζωή (σύφιλη, γονόρροια, κονδυλώματα, χλαμύδια κ.α.) ή/και μπορούν να επιφέρουν το θάνατο (μολυσματική ηπατίτιδα, αιμορραγίες, AIDS, καρκίνος της μήτρας από σεξουαλικά μεταδιδόμενο ιό κ.α.)¹³. Επιπροσθέτως οι συνέπειες της σεξουαλικής βίας είναι μεγαλύτερες λόγω της έλλειψης ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης στη χώρα καταγωγής, της αδυναμίας πρόσβασης στο σύστημα υγείας στη χώρα υποδοχής ή της άγνοιας για τη διαδικασία που απαιτείται.

Σύμφωνα με τους Breyer και συν.,¹⁴ πέραν των σωματικών τραυματισμών, οι γυναίκες με ιστορικό σωματικής ή σεξουαλικής κακοποίησης έχουν υψηλά επίπεδα σωματοποιημένων διαταραχών, κατάθλιψης, γενικευμένου ή/και φοβικού άγχους, δυσκολιών στις διαπροσωπικές σχέσεις και παράνοιας. Η Bacque¹⁵ συσχετίζει τις ψυχοσωματικές επιπτώσεις στα θύματα βιασμών και ενδοοικογενειακής βίας με τις μετατραυματικές συνέπειες του πένθους. Στα προαναφερθέντα προστίθενται και η απώλεια ελέγχου των σκέψεων, η διάσπαση της προσωπικότητας, οι δυσκολίες μάθησης και συγκέντρωσης κ.α., ως επακόλουθα της ψυχολογικής βίας. Ειδικά στον τομέα της μάθησης τα άτομα μπορεί να οδηγηθούν στην ολοκληρωτική απώλεια της ικανότητας μάθησης νέων συμπεριφορών¹⁶.

4.2.3. Ψυχολογικές επιπτώσεις

Κατά τους Ellseberg et al.¹⁷ οι συνέπειες της ψυχολογικής βίας έχουν πολύ μεγαλύτερη διάρκεια από τη σωματική και τη σεξουαλική, ακόμη και όταν αυτές παύουν να υφίστανται. Η έρευνα δύο φάσεων των Burgess & Holmstrom¹⁸ σε θύματα βιασμών αναδεικνύει τη μονιμότητα των ψυχολογικών τραυμάτων. Τέσσερα με έξι χρόνια μετά την πρώτη επικοινωνία τους με τις

¹² Koenig M., Lutalo T., Zhao F., Nalugoda F., Wabwire-Mangen F., Kiwanuka N., Wag man J., Serwadda D., Wawer M., Gray R., «Domestic Violence in rural Uganda: evidence from a community – based study», 2003, bulletin/2003/Vol81-No1/bulletin_2003_81(1)_53-60.pdf at: <http://whqlibdoc.who.int>, σελ. 59.

¹³ Consiglio Italiano per Refuti, *Οδηγός Καλών Πρακτικών - βία λόγω φύλου σε γυναίκες πρόσφυγες, Πρόγραμμα Daphne – Malika*, Italia – Athina, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Νοέμβριος 2002, σελ. 15.

¹⁴ Herman J., *Η Βία – επακόλουθα, ψυχικά τραύματα, θεραπεία* Αθήνα, Θετίλη, 1996, σελ. 191.

¹⁵ Bacque M. F., *Πένθος και Υγεία. Άλλοτε και σήμερα*, Αθήνα, Θυμάρι, 2004, σελ. 54 – 55.

¹⁶ Payne M., *Σύγχρονη Θεωρία της Κοινωνικής Εργασίας*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2000, σελ. 497.

¹⁷ Ellseberg M., Caldera T., Herrera A., Winkvist A., Kullgren G., «Domestic Violence and Emotional Distress Among Nicaraguan Women: Results From a Population-Based Study», *American Psychologist*, vol. 54, no. 1, 1999, pp. 30-36, σελ. 30.

¹⁸ Herman, ό.π., σελ. 117.

γυναίκες, 1 στις 4 (26%) ανέφερε ότι δεν είχε ακόμη συνέλθει. Για αυτό και συχνά οδηγούνται στη χρήση ουσιών και την κατανάλωση αλκοόλ. Οι μελέτες επιβεβαιώνουν τη χρήση ουσιών, πριν ή μετά τα βίαια επεισόδια, αλλά και μακροπρόθεσμα, αφού η γυναίκα εγκαταλείπει το βίαιο σύντροφο¹⁹.

Η ψυχίατρος J.L.Herman²⁰ χρησιμοποίησε τον όρο «διαταραχή μετατραυματικού στρες» (Post Traumatic Stress Disorder), για να περιγράψει τις ψυχολογικές συνέπειες στα θύματα βιασμών, αιμομιξίας και στις γυναίκες θύματα ενδοοικογενειακής βίας. Τα συμπτώματα κατατάσσονται σε τρεις κατηγορίες. Στην υπερδιέγερση (hyperarousal), την παρεμβολή (intrusion) και τη συρρίκνωση (constriction). Η υπερδιέγερση υποδηλώνει τη συνεχή αναμονή του κινδύνου, η παρεμβολή την ανεξίτηλη σφραγίδα του τραύματος, ενώ η συρρίκνωση την «αντίδραση μουνιάσματος», δηλαδή την παράδοση του θύματος. Η Walker²¹ θεωρεί ότι οι δευτερογενείς, ψυχολογικές συνέπειες της βίας, έχουν τόσο έντονη επίδραση στην προσωπικότητα του θύματος που κάνει λόγο για «το σύνδρομο της κακοποιημένης γυναίκας».

Η μεγάλη επιρροή της ψυχολογικής βίας επιβεβαιώνεται και μέσα από τις έννοιες της αβοηθησίας, της παθητικοποίησης και της αδυναμίας που αναφέρθηκαν ως συνέπειες της βίας σε πολλές έρευνες. Οι όροι αυτοί αναλύονται στα πλαίσια της θεωρίας της Μαθημένης Αβοηθησίας (Learned Helplessness)²² και αφορούν τις πεποιθήσεις που έχει ένα άτομο ή που αποκτά σταδιακά για τον έλεγχο των καταστάσεων. Οι κακοποιημένες γυναίκες πιστεύουν ότι δεν μπορούν να έχουν τον έλεγχο των αντιδράσεων του θύτη ή των αποτελεσμάτων τους. Σταδιακά παθητικοποιούνται, γίνονται υπάκουες και θεωρούν τον εαυτό τους αδύναμο, ακόμα και αν αυτό δεν ισχύει. Αποκτούν αρνητικές, και συχνά λανθασμένες, αντιλήψεις για το τι μπορούν να κάνουν, αφού η παρατεταμένη παραμονή ενός ατόμου σε βίαιο περιβάλλον επιφέρει μεταβολές στην προσωπικότητα και τον τρόπο σκέψης του και προκαλεί το αίσθημα της αβοηθησίας.

Με τον τρόπο αυτό δημιουργούνται ισχυροί συναισθηματικοί δεσμοί ανάμεσα στο θύτη και στο θύμα που αιτιολογούν την ψυχολογική εξάρτηση της γυναίκας, όπως αναφέρθηκε και στα ερευνητικά στοιχεία. Στα πλαίσια της «ψυχολογικής αιχμαλωσίας» εντάσσεται και ο περιορισμός του θύματος από το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον, με αποτέλεσμα να διακόπτονται οι συναισθηματικοί δεσμοί και να εξαλείφεται κάθε πιθανότητα παροχής βοήθειας. Επίσης ο θύτης

¹⁹ Davis J., Lyon E., *Safety Planning with Battered Women. Complex lives/ difficult choices*, London New Delhi, Sage Publications, 1999, σελ. 30.

²⁰ Herman, ό.π., σελ. 47, ο όρος διατυπώθηκε και χρησιμοποιήθηκε πρώτη φορά το 1980 για να περιγράψει τα ψυχολογικά συμπτώματα των βετεράνων του πολέμου.

²¹ Walker, ό.π., σελ. 47.

²² Seligman M., *Helplessness on Depression, Development and Death*, San Francisco, W.h. Freeman and Company, 1975, σελ. 9.

φροντίζει να καταστρέφει και τις εσωτερικές αναπαραστάσεις της γυναίκας, όπως τα αγαπημένα αντικείμενα, ενώ σταδιακά αλλάζει τις πεποιθήσεις που η ίδια έχει γύρω από τα πράγματα. Για παράδειγμα η συνεχής επιτήρηση μετονομάζεται σε αγάπη και ενδιαφέρον ή υιοθετείται μια στάση άρνησης του προβλήματος και αντικοινωνικής συμπεριφοράς.

4.2.4. Κοινωνικές επιπτώσεις

Η σωματική, η σεξουαλική και κυρίως η ψυχολογική βία βάζουν σοβαρά και την καθημερινότητα των θυμάτων και προκαλούν προβλήματα στην κοινωνική αλληλεπίδραση και στην κοινωνική τους ένταξη. Οι Davis και Lyon²³ υποστηρίζουν ότι ένα τραυματικό γεγονός, όπως η συζυγική βία, πέραν των όποιων άλλων συνεπειών, δυσχεραίνει την κοινωνική ένταξη της γυναίκας και γενικότερα διαταράσσει τις σχέσεις της με το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον. Οι Young και Klosko²⁴ αναφέρουν χαρακτηριστικά ότι τα άτομα που έχουν κακοποιηθεί κάποια στιγμή της ζωής τους τείνουν να αποφεύγουν τις δεσμεύσεις, να κάνουν επιφανειακές σχέσεις ή να έλκονται από άτομα που τους φέρονται άσχημα.

Συχνό φαινόμενο είναι και η πρόκληση προβλημάτων στο χώρο εργασίας. Η γυναίκα κατηγορείται ότι απατά ή ότι έχει πρόθεση να απατήσει το δράστη με τον εργοδότη ή με συναδέλφους της. Ο βίαιος σύντροφος τους βλέπει ως αντίζηλος και μπορεί να τους προκαλεί προβλήματα ή να εκτοξεύει απειλές εναντίον τους. Το αποτέλεσμα είναι να παρεμποδίζεται η γυναίκα να πάει στη δουλειά ή να εκπληρώσει συγκεκριμένες εργασιακές υποχρεώσεις (π.χ. επαγγελματικά ραντεβού ή γεύματα εργασίας), σε μια προσπάθεια απομόνωσης και ελέγχου. Πολλές γυναίκες σταδιακά οδηγήθηκαν σε αναγκαστική παραίτηση ή απολύθηκαν²⁵.

Τα προαναφερθέντα συμβάλλουν στην απόλυτη παράδοση του θύματος, γεγονός που παρεμποδίζει την ένταξη των γυναικών, συρρικνώνει την ικανότητα προσαρμογής τους και προκαλεί σημαντική έκπτωση στις καθημερινές τους δραστηριότητες²⁶. Οι κακοποιημένες γυναίκες ακόμα και όταν καταφέρουν να αποδεσμευτούν από το βίαιο σύντροφο, έχουν την αίσθηση ότι δεν είναι ικανές να αντεπεξέλθουν στις δυσκολίες και να συντηρήσουν τον εαυτό και τα παιδιά τους²⁷. Οι επιπτώσεις της ενδοοικογενειακής βίας που προαναφέρθηκαν από την επεξεργασία των στοιχείων των σχετικών ερευνών, ισχύουν και για τις γυναίκες πρόσφυγες και μετανάστριες. Στο συγκεκριμένα πληθυσμό όμως, λόγω των ιδιαιτεροτήτων που έχουν προαναφερθεί, σημειώθηκαν

²³ Davis, Lyon, ό.π., σελ. 27.

²⁴ Young J., Klosko J., *Ανακαλύπτοντας ξανά τη ζωή σας*, Αθήνα, Πατάκης, 1997, σελ. 57.

²⁵ Swanberg J., Logan T., «Domestic Violence and Employment: A Qualitative Study», *Journal of Occupational Health Psychology*, vol. 10, no. 1, 2005, pp. 3 – 17, σελ. 14 – 15.

²⁶ Davis, Lyon, ό.π., σελ. 29.

²⁷ Χαρίτου – Φατούρου Μ., Τατά – Άρσελ Α., Καββαδία Α., Χλιόβα Α. (επιμ.), *Οδηγός Συμβουλευτικής Γυναικών του Κέντρου Ερευνών για Θέματα Ισότητας*, Αθήνα, Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας, 2003, σελ. 47 – 48.

διαφοροποιήσεις, οι οποίες θα καταδειχθούν μέσα από τη συχνότητα, την ένταση και το είδος των επιπτώσεων της βίας.

4.3. Ενδοοικογενειακή βία και κοινωνική ένταξη αλλοδαπών γυναικών γενικά

Οι Vollebergh et al.²⁸ σε μελέτη που διεξήγαγαν στην Ολλανδία σχετικά με τις διακρίσεις στην εργασία λόγω του φύλου και της καταγωγής, θεωρούν δείκτες της κοινωνικό – οικονομικής και πολιτισμικής ένταξης των γυναικών το εκπαιδευτικό επίπεδο, τη συμμετοχή στα θρησκευτικά δρώμενα, την πρόσβαση στην αγορά εργασίας και σε υπηρεσίες, την απόκτηση κάποιου εισοδήματος ανά χρονικά διαστήματα και το χρόνο ανεργίας. Η εύρεση εργασίας ή η διατήρηση της ήδη υπάρχουσας θέσης είναι σοβαρό πρόβλημα και για την Ελληνίδα γυναίκα. Με βάση στοιχεία της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας και του Παρατηρητηρίου Απασχόλησης²⁹ το μεγαλύτερο ποσοστό των ανέργων γυναικών είναι οι μακροχρόνια άνεργες και παρά το γεγονός ότι η συμμετοχή τους στην αγορά εργασίας έχει αυξηθεί, θεωρείται ακόμα χαμηλή (το 1992 ήταν 42,3% και το 2002 έφτασε το 50,2%).

Σε παρόμοια έρευνα, με δείγμα λευκών και Αφροαμερικανών γυναικών του Ντιτρόιτ³⁰, οι δεύτερες ανέφεραν ότι υπέστησαν διακρίσεις σε υπηρεσίες υγείας, στην καθημερινότητά τους και στις κοινωνικές συναναστροφές. Τα παραπάνω είχαν άμεσο αντίκτυπο στην ψυχική υγεία των γυναικών, τόσο λόγω της αδυναμίας πρόσβασης στις υπηρεσίες, όσο και λόγω της κοινωνικής απομόνωσης που βίωναν. Η Kukulka³¹ αναφέρει ότι για να ανταπεξέλθουν οι γυναίκες στις νέες απαιτήσεις της αγοράς εργασίας που θέτει η παγκοσμιοποίηση πρέπει να δημιουργηθεί ένα πλαίσιο προστασίας της οικογένειας και του θεσμού της μητρότητας. Συγκεκριμένα αναφέρει τη διασφάλιση του δικαιώματος των γυναικών στην έκτρωση, τα μέτρα για την προστασία της μητρότητας, τη δημιουργία νηπιακών και παιδικών σταθμών φύλαξης και τέλος την εγγύηση της πρόσβασης στην αγορά εργασίας, μετά την εγκυμοσύνη ή το μέγαλωμα των παιδιών.

Η κοινωνική ένταξη των ατόμων που ανήκουν σε μειονότητες, στις γυναίκες και σε άτομα με χαμηλό οικονομικό επίπεδο σχετίζεται και με το «κέντρο ελέγχου»³² (locus of control). Οι

²⁸ Vollebergh W.A.M., Iedema J., Meeus W., «The Emerging Gender Gap: Cultural and Economic Conservatism in the Netherlands 1970 – 1922», *Political Psychology*, vol. 20, no. 2, 1999, pp. 291 – 321, σελ. 300.

²⁹ «Στάθια και Πολυμορφία στο Περιβάλλον Εργασίας: Θεσμικό Πλαίσιο – Τρέχουσες Εξελίξεις», έρευνα της αναπτυξιακής σύμπραξης «Αθηνά», στα πλαίσια του «Μέτρου 4.2., Κοινωνική Πρωτοβουλία Equal», Αθήνα, 2002, σελ. 22 – 23.

³⁰ Schulz A., Israel B., Williams D., Parker E., Becker A., James S., «Social inequalities, stressors and self reported health status among African American and white women in the Detroit metropolitan area», *Social Science & Medicine*, vol. 51, 2000, pp. 1639 – 1653, σελ. 1650 – 1651.

³¹ Kulke C., «Impacts of Globalization on Gender Politics and Gender Arrangements», *Transition in Eastern and Central Europe – Gender*, Humboldt University of Berlin, September 2000, pp. 1 – 12, σελ. 7.

³² Sue D.W., Sue D., *Counseling the Culturally Different*, 3rd ed., USA, Wiley & Sons, 1999, σελ. 169 – 172, σύμφωνα με τον Rotter, 1966, ο εσωτερικός και εξωτερικός έλεγχος, αφορούν αντίστοιχα, τις περιπτώσεις που το άτομο γίνεται

Διαλλινά και συν.³³ σε έρευνα που έκαναν σε Έλληνες νέους στο Μόναχο και στην Ελλάδα (Βέροια) διαπίστωσαν μια μεγαλύτερη ευπάθεια στις ψυχικές παθήσεις στις νεαρές γυναίκες, παρά στους άνδρες. Αντίστοιχο συμπέρασμα προέκυψε για τις γυναίκες μετανάστριες σε έρευνα για τη μετανάστευση και την ψυχική υγεία³⁴. Οι Διαλλινά και συν.³⁵ κατέληξαν στο γεγονός ότι η διαδικασία της μετανάστευσης διαταράσσει τις οικογενειακές σχέσεις, η επίδραση των οποίων αποδεικνύεται πιο σημαντική για τους νέους από τη μετανάστευση. Το στρες του επιπολιτισμού, η μερική κοινωνική ένταξη σε συνδυασμό, τα χαρακτηριστικά της εθνικής ταυτότητας και το οικογενειακό/σχολικό περιβάλλον είναι στοιχεία καθοριστικά για την ψυχική υγεία των νεαρών μεταναστών/στριών.

Σύμφωνα με την Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες η προσέγγιση και η κοινωνική ένταξη των αλλοδαπών γυναικών παρουσιάζει ιδιαιτερότητες. Στις παρεμβάσεις πρέπει να ενισχύονται για να συμμετέχουν και να συνεισφέρουν ενεργά στη ζωή μιας κοινότητας³⁶. Η παθητική αποδοχή της τροφής και των υπηρεσιών από τις γυναίκες δεν αποτελεί ένταξιακή διαδικασία. Ένα πρόγραμμα που στοχεύει στην ένταξή τους πρέπει να α) πετύχει την εμπλοκή τους στις οικογενειακές και οικονομικές δραστηριότητες σε όσο το δυνατό μεγαλύτερο βαθμό β) βελτιώσει τη θέση και τη συμμετοχή τους στην κοινότητα/ κοινότητα γ) λειτουργήσει ως καταλύτης για την πρόσβασή τους σε καλύτερες υπηρεσίες στην απασχόληση, την παιδεία, την υγεία.

Όταν πρόκειται για την εφαρμογή πολιτικών που στοχεύουν στην πρόληψη και την αντιμετώπιση της βίας στους πληθυσμούς των προσφύγων και εκτοπισμένων πληθυσμών, οι κατευθυντήριες Οδηγίες της Ύπατης Αρμοστείας³⁷ για τα παραπάνω εφαρμόζονται βάσει της αρχής της διασφάλισης της ασφάλειας των θυμάτων, του απορρήτου, του σεβασμού στις επιθυμίες του θύματος και της μη διάκρισης. Στον Οδηγό Καλών Πρακτικών³⁸ που δημιουργήθηκε από το

το κέντρο των αποφάσεων και αποκτά μεγάλη πίστη στον εαυτό του και που αποδίδει δύναμη και εξουσία σε εξωγενείς παράγοντες, όπως η μοίρα, η τύχη, και σταδιακά μετατρέπεται σε μια παθητική, αναβλητική, αγχώδη, απόμακρη και καταθλιπτική προσωπικότητα.

³³ Διαλλινά Μ., Fichter M.M., Weyerer S., «Ψυχικές παθήσεις σε Έλληνες νέους στο Μόναχο και στην Ελλάδα (Βέροια). Επιδημιολογική έρευνα των ψυχικών παθήσεων και ανάλυση των κοινωνικοπολιτιστικών επιδράσεων», *Materia Medica Graeca*, τόμος 13, τευχ.5, 1985, σσ. 469 – 475, σελ. 473 – 474.

³⁴ Madianos M.G., Madianu D.C., Stefanis C.N., A cross cultural study on immigration and mental health implications for Prevention, *Neurologie et Psychiatria*, vol. 4, 1981, pp. 71 – 79.

³⁵ Διαλλινά et al., ό.π., σελ. 473 – 474.

³⁶ Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες, *Πολιτική της Ύπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τις γυναίκες Πρόσφυγες* (μτφρ. Δασούτη Κ.), Αθήνα, Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες, 1996, σελ. 8 – 9.

³⁷ Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες, «Σεξουαλική βία και βία που βασίζεται στο φύλο εναντίον προσφύγων, επαναπατρισθέντων και εσωτερικά εκτοπισμένων ατόμων – Οδηγίες για την πρόληψη και αντιμετώπισή της», 2003α, partners/sgbn-f-1.doc at www.unhcr.gr., σελ. 14, η Ύπατη Αρμοστεία εξέδωσε για πρώτη φορά το 1995 το βιβλίο «Σεξουαλική Βία εναντίον των προσφύγων: Οδηγίες για την πρόληψη και την αντιμετώπισή της», η αναφορά στις Οδηγίες που εκδόθηκαν το 2003 βασίζεται στις Οδηγίες του 1995.

³⁸ Consiglio Italiano per Refugi, ό.π., σελ. 32 – 35.

Consiglio Italiano per Refuti, στα πλαίσια του Προγράμματος Daphne – Malika, αναφέρονται οι τρόποι κοινωνικής ενσωμάτωσης και ενδυνάμωσης των αλλοδαπών γυναικών που έχουν υποστεί βία.

Συγκεκριμένα γίνεται λόγος για την κοινωνική (π.χ. οικογενειακό επίδομα), νομική και ιατρική βοήθεια, τα μαθήματα γλώσσας, τα μαθήματα επάνω στον πολιτισμό της χώρας υποδοχής και γενικά τα προγράμματα εκπαίδευσης (γενική παιδεία ή ειδικά θέματα όπως ανάπτυξη επικοινωνιακών δεξιοτήτων) και κατάρτισης, την εύρεση εργασίας, την οικογενειακή επανένωση, τις δημιουργικές δραστηριότητες (πολιτιστικές ανταλλαγές, εργαστήρια), τις άτυπες ομάδες αυτοβοήθειας και τις επαφές των γυναικών, με ομάδες και γυναικείου συλλόγου.

4.3.1. Η ενδοοικογενειακή βία και η κοινωνική ένταξη των αλλοδαπών γυναικών θυμάτων στη χώρα μας

Οι αλλαγές που συντελούνται τα τελευταία χρόνια προς την κατεύθυνση μιας πολυπολιτισμικής προσέγγισης και της ένταξης των εθνοτικών ομάδων, δεν μείωσαν τα όποια προβλήματά τους, ανάμεσα στα οποία συγκαταλέγεται και αυτό της ενδοοικογενειακής βίας. Η Ευρωπαϊκή Ένωση διεύρυνε τις ομάδες που εντάσσονται στα εν δυνάμει θύματα ενδοοικογενειακής βίας, θεωρώντας τις μετανάστριες μια από τις κύριες ομάδες – στόχο³⁹. Επίσης η αντιμετώπιση του προβλήματος πλέον συσχετίζεται άμεσα με την κοινωνική ένταξη, καθώς εντοπίζεται κυρίως σε δυο βασικές παραμέτρους της. Στη διασφάλιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της δημόσιας υγείας⁴⁰. Παράλληλα παρατηρείται μια προσπάθεια διαχωρισμού της βίας κατά των γυναικών από το θέμα της ισότητας των δύο φύλων.

Στην Ελλάδα το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Ισότητα των Φύλων⁴¹ κατατάσσει τις αλλοδαπές γυναίκες θύματα ενδοοικογενειακής βίας στις «κοινωνικές κατηγορίες υψηλού κινδύνου». Επίσης συμπεριλαμβάνει στην αντιμετώπιση του προβλήματος την ένταξή τους, τη θεσμοθέτηση αρμόδιων υπηρεσιών, την εκπαίδευση των εμπλεκόμενων στο πρόβλημα επαγγελματιών, την καταγραφή των ήδη παρχόντων υπηρεσιών και τη συνεργασία τους με την

³⁹ Krizsan A., Paantjens M., van Lamoen I., «Domestic Violence: Who's Problem?», *The Greek Review of Social Research*, vol. 117, Β', 2005, 63 – 92, σελ. 86, συγκεκριμένα συμπεριλαμβάνονται εκτός από τις μετανάστριες τα νεαρά άτομα, οι αλκοολικοί και οι χρήστες ουσιών, οι ανήλικοι, οι ηλικιωμένοι κ.α.

⁴⁰ Στο ίδιο, σελ. 80, ενδεικτικά αναφέρονται η Διακήρυξη της Βιέννης, το 1993, το Σύμφωνο του Άμστερνταμ, το 1997 και η Ευρωπαϊκή Χάρτα των Δικαιωμάτων, το 2000, αλλά και τα προγράμματα «Zero Tolerance of Violence Against Women» (1997 – 2000) και «Daphne» (2000 – 2004).

⁴¹ «Ισότητα και Πολυμορφία στο Περιβάλλον...», ό.π., σελ. 38 – 39, το «Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Ισότητα των Φύλων 2001 – 2006» περιλαμβάνει αναλυτικά τις δράσεις για τη βία κατά των γυναικών συμπεριλαμβανομένης και της εμπορίας γυναικών, την πορνεία, τη σεξουαλική παρενόχληση στο χώρο εργασίας κ.α., βάσει των οδηγιών του Πράσινου Βιβλίου (COM/2001/0366) – Προώθηση ενός ευρωπαϊκού πλαισίου για την εταιρική κοινοτική ευθύνη και τις στρατηγικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Απασχόληση και την Ισότητα <http://europa.eu.int/scagplus/leg/arbo/el/s02205.htm>.

τοπική αυτοδιοίκηση, τη νομοθετική αναγνώριση των μορφών βίας και τέλος τη διεξαγωγή ερευνών και την ενημέρωση του κοινού.

Μία σημαντική διαφοροποίηση στην αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας, ανάμεσα στην Ελλάδα και στην πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εντοπίζεται στις διαστάσεις που συμπεριλαμβάνονται στην ανάλυση του θέματος. Η Ευρωπαϊκή Ένωση θεωρεί σημαντικούς παράγοντες την ηλικία, τη φυλή, την εθνότητα, τη μετανάστευση και την κοινωνική τάξη. Στη χώρα μας οι προσπάθειες ερμηνείας περιορίζονται στην ηλικία και στη μετανάστευση. Συγκεκριμένα οι όροι αφορούν τις έφηβες και ενήλικες μετανάστριες και τη διακίνηση γυναικών ή την αναγκαστική πορνεία⁴².

Οι όποιες παρεμβάσεις, λίγο αφορούν τα θύματα της ενδοοικογενειακής βίας και εξαντλούνται σε αποσπασματικά μέτρα, κυρίως στα πλαίσια ευρωπαϊκών προγραμμάτων. Ένα αντιπροσωπευτικό παράδειγμα αφορά στο θέμα του νομικού πλαισίου για την ενδοοικογενειακή βία και συγκεκριμένα στην αναγνώριση και θεσμοθέτηση των μορφών βίας. Κυρίως στις γυναίκες πρόσφυγες θύματα σεξουαλικής κακομεταχείρισης, η ταυτοποίηση όσων έχουν υποστεί με τις κύριες αιτιολογίες για την παραχώρηση καθεστώτος πρόσφυγα είναι πολύ δύσκολη. Το καθεστώς παραχωρείται μόνο όταν η αιτούσα επικαλείται και αποδεικνύει διώξεις λόγω φυλής, εθνικότητας, θρησκείας, πολιτικών απόψεων ή/και κοινωνικής ομάδας που ανήκει⁴³.

Επομένως οι γυναίκες πρόσφυγες και μετανάστριες όχι μόνο υιοθετούν στην καθημερινότητά τους, τους πολιτισμικούς κανόνες των χωρών τους στα θέματα γάμου, διαζυγίου, πατρικών δικαιωμάτων στα παιδιά και δικαιωμάτων ανδρών - γυναικών, αλλά καθημερινά αντιμετωπίζουν και επιπλέον δυσκολίες σε θέματα νομικά, κοινωνικά, εργασιακά, εκπαιδευτικά, υγείας κ.α. Στα παραπάνω πρέπει να προσθέσουμε και τον κοινωνικό στιγματισμό των γυναικών θυμάτων, που αφορά «τον τρόπο κατασκευής, όχι μόνο πλασματικών, αλλά και γνήσιων ενοχών»⁴⁴, ώστε να γίνει κατανοητή η έντονη εξάρτηση από το βίαιο σύντροφο και η δυσκολία της γυναίκας να απομακρυνθεί⁴⁵.

Η αλλοδαπή γυναίκα θεωρείται πηγή προβλημάτων. Ως απόρροια αυτού ενισχύεται η προσκόλλησή της προς το «οικείο», δηλαδή προς τα στοιχεία της δικής της κουλτούρας,

⁴² Hadjiyanni A., Kamoutsis F., «Dimensions of Public Debate on Sexual Violence against Women: Similarities and Differences Between Greece and EU Policy Framing», *The Greek Review of Social Research*, vol. 117, B', 2005, 189 – 220, σελ. 215.

⁴³ Consiglio Italiano per Refuti, ό.π., σελ. 10 – 12, είναι δύσκολο να πιστοποιηθούν συνήθεις πρακτικές σωματικής και σεξουαλικής κακοποίησης, όπως κάψιμο νύφης, υποχρεωτικός γάμος, οικιακή βία, υποχρεωτική στειρότητα και εκτρώσεις, διείσδυση αντικειμένων στο σώμα, στοματικό, πρωκτικό σεξ, σεξουαλικές απειλές και επιθέσεις κ.α.

⁴⁴ Τσαλικογλου Φ., *Ψυχολογία της καθημερινής ζωής. Η κουλτούρα του εφήμερου*, Αθήνα, Καστανιώτης, 1999, σελ. 251 – 257.

⁴⁵ Fahlberg V., *Domestic Violence in Immigrant Communities: Barriers to service utilization*, May 2003, σελ. 8.

προκειμένου να επιβιώσει και να διασώσει την ταυτότητά της σε ένα λιγότερο ή περισσότερο εχθρικό περιβάλλον⁴⁶. Τα στοιχεία της κουλτούρας, που κατά τον Schafer⁴⁷ είναι η γλώσσα, η μη λεκτική επικοινωνία, οι κανόνες, οι κυρώσεις και οι αξίες, άσχετα με το χρόνο παραμονής στην Ελλάδα, διατηρούνται αναλλοίωτα, απομονώνοντας τις γυναίκες από τον ευρύτερο κοινωνικό ιστό, ακόμα και στο μικρό επίπεδο της γειτονιάς.

Στη συνέχεια θα εξετάσουμε την έννοια της κοινωνικής ένταξης σύμφωνα με την πρόσφατη νομοθεσία που ορίζει τα θέματα νομιμοποίησης και ένταξης των αλλοδαπών που φθάνουν στην Ελλάδα. Ο νόμος 3386⁴⁸, στις διατάξεις που αναφέρονται στο άρθρο 65, της παραγράφου 1, προσδιορίζει την κοινωνική ένταξη των αλλοδαπών που ζουν στην Ελλάδα, ως μια διαδικασία, η οποία αποσκοπεί «στη χορήγηση δικαιωμάτων στους υπηκόους τρίτων χωρών, τα οποία διασφαλίζουν αφ' ενός την αναλογικώς ισότιμη συμμετοχή τους στην οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ζωή της Χώρας και, αφ' ετέρου, αποβλέπουν στην υποχρέωση σεβασμού των θεμελιωδών κανόνων και αξιών της ελληνικής κοινωνίας, ...».

Στο ίδιο νομοθετικό πλαίσιο προβλέπεται και ο τρόπος εφαρμογής των προγραμμάτων κοινωνικής ένταξης για τους υπηκόους τρίτων χωρών. Οι όποιες παρεμβάσεις διέπονται από τις αρχές «της αποφυγή οποιασδήποτε μορφής διακρίσεων ..., της ίσης μεταχείρισης σε κάθε πτυχή της οικονομικής, κοινωνικής, πολιτιστικής ζωής, ... του σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων ..., της υποστήριξης, ανάδειξης και προβολής της προσωπικής τους συμβολής στις ευρύτερες κοινωνικές, οικονομικές και πολιτιστικές δραστηριότητες ..., της υποβοήθησης της συνοχής των οικογενειών τους ..., της ενίσχυσης της ουσιαστικής συμμετοχής τους ...»⁴⁹.

Οι δράσεις που αναπτύσσονται, ώστε να επιτευχθεί η κοινωνική ένταξη, σύμφωνα με την παρ. 4, του ίδιου άρθρου αφορούν «α) την πιστοποιημένη γνώση της γλώσσας β) την επιτυχή παρακολούθηση εισαγωγικών μαθημάτων σχετικά με την ιστορία, τον πολιτισμό και τον τρόπο ζωής της ελληνικής κοινωνίας γ) την ένταξη στην ελληνική αγορά εργασίας και δ) την ενεργό κοινωνική συμμετοχή». Τα κοινοτικά προγράμματα παροχής συνοδευτικών, υποστηρικτικών υπηρεσιών και προώθησης στην αγορά εργασίας ορίζουν την κοινωνική ένταξη των ατόμων που ανήκουν στις ευπαθείς ομάδες (μεταξύ αυτών συγκαταλέγονται και οι αλλοδαπές γυναίκες), ως απόρροια της ενημέρωσης και της ενεργοποίησής τους, της συμβουλευτικής και της

⁴⁶ Institute of Equality, *Honour Based Violence Greece: Status Report*, Athens, October 2004, σελ. 5.

⁴⁷ Schafer R., *Sociology*, 8th ed., New York, Mc Grow Hill, 2003, σελ. 64 – 71.

⁴⁸ Η παραπομπή αφορά τον τελευταίο μεταναστευτικό νόμο που εκδόθηκε τον 8^ο του 2005, Νόμος Υπ' Αριθμ. 3386 «Είσοδος, διαμονή και κοινωνική ένταξη υπηκόων τρίτων χωρών στην Ελληνική Επικράτεια», Φεκ. 212/23-8-2005, Κεφάλαιο ΙΒ' «Κοινωνική Ένταξη», Άρθρο 65, παρ. 1 «Πεδίο εφαρμογής», σελ. 3384.

⁴⁹ Στο ίδιο, Άρθρο 66, παρ. 1, 2 «Βασικές αρχές κοινωνικής ένταξης. Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δράσης», σελ. 3348.

ψυχοκοινωνικής υποστήριξης, της ανάπτυξης κοινωνικών δεξιοτήτων και τεχνικών ανεύρεσης εργασίας και του επαγγελματικού/ πολιτισμικού προσανατολισμού⁵⁰.

4.4. Συμπεράσματα κεφαλαίου

Συμπερασματικά τα όσα περιγράφηκαν ως επακόλουθα της ενδοοικογενειακής βίας ισχύουν και για τις περιπτώσεις των αλλοδαπών γυναικών. Ο παρακάτω πίνακας περιλαμβάνει συνοπτικά τα αποτελέσματα της επεξεργασίας των διεθνών ερευνών σχετικά με τις επιπτώσεις στις ομάδες των αλλοδαπών και στις γυναίκες του γενικού πληθυσμού.

Κοινές επιπτώσεις ενδοοικογενειακής βίας στο γενικό πληθυσμό γυναικών και στις γυναίκες πρόσφυγες και μετανάστριες	Επιπτώσεις της ενδοοικογενειακής βίας που αφορούν αποκλειστικά τις γυναίκες πρόσφυγες και μετανάστριες
<p>Επιπτώσεις στη σωματική υγεία</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ άμεσες σωματικές συνέπειες (τραύματα, σπασίματα, εκχυμώσεις, καψίματα κ.α.) ▪ μακροχρόνιες σωματικές συνέπειες (πονοκέφαλοι, χρόνιοι πόνοι, νευρολογικά, καρδιακά, γαστρεντερολογικά προβλήματα κ.α) ▪ χρήση ουσιών και κατανάλωση αλκοόλ <p>Επιπτώσεις στη σεξουαλική και την αναπαραγωγική υγεία</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ μολύνσεις του ουροποιητικού ή των γεννητικών οργάνων ▪ αποβολή κύησης ή αιμορραγίες ▪ ρήξη μήτρας ▪ πρόωγη κύηση ▪ μεταδιδόμενα νοσήματα, AIDS ▪ καταναγκασμός σε σεξουαλική πράξη, φυσιολογική ή μη ▪ προβλήματα κατά την κύηση ή μετά ▪ στειρότητα <p>Επιπτώσεις στην ψυχική υγεία</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ διαταραχές στον ύπνο και στη λήψη τροφής ▪ κατάθλιψη ▪ αυτοκτονικοί ιδεασμοί και απόπειρες αυτοκτονίας ▪ μετατραυματικό στρες ▪ αδυναμία σχεδιασμού και λήψης αποφάσεων ▪ άγχος και στρες ▪ άρνηση, απόσυρση, σύγχυση ▪ αίσθημα αβοηθησίας ▪ προσβολές, απειλές ▪ μειωμένη αυτοπεποίθηση ▪ φόβος, εξάρτηση και αίσθημα αδυναμίας ▪ κατηγορίες προς τον εαυτό 	<p>Οι έρευνες συγκλίνουν στο γεγονός ότι οι πιθανότητες να υποστεί ενδοοικογενειακή βία μια αλλοδαπή γυναίκα είναι περισσότερες από ότι για μια γυναίκα του γενικού πληθυσμού</p> <p>Επιπτώσεις στην υγεία: οι σωματικές βλάβες είναι σοβαρότερες και η επιβάρυνση της υγείας μεγαλύτερη</p> <p>Επιπτώσεις στη σεξουαλική και την αναπαραγωγική υγεία: το ίδιο ισχύει και για τις επιπτώσεις της σεξουαλικής βίας</p> <p>Επιπτώσεις στην ψυχική υγεία: μεγαλύτερη ένταση και διάρκεια των ψυχολογικών συνεπειών</p> <p>Επιπτώσεις στην καθημερινή ζωή που επηρεάζουν βασικούς τομείς της καθημερινής δραστηριότητας, της κοινωνικής ένταξης και εντείνουν την κοινωνική απομόνωση</p>

⁵⁰ Εφημερίς της Κυβερνήσεως, Κοινή απόφαση Υπουργών Οικονομίας και Οικονομικών και Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων (ΦΕΚ 1820/Β/23-12-2005), τευχ. 2, Αθήνα, Εθνικό Τυπογραφείο, 2005. Με βάση την παρούσα τροποποίηση της υπ' αριθμ. 5387/8.10.2001, με απόφαση του Υπουργού Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων καθορίζεται το «Ψύστιμα Διαχείρισης, Παρακολούθησης, Αξιολόγησης και Ελέγχου Ενεργειών παροχής Συνοδευτικών Υποστηρικτικών Υπηρεσιών συγχρηματοδοτούμενων από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ) στο πλαίσιο του Γ'ΚΠΣ (2000 – 2006)», όπως τροποποιήθηκε με την υπ' αριθμ. 112810/18.6.2002 ΚΥΑ (ΦΕΚ 785/Β/26.6.2002).

- παθητικότητα και αποδοχή της βίας
- θυματοποίηση
- αίσθημα ντροπής
- άρνηση βοήθειας
- παραμέληση εαυτού

Οι διαφορές των επιπτώσεων της ενδοοικογενειακής βίας στις αλλοδαπές γυναίκες και στις γηγενείς, βάσει των ερευνών που εντοπίστηκαν επάνω στο θέμα, αφορούν στα εξής:

- οι **σωματικές επιπτώσεις και η επιβάρυνση της υγείας είναι μεγαλύτερες**, καθώς τα επεισόδια βίας παρουσιάζονται με μεγαλύτερη συχνότητα και ένταση, λόγω της πολιτισμικής αποδοχής της βίας, επίσης υπάρχουν περισσότερες πιθανότητες ανθρωποκτονιών, αυτοκτονιών, εγκλημάτων τιμής (αναφέρονται μεγάλα ποσοστά ξυλοδαρμών, ανθρωποκτονιών, αυτοκτονιών και εθισμού σε ουσίες⁵¹, επίσης διώξεις από τις αρχές σε περίπτωση καταγγελίας, προστασία του θύτη από το νομικό και το κοινωνικό πλαίσιο⁵² κ.α.).
- Το ίδιο ισχύει και **για τη συχνότητα και τη βαρύτητα των κρουσμάτων σεξουαλικής βίας**, λόγω της σεξουαλικής εκμετάλλευσης και των βιασμών, **ενώ παρουσιάζονται διαφοροποιήσεις στα είδη της σεξουαλικής βίας**, λόγω των αναγκαστικών γάμων και των επώδυνων θρησκευτικών σεξουαλικών τελετουργιών.
- **Η ψυχολογική επιβάρυνση από την έκθεση στη βία είναι μεγαλύτερη**, λόγω προηγούμενων εμπειριών βίας στη χώρα καταγωγής ή κατά τη διάρκεια της άφιξης στη χώρα υποδοχής, της αδυναμίας πρόσβασης σε υπηρεσίες ψυχικής υγείας, της δυσκολίας στην επικοινωνία και της άρνησης της βίας λόγω της πολιτισμικής παραδοχής (σε έρευνα σε γυναίκες πρόσφυγες της Γιουγκοσλαβίας διαπιστώθηκε ποσοστό μετατραυματικού στρες 65%, ποσοστό κατάθλιψης και αγχώδων διαταραχών 58% και 24% αντίστοιχα, ενώ υψηλά ποσοστά ψυχολογικών διαταραχών εντοπίστηκαν και σε γυναίκες θύματα βασανιστηρίων⁵³).
- Η κοινωνική απομόνωση, στην οποία υποβάλλονται οι γυναίκες δυσχεραίνει επιπλέον την αποδέσμευσή τους, αφού κατά τον Mahoney⁵⁴ η όποια αλλαγή επέρχεται μέσα από την αλληλεπίδραση με άλλους και εντείνει την ψυχολογική βία. Η κατάσταση αυτή για τις αλλοδαπές διαμορφώνεται σε συνάρτηση με την ηλικία, τη χώρα καταγωγής, την κοινωνική τάξη και το μορφωτικό επίπεδο, τις αντιλήψεις για την ισότητα των δυο φύλων, το οικονομικό επίπεδο και το επάγγελμα, τη νομική κατάσταση, τα έγγραφα παραμονής, τη δυνατότητα επικοινωνίας με το σύντροφο, τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων κ.α.

⁵¹ Afghanistan Independent Human Rights Commission, «*Evaluation report on General Situation of Women in Afghanistan*», 2006, rep_eng_wom_situation_8_march.htm at www.aihrc.org.af, σελ. 4.

⁵² Natarajan, ό.π., σελ. 302.

⁵³ Kang D.S., Kahler L.R., Tesar C.M., «Cultural aspects of caring for refugees», American Academy of Family Physicians, 1998, afp/980315ap/medsoc.html at www.aafp.org.

⁵⁴ Mahoney M., *Constructive Psychotherapy. A practical Guide*, New York, Guilford Press, 2003, σελ. 3.

- Οι αλλοδαποί είναι μια ομάδα με έντονες διαφοροποιήσεις, ακόμα και ανάμεσα στις υποομάδες που την αποτελούν. Συγκεκριμένα υπάρχουν αποκλίσεις στον τρόπο αντίληψης και χειρισμού θεμάτων που σχετίζονται με τη χώρα καταγωγής, το μεταναστευτικό καθεστώς, το λόγο της μετανάστευσης, τη γλώσσα, τις πολιτισμικές, εθνικές, θρησκευτικές και φυλετικές διαφοροποιήσεις, τις παρελθούσες τραυματικές εμπειρίες, την κατάσταση της υγείας και το εκπαιδευτικό επίπεδο⁵⁵. Βάσει των προαναφερομένων στοιχείων όμως, **οι επιπτώσεις της ενδοοικογενειακής βίας στην κοινωνική ένταξη των αλλοδαπών γυναικών είναι κοινές για τους εξής τομείς:**
  - Πρόσβαση και χρήση των υπηρεσιών υγείας και των πηγών κοινωνικής βοήθειας (π.χ. νοσοκομεία, επιδόματα)
  - Γνώση δικαιωμάτων και υποχρεώσεων (νομικά, εργασιακά κα.)
  - Κοινωνικές σχέσεις και συναναστροφές (σχέσεις με ομοεθνείς και γηγενείς)
  - Συμμετοχή σε δραστηριότητες και πολιτισμικά ή θρησκευτικά δρώμενα (σύλλογοι, ομάδες, διοργανώσεις)
  - Εκτέλεση καθημερινών δραστηριοτήτων/ υποχρεώσεων (δουλειές σπιτιού, ψώνια, φροντίδα παιδιών)
  - Συναισθηματική ισορροπία (έλξη από βίαια άτομα, αποδέσμευση από το δράστη, έλεγχος ζωής και λήψη αποφάσεων)
  - Εργασία (εύρεση εργασίας, προσπάθειες αναζήτησης, χρόνος ανεργίας, παραγωγικότητα, σχέσεις στο εργασιακό περιβάλλον)
  - Εκπαίδευση (παρακολούθηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων, προγραμμάτων κατάρτισης, σπουδές σε εκπαιδευτικά ιδρύματα)
  - Οικονομική κατάσταση (οικονομικά προβλήματα, εξασφάλιση εισοδήματος)
  - Κοινωνικές δεξιότητες (αυτοεκτίμηση, αυτοπεποίθηση, τρόπος επικοινωνίας και επίλυσης θεμάτων)
  - Φροντίδα άλλων μελών της οικογένειας (παιδιά, ηλικιωμένοι, γονείς)
  - Διαμονή (μόνιμη κατοικία, μετανάστευση σε άλλη χώρα)
  - Νομική κάλυψη (πρόσβαση στο νομικό σύστημα και σε αστυνομικά τμήματα, διασφάλιση καθεστώτος παραμονής, απαραίτητα έγγραφα)
  - Επικοινωνία (εκμάθηση της ομιλούσας γλώσσας, επικοινωνία σε άλλη κοινή γλώσσα)
  - Γνωριμία με τον πολιτισμό και τις παραδόσεις της χώρας υποδοχής (ήθη, έθιμα, ιστορία, συνήθειες).

⁵⁵ Family Violence Preventive Fund, «Understanding Children Immigration, and Family Violence: a National Examination of the Issues», 2005, health/enews/November2005.htm at. www.endabuse.org, σελ. 3.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: Συμπεράσματα θεωρητικού μέρους

Η μελέτη της βιβλιογραφίας και συγκεκριμένα η κριτική προσέγγιση των αιτιολογικών και θεωρητικών μοντέλων για την ανάλυση της ενδοοικογενειακής βίας, η ανάδειξη της διαπολιτισμικής διάστασης του φαινομένου, η περιγραφή των επιπτώσεών του και της επίδρασης αυτών στην κοινωνική ένταξη των αλλοδαπών γυναικών μας οδήγησαν σε συγκεκριμένα συμπεράσματα σχετικά με το υπό μελέτη θέμα.

A. Η κριτική επεξεργασία των θεωρητικών αιτιολογικών προσεγγίσεων κατέδειξε ότι η μελέτη και ανάλυση του προβλήματος της ενδοοικογενειακής βίας στους αλλοδαπούς είναι ένα σύνθετο φαινόμενο, στο οποίο αλληλοεμπλέκονται και αλληλεπιδρούν πλήθος παραγόντων (κοινωνικοί, ψυχολογικοί, πολιτισμικοί, ενταξιακοί). Ως εκ τούτου διαφαίνεται η ανάγκη για μια πολυδιάστατη προσέγγιση, δηλαδή ένα Πολυπαραγοντικό Μοντέλο Ανάλυσης της Ενδοοικογενειακής Βίας στους Πληθυσμούς των Προσφύγων και Μεταναστών, που δανείζεται στοιχεία από κοινωνικές, ψυχολογικές, πολιτισμικές και φεμινιστικές θεωρίες, προκειμένου να συμπεριλάβει:

- το κοινωνικό – πολιτισμικό περιβάλλον της χώρας καταγωγής (πεποιθήσεις, θρησκεία, ήθη και έθιμα, πολιτικό – οικονομικές συνθήκες, καθεστώς ανελευθερίας, επικρατούσες αντιλήψεις αναφορικά με το φύλο),
- τα χαρακτηριστικά της πατρικής οικογένειας των δυο συντρόφων (κοινωνική τάξη, μορφωτικό επίπεδο, αντιλήψεις για την ανατροφή των παιδιών και την ισότητα των δυο φύλων, οικονομικό επίπεδο, εργασία, διαδικασία λήψης αποφάσεων και επίλυσης συγκρούσεων),
- τα ατομικά χαρακτηριστικά του ζευγαριού (ηλικία, υγεία, εμπειρίες παιδικής ηλικίας, στοιχεία προσωπικότητας, σχέσεις με το γονέα του ίδιου και του αντίθετου φύλου, τρόπος επικοινωνίας και επίλυσης συγκρούσεων σε ατομικό επίπεδο),
- τη διαδικασία της μετανάστευσης και υποδοχής στη νέα χώρα (επιλογή χώρας παραμονής, νόμιμη ή παράνομη μετανάστευση, συλλήψεις, πρόθεση παραμονής στη νέα χώρα, διαδικασίες νομιμοποίησης, εξασφάλιση διερμηνείας, στέγασης, ειδών πρώτης ανάγκης, υπηρεσιών ψυχοκοινωνικής υποστήριξης, ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης)
- τη διαδικασία του επιπολιτισμού, τα πολιτισμικά πρότυπα στη χώρα υποδοχή και τις πολιτικές κοινωνικής ένταξης (υιοθέτηση πολιτισμικών μοντέλων χώρας καταγωγής, βαθμός επιπολιτισμού, περιθωριοποίηση ή αποδοχή από τους γηγενείς, υπάρχον μεταναστευτικό πλαίσιο χώρας, σχεδιασμός και εφαρμογή μέτρων κοινωνικό-προνοιακής πολιτικής),

- και τέλος συνθήκες της ζωής του ζευγαριού στη νέα χώρα (επίδραση κοινωνικών και ψυχολογικών παραγόντων).

Στους παραπάνω τομείς επιδρούν πλήθος παραγόντων που αλληλοδιαπλέκονται και αλληλεπιδρούν μεταξύ τους με τέτοιο τρόπο, ώστε τελικά προκαλούν επεισόδια ενδοοικογενειακής βίας ή εντείνουν την ήδη υπάρχουσα επιθετική συμπεριφορά προς τις γυναίκες πρόσφυγες και μετανάστριες.

Β. Ένα ακόμα συμπέρασμα που προέκυψε από την ανασκόπηση της θεωρίας αφορά το ρόλο και το βαθμό επίδρασης της χώρας προέλευσης και των ισχυόντων πολιτισμικών πρότυπων για το κοινωνικό φύλο στη βίαιη σχέση. Οι αυτοί παράμετροι φαίνεται να επιδρούν στα ποιοτικά χαρακτηριστικά της βίαιης σχέσης, εντείνοντας το πρόβλημα, αλλά και στους τρόπους αντιμετώπισης του προβλήματος στη χώρα υποδοχής. Οι κοινωνικοπολιτισμικοί παράγοντες των χωρών καταγωγής των γυναικών συχνά προδιαγράφουν την ύπαρξη σωματικής και σεξουαλικής βίας ανάμεσα στο ζευγάρι. Σημαντική στην όλη διαδικασία είναι η λειτουργία της κοινωνικής μάθησης, μέσω της μίμησης και της αναπαραγωγής βίαιων προτύπων.

Γ. Η μελέτη διεθνών ερευνητικών πορισμάτων, που πραγματοποιήθηκαν από το 1998 – 2006, με στόχο την καταγραφή και τον προσδιορισμό των επιπτώσεων της ενδοοικογενειακής βίας, κατέδειξε ότι σε όλες τις κοινωνίες ανά τον κόσμο οι γυναίκες πρόσφυγες και μετανάστριες έχουν πολύ μεγαλύτερες πιθανότητες να υποστούν βία, σε σχέση με τις γυναίκες του γηγενούς πληθυσμού, ενώ οι συνέπειες πλήττουν τη σωματική, τη σεξουαλική και την ψυχική τους υγεία και επιδρούν αρνητικά και στο κοινωνικό επίπεδο. Οι επιπτώσεις της ενδοοικογενειακής βίας όμως δεν είναι εύκολο να διακριθούν απόλυτα στην πράξη, αφού αλληλοδιαπλέκονται και ο διαχωρισμός τους γίνεται για πρακτικούς λόγους.

Δ. Όσον αφορά τη σωματική και σεξουαλική βία προκαλούν μεγάλη καταπόνηση, καθώς επιφέρουν άμεσα προβλήματα υγείας ή μακροπρόθεσμες σοβαρές βλάβες και χρόνια τραύματα. Τα πορίσματα της βιβλιογραφικής έρευνας μας οδήγησαν στο συμπέρασμα ότι οι επιπτώσεις της σωματικής βίας επηρεάζουν άμεσα (πονοκέφαλοι, οι τραυματισμοί, οι εκχυμώσεις, τα σπασίματα, οι κακώσεις, μολύνσεις) και έμμεσα (οι χρόνιοι πόνοι, καρδιακά, γαστρεντερολογικά, γυναικολογικά, ορθοπεδικά προβλήματα, μεταδιδόμενα νοσήματα, χρήση ουσιών) την κοινωνική ένταξη των γυναικών θυμάτων στη νέα χώρα παραμονής.

Συμπληρωματικά οι επιπτώσεις στην ψυχική υγεία επηρεάζουν την κοινωνική ένταξη των αλλοδαπών γυναικών κυρίως μακροπρόθεσμα και με άμεσο τρόπο. Οι συνέπειες της ψυχολογικής βίας έχουν πολύ μεγαλύτερη χρονική διάρκεια από αυτές της σωματικής και της σεξουαλικής, και εξακολουθούν να υφίστανται ακόμη και όταν αυτές παύουν. Οι γυναίκες πρόσφυγες και μετανάστριες έχουν πολύ μεγαλύτερες πιθανότητες να υποστούν ψυχολογική βία από τους συζύγους/ συντρόφους τους, λόγω της δυσχερούς θέσης στην οποία βρίσκονται (φόβος απέλασης ή κατάδοσης στις Αρχές, απομόνωση από το κοινωνικό περιβάλλον, αδυναμία επικοινωνίας, άγνοια γύρω από τις πηγές βοήθειας, έλλειψη υποστηρικτικών δικτύων, οικονομική εξάρτηση από το δράστη, φροντίδα παιδιών κ.α.). Λόγω της χρόνιας έκθεσης στο βίαιο περιβάλλον οι γυναίκες υφίστανται «ψυχολογική αιχμαλωσία» και εμφανίζουν αδυναμία αντίδρασης.

Ε. Επομένως η κοινωνική ένταξη των αλλοδαπών γυναικών επηρεάζεται δυσμενώς από το πρόβλημα της ενδοοικογενειακής βίας, αυτό καθ' αυτό, καθώς και τις επιπτώσεις του, αφού εν συνόλω επιδρούν σε βασικούς τομείς της καθημερινότητάς τους, που ορίζουν το βαθμό της προσαρμογής και ενσωμάτωσης σε μια νέα χώρα. Συγκεκριμένα επιδρούν στον τομέα της εργασίας, της οικονομικής διαχείρισης, της εκμάθησης της γλώσσας και της επικοινωνίας, της εκπαίδευσης/ επιμόρφωσης, της εκπλήρωσης των καθημερινών υποχρεώσεων, της νόμιμης παραμονής, της ανατροφής των παιδιών, της εύρεσης πηγών βοήθειας, στη συμμετοχή σε προγράμματα και ψυχαγωγικές δραστηριότητες, στην επαφή με την ιστορία και τον πολιτισμό της νέας χώρας και τέλος στη σύναψη σχέσεων με ομοεθνείς και γηγενείς.

ΣΤ. Η κοινωνική ένταξη όμως, ως διαδικασία, δεν ορίζεται μόνο από την πλευρά του ατόμου, αλλά και από την πλευρά του περιβάλλοντός του. Πέραν των επιπτώσεων της ενδοοικογενειακής βίας, η ένταξη των γυναικών προσφύγων και μεταναστριών επηρεάζεται και συχνά παρεμποδίζεται από την έλλειψη μεταναστευτικής πολιτικής και θέσπισης συγκεκριμένων μέτρων για την ένταξη των πληθυσμών αυτών. Επομένως καταλήγουμε ότι τα όρια της επίδρασης των εκάστοτε παραγόντων δεν είναι σαφή και περιγεγραμμένα, καθώς σχετίζονται εν πολλοίς με τις συνθήκες στη χώρα υποδοχής και τα ατομικά χαρακτηριστικά του θύματος και του θύτη. Απόρροια αυτού είναι οι αλλοδαπές γυναίκες να υφίστανται πολλαπλούς αποκλεισμούς και εμπόδια στην ένταξή τους, τόσο από την πλευρά του θύτη (απαγορεύσεις, περιορισμοί, απειλές), όσο και από το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον της χώρας μας (στιγματισμός, περιθωριοποίηση, μη αποδοχή).

Ζ. Η έλλειψη συγκεκριμένης μεταναστευτικής πολιτικής και υποστηρικτικών προς τους πληθυσμούς των αλλοδαπών μέτρων, εντείνουν το πρόβλημα της ενδοοικογενειακής βίας και

σταδιακά οι επιπτώσεις αυτού επεκτείνονται και στο μακρο επίπεδο, δηλαδή πλήττουν τη χώρα υποδοχής. Συγκεκριμένα οι ιδιαιτερότητες και η μη αντιμετώπιση του προβλήματος επηρεάζουν αρνητικά τη διαδικασία της ενσωμάτωσης των γυναικών προσφύγων και μεταναστριών και διαιωνίζουν τα ενταξιακά τους προβλήματα, προκαλώντας μεγάλο κοινωνικό και οικονομικό κόστος για το κοινωνικό σύνολο. Επίσης η βία διαιωνίζεται, μέσω της μεταφορά των βίαιων προτύπων στις επόμενες γενιές, στους μετανάστες δεύτερης γενιάς, που αποτελούν τους αυριανούς πολίτες των χωρών.

Τα βασικά συμπεράσματα που προκύπτουν από τη μελέτη της βιβλιογραφίας είναι και οι υποθέσεις εργασίας της παρούσας έρευνας. Τα ερευνητικά ερωτήματα αφορούν τη διαδικασία της κοινωνικής ένταξης των γυναικών προσφύγων και μεταναστριών που διαβιούν στη χώρα μας, το πώς και σε πιο βαθμό αυτή επηρεάζεται από το πρόβλημα της ενδοοικογενειακής βίας, αυτό καθ' αυτό, καθώς και τις επιπτώσεις του. Επιπροσθέτως πρόκειται να μελετηθεί το κατά πόσο τα επικρατούντα στη χώρα προέλευσης πολιτισμικά πρότυπα για το κοινωνικό φύλο και η μίμησή τους, μέσω της κοινωνικής μάθησης, επιδρούν στα ποιοτικά χαρακτηριστικά της βίαιης σχέσης και στους τρόπους αντιμετώπισης του προβλήματος στη χώρα υποδοχής.

Παράλληλα θα εξεταστεί ο τρόπος με τον οποίο η εμπειρία της μετανάστευσης και η υποδοχή, καθώς και οι κοινωνικό – οικονομικές συνθήκες στη νέα χώρα επιδρούν στις σχέσεις των γυναικών με τους συζύγους/ συντρόφους τους και προκαλούν ή εντείνουν τα ήδη υπάρχοντα κρούσματα ενδοοικογενειακής βίας. Τέλος αναμένεται να απαντηθεί και το ερώτημα αν τα προβλήματα που προκαλούνται στις γυναίκες πρόσφυγες και μετανάστριες από τη διαδικασία της κοινωνικής ένταξης και οι επιπτώσεις της ενδοοικογενειακής βίας είναι απόλυτα διακεκριμένες, ξεχωριστές και απομονωμένες διαδικασίες και πώς αλληλεπιδρούν και τελικά επηρεάζουν την καθημερινότητα των θυμάτων.

ΜΕΡΟΣ Β.

ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Η πιλοτική έρευνα

Η ερευνητική διαδικασία της παρούσας διδακτορικής διατριβής πραγματοποιήθηκε σε δυο φάσεις. Αρχικά διεξήχθη πιλοτική έρευνα¹, κύριος στόχος της οποίας ήταν ο καλύτερος μεθοδολογικός σχεδιασμός της κύριας ερευνητικής διαδικασίας. Στη δεύτερη φάση ο εκ των προτέρων προσδιορισμός και η ποσοτική προσέγγιση² του φαινομένου της ενδοοικογενειακής βίας στους πληθυσμούς των αλλοδαπών συνέβαλλε στην ποιοτική αποτύπωση των διερευνούμενων διαστάσεων του θέματος.

1.1. Αντικείμενο και στόχοι

Σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν πρώτον η πιλοτική διερεύνηση της ενδοοικογενειακής βίας στους πληθυσμούς των αλλοδαπών και δευτερευόντως η εξαγωγή αρχικών πορισμάτων που θα λειτουργήσουν ως ερευνητικές υποθέσεις στην κυρίως έρευνα. Συγκεκριμένα επιδιώχθηκε η ποσοτική καταγραφή του προβλήματος στις αλλοδαπές γυναίκες θύματα ενδοοικογενειακής βίας και η αποτύπωση των κύριων χαρακτηριστικών του πλαισίου που λαμβάνει χώρα. Στη βάση αυτή συλλέχθηκαν ποσοτικά, δημογραφικά και κοινωνικά, στοιχεία με στόχο τη διεξαγωγή συμπερασμάτων αναφορικά με την κοινωνική και οικονομική κατάσταση των θυμάτων, τη θυματοποίηση των παιδιών και τα κοινωνικά χαρακτηριστικά του θύτη.

1.2. Μεθοδολογία

Η ερευνητική διαδικασία διεξήχθη από τον Μάιο του 1999 έως τον Οκτώβριο του 2002 και στηρίχθηκε στη μελέτη της υπάρχουσας βιβλιογραφίας και στην επισκόπηση γενικών και ειδικών πηγών από το διαδίκτυο³. Η μεθοδολογία σχεδιασμού της έρευνας, δημιουργίας του ερευνητικού

¹ Αναφέρονται οι δυο κύριες δημοσιεύσεις της έρευνας στα Sklavou K., «Domestic Violence in Immigrants and Refugees populations», WAVE (Woman Against Violence Europe), 2006, [cmsimages/doku/domestic-violence-sklavou-konstantina-2002.pdf,atwww.wave-network.org](https://www.wave-network.org) και Σκλάβου Κ., «Ενδοοικογενειακή Βία στους Πληθυσμούς Προσφύγων και Μεταναστών», *Κοινωνική Εργασία*, Σύνδεσμος Κοινωνικών Λειτουργών Ελλάδας (ΣΚΛΕ), 2002, σσ.167 – 174, τ. 67.

² Δημητρόπουλος Ε., *Εισαγωγή στη Μεθοδολογία της Επιστημονικής Έρευνας. Ένα Συστημικό Δυναμικό Μοντέλο*, Αθήνα, Έλλην, 2001, σελ. 76.

³ Ενδεικτικά αναφέρονται οι βασικοί τίτλοι και πηγές συγγραφής του θεωρητικού μέρους της πιλοτικής έρευνας: American Psychological Association, *APA Presidential task force on violence and the family report*, Washington DC, Author, 1996, Αρτινοπούλου Β., *Αμοιχία. Θεωρητικές Προσεγγίσεις και Ερευνητικά Δεδομένα*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2000, Browne A., *Overview of Intimate Partner Violence*, notes from the course on «Intimate Partner Violence for Health Care Professionals», Athens, University Medical School, Sept. 2001, Conseil de l'Europe, *Actes du Colloque sur la violence au sein de la famille: mesures dans le domaine social*, Strasbourg, 1990, Gelles R.J., Straus M.A., *Intimate Violence*, New York, Simon & Schuster, 1988, Ellsberg M., Caldera T., Herrera A., Winkvist A., Kullgren G., «Domestic Violence and Emotional Distress Among Nicaraguan Women: Results From a Population-Based Study», *American Psychologist*, vol. 54, no. 1, 1999, pp. 30-36, Gelles R., «An exchange/ Social Control Theory», in: Finkelhor D., Gelles R., Hotaling G., Straus M. (ed.), *The dark side of families. Current family violence research*, USA, Sage, 1983, pp. 151 – 165 Jukes A.E., *Men who Batter Women*, London New York, Routledge, 1999, Kang D.S., Kahler L.R., Tesar C.M., «Cultural aspects of caring for refugees», American Academy of Family

εργαλείου και συλλογής δεδομένων βασίστηκε στο ποσοτικό πρότυπο έρευνας. Η ποσοτική προσέγγιση θεωρήθηκε καταλληλότερη για την επίτευξη του σκοπού της έρευνας συγκριτικά με την ποσοτική, καθώς η πρώτη συμβάλλει α) στην ποσοτική μέτρηση και περιγραφή μιας μεταβλητής β) στην εξέταση της σχέσης μεταξύ δυο μεταβλητών γ) στον εντοπισμό των μεταβλητών που παρεμβάλλονται ανάμεσα σε δυο παράγοντες και στην ποσοτική καταγραφή των χαρακτηριστικών ενός φαινομένου⁴. Τα προαναφερθέντα συνέβαλλαν στη διερεύνηση του βασικού σκοπού, όπως αυτός διατυπώθηκε.

Ο χώρος διεξαγωγής της έρευνας ήταν το Ανοικτό Πολύιατρείο, μια υπηρεσία πρωτοβάθμιας ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, της Μη Κυβερνητικής Οργάνωσης Γιατροί του Κόσμου. Ο χώρος επιλέχθηκε για τη διεξαγωγή της έρευνας λόγω της καθημερινής προσέλευσης αλλοδαπών, τόσο στα ιατρεία, όσο και στην κοινωνική υπηρεσία. Συγκεκριμένα η κοινωνική υπηρεσία από το 1999 – 2002 δέχθηκε και εξέτασε τα αιτήματα 279 αλλοδαπών γυναικών. Στο διάστημα αυτό ανιχνεύτηκαν 46 περιστατικά γυναικών προσφύγων και μεταναστριών με ιστορικό ενδοοικογενειακής βίας. Το αυξημένο ποσοστό των κρουσμάτων στο σύνολο του γενικού πληθυσμού ήταν το κίνητρο για την περαιτέρω διερεύνηση του θέματος.

Οι ως άνω γυναίκες αποτέλεσαν το δείγμα της έρευνας, εφόσον το κριτήριο επιλογής ήταν η άσκηση βίας από το σύντροφο ή το σύζυγο. Η βία ανάμεσα σε ερωτικούς συντρόφους, στην οποία επικεντρώνεται η παρούσα μελέτη, αφορά δυο σεξουαλικά ενεργούς συντρόφους, οι οποίοι δεν ανήκουν κατά ανάγκη στην ίδια ηλικιακή ομάδα, μπορεί να έχει συνάψει ένα γάμο, να ζουν μαζί ή χωριστά. Έτσι σύμφωνα με τον ορισμό της Walker⁵ «μια κακοποιημένη γυναίκα είναι μια γυναίκα που έχει επανειλημμένα υποστεί οποιαδήποτε βίαιη σωματική ή ψυχολογική συμπεριφορά από έναν άνδρα με τον σκοπό να εξαναγκαστεί να κάνει κάτι που αυτός θέλει, χωρίς να ενδιαφέρεται για τα δικαιώματά της».

Ως εργαλείο συλλογής των δεδομένων χρησιμοποιήθηκε το δομημένο ερωτηματολόγιο, το οποίο κατασκευάστηκε εξ αρχής και περιλάμβανε κλειστές ερωτήσεις. Το συγκεκριμένο εργαλείο επιλέχθηκε έναντι των ατομικών συνεντεύξεων διότι συλλέγει ποσοτικά δεδομένα και δεν διερευνά ένα φαινόμενο σε βάθος. Αντίθετα προσφέρει τη δυνατότητα κωδικοποίησης και στατιστικής

Perspective, USA, Sage, 1989· Mama A., «Violence against black women in the home», in: Hanmen J., Itzin C. (ed.), *Home truths about domestic violence. Feminist influences on policy and practice*, New York, Routledge, 2000, 44 – 56, Martin D., *Battered Wives*, USA, Volcano Press, 1981⁹, Strauss M. A., «A sociological perspective on causes of family violence», in: Green M.R. (ed.), *Violence and the Family*, New York, Bould and Westvoew, 1980, Walker L., *Η Κακοποιημένη Γυναίκα*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1989, Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες, *Οι Πρόσφυγες του Κόσμου – Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2000, Χατζηφωτίου Σ., «Συζυγική κακοποίηση στην Ελλάδα και κοινωνική υποστήριξη: μια πιλοτική έρευνα», *Κοινωνική Εργασία*, τευχ. 49, 1998, σσ.7 – 15.

⁴ Σταλίκας Α., *Μέθοδοι Έρευνας στην Ψυχολογία*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2005, σελ. 165.

⁵ Walker, ό.π., σελ. 20.

επεξεργασίας των απαντήσεων για τη διεξαγωγή ποσοτικού τύπου συμπερασμάτων. Οι κλειστές ερωτήσεις προτιμήθηκαν έναντι των ανοικτού τύπου ερωτήσεων επειδή απαιτούν την επιλογή μιας εκ των προαναφερόμενων απαντήσεων και δεν προσφέρουν στον ερευνητή λεπτομερή δεδομένα⁶. Η συμπλήρωση των ερωτήσεων έγινε δια ζώσης με τις γυναίκες, προκειμένου να μην υπάρχουν απώλειες, λόγω της ιδιαιτερότητας του πληθυσμού⁷.

Το ερωτηματολόγιο αποτελείται από δύο μέρη. Το πρώτο περιλάμβανε ερωτήσεις για την καταγραφή του δημογραφικού προφίλ των υποκειμένων του δείγματος. Συγκεκριμένα συλλέχθηκαν στοιχεία για τις μεταβλητές: χώρα προέλευσης, ηλικία, θρήσκευμα, κατοικία, εκπαίδευση, εργασία, διάρκεια παραμονής στην Ελλάδα, λόγοι άφιξης και νομικό καθεστώς, οικογενειακή κατάσταση, χώρα παραμονής των παιδιών και καταγραφή του πρώτου αιτήματος της γυναίκας.

Το δεύτερο μέρος περιείχε πιο ειδικές ερωτήσεις σχετικά με την ερευνούμενη διάσταση. Η παρούσα ή/και η παρελθούσα κακοποίηση διερευνήθηκαν με ερωτήσεις για το είδος της βίας, τον αριθμό των κρουσμάτων και το που έλαβαν χώρα, το προφίλ του δράστη⁸, τη σχέση της βίας και εξαρτησιογόνων ουσιών⁹ και τον αντίκτυπο στα παιδιά. Η επεξεργασία των πληροφοριών που συγκεντρώθηκαν έγινε μέσω του στατιστικού συστήματος διαχείρισης δεδομένων SPSS, ενώ για την απεικόνισή τους χρησιμοποιήθηκαν πίνακες και σχεδιαγράμματα.

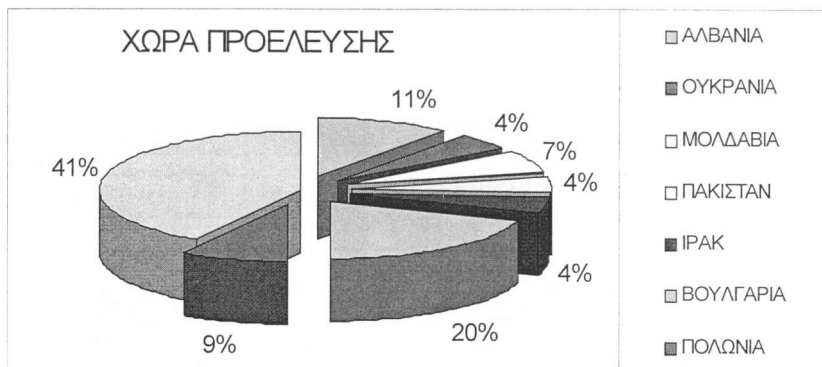
⁶ Σταλίκας, ό.π., σελ. 116.

⁷ Σίμος Π., Κομίλη Α., *Μέθοδοι Έρευνας στην Ψυχολογία και τη Γνωστική Νευροεπιστήμη*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2003, σελ. 190.

⁸ Συγκεκριμένα τον προσδιορισμό της ιδιότητας του δράστη (σύζυγος, σύντροφος) και την εθνικότητα.

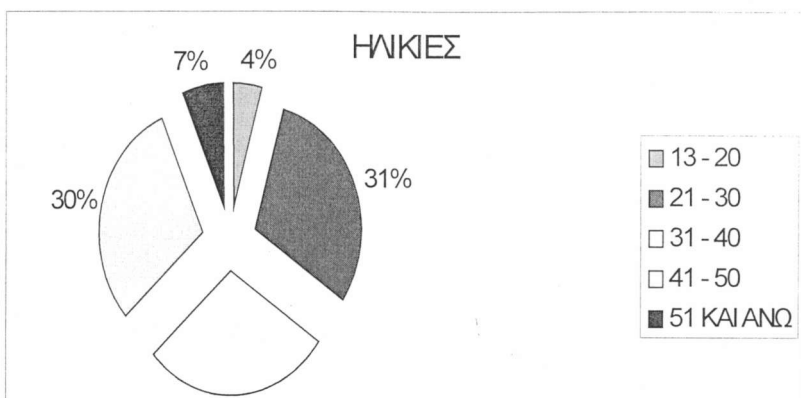
⁹ Αλκοόλ, κάπνισμα, ναρκωτικά, ψυχοφάρμακα.

1.3. Παρουσίαση των ερευνητικών δεδομένων

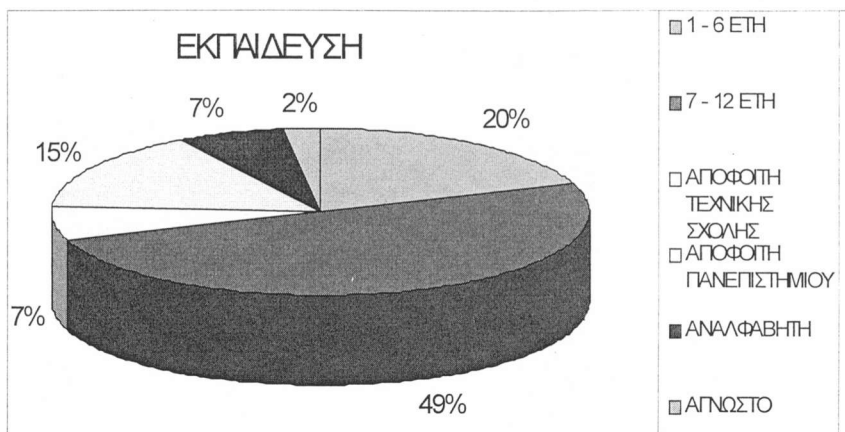
ΧΩΡΑ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	%
ΑΛΒΑΝΙΑ	5	10,9
ΟΥΚΡΑΝΙΑ	2	4,3
ΜΟΛΔΑΒΙΑ	3	6,5
ΠΑΚΙΣΤΑΝ	2	4,3
ΙΡΑΚ	2	4,3
ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ	9	19,6
ΠΟΛΩΝΙΑ	4	8,7
ΆΛΛΟ	19	41,4

Το μεγαλύτερο ποσοστό των γυναικών του δείγματος, κατάγεται από τη Βουλγαρία, το 10,9% από την Αλβανία, το 4,3 % από την Ουκρανία, το Πακιστάν και το Ιράκ. Ένα 8,7% από την Πολωνία και 6,5% από τη Μολδαβία. Τέλος το ποσοστό του 34,8% περιλαμβάνει δεκαεννιά λοιπές χώρες καταγωγής. Μεταξύ αυτών είναι η Ζιμπάμπουε, η Αιθιοπία και το Ιράν.

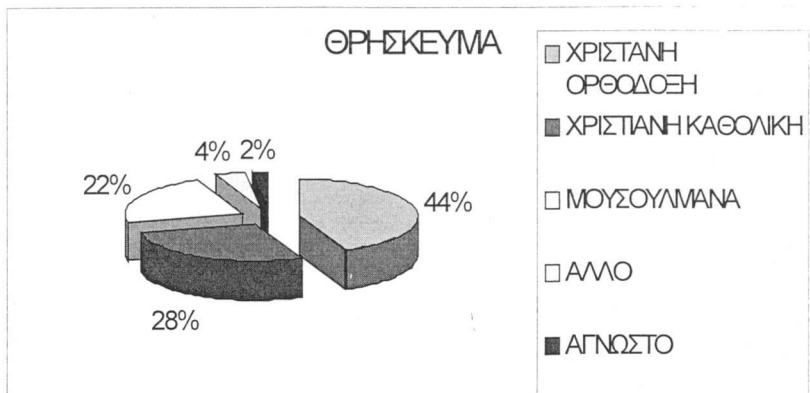
ΗΛΙΚΙΕΣ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	%
13 - 20	2	4,3
21 - 30	14	30,4
31 - 40	13	28,3
41 - 50	14	30,4
51 ΚΑΙ ΑΝΩ	3	6,5

Το 30,4% των κακοποιημένων γυναικών ανήκει στην κατηγορία των 21 – 50 ετών και συγκεκριμένα στις ηλικίες 21 - 30 και 41 - 50. Το 28,3 % δηλώνει ηλικία μεταξύ 31 – 40 ετών, ενώ το 4,3 % βρίσκεται ανάμεσα στα 13 – 20 έτη. Τέλος το 6,5% είναι γυναίκες ηλικίας 51 ετών και άνω.

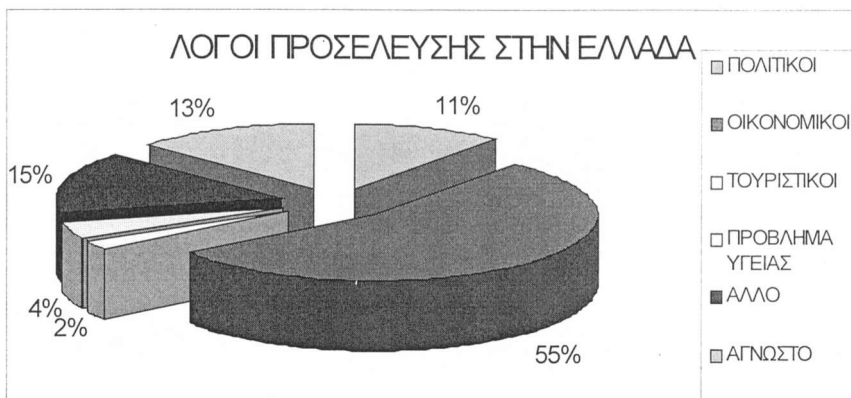
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	%
1 - 6 ΕΤΗ	9	19,6
7 - 12 ΕΤΗ	23	50
ΑΠΟΦΟΙΤΕΣ ΤΕΧΝΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ	3	6,5
ΑΠΟΦΟΙΤΕΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ	7	15,2
ΑΝΑΛΦΑΒΗΤΕΣ	3	6,5
ΑΓΝΩΣΤΟ	1	2,2

Το 50% του δείγματος δηλώνουν απόφοιτες της βασικής εκπαίδευσης με διάρκεια 7 - 12 ετών, ενώ το 19,6% έχει παρακολουθήσει τις τάξεις του δημοτικού με διάρκεια 1 – 6 έτη. Το 15,2 % έχει Πανεπιστημιακή εκπαίδευση και το 6,5% είναι απόφοιτες Τεχνικών σχολών. Το 6,5% του πληθυσμού δηλώνουν αναλφάβητες και ένα 2,2% δεν έδωσε καθόλου στοιχεία στην ερώτηση.

ΘΡΗΣΚΕΥΜΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	%
ΧΡΙΣΤΙΑΝΗ ΟΡΘΟΔΟΞΗ	20	43,5
ΧΡΙΣΤΙΑΝΗ ΚΑΘΟΛΙΚΗ	13	28,3
ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΑ	10	21,7
ΆΛΛΟ	2	4,3
ΑΓΝΩΣΤΟ	1	2,2

Σχετικά με το θρήσκευμα το 43,5% των γυναικών δήλωσαν χριστιανές ορθόδοξες και το 28,3% καθολικές, το 21,7% μουσουλμάνες, το 4,3% άλλα θρησκευόμενα, ενώ μόνο μια ερωτώμενη δεν θέλησε να δηλώσει το θρήσκευμά της.

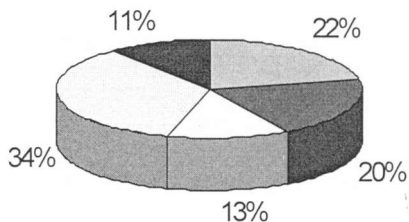

ΛΟΓΟΙ ΠΡΟΣΕΛΕΥΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	%
ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ	10	21,7
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΙ	25	54,3
ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΙ	1	2,2
ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΥΓΕΙΑΣ	3	6,5
ΑΛΛΟ	7	15,2

Οι λόγοι προσέλευσης στην Ελλάδα ποικίλουν. Το 54,9% ήρθε για οικονομικούς λόγους, ενώ το 21,7% λόγω των πολιτικών προβλημάτων που αντιμετώπιζε. Το 6,5% ανέφερε ως αιτία μετανάστευσης διάφορα προβλήματα υγείας και το 2,2% τον τουρισμό. Το 15,2% ανέφερε λόγους μετεγκατάστασης σε άλλη Ευρωπαϊκή χώρα.

ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΠΑΡΑΜΟΝΗΣ

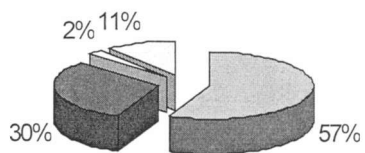

- ΛΙΓΟΤΕΡΟ ΑΠΟ ΕΝΑ ΕΤΟΣ
- 1-3 ΕΤΗ
- 4-5 ΕΤΗ
- ΠΑΝΩ ΑΠΟ 5 ΕΤΗ
- ΑΓΝΩΣΤΟ

ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΠΑΡΑΜΟΝΗΣ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	%
ΛΙΓΟΤΕΡΟ ΑΠΟ ΕΝΑ ΕΤΟΣ	10	24,4
1 - 3 ΕΤΗ	9	19,6
4 - 5 ΕΤΗ	6	13
ΠΑΝΩ ΑΠΟ 5 ΕΤΗ	16	34,8
ΑΓΝΩΣΤΟ	5	10,9

Αναφορικά με τη διάρκεια παραμονής των γυναικών στην Ελλάδα, το 34,8 % κατατάσσεται στην κατηγορία άνω των 5 ετών και το δεύτερο μεγαλύτερο ποσοστό, το 24,4 %, σε μήνες παραμονής δηλαδή σε διάστημα μικρότερο του ενός έτους. Το 19,6 % βρίσκεται στη χώρα μας 1 - 3 έτη, ενώ το 13 %, 4 - 5 έτη. Το 10,9% δεν δήλωσε το διάστημα παραμονής στη χώρα μας.

ΝΟΜΙΚΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ

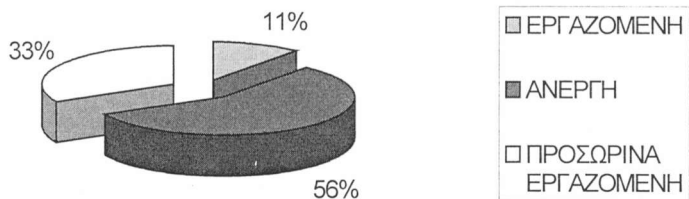

- ΝΟΜΙΜΗ
- ΠΑΡΑΝΟΜΗ
- ΑΛΛΟ
- ΑΓΝΩΣΤΟ

ΝΟΜΙΚΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	%
ΝΟΜΙΜΗ	26	56,5
ΠΑΡΑΝΟΜΗ	14	30,4
ΑΛΛΟ	1	2,2
ΑΓΝΩΣΤΟ	5	10,9

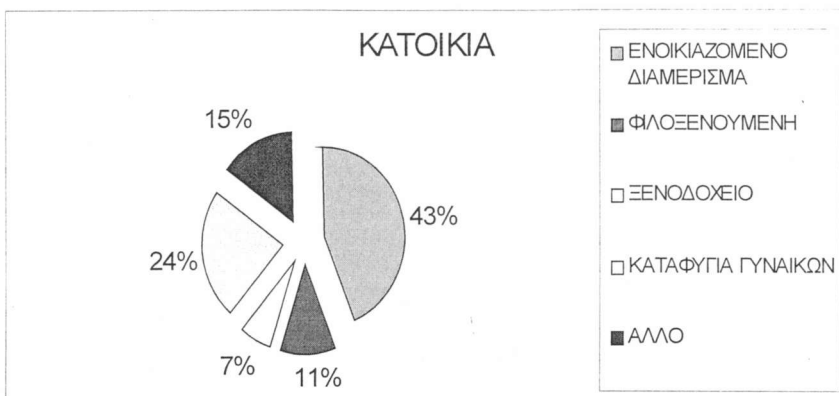
Το νομικό καθεστώς των αλλοδαπών γυναικών περιλαμβάνει τα εξής ποσοστά: 56,5% δήλωσαν νόμιμες με άδεια παραμονής, 30,4% παράνομες, 2,2% ανέφερε «άλλη κατάσταση» π.χ. παλαιότερα νομιμοποιητικά έγγραφα που είναι στη διαδικασία ανανέωσης και το 10,9 δεν έδωσε στοιχεία.

ΕΡΓΑΣΙΑ

ΕΡΓΑΣΙΑΚΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	%
ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΗ	5	10,9
ΑΝΕΡΓΗ	26	56,5
ΠΡΟΣΩΡΙΝΑ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΗ	15	32,6

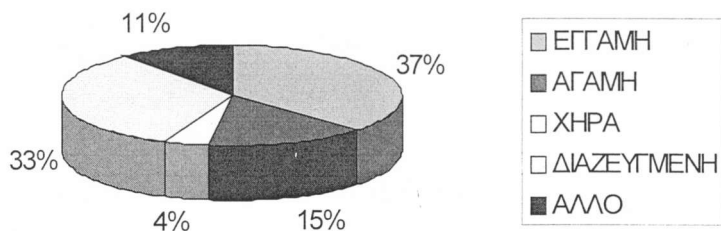
Όσον αφορά την εύρεση εργασίας μόνο το 10,9% των γυναικών δήλωσαν σταθερά εργαζόμενες. Τα λοιπά ποσοστά του 56,5% και του 32,6% αναφέρονται σε άνεργες ή σε προσωρινά εργαζόμενες.

ΚΑΤΟΙΚΙΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	%
ΕΝΟΙΚΙΑΖΟΜΕΝΟ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑ	20	43,5
ΦΙΛΟΞΕΝΟΥΜΕΝΗ	5	10,9
ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ	3	6,5
ΚΑΤΑΦΥΓΙΑ ΓΥΝΑΙΚΩΝ	11	23,9
ΑΛΛΟ	7	15,2

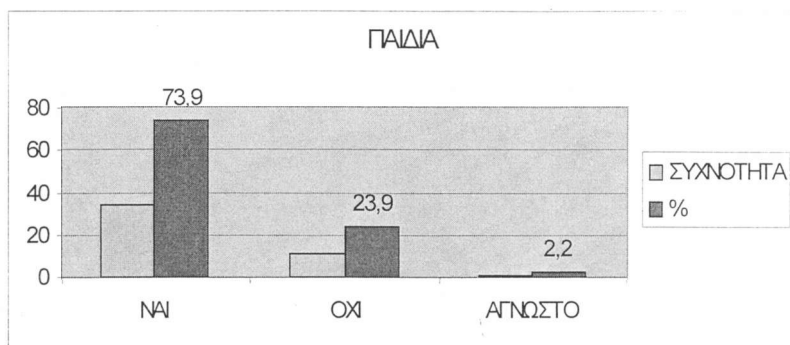
Η πλειοψηφία των ερωτώμενων (43,5%) διέμενε σε ενοικιαζόμενο διαμέρισμα, ενώ το 23,9% σε καταφύγια γυναικών. Τα λοιπά ποσοστά των 10,9% και 6,5% αναφέρονται αντίστοιχα σε φιλοξενία από οικεία πρόσωπα ή σε διαμονή σε δωμάτιο ξενοδοχείου.

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	%
ΕΓΓΑΜΗ	17	37
ΑΓΑΜΗ	7	15,2
ΧΗΡΑ	2	4,3
ΔΙΑΖΕΥΓΜΕΝΗ	15	32,6
ΑΛΛΟ	5	10,9

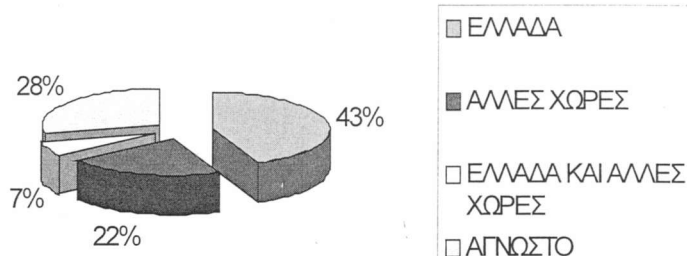
Σχετικά με την οικογενειακή κατάσταση των γυναικών το 37% δήλωσαν παντρεμένες και το 15,2% άγαμες. Το 32,6% διαζευγμένες και το 4,3% σε κατάσταση χηρείας. Το ποσοστό του 10,9% αναφέρεται σε καταστάσεις όπως η συμβίωση ή η διάσταση.

ΠΑΙΔΙΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	%
ΝΑΙ	34	73,9
ΟΧΙ	11	23,9
ΑΓΝΩΣΤΟ	1	2,2

Το μεγαλύτερο ποσοστό, το 73,9% των γυναικών, απάντησε θετικά στην ύπαρξη παιδιών, ενώ το 23,9 % αρνητικά. Μία μόνο γυναίκα δεν έδωσε στοιχεία για την ερώτηση.

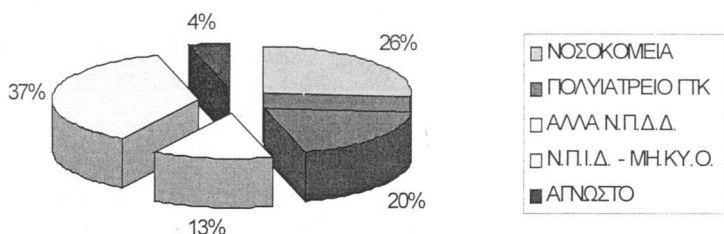
ΧΩΡΑ ΠΑΡΑΜΟΝΗΣ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ

ΧΩΡΑ ΠΑΡΑΜΟΝΗΣ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	%
ΕΛΛΑΔΑ	20	43,5
ΆΛΛΕΣ ΧΩΡΕΣ	10	21,7
ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΆΛΛΕΣ ΧΩΡΕΣ	3	6,5
ΑΓΝΩΣΤΟ	13	28,3

Τα παιδιά των περισσότερων ερωτώμενων ζουν στην Ελλάδα (43,5%), σε αντίθεση με το ποσοστό του 21,7% των απαντήσεων που δήλωσαν άλλη χώρα διαμονής των παιδιών. Το 28,3% δεν έδωσε στοιχεία και το 6,5% των γυναικών έχει παιδιά στην Ελλάδα και σε άλλη χώρα.

ΠΗΓΗ ΠΑΡΑΠΟΜΠΗΣ ΣΤΟΥΣ ΓΤΚ

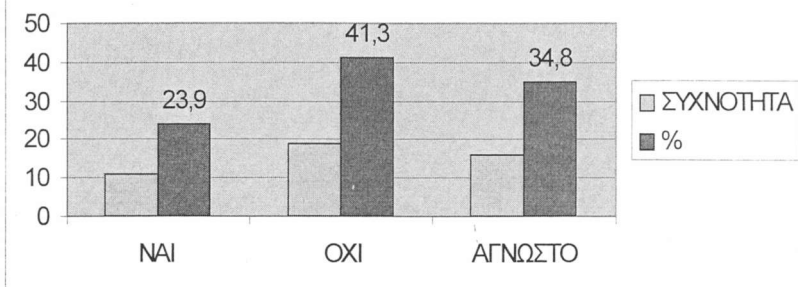

ΠΗΓΗ ΠΑΡΑΠΟΜΠΗΣ ΣΤΟΥΣ ΓΤΚ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	%
ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΑ	12	26,1
ΠΟΛΥΪΑΤΡΕΙΟ ΓΤΚ	9	19,6
Ν.Π.Δ.Δ.	6	13
Ν.Π.Ι.Δ. - Μ.Κ.Ο.	17	37
ΑΓΝΩΣΤΟ	2	4,3

Το μεγαλύτερο μέρος των παραπομπών (37%) προς την οργάνωση των Γιατρών του Κόσμου έγινε από Νομικά Πρόσωπα Ιδιωτικού Δικαίου και Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις. Ακολουθούν τα ποσοστά του 26,1% από τα Νοσοκομεία, του 19,6% από τους ίδιους τους γιατρούς της οργάνωσης, του 13% από τα Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου, ενώ το 4,3% δεν είναι γνωστό από που παραπέμφθηκε στο φορέα μας.

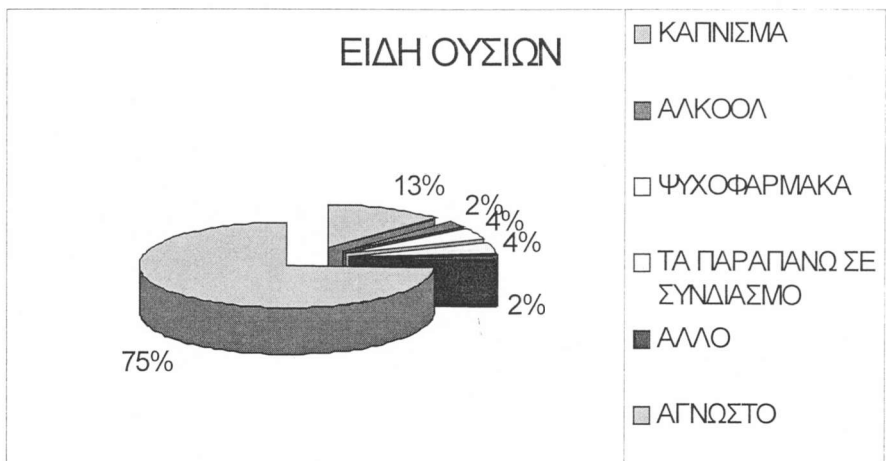

ΧΡΗΣΗ ΟΥΣΙΩΝ ΑΠΟ ΤΟ ΘΥΜΑ

ΧΡΗΣΗ ΟΥΣΙΩΝ ΑΠΟ ΤΟ ΘΥΜΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	%
ΝΑΙ	11	23,9
ΟΧΙ	19	41,3
ΑΓΝΩΣΤΟ	16	34,8

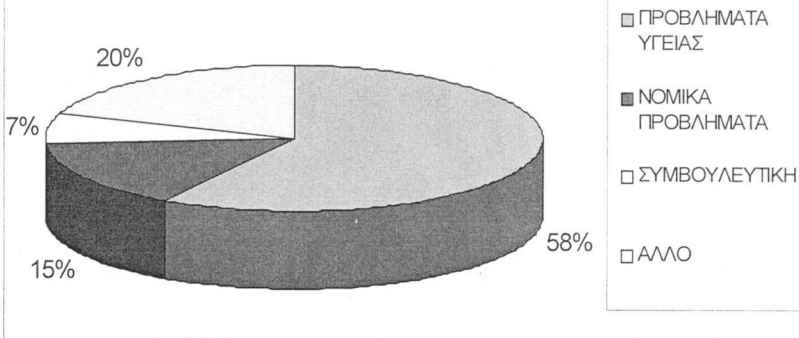
Για τη χρήση ουσιών από τα θύματα της κακοποίησης το 41,3% έδωσε αρνητική απάντηση και το 23,9% θετική. Το 34,8% δεν έδωσε στοιχεία.

ΕΙΔΗ ΟΥΣΙΩΝ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	%
ΚΑΠΝΙΣΜΑ	6	13
ΑΛΚΟΟΛ	1	2,2
ΨΥΧΟΦΑΡΜΑΚΑ	2	4,3
ΤΑ ΠΑΡΑΠΑΝΩ ΣΕ ΣΥΝΔΥΑΣΜΟ	2	4,3
ΑΛΛΟ	1	2,2
ΑΓΝΩΣΤΟ	34	73,9

Αναφορικά με τα είδη των εξαρτησιογόνων ουσιών το μεγαλύτερο ποσοστό (73,9%) δεν έδωσε στοιχεία, ενώ το αμέσως επόμενο ποσοστό (13%) ανέφερε το κάπνισμα. Το 4,3% παίρνει ψυχοφάρμακα ή κάποιες από τις παραπάνω ουσίες σε συνδυασμό. Τέλος το 2,2% αναφέρει το αλκοόλ.

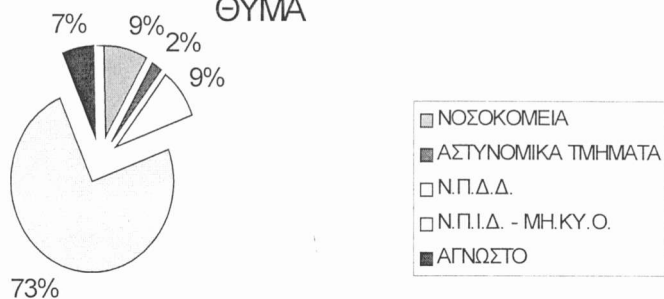
ΚΥΡΙΟ ΑΙΤΗΜΑ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

ΚΥΡΙΟ ΑΙΤΗΜΑ ΓΥΝΑΙΚΩΝ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	%
ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΥΓΕΙΑΣ	27	58,7
ΝΟΜΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ	7	15,2
ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ	3	6,5
ΆΛΛΟ	9	19,6

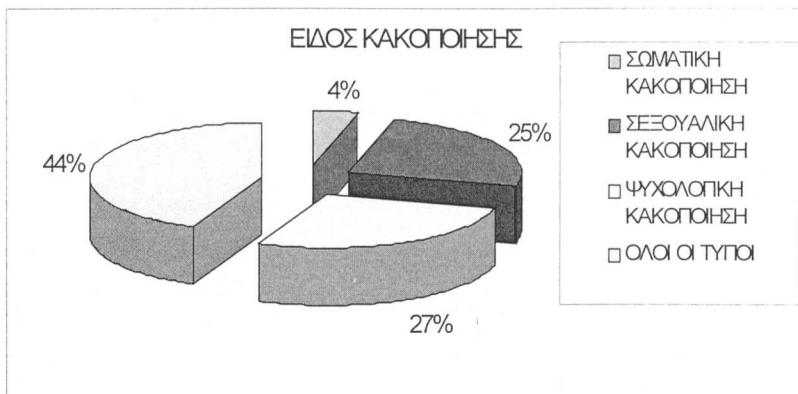
Ως κύριο αίτημα του 58,7 % των ερωτώμενων αναφέρθηκαν τα προβλήματα υγείας και για το 15,2 % η νομική στήριξη. Το 6,5% ζήτησε συμβουλευτική επάνω σε θέματα κακοποίησης και το 19,6% άλλου είδους παροχές (ρούχα, τρόφιμα κ.α).

ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ ΠΟΥ ΕΧΕΙ ΕΠΙΣΚΕΦΘΕΙ ΤΟ ΘΥΜΑ

ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ ΠΟΥ ΕΧΕΙ ΕΠΙΣΚΕΦΘΕΙ ΤΟ ΘΥΜΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	%
ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΑ	4	8,7
ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΑ ΤΜΗΜΑΤΑ	1	2,2
Ν.Π.Δ.Δ.	4	8,7
Ν.Π.Ι.Δ. - Μ.Κ.Ο.	34	73,9
ΑΓΝΩΣΤΟ	3	6,5

Σχετικά με άλλες υπηρεσίες που έχουν επισκεφθεί τα θύματα βίας, το μεγαλύτερο ποσοστό (73,9%) δήλωσε ότι έχει πάει σε κάποια Μη Κυβερνητική Οργάνωση ή σε άλλο ιδιωτικό φορέα. Τα λοιπά ποσοστά της τάξεως του 8,7%, έχουν επισκεφθεί Νοσοκομεία ή Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου. Μόνο το 2,2% έχει δηλώσει το πρόβλημα σε Αστυνομικό Τμήμα και το 6,5% δεν έδωσε στοιχεία.

ΕΙΔΟΣ ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗΣ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	%
ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗ	2	4,3
ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗ	12	26,1
ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗ	11	23,9
ΟΛΟΙ ΟΙ ΤΥΠΟΙ	21	34,8

Αναφορικά με το είδος της κακοποίησης το μεγαλύτερο ποσοστό (34,8%) αναφέρει ότι υπέστη σωματική, σεξουαλική και ψυχολογική κακοποίηση ταυτόχρονα. Το δεύτερο μεγάλο ποσοστό, το 26,1% κάνει λόγο για σεξουαλική κακοποίηση και το 23,9% για ψυχολογική. Μόνο σωματική κακοποίηση υπέστη το 4,3%.

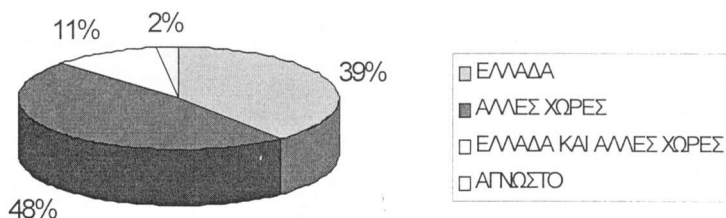
ΕΠΕΙΣΟΔΙΑ ΕΝΔ. ΒΙΑΣ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΠΕΙΣΟΔΙΩΝ ΕΝΔ. ΒΙΑΣ	ΠΛΗΘΟΣ	%
ΜΙΑ ΦΟΡΑ	2	4,3
ΔΥΟ ΦΟΡΕΣ	4	8,7
ΤΡΕΙΣ ΦΟΡΕΣ	7	15,2
ΤΕΣΣΕΡΙΣ ΦΟΡΕΣ ΚΑΙ ΠΑΝΩ	33	71,7

Η συχνότητα των βίαιων επεισοδίων στη διάρκεια της ζωής του θύματος για το 71,1% εντοπίζεται στην κατηγορία άνω των 4 επεισοδίων και για το 15,2% άνω των 3. Στην κατηγορία άνω των 2 επεισοδίων έχουμε ποσοστό της τάξεως του 8,7% και για μία μόνο φορά 4,3%.

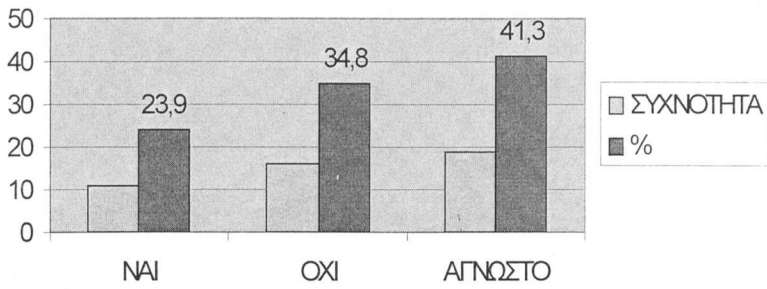
ΠΟΥ ΕΛΑΒΕ ΧΩΡΑ Η ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗ

ΠΟΥ ΕΛΑΒΕ ΧΩΡΑ Η ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	%
ΕΛΛΑΔΑ	18	39,1
ΑΛΛΕΣ ΧΩΡΕΣ	22	47,8
ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΑΛΛΕΣ ΧΩΡΕΣ	5	10,9
ΑΓΝΩΣΤΟ	1	2,2

Στην ερώτηση για το πού έλαβε χώρα η κακοποίηση το 47,8% απάντησε πως τα βίαια επεισόδια σημειώθηκαν σε άλλες χώρες και το 39,1% αναφέρει την Ελλάδα. Το 10,9% υπέστη βία κατά τη διάρκεια της παραμονής του στην Ελλάδα, αλλά και σε άλλες χώρες. Το 2,2% δεν έδωσε καθόλου στοιχεία.

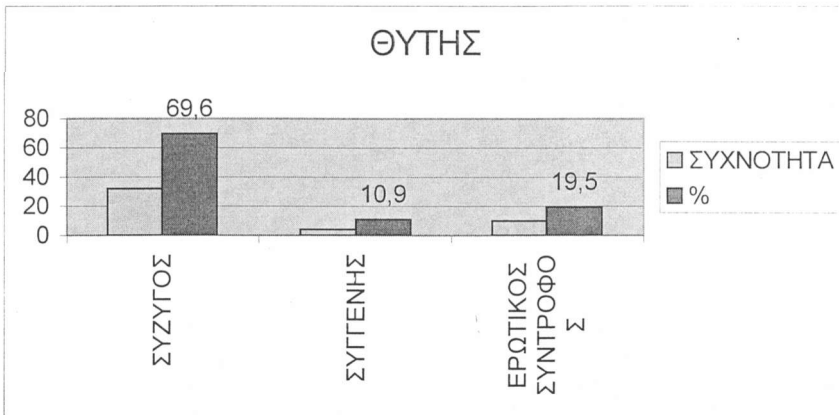
ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗ ΠΑΙΔΙΩΝ

ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗ ΠΑΙΔΙΩΝ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	%
ΝΑΙ	11	23,9
ΟΧΙ	16	34,8
ΑΓΝΩΣΤΟ	19	41,3

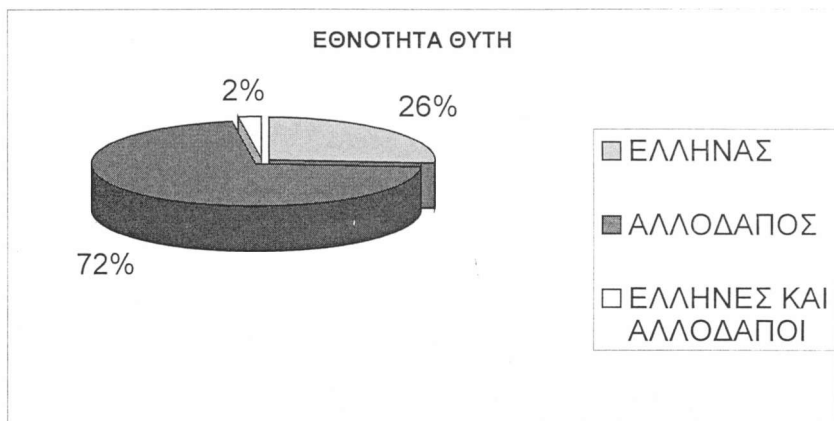
Για το αν τα παιδιά είναι θύματα της ενδοοικογενειακής βίας το 23,9% απάντησε θετικά και το 34,8% αρνητικά. Ένα μεγάλο ποσοστό, 41,3%, δεν έδωσε στοιχεία για την ερώτηση.

ΘΥΤΗΣ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	%
ΣΥΖΥΓΟΣ	32	69,6
ΣΥΓΓΕΝΗΣ	4	10,9
ΕΡΩΤΙΚΟΣ ΣΥΝΤΡΟΦΟΣ	10	19,5

Το 69,6% των γυναικών ενοχοποιεί το σύζυγο για τη βία που έχει υποστεί. Το 10,9% αναφέρεται σε άλλο συγγενικό ή οικείο πρόσωπο και το 19,5% στον ερωτικό σύντροφο.

ΕΘΝΟΤΗΤΑ ΘΥΤΗ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	%
ΕΛΛΗΝΑΣ	12	26,1
ΑΛΛΟΔΑΠΟΣ	33	71,7
ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΑΛΛΟΔΑΠΟΙ	1	2,2

Το μεγαλύτερο ποσοστό (71,7%) εντοπίζει τους δράστες για την άσκηση βίας σε αλλοδαπούς, ενώ το 26,1 προσδιορίζει Έλληνες. Το 2,2% κάνει λόγο για Έλληνες και για αλλοδαπούς.

Στο σημείο αυτό ολοκληρώθηκε η παρουσίαση των ποσοτικών δεδομένων της έρευνας, με τη βοήθεια των διαγραμμάτων. Ακολουθεί η συνοπτική παρουσίαση του συνόλου των συμπερασμάτων και ο σχολιασμός τους, σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, προκειμένου να αναδειχθούν τα ερευνητικά συμπεράσματα.

1.4. Αποτελέσματα πιλοτικής έρευνας

Από τα δημογραφικά στοιχεία προέκυψε ότι η πλειοψηφία των κρουσμάτων ενδοοικογενειακής βίας εντοπίζεται σε γυναίκες μετανάστριες (19,6% Βουλγαρία, 10,9% Αλβανία, 8,7% Πολωνία, 6,5% Μολδαβία, 4,3% Ουκρανία και Πακιστάν). Ο μέσος όρος ηλικίας των γυναικών εντοπίστηκε στα 21 – 50 έτη. Οι περισσότερες δήλωσαν έγγαμες με παιδιά και ως προς το θρήσκευμα χριστιανικές. Το 56,5% των ερωτηθέντων γυναικών δηλώνουν άνεργες, παρά το σχετικά υψηλό μορφωτικό τους επίπεδο. Το 21,7% είναι απόφοιτες ανώτερων ή ανώτατων σχολών και το 50% έχει ολοκληρώσει τα 7 – 12 έτη εκπαίδευσης. Η πλειοψηφία των γυναικών διαμένει νόμιμα στην Ελλάδα, με σχετικά μεγάλη διάρκεια παραμονής (άνω των 5 ετών). Σε ποσοστό 43% οι γυναίκες ζουν με τα παιδιά τους στην Ελλάδα, αλλά οι περισσότερες δήλωσαν ότι ο δράστης δεν κακοποιεί τα παιδιά. Συγκεκριμένα μόνο 11 γυναίκες απάντησαν καταφατικά, αλλά οι περισσότερες δεν γνώριζαν αυτή την πληροφορία.

Η πλειοψηφία των γυναικών διαμένει σε ενοικιαζόμενο διαμέρισμα, ενώ κάποιες δήλωσαν ότι έχουν αποδεσμευτεί από το θύτη και φιλοξενούνται σε ξενώνα κακοποιημένων γυναικών. Οι ερωτώμενες σε μικρό ποσοστό πήραν μόνες τους την πρωτοβουλία να αναζητήσουν βοήθεια για την αντιμετώπιση της βίας. Η πλειοψηφία παραπέμφθηκε στο Πολυϊατρείο από άλλο φορέα, με κύριο αίτημα την αντιμετώπιση νομικών θεμάτων ή προβλημάτων υγείας. Επίσης σχεδόν το 74% έχει επισκεφθεί κάποια Μη Κυβερνητική Οργάνωση για αναζήτηση βοήθειας σε θέματα που αφορούν τα οικονομικά, εργασιακά, νομικά και κοινωνικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν.

Αναφορικά με το είδος της βίας, οι περισσότερες γυναίκες είχαν υποστεί σωματική, σεξουαλική ή/και ψυχολογική κακοποίηση, κατά τη διάρκεια της παραμονής τους στην Ελλάδα ή/και στη χώρα καταγωγής τους. Το 33% αναφέρει επαναλαμβανόμενα επεισόδια βίας, καθώς εντοπίζει τη συχνότητα των κρουσμάτων στην απάντηση 4 φορές και άνω. Ο δράστης για το 69,6% των γυναικών ήταν ο σύζυγος και για το 19,5% ο ερωτικός σύντροφος. Το 71,7% των δραστήων ήταν αλλοδαποί και το 26% Έλληνες. Το 41,3% των θυμάτων αρνήθηκε την κατανάλωση αλκοόλ ή/και τη χρήση ουσιών. Το 23,9% δήλωσε ότι καπνίζει, το 4,3% ότι παίρνει ψυχοφάρμακα και το 2,2% ότι καταναλώνει αλκοόλ.

1.5. Σχολιασμός συμπερασμάτων

Η πιλοτική έρευνα αποτέλεσε μια σύντομη και συγκεκριμένη μεθοδολογική διαδικασία, άμεσα συνυφασμένη με το στόχο της. Η επεξεργασία των δεδομένων ανέδειξε την ύπαρξη κρουσμάτων ενδοοικογενειακής βίας στους πληθυσμούς των προσφύγων και μεταναστών. Ενδέχεται, όπως προκύπτει και από τη βιβλιογραφική μελέτη, τα ποσοστά να είναι πολύ μεγαλύτερα, αφού συχνά αποκρύπτονται από τις γυναίκες. Επιπλέον στις αλλοδαπές ο εντοπισμός τους είναι δυσκολότερος, λόγω του πολιτισμικού παράγοντα και των εμποδίων που δημιουργούνται από νομικά, οικονομικά και κοινωνικά ζητήματα, όπως ο υπερβολικός φόβος, η αδυναμία επικοινωνίας σε κοινή γλώσσα, η μη σταθερή κατοικία, η μη αποδοχή του προβλήματος ή η αδυναμία νοσηματοδότησης της βίας, ως πρόβλημα. Επομένως και στις περιπτώσεις των αλλοδαπών γυναικών κάνουμε λόγο για μεγάλο «σκοτεινό αριθμό»¹⁰.

Η αλλοδαπή γυναίκα δύσκολα σπάει τη σιωπή της και εγκαταλείπει το δράστη, ακόμη και όταν η κακοποίηση εντείνεται. Το εύρημα αυτό έχει πιστοποιηθεί για τις Ελληνίδες θύματα βίας¹¹, αλλά στον εν λόγω πληθυσμό υπάρχουν επιπλέον επιβαρυντικοί παράγοντες προς αυτή την κατεύθυνση. Η ψυχολογική βία και ιδιαίτερα τα οικονομικά προβλήματα και ο εκφοβισμός είναι παράγοντες που τις αποθαρρύνουν. Ένα ακόμα μέσο πίεσης και εκβιασμού μπορεί να είναι τα παιδιά, αφού σύμφωνα με τις απαντήσεις που δόθηκαν οι γυναίκες παρουσιάζονται ανίσχυρες στο να τα προστατέψουν. Στην πλειοψηφία τους είναι και τα ίδια θύματα. Επίσης η αδυναμία αποτελεσματικής υποστήριξης των θυμάτων βίας στη χώρα μας και δη των αλλοδαπών, πιθανόν να ερμηνεύει το γεγονός ότι και γυναίκες με μεγάλη διάρκεια παραμονής στην Ελλάδα δεν καταφέρνουν να αποδεσμευτούν από το βίαιο σύντροφο. Σύμφωνα με τον Sitaropoulou¹² το ελληνικό κοινωνικό – προνοιακό σύστημα παρουσιάζει μεγάλα κενά στην κάλυψη των αναγκών για το σύνολο των αλλοδαπών που διαμένουν στη χώρα μας.

Τα ποσοστά ενδοοικογενειακής βίας στο γενικό πληθυσμό των γυναικών προσφύγων και των μεταναστριών πιθανολογείται ότι είναι πολύ μεγαλύτερα από τα δηλωθέντα στην έρευνα. Ωστόσο οι πολιτισμικές και θρησκευτικές ιδιαιτερότητες στον τρόπο ανατροφής τους, καθώς και επιπλέον κοινωνικό – οικονομικά εμπόδια που συναντούν στη χώρα υποδοχής, τις οδηγούν στο να αποδέχονται ένα βίαιο πρότυπο ανδρικής συμπεριφοράς, να υποτάσσονται στην άσκηση βίας και να

¹⁰ Αρτινοπούλου, «Αμομιξία. Θεωρητικές Προσεγγίσεις...», σελ. 181.

¹¹ Chatzifotiou S., *Keeping Domestic Violence in Silence: The Case of Greece*, presentation at the Cyprus International Conference, Nicosia, 2002.

¹² Sitaropoulos N., «Refugee welfare in Greece: Toward a remodeling of the responsibility-shifting paradigm?», *Critical Social Policy. A Journal of Theory and Practice in Social Welfare*, Vol. 22, 2002, pp. 436 – 455, σελ. 449 – 451.

τη θεωρούν, ως δίκαιο μέσο σωφρονισμού¹³. Στη βάση αυτή είναι σημαντικό να διερευνηθεί ο βαθμός επιρροής του πολιτισμικού παράγοντα, που ορίζει τη θέση των γυναικών στην εκάστοτε κοινωνία. Οι Goodman και Fallon¹⁴ κάνουν λόγο για την «κοινωνική κακοποίηση» θέλοντας να αιτιολογήσουν τα κρούσματα βίας κατά των γυναικών ανά τον κόσμο, λόγω της άνισης μεταχείρισης που υφίστανται.

Οι επιπτώσεις για τις γυναίκες θύματα εντοπίζονται στη σωματική υγεία, στη σεξουαλική τους ζωή και στην ψυχολογική τους ισορροπία. Λόγω αυτών είναι πιθανόν να παρεμποδίζεται η ένταξή τους στην Ελληνική κοινωνία. Παράγοντες που ενδέχεται να επηρεάζονται αρνητικά τη διαδικασία αποτελούν η αδυναμία πρόσβασης στην αγορά εργασίας ή η βελτίωση της ήδη υπάρχουσας εργασίας, η διασύνδεση με τις πηγές πληροφόρησης, η πρόσβαση σε υπηρεσίες και φορείς, η δυσκολία στη συμμετοχή σε εκπαιδευτικές/ επιμορφωτικές δραστηριότητες, η εκμάθηση της γλώσσας και η αδυναμία επικοινωνίας, η συμμετοχή σε συλλόγους, ομάδες ή ψυχαγωγικές δραστηριότητες κ.α.

Ένα από τα βασικότερα συμπεράσματα της πιλοτικής έρευνας είναι το γεγονός ότι οι παραπάνω διαστάσεις χρήζουν περαιτέρω διερεύνησης, προκειμένου να μελετηθεί και να περιγραφεί ποιοτικά η επίδραση των επιπτώσεων της ενδοοικογενειακής βίας στη διαδικασία της κοινωνικής ένταξης των γυναικών. Το ποσοτικό πρότυπο και η μεθοδολογία της πιλοτικής έρευνας μας βοήθησαν σε μια πρώτη προσέγγιση του φαινομένου, αλλά όχι προς την κατεύθυνση της εξαντλητικής περιγραφής των χαρακτηριστικών του και των παραγόντων που επιδρούν σε αυτό.

Συνοψίζοντας θα λέγαμε ότι η περαιτέρω διερεύνηση του θέματος επιβάλλεται να γίνει μέσω της ποιοτικής προσέγγισης, προκειμένου να καταγράψουμε και να διερευνήσουμε όλα εκείνα τα στοιχεία που θα μας βοηθήσουν σε μια εις βάθος μελέτη της ερευνούμενης διάστασης. Η Αρτινοπούλου¹⁵ επισημαίνει την ανάγκη αυτή και μάλιστα προτείνει τη συσχέτιση των μεταβλητών «κοινωνικό φύλο», «προέλευση» και «κοινωνικό στρώμα», ώστε να προσεγγιστεί το θέμα σε βάθος με ποιοτικά, παρά με ποσοτικά δεδομένα.

¹³ Levinson, ό.π., σελ. 80.

¹⁴ Goodman M., Fallon B., *Pattern Changing for Abused Women. An educational program*. London New Delhi, Sage, 1999, σελ. 27.

¹⁵ Αρτινοπούλου, Β. *Ενδοοικογενειακή Κακοποίηση Γυναικών*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2006, σελ. 88.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Η κύρια έρευνα

2.1. Αντικείμενο και στόχοι

Οι Bird, Hammersley, Gomm, Woods¹ αναφέρουν ότι «ο στόχος της έρευνας αφορά τη μελέτη μιας γενικής κατηγορίας ή ενός γενικού είδους φαινομένων για το οποίο θα εξάγουμε συμπεράσματα, αλλά και συγκεκριμένες διαστάσεις των υπό μελέτη φαινομένων που μας ενδιαφέρουν». Αντίθετα τα ερευνητικά ερωτήματα διατυπώνονται με συγκεκριμένο και σαφή τρόπο, ώστε να ανταποκρίνονται στο περιεχόμενο του παραπάνω ορισμού. Στη βάση αυτή και δεδομένων των πορισμάτων της πιλοτικής έρευνας που προηγήθηκε της κύριας διαδικασίας² και του θεωρητικού πλαισίου της θεωρίας της βάσης (grounded theory)³, σχεδιάστηκε η κύρια ερευνητική διαδικασία και διατυπώθηκαν ο γενικός σκοπός και τα ερωτήματα της παρούσας μελέτης.

Σκοπό της παρούσας διδακτορικής διατριβής αποτελεί η μελέτη του φαινομένου της ενδοοικογενειακής βίας στους πληθυσμούς των αλλοδαπών γυναικών που διαβιούν στο λεκανοπέδιο της Αττικής. Συγκεκριμένα θα διερευνηθούν οι επιπτώσεις της βίας σε δείγμα προσφύγων και μεταναστριών και θα μελετηθεί η επίδρασή τους στη σωματική, σεξουαλική και ψυχική υγεία των γυναικών. Ιδιαίτερη έμφαση θα δοθεί στη συσχέτιση των επιπτώσεων με τη διαδικασία της κοινωνικής ένταξης των γυναικών, προκειμένου να διαπιστωθεί το αν και σε ποιο βαθμό επηρεάζεται ή παρεμποδίζεται.

2.2. Ερευνητικά ερωτήματα

Τα ερευνητικά ερωτήματα, που μπορεί να είναι ταυτόχρονα και υποθέσεις εργασίας, διατυπώνονται ως εξής:

1. Η κοινωνική ένταξη των γυναικών προσφύγων και μεταναστριών επηρεάζεται δυσμενώς από το πρόβλημα της ενδοοικογενειακής βίας, αυτό καθ' αυτό, καθώς και τις επιπτώσεις του. Συγκεκριμένα α) οι επιπτώσεις στη σωματική και σεξουαλική υγεία των γυναικών θυμάτων επηρεάζουν άμεσα και έμμεσα την κοινωνική τους ένταξη στο επίπεδο της εργασίας, της γλώσσας, της εκπαίδευσης και των κοινωνικών συναναστροφών, ενώ β) οι επιπτώσεις στην ψυχική υγεία επηρεάζουν την κοινωνική ένταξη των αλλοδαπών γυναικών

¹ Bird M., Hammersley M., Gomm R., Woods P., *Εκπαιδευτική Έρευνα στην Πράξη – Εγχειρίδιο Μελέτης*, Πάτρα, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, 1999, σελ. 62.

² Βλ. αναλυτικά στην παρουσίαση και το σχολιασμό των ερευνητικών πορισμάτων της πιλοτικής έρευνας.

³ Strauss A., Corbin J., *Basics of Qualitative Research. Grounded Theory Procedures and Techniques*, California, Sage Publications, 1990.

μακροχρόνια, με άμεσο τρόπο, στη λήψη αποφάσεων, την επίλυση συγκρούσεων, τη διαχείριση κρίσιμων γεγονότων και στις κοινωνικές-επικοινωνιακές δεξιότητες.

2. Η χώρα προέλευσης, τα πολιτισμικά πρότυπα για το κοινωνικό φύλο και η μίμησή τους μέσω της κοινωνικής μάθησης επιδρούν στα ποιοτικά χαρακτηριστικά της βίαιης σχέσης και στους τρόπους αντιμετώπισης του προβλήματος στη χώρα υποδοχής.
3. Η μεταναστευτική διαδικασία και οι δυσχερείς κοινωνικό – οικονομικές συνθήκες στη χώρα υποδοχής επιδρούν αρνητικά, στο βαθμό που προκαλούν βίαιη συμπεριφορά από το σύζυγο/ σύντροφο προς τη γυναίκα ή/και εντείνουν, ως προς τη συχνότητα και τη βαρύτητα, τα επεισόδια βίας. Συγκεκριμένα α) αυξάνουν την ένταση και τη συχνότητα των κρουσμάτων ενδοοικογενειακής βίας, ενώ β) οι ιδιαιτερότητες και η μη αντιμετώπιση του προβλήματος της ενδοοικογενειακής βίας επηρεάζουν αρνητικά τη διαδικασία της κοινωνικής ένταξης των γυναικών προσφύγων και μεταναστριών και τη χώρα υποδοχής, προκαλώντας οικονομικό, κοινωνικό κόστος, γενίκευση και μεταφορά της βίας στις επόμενες γενιές.
4. Η κοινωνική ένταξη και οι επιπτώσεις της ενδοοικογενειακής βίας στις γυναίκες πρόσφυγες και μετανάστριες δεν είναι απόλυτα διακεκριμένες, ξεχωριστές και απομονωμένες διαδικασίες. Αντίθετα διαμορφώνονται και εκδηλώνονται σε πεδίο δυναμικής αλληλεπίδρασης και ανατροφοδότησης, χωρίς να μπορούμε με απόλυτη βεβαιότητα να ανάγουμε τις επιπτώσεις που διαπιστώνουμε σε αμιγώς πρωτογενείς επιπτώσεις της ενδοοικογενειακής βίας ή της ένταξης στη χώρα υποδοχής.

2.3. Εννοιολογική αποσαφήνιση βασικών ορισμών

Μετά τη διατύπωση του γενικού σκοπού και των ειδικών ερωτημάτων, ακολουθεί η εννοιολογική αποσαφήνιση των βασικών ορισμών τους. Η διαδικασία αυτή στηρίζεται στη βιβλιογραφική μελέτη της ερευνούμενης διάστασης. Συμβάλλει δε στην ανάλυση του περιεχομένου των υπό μελέτη διαστάσεων, με στόχο το ερευνητικό εργαλείο να ανταποκρίνεται πλήρως στο σκοπό και στα ειδικά ερωτήματα. Στη συνέχεια παρατίθενται οι ορισμοί, βάσει των οποίων θα επεξεργαστούμε ερευνητικά τις έννοιες κλειδιά του θέματος, δηλαδή τους όρους «πρόσφυγας», «μετανάστης», «ενδοοικογενειακή βία» και «κοινωνική ένταξη».

Οι όροι «πρόσφυγας» και «μετανάστης» θα προσεγγιστούν σύμφωνα με τους ισχύοντες νομικούς ορισμούς. Σύμφωνα με το άρθρο 1Α της Συνθήκης της Γενεύης και όπως αυτό τροποποιήθηκε το 1967, με τον όρο «πρόσφυγας» νοείται κάθε πρόσωπο, το οποίο «λόγω δικαιολογημένου φόβου δίωξης λόγω φυλής, θρησκείας, εθνικής προέλευσης ή πολιτικών πεποιθήσεων βρίσκεται έξω από τη χώρα υπηκοότητάς του και δεν μπορεί, ή εξ' αιτίας του φόβου

αυτού, δεν θέλει να προσφύγει στην προστασία της χώρας αυτής»⁴. Στην προσφυγική ιδιότητα συμπεριλαμβάνεται και αυτή του αιτούντα άσυλο⁵ και οι υπό ανθρωπιστικό καθεστώς διαμένοντες.

Για τον ορισμό του «μετανάστη»⁶ υιοθετείται επίσης η νομική διάταξη σύμφωνα με την οποία χαρακτηρίζεται το άτομο που εγκαταλείπει την πατρίδα του, τις περισσότερες φορές εκούσια, για κοινωνικό – οικονομικούς λόγους. Ο εξαναγκασμός στη φυγή όμως είναι υπαρκτός με έμμεσο τρόπο και επιβάλλεται όχι μόνο από πρόσωπα, αλλά και από καταστάσεις. Επομένως η αναζήτηση μιας καλύτερης ζωής σε μια άλλη χώρα αποτελεί το μοναδικό μέσο για την επιβίωση, καθώς δεν εκπληρώνονται οι πρωτογενείς και οι δευτερογενείς ανάγκες του ατόμου⁷.

Αναφορικά με τον όρο «ενδοοικογενειακή βία» υιοθετείται ο ορισμός της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Εγκληματικότητα⁸. Σύμφωνα με αυτόν η οικογένεια ερμηνεύθηκε ως «ένα παντρεμένο ή ανύπαντρο ζευγάρι, τους απόγονους τους, τους πρόγονους τους, τους απογόνους ή τους συγγενείς κάθε πλευράς και τα παιδιά που αποκτούνται κατά την διάρκεια της συμβίωσης του ζευγαριού ή σε οποιαδήποτε σχέση τους ακολουθεί μετά το χωρισμό», ενώ η ενδοοικογενειακή βία ως «κάθε πράξη ή παράληψη μέσα στα πλαίσια της οικογένειας από ένα μέλος, το οποίο υποτιμά τη ζωή, τη σωματική ή την ψυχολογική ακεραιότητα ή την ελευθερία άλλου μέλους της ίδιας οικογένειας, ή βλάπτει την ανάπτυξη της προσωπικότητά του/της».

Η «κοινωνική ένταξη» θα εξεταστεί σύμφωνα τον Οδηγό Καλών Πρακτικών⁹ που δημιουργήθηκε από το Consiglio Italiano per Refuti, στα πλαίσια του Προγράμματος Daphne – Malika. Βάσει αυτού η κοινωνική ενσωμάτωση και ενδυνάμωση των αλλοδαπών γυναικών που έχουν υποστεί βία εντοπίζεται στην παροχή κοινωνικών (π.χ. οικογενειακό επίδομα), νομικών και ιατρικών υπηρεσιών, στα μαθήματα γλώσσας, τα μαθήματα επάνω στον πολιτισμό της χώρας υποδοχής και γενικά στα προγράμματα εκπαίδευσης (γενική παιδεία ή ειδικά θέματα όπως ανάπτυξη επικοινωνιακών δεξιοτήτων) και κατάρτισης, στην εύρεση εργασίας, στην οικογενειακή επανένωση, στις δημιουργικές δραστηριότητες (πολιτιστικές ανταλλαγές, εργαστήρια), στη

⁴ Σπαθανά Ε., *Νομική συνδρομή σε Πρόσφυγες και Αιτούντες Άσυλο στην Ελλάδα*, Αθήνα, Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες, 2003, σελ. 1.

⁵ Σύμφωνα με το Π.Δ. 61/1999 αίτηση ασύλου έχει δικαίωμα να κάνει ο αλλοδαπός «... ο οποίος δηλώνει προφορικά ή εγγράφως ενόπιον οποιασδήποτε ελληνικής αρχής στα σημεία εισόδου στην Ελληνική Επικράτεια ή εντός αυτής ότι ζητεί άσυλο στη χώρα μας ή με οποιοδήποτε τρόπο ζητεί να μην απελαθεί σε κάποια χώρα εκ φόβου δίωξης λόγω φυλής, θρησκείας, εθνότητας, κοινωνικής τάξης ή πολιτικών πεποιθήσεων...», θεωρείται αιτών άσυλο, σύμφωνα με τη Συνθήκη της Γενεύης του 1951, όπως τροποποιήθηκε με το Πρωτόκολλο του 1967.

⁶ Σπαθανά, ό.π., σελ.151.

⁷ Ζωγράφου Α., *Διαπολιτισμική Αγωγή στην Ευρώπη και στην Ελλάδα*, Αθήνα, Τυποθήτω – Δάρδανος, 2003, σελ. 17.

⁸ Θεοδώρου Β., *Ενδοοικογενειακή βία: η κακοποιημένη γυναίκα και οι επαγγελματίες υγείας πρόνοιας*, Βιβλιοθήκη Ινστιτούτου Έρευνας Θεραπείας Συμπεριφοράς, 2002.

⁹ Consiglio Italiano per Refuti, *Οδηγός Καλών Πρακτικών - βία λόγω φύλου σε γυναίκες πρόσφυγες, Πρόγραμμα Daphne – Malika*, Italia – Athina, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Νοέμβριος 2002, σελ. 32 – 35.

συμμετοχή σε άτυπες ομάδες αυτοβοήθειας και στις επαφές των γυναικών με ομάδες και γυναικείους συλλόγους.

Συμπληρωματικά στους παραπάνω ορισμούς επισημαίνεται ότι η εξέταση των επιπτώσεων της ενδοοικογενειακής βίας στις γυναίκες θα γίνει σε συνάρτηση με τη σωματική, την αναπαραγωγική-σεξουαλική και την ψυχική τους υγεία, καθώς και με την κοινωνική τους ένταξη¹⁰. Επίσης ως προς τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά και γενικά την επίδραση του κοινωνικό – πολιτισμικού παράγοντα θα απομονωθεί και θα μελετηθεί η επιρροή των ποσοτικών μεταβλητών του φύλου, της ηλικίας, της εθνότητας και της θρησκείας, της θέσης της γυναίκας και του επικρατούντος μοντέλου οικογένειας στη χώρα καταγωγής της¹¹.

Στη συνέχεια ακολουθεί σύντομη παρουσίαση του Ελληνικού Συμβουλίου για τους Πρόσφυγες (ΕΣΠ), του φορέα μέσω του οποίου αντήσαμε το δείγμα της έρευνας και πραγματοποιήσαμε τις ατομικές συνεντεύξεις. Το ΕΣΠ ιδρύθηκε το 1989. Είναι μια Μη Κυβερνητική Οργάνωση με τη μορφή Σωματίου, αναγνωρισμένου ως ειδικώς φιλανθρωπικού, με συμβουλευτική ιδιότητα με τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ). Στόχος του είναι η συμβολή στην επίλυση των προβλημάτων αποκλειστικά των προσφύγων και των αιτούντων άσυλο που ζουν στη χώρα μας. Στα πλαίσια αυτά υλοποιεί τις δράσεις του μέσω της κοινωνικής και νομικής υπηρεσίας, του Διαπολιτισμικού Κέντρου Πυξίδα και του Κέντρου υποδοχής και φιλοξενίας ψυχικά πασχόντων «ΙΟΛΑΟΣ»¹².

2.4. Χρησιμότητα και συμβολή της έρευνας

Η επιλογή του ερευνούμενου θέματος στηρίχθηκε στη μελέτη της υπάρχουσας βιβλιογραφίας και στο προσωπικό ενδιαφέρον της ερευνήτριας για τη μελέτη της ενδοοικογενειακής βίας στον εν λόγω πληθυσμό. Η βιβλιογραφική διερεύνηση, η μελέτη των πηγών από το διαδίκτυο και η ανασκόπηση των σχετικών άρθρων και ερευνών κατέδειξαν ότι η συγκεκριμένη διάσταση δεν έχει μελετηθεί. Στη χώρα μας οι έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί για το γενικό πληθυσμό των αλλοδαπών ή συγκεκριμένες εθνότητες είναι περιορισμένες και

¹⁰ Οι επιπτώσεις στη σωματική, την ψυχική και τη σεξουαλική υγεία, όπως και στην κοινωνική ένταξη προσδιορίζονται επακριβώς στο Κεφάλαιο 3, σύμφωνα με τη βιβλιογραφική μελέτη.

¹¹ Natarajan M., «Domestic Violence Among Immigrants from India: What We Need to Know – And What We Should Do», 2002, onlpub/national/in-domviolence.gr at. www.victimology.nl., σελ. 314.

¹² Τα τελευταία χρόνια προσανατολίζεται και στην παροχή υπηρεσιών προς τους μετανάστες, θέλοντας να ανταποκριθεί στις συνεχώς αυξανόμενες ανάγκες των αλλοδαπών. Οι δραστηριότητες του ΕΣΠ συνοψίζονται στα εξής πεδία: ψυχολογική και κοινωνική βοήθεια, οικονομική ενίσχυση, ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, τοποθέτηση παιδιών σε βρεφονηπιακούς σταθμούς και κατασκήνωσης, εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας, επαγγελματική κατάρτιση και επιμόρφωση, προώθηση στην αγορά εργασίας, διευκόλυνση της ένταξης και συμμετοχής στο κοινωνικό περιβάλλον, νομική βοήθεια, αποστολές σε σημεία άφιξης αλλοδαπών, ενημέρωση του κοινού και των ΜΜΕ.

εστιάζονται σε καταγραφές των δημογραφικών χαρακτηριστικών¹³ ή σε γενικότερα θέματα προσαρμογής και ένταξης¹⁴. Για τις γυναίκες δεν ανεβρέθησαν εντοπισμένες ερευνητικές μελέτες. Συνήθως συνεξετάζονται ως δείγμα με τα παιδιά ή το γενικό πληθυσμό.

Στις περισσότερες χώρες η βία κατά των γυναικών που ανήκουν σε μειονότητες έχει μελετηθεί διεξοδικά. Στην Ελλάδα οι περιορισμένες έρευνες εστιάζονται στις Ελληνίδες και εξετάζουν τις αλλοδαπές στο γενικό δείγμα των κακοποιημένων γυναικών¹⁵. Βάσει των παραπάνω αναδεικνύεται η πρωτοτυπία του θέματος και η συμβολή του στον εμπλουτισμό της προϋπάρχουσας επιστημονικής γνώσης. Ως εκ τούτου η παρούσα μελέτη παρουσιάζει αυξημένο βαθμό σχετικότητας, η οποία αφορά τη συμβολή στη νέα γνώση, αλλά και το ενδιαφέρον του κοινού στο οποίο απευθύνεται¹⁶.

Το κοινό αυτό απαρτίζεται από την επιστημονική κοινότητα και κυρίως τους επαγγελματίες υγείας πρόνοιας που εργάζονται με αλλοδαπούς ή συγκεκριμένα με γυναίκες θύματα βίας. Σύμφωνα με τον Θεοδώρου¹⁷ οι επαγγελματίες υγείας – πρόνοιας καλούνται να αντεπεξέλθουν σε

¹³ Τζωρτζοπούλου Μ., «Τα βασικά χαρακτηριστικά του αλλοδαπού πληθυσμού», στο: Ζιώμας Δ., Καπλή Χ., Παπαλιού Ο., Παπατέτρον Γ., Φαγαδάκη Ε. (επιμ.), *Το κοινωνικό πορτραίτο της Ελλάδας 2003 – 2004*, Αθήνα, ΕΚΚΕ – Ινστιτούτο Κοινωνικής Πολιτικής, 2005, 76 – 85, Σκλάβου Κ., Πρόσφυγες και Μετανάστες στην Ελλάδα. Η εμπειρία της κοινωνικής υπηρεσίας των Γιατρών του Κόσμου, *Κοινωνική Εργασία*, τευχ. 62, 2001, σσ.117 – 122, Ουάντσε Σ., *Μια αποτίμηση της Ιρακινής Κοινότητας στην Ελλάδα*, Αθήνα, UNHCR, 2004, Baldwin-Edwards M., Κυριάκου Ι., *Στατιστικά δεδομένα για τους μετανάστες στην Ελλάδα. Αναλυτική μελέτη για τα διαθέσιμα στοιχεία και προτάσεις για τη συμμόρφωση σύμφωνα με τα της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, μελέτη για το ΙΜΕΠΟ από το Μεσογειακό Παρατηρητήριο Μετανάστευσης, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 2004, Εθνική Στατιστική Υπηρεσία, *Έκθεση απογραφής 2001*, 2001, www.statistics.gr.

¹⁴ «Ισότητα και Πολυμορφία στο Περιβάλλον Εργασίας: Θεσμικό Πλαίσιο – Τρέχουσες Εξελίξεις», έρευνα της αναπτυξιακής σύμπραξης «Αθηνά», στα πλαίσια του «Μέτρου 4.2., Κοινωνική Πρωτοβουλία Equal», Αθήνα, 2002, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ, *Έρευνα για τις μορφές κοινωνικής ένταξης των οικονομικών μεταναστών στην Περιφέρεια Αττικής, 2003-2004*, Αθήνα, ΙΝΕ ΓΣΕΕ, 2004, Ψημμένος Ι., «Νέα εργασία και ανεπίσημοι μετανάστες στη μητροπολιτική Ελλάδα», στο: Μαρβάκης Α. Παρσανόγλου Δ. Παύλου Μ. (επιμ.), *Μετανάστες στην Ελλάδα*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2003, 95 – 123, Τσουκαλά Α., *Μετανάστευση και εγκληματικότητα στην Ευρώπη*, Αθήνα – Κομοτηνή, Σάκκουλας, 2001, Σκλάβου Κ., *Μελέτη εκπαιδευτικών αναγκών και στάσεων για την εκπαίδευση των ενήλικων προσφύγων και μεταναστών: η περίπτωση του λεκανοπεδίου Αττικής*, Πάτρα, Βιβλιοθήκη Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου, 2005, Μαλαπέτσα Μ., Σταλίκας Α., «Πολυπολιτισμικότητα και σχολείο: Διαπιστώσεις και προοπτικές», στο: Ζαφειροπούλου Μ., Κλεφτάρας Γ. (επιμ.), *Εφαρμοσμένη Κλινική Ψυχολογία του Παιδιού*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2004, 205 – 224, Madianu M.G., Madianu D.C., Stefanis C.N., A cross cultural study on immigration and mental health implications for Prevention, *Neurologie et Psychiatria*, vol. 4, 1981, pp. 71 – 79, Ερευνητικό πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Αστικού Περιβάλλοντος & Ανθρώπινου Δυναμικού (Ι.Α.Π.Α.Δ.), *Έρευνα - Μελέτη για το σχεδιασμό του επιχειρησιακού προγράμματος του Υπουργείου Εσωτερικών Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης «Για τους Μετανάστες στην Ελλάδα»*, Αθήνα, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 2002.

¹⁵ Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας, *Στάζοντας τη σιωπή. Βία στην Οικογένεια – Ένα έγκλημα πίσω από κλειστά παράθυρα*, πρακτικά διήμερου συνεδρίου, Αθήνα, ΚΕΘΙ, 2000, Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας, *Το δικαίωμα στην Ισότητα. Θεωρητικές προσεγγίσεις και θεσμικές κατοχυρώσεις*, πρακτικά ημερίδας, Αθήνα, ΚΕΘΙ, 2002, Γενική Γραμματεία Ισότητας, *Δημιουργική και Στατιστική – Αξιοποίηση Στοιχείων που αφορούν στην κακοποίηση γυναικών που απεινήθησαν στα Συμβουλευτικά Κέντρα Αθήνας – Πειραιά*, Αθήνα, Γενική Γραμματεία Ισότητας, 2004, Αρτινοπούλου, ό.π., Αρτινοπούλου Β., Φαρσεδάκης Ι., *Ενδο-οικογενειακή βία κατά των γυναικών: πρώτη πανελλαδική επιδημιολογική έρευνα*, Αθήνα, ΚΕΘΙ, 2003, Χατζηφωτίου Σ., «Ενδοοικογενειακή Βία Κατά των Γυναικών και Παιδιών», Θεσσαλονίκη, Τζιόλας, 2005, Παπαμπαχάλης Σ. *Κοινωνικές αναταρασάσεις της κακοποίησης των γυναικών από τους συζύγους/ συντρόφους τους*, Αθήνα – Κομοτηνή, Σάκκουλας, 2005.

¹⁶ Bird και συν., ό.π., σελ. 61.

¹⁷ Θεοδώρου Β., *Η Βία κατά των Γυναικών στην Οικογένεια*, ανακοίνωση στο 8ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ψυχολογικής Έρευνας της Ελληνικής Ψυχολογικής Εταιρίας (ΕΛ.Ψ.Ε.), Αλεξανδρούπολη, 2001.

μια νέα πραγματικότητα. Η εργασία με τις κακοποιημένες γυναίκες είναι ένα πολύ δύσκολο κομμάτι για αυτούς γιατί απαιτεί ειδική εκπαίδευση, ευαισθητοποίηση, διαθεσιμότητα και τέλος αποστασιοποίηση από τους κοινωνικούς ρόλους. Συνεπώς τα πορίσματα της παρούσας έρευνας θα είναι χρήσιμα, τόσο στην περαιτέρω ανάπτυξη θεωρητικών και ερευνητικών προσεγγίσεων για την ενδοοικογενειακή βία, το μεταναστευτικό ζήτημα και την ένταξη των αλλοδαπών, όσο και για τη διατύπωση προτάσεων και παρεμβάσεων στους τομείς εφαρμογής και υλοποίησης των σχετικών πολιτικών.

2.5. Μεθοδολογία έρευνας

Η ερευνητική διαδικασία της παρούσας διατριβής ολοκληρώθηκε σε δύο φάσεις. Αρχικά διενεργήθηκε πιλοτική έρευνα με στόχο την επιβεβαίωση της ύπαρξης κρουσμάτων ενδοοικογενειακής βίας στους πληθυσμούς των αλλοδαπών και τη διερεύνηση των γενικών χαρακτηριστικών του φαινομένου. Μέσω της πιλοτικής έρευνας αποκτήθηκε εμπειρία με τον υπό μελέτη πληθυσμό που αποδείχθηκε πολύτιμη στη φάση του σχεδιασμού της κυρίως ερευνητικής διαδικασίας και στη διαμόρφωση του ερευνητικού εργαλείου. Σύμφωνα με τους Leung και Van De Vijver¹⁸ στις διαπολιτισμικές μελέτες, που μελετούν δείγματα από τουλάχιστον δυο διαφορετικές εθνότητες, απαιτείται προηγούμενη εμπειρία από τους ερευνητές στον πληθυσμό στόχο. Επίσης η ποσοτική μέθοδος και το εργαλείο που χρησιμοποιήσαμε στην πιλοτική έρευνα μας οδήγησαν στην επιλογή του κατάλληλου προτύπου έρευνας για τη συνέχεια, αφού διαπιστώθηκε ότι η ποιοτική προσέγγιση είναι καταλλήλότερη, βάσει του σκοπού και των ερευνητικών υποθέσεων που έχουν διατυπωθεί.

Για το σχεδιασμό της κυρίως ερευνητικής διαδικασίας μελετήθηκαν εκτενώς α) το θεωρητικό πλαίσιο της διατριβής, ώστε να διατυπωθούν με ακρίβεια ο γενικός σκοπός και τα ειδικά ερευνητικά ερωτήματα και β) τα πορίσματα της πιλοτικής έρευνας. Την ολοκλήρωση της θεωρητικής ανασκόπησης ακολούθησε η διαδικασία του σχεδιασμού και της κατασκευής του ερευνητικού εργαλείου¹⁹, το οποίο περιλάμβανε τέσσερα τμήματα. Σε κάθε ένα προκαθορίστηκαν άξονες που συνδέονταν με το γενικό σκοπό και τα ερευνητικά ερωτήματα της μελέτης.

Στη συνέχεια, σύμφωνα με τις αρχές που διέπουν τη δεοντολογία της έρευνας²⁰, εξασφαλίστηκε η άδεια του φορέα για την αναζήτηση του δείγματος και η συγκατάθεση των εν δυνάμει συμμετεχόντων γυναικών. Οι γυναίκες ενημερώθηκαν λεπτομερώς για τους σκοπούς, τους

¹⁸ Leung K., Van De Vijver F., «Cross Cultural Research Methodology», in: Leon F., Austin J. (ed.) *The Psychology Research Handbook. A guide for graduate students and research assistants*, Sage, USA, 1996, pp. 351 – 358, σελ. 352.

¹⁹ Cohen L., Manion L., *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*, Αθήνα, Μεταίχμιο, 1994, σελ. 391.

²⁰ Δημητρόπουλος Ε., *Εισαγωγή στη Μεθοδολογία της Επιστημονικής Έρευνας. Ένα Σύστημα Δυναμικό Μοντέλο*, Αθήνα, Έλλην, 2001, σελ. 70.

στόχους και τη χρησιμότητα της συγκεκριμένης ερευνητικής προσπάθειας. Επίσης διαβεβαιώθηκαν για την τήρηση του απορρήτου και τη μη κοινοποίηση των προσωπικών τους στοιχείων. Για τις συνεντεύξεις εξασφαλίστηκε κατάλληλος χώρος και ο απαραίτητος χρόνος, αφού συχνά έπρεπε να γίνουν διευκρινιστικές ερωτήσεις, προκειμένου οι γυναίκες να κατανοήσουν πραγματικά το νόημα των ερωτήσεων και να μην απαντούν μονολεκτικά²¹.

Πριν από κάθε συνέντευξη αφιερώθηκε ο απαραίτητος χρόνος για την εξοικείωση των ερωτώμενων, κατά τον οποίο επιλύονταν και περαιτέρω απορίες για το σκοπό της έρευνας και τη χρήση των δεδομένων²². Οι συνομιλίες δεν μαγνητοφωνήθηκαν. Οι συμμετέχουσες στην πλειοψηφία τους εξέφρασαν την αντίθεσή τους στο να ηχογραφηθούν οι συνεντεύξεις. Η ερευνήτρια κρατούσε λεπτομερείς σημειώσεις και αμέσως μετά ακολουθούσε η μετατροπή του προφορικού λόγου σε γραπτό κείμενο.

Μετά την ολοκλήρωση της συλλογής των δεδομένων ακολούθησε η συνολική παρουσίαση των κειμένων των συνεντεύξεων με τη μορφή θεατρικού διαλόγου, ενώ για την ταξινόμηση των στοιχείων δημιουργήθηκαν κατηγορίες, βάσει των αξόνων του ερευνητικού εργαλείου²³. Σε κάθε άξονα εντάχθηκαν απαντήσεις με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά για την περαιτέρω επεξεργασία των συλλεγόμενων πληροφοριών και τη διεξαγωγή ερευνητικών πορισμάτων. Τέλος τα πορίσματα συζητήθηκαν σε σχέση με το γενικό σκοπό και τις ερευνητικές υποθέσεις και σε συνάρτηση με τη θεωρητική προσέγγιση του θέματος αιτιολογήθηκε η επιβεβαίωση ή η διάψευσή τους.

2.5.1. Το ποιοτικό πρότυπο έρευνας

Σύμφωνα με τους Krishnan, Hilbert και McNeil²⁴ το ποιοτικό πρότυπο έρευνας σε συνδυασμό με την ποσοτικοποίηση ενός μέρους των δεδομένων είναι μια από τις πλέον ενδεδειγμένες μεθόδους για τη διεξαγωγή ερευνών σε γυναίκες θύματα βίας. Σε παλαιότερες μελέτες υπήρχε μια σαφή προτίμηση στην ποιοτική προσέγγιση, η οποία θεωρούνταν ως καταλληλότερη για να προσεγγιστούν ευαίσθητα θέματα όπως αυτό της βίας. Ιδιαίτερα στη φεμινιστική έρευνα οι ακραίοι υπέρμαχοι της μεθόδου υποστήριζαν ότι οι έρευνες σε γυναίκες είναι αποκλειστικά ποιοτικές και διεξάγονται μόνο από άτομα του ίδιου φύλου, ώστε να διασφαλίζεται η δέσμευση ότι θα ακούγονται οι γυναικείες

²¹ Nias J., «Οι δάσκαλοι μιλούν: ένας ενδοσκοπικός απολογισμός μιας μακροχρόνιας έρευνας», στο: Hammersley M. (επιμ.), *Εκπαιδευτική Έρευνα: Τρέχοντα Θέματα*, τόμος Α', Πάτρα, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, 1999, 183 – 198, σελ. 186.

²² Faulkner D., Swann J., Baker S., Bird M., Carty J., *Εξέλιξη του Παιδιού στο Κοινωνικό Περιβάλλον – Εγχειρίδιο Μεθοδολογίας*, Πάτρα, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, 1999, σελ. 84.

²³ Berkel La V., Furlong A., Hickman A., Blue E., «A qualitative examination of Black College Women's Beliefs About Abuse in Relationship», *Professional Psychology: Research and Practice*, vol. 36, no 3, 2005, pp. 283 – 290, σελ. 285.

²⁴ Krishnan S., Hilbert J., McNeil K., *Understanding domestic violence in multi ethnic rural communities: A focus on collaborations among the courts, the law enforcement agencies and the shelters*, Rockville, National Criminal Justice Reference Service, 2002, σελ. 2.

φωνές²⁵. Πλέον προτείνεται ο συνδυασμός ποιοτικής και ποσοτικής προσέγγισης, αφού θεωρείται ότι και η δεύτερη μπορεί το ίδιο καλά να είναι αποδοτική, συνδυαζόμενη με τα στοιχεία του ποιοτικού προτύπου²⁶. Υποστηρίζεται δε ότι ο συνδυασμός αυτός διευκολύνει την προσέγγιση και δίνεται χρόνος στις ερωτώμενες, ώστε να συζητηθούν προσωπικά ζητήματα.

Η πιλοτική έρευνα, που προηγήθηκε της κύριας, κατέδειξε την αδυναμία της ποσοτικής μεθόδου να προσεγγίσει το θέμα μας σε βάθος, καθώς οι ποσοτικές μελέτες εξασφαλίζουν πλούσια δεδομένα, αλλά υστερούν στην διεξοδική ανάλυσή τους. Το ενδιαφέρον της ποιοτικής προσέγγισης για λεκτικές και μη συμπεριφορές, αλλά και για μια εις βάθος μελέτη των καταστάσεων αποτελούν στοιχεία που θα μας βοηθήσουν να κατανοήσουμε καλύτερα τις συλλεγόμενες πληροφορίες και να τις εντάξουμε σε πραγματικές καταστάσεις²⁷. Επίσης τα ποιοτικά εργαλεία θεωρούνται κατάλληλα για τις έρευνες σε πολυφυλετικές ομάδες²⁸ και σε κοινωνικά ευπαθείς ομάδες²⁹.

Η έμφαση που δίνει το ποιοτικό πρότυπο στη διαδικασία αναμένεται να συμβάλλει στην ανίχνευση των αντιλήψεων των γυναικών γύρω από το θέμα και να μελετηθεί η διαδικασία της κοινωνικής τους ένταξης, βάσει των εμπειριών των ίδιων των ερωτώμενων. Η συνδιαλλαγή για την αναζήτηση και ανεύρεση πληροφοριών κατά τη διάρκεια της συνέντευξης συμβάλλει στην ενίσχυση της συμμετοχής των ερωτώμενων και στην αποκάλυψη των απόψεών τους³⁰. Επιπροσθέτως η διερεύνηση των συμπεριφορών στην ποιοτική έρευνα, αφορά στην κατανόηση των πολιτισμικών χαρακτηριστικών του δείγματός μας. Δηλαδή «το νόημα και τη σημασία που κάθε πολιτισμός αποδίδει στα πράγματα και το πώς την αντιλαμβάνονται όσοι συμμετέχουν σε μια διαδικασία ή δραστηριότητα»³¹.

Σύμφωνα με τα προαναφερόμενα το ποιοτικό πρότυπο έρευνας θεωρήθηκε κατάλληλότερο για τον υπό μελέτη πληθυσμό και την εξέταση της ερευνούμενης διάστασης. Αντίθετα η ποσοτική μέθοδος έρευνας απορρίφθηκε διότι στοχεύει στη συλλογή αποκλειστικά ποσοτικών δεδομένων, δεν καταγράφει την ερευνητική διαδικασία στο σύνολό της, παρά μόνο τα αποτελέσματά της και στοχεύει στην επεξεργασία δεδομένων για την εξεύρεση μιας απάντησης, εκ των προτέρων

²⁵ Atkinson P., Delamont S., Hammersley M., «Η παράδοση της ποιοτικής έρευνας», στο: Hammersley M. (επιμ.), *Εκπαιδευτική Έρευνα στην Πράξη. Εκπαιδευτική Έρευνα Τρέχοντα Θέματα*, τόμ. Α', Πάτρα, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, 1999, 39 – 51, σελ. 49.

²⁶ Dobash E., Dobash P., «Cross border encounters challenges and opportunities», in: Dobash E., Dobash R. (ed.), *Rethinking Violence against Women*, London, Sage, 1998, 1 – 21, σελ. 9.

²⁷ Bird και συν., ό.π., σελ. 185.

²⁸ Wright C., «Οι πολυφυλετικές τάξεις στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση», στο: Gomm R., Woods P. (επιμ.), *Εκπαιδευτική Έρευνα στην Πράξη*, τόμ. Β', Πάτρα, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, 1999, 59 – 99, σελ. 59 – 60.

²⁹ Βαϊκούση Δ., Βαλάκας Ι., Κόκκος Α., Τσιμπουκλή Α., *Εκπαίδευση Ενηλίκων – Εκπαιδευτικές Μέθοδοι Ομάδα Εκπαιδευομένων*, Πάτρα, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, 1999, σελ. 244.

³⁰ Cohen, Manion, ό.π., σελ. 387.

³¹ Bird και συν., σελ. 155.

προδιαγεγραμμένης³². Επίσης ως στόχο έχει τη μελέτη συμπεριφορών και όχι τη μελέτη της σημασίας των γεγονότων, ενώ τέλος είναι συμπερασματική και αποσκοπεί στη θέσπιση επιστημονικών νόμων και όχι στην ανίχνευση των πολιτισμικών κανόνων όπως συμβαίνει στην ποιοτική μεθοδολογία³³.

Στην παρούσα μελέτη η αναζήτηση και ανάδειξη της διαπολιτισμικής διάστασης θεωρείται σημαντική. Ως εκ τούτου είναι σημαντικό να εντοπιστούν συγκεκριμένες συμπεριφορές, λεκτικές και μη, προκειμένου να αναδειχθεί η επιρροή του κοινωνικό – πολιτισμικού παράγοντα στη βίαιη σχέση και οι επιπτώσεις στη ζωή του θύματος. Επιπροσθέτως δεν αποτελεί σκοπό της παρούσας έρευνας η καταγραφή μεγάλου αριθμού γυναικών, κάτι που απαιτείται από την ποσοτική προσέγγιση, λόγω του «σκοτεινού αριθμού». Εξάλλου, γενικά ο αριθμός των αλλοδαπών γυναικών που καταγράφονται στο φορέα είναι πολύ μικρότερος από εκείνον των ανδρών³⁴. Μια τέτοια απόφαση πιθανόν να έθετε σε κίνδυνο την έρευνα, λόγω αδυναμίας εύρεσης του προκαθορισμένου αριθμού των υποκειμένων. Επικεντρωθήκαμε λοιπόν σε μια εις βάθος μελέτη των ευρημάτων, ώστε εντοπιστούν και να αναλυθούν όλες οι υποθέσεις της έρευνας.

2.5.2. Εγκυρότητα και αξιοπιστία σχεδίου έρευνας

Σύμφωνα με τους Bird και συν.³⁵ τα τρία βασικά στοιχεία που εγκυώνται την εγκυρότητα μιας έρευνας είναι η μη παρεμπόδιση των δεδομένων να αντικατοπτρίζουν ένα περιστατικό, η ανταπόκριση των υποκειμένων και ο τριγωνισμός. Επίσης η εγκυρότητα πρέπει να διασφαλιστεί και για τα εργαλεία συλλογής των δεδομένων και συνίσταται στο αν ανταποκρίνονται στον ερευνητικό στόχο³⁶. Οι Σίμος και Κομίλη επισημαίνουν στο θέμα της εγκυρότητας τη διαδικασία επιλογής του δείγματος, την κατασκευή οδηγού συνέντευξης και τον τρόπο διεξαγωγής των συνεντεύξεων³⁷.

Η εγκυρότητα στον εν λόγω πόνημα θα διασφαλιστεί μέσα από συγκεκριμένες ενέργειες. Καταρχήν οι ατομικές συνεντεύξεις θα πραγματοποιηθούν σε πραγματικές συνθήκες³⁸ χωρίς την παρεμβολή διερμηνέα. Οι άξονες των ατομικών συνεντεύξεων σχεδιάστηκαν σύμφωνα με τη βιβλιογραφική μελέτη και την εννοιολογική αποσαφήνιση των όρων κλειδιά, ώστε να

³² Hayes N. (ed.), *Doing Qualitative Analysis in Psychology*, U.K., Psychology Press, 1997, σελ. 4.

³³ Hammersley M., *What's wrong with the ethnography?*, London, Routledge, 1992, σελ. 32.

³⁴ Πηγή: Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες, στατιστικά στοιχεία σχετικά με τις περιπτώσεις ανδρών και γυναικών που πήραν αριθμό εγγραφής στο φορέα από 1/1/2006 – 30/6/2006, άνδρες 1.034, γυναίκες 93 (ποσοστό περίπου 8%).

³⁵ Bird και συν., ό.π., σελ. 171.

³⁶ Faulkner και συν., ό.π., σελ. 29.

³⁷ Σίμος Π., Κομίλη Α., *Μέθοδοι Έρευνας στην Ψυχολογία και τη Γνωστική Νευροεπιστήμη*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2003, σελ. 205.

³⁸ Cohen, Manion, ό.π., σελ. 392.

αταποκρίνονται στα ερευνητικά ερωτήματα. Επίσης η πιλοτική έρευνα που προηγήθηκε της κύριας αυξάνει την εγκυρότητα των αξόνων του ερευνητικού εργαλείου που ήδη έχουν δοκιμαστεί. Ο τριγωνισμός δεν επιλέχθηκε για τη συγκεκριμένη ερευνητική προσπάθεια, αφού λόγω της ιδιαιτερότητας του δείγματος και της ερευνοούμενης διάστασης δεν μπορεί να εφαρμοστεί η παρατήρηση, η μελέτη γραπτών κειμένων ή η συμπλήρωση ερωτηματολογίων.

Σχετικά με το δείγμα και το θέμα της γενίκευσης των ερευνητικών πορισμάτων η Schegloff³⁹ υποστηρίζει ότι οι ποιοτικοί ερευνητές οφείλουν να προσπαθούν να γενικεύουν στους τομείς «τι είναι» (μελέτη της τρέχουσας κατάστασης), «τι μπορεί να είναι» (εφαρμογή της έρευνας στο μέλλον) και «τι θα μπορούσε να είναι» (μελέτη μιας κατάστασης που θεωρείται ιδανική) και την ορίζει γενικά σαν την προσπάθεια «προσαρμογής» των αρχών και κανόνων που θα προκύψουν από τους μελλοντικούς ερευνητές. Τα παραπάνω θα επιδιωχθούν στο στάδιο της διεξαγωγής των ερευνητικών πορισμάτων. Τέλος η επιλογή του δείγματος έγινε έτσι ώστε να είναι πραγματικά αντιπροσωπευτικό με τον υπό εξέταση πληθυσμό.

Για το θέμα της αξιοπιστίας οι Faulkner και συν.⁴⁰ υποστηρίζουν ότι μια έρευνα είναι αξιόπιστη όταν «είμαστε σίγουροι ότι στην περίπτωση που εμείς ή κάποιος άλλος, αποφασίσουμε να την επαναλάβουμε σε κάποια άλλη χρονική στιγμή, θα καταλήξουμε στα ίδια περίπου αποτελέσματα». Ένα στοιχείο που αυξάνει σημαντικά την αξιοπιστία των συνεντεύξεων είναι η πιλοτική δοκιμή του εργαλείου της έρευνας. Παράλληλα οι ερωτήσεις των συνεντεύξεων, διατυπώθηκαν κατά τρόπο σαφή, ώστε να εξασφαλιστεί ότι αν τα άτομα θα ρωτούνταν και πάλι, θα έδιναν ίδιες απαντήσεις. Η σαφήνεια εξασφαλίστηκε μέσω των συνεχών διευκρινιστικών ερωτήσεων που γίνονταν, προκειμένου οι ερωτώμενοι να κατανοήσουν την έννοια των όρων, με βάση το πολιτισμικό τους υπόβαθρο.

2.6. Περιορισμοί και δυσχέρειες στην ερευνητική διαδικασία

Σύμφωνα με τους Cohen και Manion⁴¹ οι πηγές μεροληψίας είναι τα χαρακτηριστικά του συνεντευκτή και των ερωτώμενων, αλλά και το ουσιαστικό περιεχόμενο των ερωτήσεων. Επιπροσθέτως η φυλή, η θρησκεία, η κοινωνική τάξη και η ηλικία μπορεί να είναι δυναμικές πηγές μεροληψίας. Η γλώσσα και τα διαφορετικά κοινωνικό – πολιτισμικά χαρακτηριστικά των γυναικών του δείγματος πράγματι αποδείχθηκαν περιορισμοί στην παρούσα έρευνα, αφού ορισμένες

³⁹ Schegloff A.E., «Between Micro and Macro: Contexts and Other Connections», in Alexander J., Giesen B., Munch R., Smelser N. (ed.), *The Micro-Macro Link*, USA, University of California Press, 1987, 207 – 234, σελ. 155.

⁴⁰ Faulkner και συν., ό.π., σελ. 29 – 33, γενικά για τη διασφάλιση των στοιχείων της αξιοπιστίας.

⁴¹ Cohen, Manion, ό.π., σελ. 388.

ερωτώμενες εκφράζονταν με δυσκολία στα ελληνικά ή δυσκολεύονταν να κατανοήσουν πλήρως το νόημα κάποιων ερωτήσεων.

Για τον έλεγχο των περιορισμών οι ερωτήσεις των συνεντεύξεων διατυπώθηκαν με προσεκτικό τρόπο και το δείγμα μας συγκροτήθηκε με βάση συγκεκριμένες μεθοδολογικές επιλογές, που αναφέρονται σε ακόλουθη ενότητα. Η ερευνήτρια ενθάρρυνε τη συζήτηση σε μια κοινή γλώσσα, αγγλικά ή γαλλικά, προκειμένου το εμπόδιο της επικοινωνίας να μειωθεί ή γίνονταν συνεχώς επαναλήψεις και διευκρινήσεις για να διασφαλιστεί η κατανόηση. Επίσης η αδυναμία μαγνητοφώνησης των συνεντεύξεων ξεπεράστηκε με την επιτόπια καταγραφή των απαντήσεων και την εμπειρία της ερευνήτριας με τον εν λόγω πληθυσμό.

Ένα ακόμα εμπόδιο σχετικά με τη διεξαγωγή συμπερασμάτων ήταν ο περιορισμένος αριθμός του δείγματος. Για την αντιμετώπισή του προχωρήσαμε στην επιλογή αντιπροσωπευτικού δείγματος, βάσει συγκεκριμένων κριτηρίων, επί του συνόλου των γυναικών που προσήλθαν στο φορέα στο διάστημα εκπόνησης της έρευνας (από τις 68 γυναίκες, οι 23 πληρούσαν τις προϋποθέσεις και συμπεριλήφθηκαν στο δείγμα⁴²). Γενικά επιδιώχθηκε όχι η ποσοτική αύξηση του αριθμού, αλλά η ουσιαστική καταγραφή των χαρακτηριστικών του δείγματος. Στόχος των ποιοτικών ερευνών δεν είναι η αριθμητική διεύρυνση του δείγματος, αλλά η εστίαση στις υπό μελέτη ιδιότητες του ερευνούμενου πληθυσμού και στην ικανότητα του να παρέχει χρήσιμα και αξιόπιστα συμπεράσματα⁴³. Παρά ταύτα η γενίκευση πρέπει να γίνει προσεκτικά λόγω του περιορισμένου αριθμού των υποκειμένων⁴⁴.

Τέλος η συναισθηματική εμπλοκή της ερευνήτριας, λόγω της καθημερινής συναναστροφής με το συγκεκριμένο πληθυσμό πιθανόν να αποτέλεσε έναν περιορισμό στη συλλογή των στοιχείων⁴⁵. Επίσης και οι ερωτώμενοι μπορεί να επηρεάστηκαν, γνωρίζοντας ότι η ερευνήτρια εργάζεται στο ΕΣΠ και είναι πιθανόν να έδωσαν απαντήσεις που θεωρούνταν «κατάλληλες». Το εμπόδιο αυτό έγινε προσπάθεια να ξεπεραστεί μέσα από την ενημέρωση, που προηγήθηκε των συνεντεύξεων, σχετικά με το σκοπό της έρευνας και την τήρηση ουδέτερης στάσης της ερευνήτριας στη συλλογή και την επεξεργασία των στοιχείων.

---

⁴² Πηγή: Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες, στατιστικά στοιχεία 10^{οο} – 12^{οο} 2006.

⁴³ Franklin C., Jordan C., « Qualitative approaches to the generation of knowledge », in: Grinnell R. (ed.), *Social Work Research and Evaluation. Quantitative and Qualitative Approaches*, USA, F.E. Peacock Publishers Inc., 1997, pp. 106 – 140.

⁴⁴ Berkel et al., ό.π., σελ. 284.

⁴⁵ Σίμος, Κομίλη, ό.π., σελ. 212.

2.7. Διαδικασία επιλογής δείγματος

Τις εξετασθείσες περιπτώσεις της παρούσας έρευνας αποτέλεσαν συνολικά 23 ενήλικες γυναίκες πρόσφυγες και μετανάστες, διαφόρων εθνοτήτων, που έκαναν χρήση των υπηρεσιών του Ελληνικού Συμβουλίου για τους Πρόσφυγες (ΕΣΠ) από τις αρχές του 10^{ου}/2006 έως τα τέλη του 12^{ου}/2006. Στο χρονικό διάστημα που διεξήχθη η έρευνα (10^{ος} 2006 – 12^{ος} 2006) το σύνολο των γυναικών που προσήλθαν στο φορέα έφθασε τις 68. Επομένως το δείγμα των 23 γυναικών της έρευνας αποτέλεσε περίπου το 33% των συνολικών επισκέψεων. Στον ίδιο χώρο έγιναν και οι συνεντεύξεις. Οι γυναίκες του δείγματος προσήλθαν στο ΕΣΠ αυτοβούλως, είτε μετά από παραπομπή από άλλες υπηρεσίες, με αιτήματα εργασιακά, νομικά, κοινωνικά ή/και για παροχή συμβουλευτικής.

Οι γυναίκες επιλέχθηκαν με κριτήριο το αν είναι αλλοδαπές και κατ' επέκταση το αν υπάγονται στις κατηγορίες «πρόσφυγες», «αιτούσες άσυλο», «μετανάστριες» ή «υπό ανθρωπιστικό καθεστώς διαμένουσες». Η κατηγοριοποίησή τους βασίστηκε στα νομικά έγγραφα που έφεραν. Ένα δεύτερο κριτήριο, βάσει του οποίου τα υποκείμενα επιλέχθηκαν, ήταν το αν μιλούν σε κάποιο επίπεδο ελληνικά, γαλλικά ή αγγλικά, ώστε η επικοινωνία μαζί τους να είναι εφικτή χωρίς την παρουσία διερμηνέα. Η παρουσία και μόνο του διερμηνέα στη συζήτηση με αλλοδαπούς στερεί σημαντικά στοιχεία από τους επαγγελματίες⁴⁶. Τέλος ως τρίτο και βασικό κριτήριο ορίστηκε η άσκηση σωματικής, σεξουαλικής ή/και ψυχολογικής βίας από το σύζυγο ή/και τον ερωτικό σύντροφο σε κάποια φάση της ζωής της γυναίκας.

Αναφορικά με τα χαρακτηριστικά των γυναικών του δείγματος καταβλήθηκε προσπάθεια, ώστε να τηρηθεί μια αναλογία στην ηλικία και την εθνότητα, ώστε να εξασφαλιστούν συμμετοχές από διάφορες εθνότητες και ηλικιακές ομάδες. Οι Leung και Van De Vijver⁴⁷ υποστηρίζουν ότι στις διαπολιτισμικές μελέτες, για να γίνουν συγκρίσεις και να διεξαχθούν συμπεράσματα, οι συμμετέχοντες από τις διάφορες εθνότητες πρέπει να έχουν μια ομοιογένεια ως προς τα δημογραφικά τους χαρακτηριστικά. Τέλος η επιλογή του δείγματος δεν μπορεί να θεωρηθεί τυχαία, καθώς, όπως προαναφέρθηκε, εντοπίστηκαν μέσω της συγκεκριμένης οργάνωσης. Έγινε όμως προσπάθεια το δείγμα να είναι αντιπροσωπευτικό του πληθυσμού. Οι Faulkner και συν.⁴⁸ αναφέρουν ότι άσχετα αν ο αριθμός των υποκειμένων είναι μικρός ή μεγάλος, θα πρέπει το επιλεγμένο δείγμα να είναι πραγματικά αντιπροσωπευτικό του συνολικού πληθυσμού.

⁴⁶ Cardemil E., Battle C., «Guess Who's Coming to Therapy? Getting Comfortable With Conversations about Race and Ethnicity in Psychotherapy in Professional Psychology: Research and Practice», *American Psychological Association*, vol. 3, 2003, pp. 278 – 286, σελ. 282.

⁴⁷ Leung, Van De Vijver, ό.π., σελ. 354 – 355.

⁴⁸ Faulkner και συν., ό.π., σελ. 30.

2.8. Εργαλείο συλλογής δεδομένων

Η συλλογή των δεδομένων πραγματοποιήθηκε μέσω του εργαλείου των ατομικών συνεντεύξεων, το οποίο αποτελεί πηγή άντλησης στοιχείων στην ποιοτική έρευνα και συμβάλλει σε μια εις βάθος προσέγγιση του θέματος. Εν αντιθέσει με το εργαλείο της πιλοτικής έρευνας, με το οποίο προσεγγίσαμε επιδερμικά το θέμα, δηλαδή κυρίως ποσοτικά και ελάχιστα ποιοτικά. Επίσης οι συνεντεύξεις επιλέχθηκαν έναντι άλλων εργαλείων, καθώς αποτυπώνουν «το νόημα και τη σημασία που κάθε πολιτισμός αποδίδει στα πράγματα και το πώς την αντιλαμβάνονται όσοι συμμετέχουν σε μια διαδικασία ή δραστηριότητα»⁴⁹. Η παρατήρηση και οι συνεντεύξεις είναι δύο εργαλεία, τα οποία συμβάλλουν στην απόσπαση πληροφοριών που αφορούν ποικίλες συμπεριφορές⁵⁰. Σύμφωνα με τους Howard και Sharp⁵¹ η ευελιξία που παρέχει η διαδικασία της συνέντευξης συμβάλλει στη μετάδοση πληροφοριών απευθείας από τους ερωτώμενους προς τους συνεντευκτές. Απαιτεί όμως εμπειρία από τους ερευνητές, στο στάδιο του σχεδιασμού και της υλοποίησης.

Οι ατομικές συνεντεύξεις ήταν ημιδομημένες, με διάρκεια 1 ½ - 2 ώρες και περιλάμβαναν πέντε μέρη. Το πρώτο μέρος αποσκοπούσε στο να συλλεχθούν δημογραφικά στοιχεία, ώστε να σκιαγραφηθεί το προφίλ του ερευνούμενου πληθυσμού. Η σύνταξή του, καθώς και άξονες από τα λοιπά τμήματα στηρίχθηκαν στο πρότυπο «Dimensions of personal identity model»⁵² της American Psychological Association (APA), που χρησιμοποιείται ευρέως στη διαπολιτισμική συμβουλευτική και ψυχοθεραπεία. Το δεύτερο κομμάτι περιλάμβανε ερωτήσεις σχετικά με την διαδικασία της μετανάστευσης, την επιλογή της Ελλάδας ως χώρα υποδοχής και την πρόθεση παραμονής. Στο τρίτο τμήμα του εργαλείου συμπεριλήφθηκαν όλα τα στοιχεία που απαρτίζουν την κοινωνική ένταξη των γυναικών, ενώ στο τέταρτο οι άξονες για τη μελέτη των χαρακτηριστικών της βίας σχέσης και τη διάσταση του θύματος και του θύτη. Στο πέμπτο και τελευταίο μέρος καταγράφηκαν οι τις επιπτώσεις της βίας στη σωματική, τη σεξουαλική και την ψυχική υγεία των γυναικών, καθώς και στην καθημερινότητά τους.

Ως προς το περιεχόμενο των ερωτήσεων η διατύπωσή τους έγινε με φυσικό τρόπο, ώστε να έχουν σαφή νόημα, να μην αποπροσανατολίζουν τις ερωτώμενες και τα ευαίσθητα θέματα να

⁴⁹ Faulkner και συν., ό.π., σελ. 115 και 324.

⁵⁰ Wright, ό.π., σελ. 62.

⁵¹ Howard K., Sharp J., *Η επιστημονική μελέτη. Οδηγός σχεδιασμού και διαχείρισης πανεπιστημιακών ερευνητικών εργασιών*, Αθήνα, Gutenberg, 2000, σελ. 216.

⁵² Arredondo P., Perez P., «Historical Perspectives on the Multicultural Guidelines and Contemporary Applications», *American Psychological Association*, vol. 37, no. 1, 2006, pp. 1 – 5, σελ. 2.

«Dimensions of personal identity model», Copyright 1992 by P. Arredondo and T. Glauner, Empowerment Workshops, Inc.

θιγούν με πλάγιες ερωτήσεις και όχι με άμεσο τρόπο⁵³. Ο χειρισμός αυτός στόχευε στο να παρακαμφθεί το στοιχείο της διαφορετικότητας στη σκέψη και στην απόδοση των εννοιών. Επίσης στη διάρκεια των συνεντεύξεων έγινε πλήθος διευκρινιστικών ερωτήσεων, προκειμένου να ενισχυθεί η συμμετοχή των υποκειμένων ή να αναλυθεί το περιεχόμενο κάποιων ερωτήσεων.

Τέλος οι ατομικές συνεντεύξεις επιλέχθηκαν έναντι των ομαδικών λόγω του ερευνητικού σκοπού, αλλά και των ιδιαιτεροτήτων που παρουσιάζει η ομάδα των αλλοδαπών γυναϊκών. Συγκεκριμένα οι αντιπαράθεσεις και οι συγκρούσεις ανάμεσα στις μειονότητες μιας χώρας και η διαφορετική ομιλούσα γλώσσα δεν επιτρέπουν την επικοινωνία ανάμεσα στα άτομα της ομάδας και συχνά και στον ερευνητή. Επίσης οι συνεντεύξεις επιλέχθηκαν έναντι των ερωτηματολογίων για το συγκεκριμένο πληθυσμό, ώστε να αποφευχθούν τυχόν παρερμηνείες από τις διαφορές ανάμεσα στα άτομα, την ελλιπή γνώση ελληνικών, τη διαφορετικότητα των εννοιών και το μικρό ποσοστό ανταπόκρισης. Οι άξονες του εργαλείου της έρευνας παρατίθενται αναλυτικά παρακάτω.

Μέρος 1^ο Δημογραφικά στοιχεία

- Χώρες προέλευσης, ηλικία
- Θρήσκευμα
- Νομικό καθεστώς συνοδευόμενο από την αντίστοιχη προσωρινή ή μόνιμη άδεια διαμονής
- Έτη παραμονής στην Ελλάδα
- Εκπαίδευση
- Τίτλοι σπουδών ανώτατων ή ανώτερων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων
- Λόγοι διακοπής της εκπαίδευσης
- Οικογενειακή κατάσταση, παιδιά
- Εθνότητα συζύγου/ συντρόφου
- Διάστημα συμβίωσης

Μέρος 2^ο Διαδικασία μετανάστευσης

- Αιτίες μετανάστευσης
- Επιλογή της Ελλάδας, ως χώρα υποδοχής
- Αξιολόγηση της διαδικασίας της μετανάστευσης

Μέρος 3^ο Θέματα κοινωνικής ένταξης

- Γενικά θέματα κοινωνικής ένταξης
- Πρόθεση μόνιμης παραμονής στην Ελλάδα
- Απόδοση τριών βασικών προβλημάτων, κατά τη διάρκεια παραμονής στην Ελλάδα

---

⁵³ Nias, ό.π., σελ. 185.

- Παρακολούθηση του ελληνικού σχολείου από τα παιδιά
- Φύλαξη παιδιών και εγγραφή σε παιδικούς σταθμούς
- Ύπαρξη συγγενών ή/και φίλων στην Ελλάδα, φύλο και εθνότητα
- Προβλήματα σωματικής υγείας
- Επισκέψεις σε γιατρούς και λήψη φαρμάκων
- Κάπνισμα, κατανάλωση αλκοόλ
- Θέματα Εκπαίδευσης – εκμάθησης Ελληνικών
- Επίπεδο ομιλίας, γραφής και ανάγνωσης στην ελληνική γλώσσα
- Τρόπος εκμάθησης ελληνικών
- Γλώσσα και αλλαγές στους τομείς της ζωής
- Γνώση άλλη γλώσσας, εκτός από τα ελληνικά και τη μητρική
- Παρακολούθηση μαθημάτων ελληνικής γλώσσας σε τάξεις εκμάθησης ενηλίκων
- Πηγές πληροφόρησης
- Συμμετοχή σε πρόγραμμα κατάρτισης/ εκπαίδευσης
- Σπουδές στην Ελλάδα
- Εργασία
- Τρόποι αναζήτησης εργασίας
- Παρούσα εργασία
- Παρελθούσα απασχόληση
- Άσκηση επαγγέλματος στην Ελλάδα – Δυσκολίες
- Γνώση εργασιακών δικαιωμάτων
- Χρήση υπηρεσιών για θέματα εργασιακά, κοινωνικό – προνοιακά
- Θέματα ψυχαγωγίας
- Ελεύθερος χρόνος
- Γνώσεις σχετικά με την ιστορία και τον πολιτισμό της Ελλάδας
- Συμμετοχή σε σύλλογο ή/και ομάδα γυναικών

Μέρος 4^ο Περιγραφή των επεισοδίων της ενδοοικογενειακής βίας

- Χτυπήματα με τα χέρια στο πρόσωπο, στο κεφάλι και σε όλο το σώμα
- Βωμολοχίες, ύβρεις
- Πίεση για σεξουαλική συνεύρεση με το δράστη
- Απειλές για τη ζωή του θύματος ή και άλλων οικείων προσώπων, εκφοβισμός Σπρωξιές στο χώρο ή επάνω σε αντικείμενα
- Υποτιμικά, κοροϊδευτικά σχόλια, υποβιβασμός
- Εξωσυζυγικές σχέσεις, πολλές φορές παρουσία του θύματος και των παιδιών

- Χτυπήματα με αντικείμενα στο πρόσωπο, στο κεφάλι ή/και στο σώμα
- Πέταγμα αντικειμένων
- Στρίψιμο καρπών και ποδιών, κατάγματα
- Δέσιμο, εισαγωγή αντικειμένων στον κόλπο, κατ' επανάληψη παρά φύσιν ασέλγεια
- Απόπειρα δολοφονίας του θύματος με μαχαίρι ή με τα χέρια
- Πίεση για απόκτηση παιδιών
- Διαπόμπευση σε δημόσιους χώρους
- Εξαναγκασμός σε σεξουαλική πράξη με τρίτα πρόσωπα
- Απομόνωση, στέρηση της επικοινωνίας με τον κοινωνικό περίγυρο
- Ξυλοδαρμοί από συγγενείς, παρουσία και εν συναινέσει του δράστη
- Καταστροφή αγαπημένων αντικειμένων του θύματος και παραβίαση αλληλογραφίας
- Βιασμοί
- Εγκατάλειψη συζυγικής στέγης και διωγμοί από το σπίτι του θύματος και των παιδιών
- Οικονομική αποστέρηση και εξαναγκασμός του θύματος και των παιδιών σε επαιτεία
- Στέρηση επικοινωνίας με παιδιά και απαγωγή παιδιού
- Πίεση για έκτρωση ή άρνηση πατρότητας
- Αναγκαστικοί γάμοι
- Επεισόδια κακοποίησης κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης
- Που έλαβε χώρα η κακοποίηση
- Έναρξη των επεισοδίων βίας, εξέλιξη και αιτίες
- Βίαη συμπεριφορά στα παιδιά
- Συνέχιση των βίαιων επεισοδίων, αν όχι γιατί σταμάτησαν
- Προσπάθειες αποδέσμευσης από το βίαιο σύντροφο
- Στάση της πατρικής οικογένειας – βία στην πατρική οικογένεια
- Χαρακτηριστικά βίαιου συντρόφου
- Ηλικία, εθνότητα θύτη, νομικό καθεστώς, εργασία
- Αναζήτηση των αιτιών της συμπεριφοράς του δράστη (αλκοόλ ή/και χρήση ουσιών)
- Βία πατρική οικογένεια του θύτη
- Αναζήτηση βοήθειας – πρόσβαση σε υπηρεσίες
- Έμμεση γνώση για κρούσματα ενδοοικογενειακής βίας

Μέρος 5^ο - Επιπτώσεις ενδοοικογενειακής βίας

- Επιπτώσεις στη σωματική υγεία

Τραύματα, σπασίματα, εκχυμώσεις, εγκαύματα, πονοκέφαλοι, χρόνιοι πόνοι, νευρολογικά, καρδιακά, γαστρεντερολογικά προβλήματα.

- Επιπτώσεις στη σεξουαλική ή/και αναπαραγωγική υγεία

Εγχειρήσεις, μικροεπεμβάσεις, πόνοι στα γεννητικά όργανα γενικά ή κατά τη διάρκεια της σεξουαλικής πράξης, άλλα γυναικολογικά προβλήματα (αιμορραγίες, αστάθεια περιόδου), αδυναμία ελέγχου της αναπαραγωγικής διαδικασίας, συχνές εκτρώσεις, βιασμοί, φόβος για μεταδιδόμενο νόσημα ή άλλες μολύνσεις.

- Επιπτώσεις στην ψυχική υγεία

Προβλήματα στη διάθεση, προβλήματα ύπνου, προβλήματα στη διατροφή, άγχος, απόσυρση – επικοινωνία, αίσθημα σύγχυσης, αίσθημα αβοηθησίας, αυτοεικόνα – αυτοπεποίθηση – φροντίδα εαυτού, φόβος, αίσθημα ντροπής, αυτομομφές, άρνηση παροχής βοήθειας

- Επιπτώσεις στην καθημερινότητα

Διαχείριση χρημάτων, στέγαση, εργασία, συμμετοχή στην εκπαίδευση, νομιμοποίηση, καθημερινές εργασίες και ευθύνες για τη φροντίδα των παιδιών, κοινωνικές συναναστροφές – ψυχαγωγία – συμμετοχή σε δραστηριότητες.

2.9. Μέθοδος ανάλυσης δεδομένων

Στόχος της ανάλυσης στη συγκεκριμένη ερευνητική εργασία είναι η δόμηση και οργάνωση των δεδομένων για την παραγωγή νέας γνώσης, μέσω πρωτογενών στοιχείων⁵⁴. Η ανάλυση των δεδομένων της κυρίως έρευνας στηρίχθηκε στην ανάλυση περιεχομένου. Βάσει της συγκεκριμένης μεθόδου δεν κατασκευάστηκαν προκαθορισμένες κατηγορίες για την ομαδοποίηση των δεδομένων, αλλά δημιουργήθηκαν σύμφωνα με τους άξονες του ερευνητικού εργαλείου⁵⁵. Συγκεκριμένα τα κείμενα των συνεντεύξεων καταγράφηκαν οι απαντήσεις από όλες τις ερωτώμενες κατατάχθηκαν στον αντίστοιχο άξονα και αναλύθηκαν. Βασικός στόχος ήταν το να ανιχνευτούν μέσα από τις συνεντεύξεις συμπεριφορές, αξίες, πεποιθήσεις και γεγονότα, ώστε στη συνέχεια να οδηγηθούμε σε συμπεράσματα μέσω των σχέσεων που διέπουν τις κατηγορίες της έρευνας.

Αφού αποδόθηκαν οι συνεντεύξεις σε κείμενα με τη μορφή του γραπτού λόγου, μελετήθηκαν από την ερευνήτρια για την απόκτηση μιας συνολικής αίσθησης σχετικά με νοήματα, λεκτικά και μη. Οι απαντήσεις κατατάχθηκαν κατηγορίες, σύμφωνα με τους άξονες της συνέντευξης και στη συνέχεια κωδικοποιήθηκαν και ταξινομήθηκαν οι απαντήσεις, με σχετιζόμενο νόημα, κάθε μιας από τις ερωτώμενες⁵⁶. Στην επεξεργασία των δεδομένων, οι αριθμοί δεν

⁵⁴ Howard, Sharp, ό.π., σελ., 154 και σελ. 188.

⁵⁵ Berkel et al., ό.π., σελ. 284.

⁵⁶ Hayes, ό.π., σελ. 17.

απεικονίστηκαν με ποσοστά, αλλά αποδόθηκαν αυτούσιοι λόγω του μικρού μεγέθους του δείγματος⁵⁷.

Μετά την ομαδοποίηση των απαντήσεων έγινε προσπάθεια να καθοριστεί ένα κεντρικό νόημα και κάποια συμπεράσματα σε κάθε κατηγορία/ ερώτηση, που να εκφράζουν τον υπό έρευνα πληθυσμό⁵⁸. Τα συμπεράσματα αυτά βασίστηκαν στις απαντήσεις που δόθηκαν και στα σχόλια της ερευνήτριας, ενώ επιπλέον παρατέθηκαν σε εισαγωγικά δυο αντιπροσωπευτικές απαντήσεις ανά κατηγορία. Η παράθεση αποσπασμάτων στην ποιοτική έρευνα βοηθά, ώστε τα αποτελέσματα της ανάλυσης των δεδομένων να αγγίζουν την ουσία του προβλήματος που μελετάται⁵⁹. Η παρουσίαση της ανάλυσης που ακολουθεί περιλαμβάνει τα στοιχεία που σκιαγραφούν το προφίλ των ερωτώμενων και στη συνέχεια τα συμπεράσματα και τα ευρήματα από τις ανοικτές ερωτήσεις, τόσο από την πιλοτική, όσο και από την κυρίως ερευνητική διαδικασία.

---

⁵⁷ Blalock H., *Social Statistics*, USA, McGraw Hill Book Company Inc., 1960, σελ. 28.

⁵⁸ Cohen, Manion, ό.π., σελ. 393 – 394.

⁵⁹ Faulkner και συν., ό.π., σελ. 171.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: Τα ερευνητικά πορίσματα

3.1. Δημογραφικά στοιχεία

Ο πρώτος άξονας της έρευνας περιλαμβάνει τα δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά του δείγματος. Συγκεκριμένα καταγράφηκαν στοιχεία αναφορικά με τη χώρα προέλευσης, την ηλικία, το θρήσκευμα, το καθεστώς διαμονής, το εκπαιδευτικό επίπεδο, την οικογενειακή κατάσταση των γυναικών και τη διάρκεια παραμονής τους στην Ελλάδα.

Χώρες προέλευσης (σύνολο: 23 γυναίκες)

- Αφρική: 5 γυναίκες (Ρουάντα, Νιγηρία, Γκάνα, Αιθιοπία: 2)
- Αραβικές χώρες: 7 γυναίκες (Ιράκ: 5, Σουδάν: 1, Παλαιστίνη: 1)
- Ασία: 6 γυναίκες (Αφγανιστάν: 2, Ιράν: 1, Βιετνάμ: 1, Μπαγκλαντές: 1, Σρι Λάνκα: 1)
- Χώρες πρώην Ανατολικής Ευρώπης: 3 γυναίκες (Ρωσία: 2, Μολδαβία: 1)
- Χώρες ευρύτερου Ευρωπαϊκού εδάφους, μη ενταγμένες: 3 γυναίκες (Αλβανία: 1, Ρουμανία: 1, Βουλγαρία: 1)

Ηλικία (σύνολο: 23 γυναίκες)

- 20 – 30 ετών: 10 γυναίκες
- 31 – 40 ετών: 9 γυναίκες
- 41 – 50 ετών: 2 γυναίκες
- 51 – 60 ετών: 1 γυναίκα
- 61 και άνω: 1 γυναίκα

Μέσος όρος: 20 – 40 ετών

Θρήσκευμα (σύνολο: 23 γυναίκες)

- Ορθόδοξες χριστιανές: 11 γυναίκες
- Μουσουλμάνες: 8 γυναίκες
- Καθολικές: 2 γυναίκες
- Πεντηκοστιανές: 1 γυναίκα
- Βουδίστριες: 1 γυναίκα

Στο σύνολο των απαντήσεων μόνο 1 γυναίκα δήλωσε ότι άλλαξε θρήσκευμα όταν ήρθε στην Ελλάδα και από μουσουλμάνια βαφτίστηκε χριστιανή ορθόδοξη με δική της πρωτοβουλία, όπως και τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειάς της.

Νομικό καθεστώς συνοδευόμενο από την αντίστοιχη προσωρινή ή μόνιμη άδεια διαμονής (σύνολο: 23 γυναίκες)

- Άδεια παραμονής μετανάστριας: 6 γυναίκες
- Άδεια αναγνωρισμένης πρόσφυγα: 4 γυναίκες

- Κάρτα αιτούσας άσυλο: 9 γυναίκες
- Υπηκοότητα: 3 γυναίκες
- Χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα: 1 γυναίκα (μελλοντική ένταξη στο μεταναστευτικό καθεστώς)

Έτη παραμονής στην Ελλάδα (σύνολο: 23 απαντήσεις)

Η διάρκεια παραμονής όλων των γυναικών του δείγματος είναι από 1 έτος και πάνω και έχει ως εξής:

- 1 – 5 έτη: 11 γυναίκες
- 6 – 10 έτη: 8 γυναίκες
- 10 και πάνω: 4 γυναίκες

Μέσος όρος παραμονής: 1 – 5 έτη

Εκπαίδευση (σύνολο: 23 γυναίκες)

- Απόφοιτες Ανώτατων και Ανώτερων Ιδρυμάτων: 7 γυναίκες
- Απόφοιτες βασικής εκπαίδευσης (7 – 13 έτη): 8 γυναίκες
- Απόφοιτες δημοτικής εκπαίδευσης (1 – 6 χρόνια): 5 γυναίκες
- Αναλόφωτες: 3 γυναίκες

Μέσος όρος: 7 – 13 έτη εκπαίδευσης

Τίτλοι σπουδών ανώτατων ή ανώτερων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων (σύνολο: 7 γυναίκες)

Οι γυναίκες που ολοκλήρωσαν τη φοίτησή τους στην ανώτατη και ανώτερη εκπαίδευση δήλωσαν απόφοιτες τμημάτων Παιδαγωγικής, Παιδοψυχολογίας, Αγγλικής-Γαλλικής Φιλολογίας, Τουριστικών Επαγγελμάτων, Πολιτικών Μηχανικών, Λογιστικής, μεταποίησης ρούχων.

Λόγοι διακοπής της εκπαίδευσης (σύνολο: 10 γυναίκες)

- Εύρεση εργασίας: 4 γυναίκες
- Οικονομικά προβλήματα: 2 γυναίκες
- Απέχθεια προς το σχολείο: 3 γυναίκες
- Πολιτικά προβλήματα, μετανάστευση: 2 γυναίκες
- Θάνατος γονέων και ανάληψη φροντίδας ανήλικων μελών: 1 γυναίκα
- Εγκυμοσύνη: 1 γυναίκα
- Πολιτισμικοί λόγοι – απαγόρευση μόρφωσης στις γυναίκες: 1 γυναίκα

Οικογενειακή κατάσταση (σύνολο: 23 γυναίκες)

Στη συγκεκριμένη ερώτηση οι απαντήσεις αφορούν την κατάσταση των γυναικών όταν έγιναν οι συνεντεύξεις, ενώ παρουσιάζονται και κάποια στοιχεία που αφορούν παρελθούσα οικογενειακή κατάσταση.

- Έγγαμες: 10 γυναίκες
- Διαζευγμένες: 5 γυναίκες

- Σε διάσταση: 2 γυναίκες
- Συγκατοίκηση: 2 γυναίκες
- Άγαμες: 2 γυναίκες
- Χηρεία: 2 γυναίκες

Αναφορικά με την παρελθούσα οικογενειακή κατάσταση 1 γυναίκα ανέφερε ότι ήταν παντρεμένη, 1 ότι έχει πάρει διαζύγιο, 1 ότι μετά το διαζύγιό της, συγκατοίκησε με έναν ακόμη άντρα και 1 ότι ήταν αρραβωνιασμένη, αλλά ο άντρας αυτός σκοτώθηκε.

Παιδιά (σύνολο: 23 γυναίκες)

- Άτεκνες: 4 γυναίκες
- Εγκυμονούσες: 1 γυναίκα
- Με παιδιά: 18 γυναίκες
- Συμβίωση με τα παιδιά στην Ελλάδα: 8 γυναίκες
- Συμβίωση των παιδιών με συγγενείς, εκτός Ελλάδας: 8 γυναίκες
- Ύπαρξη παιδιών στην Ελλάδα και στη χώρα καταγωγής: 2 γυναίκες
- Μέσος όρος ηλικίας των παιδιών: ανήλικα, από 10 – 15 ετών και κάτω των 8 ετών.
- Μόνο 3 γυναίκες είχαν ενήλικα παιδιά.

Εθνότητα συζύγου/ συντρόφου (σύνολο: 23 γυναίκες)

Στην ερώτηση αυτή συλλέχθηκαν στοιχεία για τη χώρα καταγωγής του συζύγου ή του συντρόφου των γυναικών. Το πρόσωπο αυτό δεν ταυτίζεται σε όλες τις περιπτώσεις με τον δράστη. Επίσης πολλές απαντήσεις αφορούσαν παρελθοντική κατάσταση, αφού στην παρούσα φάση μερικές γυναίκες δήλωσαν άγαμες ή/και χωρίς σχέση. Από τις 23 ερωτηθείσες λοιπόν, οι 18 δήλωσαν ίδια χώρα καταγωγής με αυτή του συζύγου τους, 2 δήλωσαν διαφορετική χώρα και 3 είναι παντρεμένες με Έλληνες.

Διάστημα συμβίωσης (σύνολο: 23 γυναίκες, σύνολο απαντήσεων: 26)

Από το σύνολο των 26 απαντήσεων το διάστημα συμβίωσης με πρώην και νυν συντρόφους έχει ως εξής:

- >1 έτος: 5 γυναίκες
- 1 – 5 έτη: 5 γυναίκες
- 6 – 15 έτη: 12 γυναίκες
- 16 – 20 έτη: 2 γυναίκες
- < 20 ετών: 2 γυναίκες

Μέσος όρος: 6 – 15 χρόνια συμβίωσης

3.1.1. Ανάλυση και σχολιασμός

Το 1^ο μέρος της ανάλυσης των δεδομένων περιλαμβάνει τα δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος. Τα στοιχεία καταδεικνύουν ότι η πλειοψηφία των γυναικών προέρχεται από τις Αραβικές χώρες, την Ασία και την Αφρική (18 γυναίκες), δηλαδή από χώρες που δεν έχουν σχέση με τον Ευρωπαϊκό χώρο. Οι γυναίκες που προέρχονται από όμορες με την Ελλάδα χώρες είναι συνολικά 6 και αποτελούν τη μειοψηφία. Στο θρήσκευμα οι περισσότερες γυναίκες δηλώνουν χριστιανές ορθόδοξες με μικρή διαφορά από τις μουσουλμάνες (11 και 8 αντίστοιχα). Παρόλο που πολλές ανήκουν στην ομάδα των προσφύγων είναι χριστιανές και συχνά αυτός ήταν και ο λόγος που υπέστησαν διώξεις και εγκατέλειψαν τις χώρες τους¹.

Στις ηλικίες των γυναικών ο μέσος όρος εντοπίζεται ανάμεσα στα 20 – 40 έτη σε 19 γυναίκες. Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία τα κρούσματα βίας πλήττουν κυρίως τις νέες γυναίκες. Αυτό καταδεικνύουν τα στοιχεία της έρευνας της Γενικής Γραμματείας Ισότητας² για τη χώρα μας και τα στατιστικά στοιχεία που αναφέρονται από την Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας σε Έκθεση για τη Βία και την Υγεία (World Report on Violence and Health)³.

Αναφορικά με το καθεστώς διαμονής η πλειοψηφία των γυναικών ταξινομείται στις αιτούσες άσυλο, καθεστώς που συνοδεύει την προσφυγική ιδιότητα, αλλά δεν εξασφαλίζει τη μόνιμη παραμονή στη χώρα. Το ίδιο ισχύει και για τις μετανάστριες του δείγματος. Το μεγαλύτερο μέρος των γυναικών βρίσκεται στη φάση της εξέτασης του αιτήματος παραμονής για την οποία απαιτούνται χρονοβόρες γραφειοκρατικές διαδικασίες. Σύμφωνα με πρόσφατη έρευνα για τους μετανάστες στην Αττική⁴ η «πρόσκαιρη» αυτή κατάσταση αφορά ένα μεγάλο μέρος των αλλοδαπών και ανεξαρτήτως των ετών παραμονής, δυσχεραίνει την ήδη δύσκολη πορεία ένταξής τους. Πράγματι οι γυναίκες του δείγματος δηλώνουν σχετικά μεγάλη παραμονή, καθώς ο μέσος όρος αριθμεί 1 – 5 έτη (11 γυναίκες) και το δεύτερο μεγαλύτερο μέγεθος 6 – 10 έτη (8 γυναίκες). Παρόλα αυτά εξακολουθούν να βρίσκονται σε ένα μεταβατικό στάδιο.

Το εκπαιδευτικό επίπεδο των γυναικών διαφαίνεται αρκετά υψηλό. Οι 15 από τις 23 γυναίκες έχουν ολοκληρώσει ή είχαν ενταχθεί στη δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση στη

¹ Ουάντσε Σ., *Μια αποτίμηση της Ιρακινής Κοινότητας στην Ελλάδα*, Αθήνα, UNHCR, 2004.

² Γενική Γραμματεία Ισότητας, *Δεγματοληπτική και Στατιστική – Αξιοποίηση Στοιχείων που αφορούν στην κακοποίηση γυναικών που απευθύνθηκαν στα Συμβουλευτικά Κέντρα Αθήνας – Πειραιά*, Αθήνα, Γενική Γραμματεία Ισότητας, 2004. Συγκεκριμένα στο δείγμα των 348 γυναικών, οι 158 ανήκαν στην ηλικιακή ομάδα των 21 – 30 και 31 – 40, ποσοστό 53,16% επί του συνόλου.

³ Krug E., Dahlberg L., Mercy J., Zwi A., Lozano R. (ed.), *World report on violence and health*, Geneva, World Health Organization, 2002, Table 4.1 “Physical assault on women by an intimate male partner, selected population-based studies, 1982-1999, σελ. 90 – 91, η έρευνα περιλαμβάνει στοιχεία από πολλές χώρες.

⁴ Δημουλάς Κ., Παπαδοπούλου Δ. (επιμ), «Έρευνα για τις Μορφές Κοινωνικής Ένταξης των Οικονομικών Μεταναστών στην Περιφέρεια Αττικής 2003 – 2004», 2004, ereunes-meletes-biblia.htm at.http://www.inegsee.gr. σελ. 311.

χώρα καταγωγής τους. Η πλειοψηφία όμως αναγκάστηκε να διακόψει την εκπαίδευση, λόγω οικονομικών προβλημάτων ή λόγω των πολιτικών ταραχών. Τα προαναφερθέντα συνάδουν με τα αποτελέσματα έρευνας στο γενικό πληθυσμό των μεταναστριών για την απασχόλησή τους⁵, αφού πράγματι η εν λόγω ομάδα διαθέτει μέσο ή υψηλό εκπαιδευτικό επίπεδο. Είναι συχνό φαινόμενο οι γυναίκες που βιώνουν την κακοποίηση να είναι μορφωμένες⁶.

Στα παρακάτω στοιχεία όπως και στην ερώτηση για την εθνότητα του συζύγου/ συντρόφου δεν υπάρχει ταύτιση σε όλες τις περιπτώσεις με τον δράστη. Αναφορικά με την οικογενειακή κατάσταση λοιπόν, οι 10 γυναίκες είναι έγγαμες και τα λοιπά μεγέθη αφορούν διαζευγμένες ή σε διάσταση, συγκατοίκηση, άγαμες και χήρες. Επίσης 18 από τις 23 γυναίκες έχουν παιδιά που ζουν στην Ελλάδα ή/και σε άλλες χώρες, με μέσο όρο ηλικίας κάτω των 8 ή στα 10 – 15 έτη. Αναφορικά με την εθνότητα του συζύγου/ συντρόφου, οι 18 γυναίκες δήλωσαν ίδια χώρα καταγωγής, οι 2 διαφορετική και 3 γάμο με Έλληνα, ενώ ο μέσος όρος συμβίωσης κυμαίνεται στα 6 – 15 έτη. Πράγματι η πλειοψηφία των αλλοδαπών γυναικών στην Ελλάδα είναι έγγαμες με παιδιά⁷ και μάλιστα πριν έρθουν στην Ελλάδα. Επίσης παντρεύονται ή συνδέονται με άτομα της ίδιας εθνότητας για μεγάλο χρονικό διάστημα⁸.

3.2. Διαδικασία μετανάστευσης

Αιτίες μετανάστευσης (σύνολο: 23 γυναίκες)

Οι γυναίκες ερωτήθηκαν σχετικά με τη βασική αιτία, για την οποία αναγκάστηκαν άμεσα ή έμμεσα να εγκαταλείψουν τις χώρες καταγωγής τους.

Πολιτικά προβλήματα, διώξεις λόγω φύλου, φυλής, θρησκείας, πεποιθήσεων: 14 γυναίκες

Οι 4 γυναίκες ανέφεραν ότι ο άνδρας τους συνελήφθη και βασανίστηκε

«έφυγα για πολιτικούς λόγους γιατί έπιασαν το άντρα μου με βασανιστήρια έχει σίδερο στο πόδι του και πολλά προβλήματα είναι ανάπηρος δεν μπορεί να περπατήσει»

⁵ Καψάλης Α., «Μετανάστριες και Απασχόληση στην Ελλάδα», 2006, enimerwsi-main.htm at www.inegsee.gr. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Απογραφής του 2001 «το 52% των μεταναστριών είναι έγγαμες ... από τα στοιχεία της Απογραφής προκύπτει ότι, οι μετανάστριες έχουν υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο από τους άντρες μετανάστες, καθώς διαθέτουν μεγαλύτερα ποσοστά στις υψηλές εκπαιδευτικές βαθμίδες, δηλαδή, μεταξύ των αποφοίτων μέσης εκπαίδευσης έως των πτυχιούχων ανωτάτων σχολών», Πηγή: ΕΣΥΕ, Απογραφή πληθυσμού 2001, πίνακες 7. Αλλοδαποί κατά υπηκοότητα, φύλο και επίπεδο εκπαίδευσης και πίνακας 3. Πληθυσμός ηλικίας 6 ετών και άνω κατά φύλο, ομάδες ηλικιών και επίπεδο εκπαίδευσης, επεξεργασία ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ (Γ. Κρητικίδης).

⁶ Swanberg J., Logan T., «Domestic Violence and Employment: A Qualitative Study», *Journal of Occupational Health Psychology*, vol. 10, no. 1, 2005, pp. 3 – 17, σελ. 4.

⁷ Λιανός Θ.Π., *Σύγχρονη Μετανάστευση στην Ελλάδα: Οικονομική Διερεύνηση*, Αθήνα, Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, 2003.

⁸ Sklavou K., «Domestic Violence in Immigrants and Refugees populations», 2006, cmsimages/doku/domestic-violence-sklavou-konstantina-2002.pdf at www.wave-network.org.

«οι Ταλιμπάν έπιασαν τον άντρα μου και τον σκότωσαν, μετά κυνηγούσαν εμένα και το παιδί μου και τη μαμά μου».

Οι λοιπές 6 ανέφεραν διώξεις

«έφυγα από τη χώρα μου γιατί είχαμε πολιτικά προβλήματα, άλλαξε η κυβέρνηση και χάσαμε το σπίτι μας και τη δουλειά μας»

«είχαμε πόλεμο και όταν άλλαξε το καθεστώς τον κυνηγούσαν, μετά που έφυγε ήταν πολύ δύσκολα και για εμάς».

Οι 2 ανέφεραν ως αιτία τον αναγκαστικό γάμο με συγγενή

«έφυγα γιατί δεν ήθελα να παντρευτώ το θείο μου, τον αδελφό του πατέρα μου, δεν ήθελα να παντρευτώ συγγενή μου»

«έφυγα και για τον αδελφό του άντρα μου που με κυνηγούσε να είμαι μαζί του»,

Μία θρησκευτικούς λόγους και συγκεκριμένα ανθρωποθυσία

«οι γονείς μου θέλανε κάθε χρόνο να στέλνουνε και από ένα παιδί για να το θυσιάσουνε σε βουντού και όταν ήρθε ο χρόνος για εμένα απέδρασα»

και 1 σύλληψη και βασανισμό και στην ίδια εκτός από το σύζυγο

«έμεινα στη φυλακή 3 – 4 μέρες και με βασάνισαν και μου έκαναν ερωτήσεις να απαντήσω που δεν ήξερα μετά με άφησαν, στην πλάτη μου έχω σκισίματα από ξυράφι».

Όλες πρόσθεσαν ότι οι πολιτικές διώξεις που υπέστησαν προκάλεσαν στις ίδιες και στις οικογένειές τους και κοινωνικό – οικονομικά προβλήματα (απώλεια εργασίας, οικονομικές δυσκολίες, προβλήματα υγείας).

Άσχημες συνθήκες διαβίωσης, χαμηλό βιοτικό επίπεδο: 9 γυναίκες

Από τις γυναίκες αυτές οι 2 δήλωσαν ως πρώτο λόγο τα προβλήματα υγείας που είχαν σε συνδυασμό με την απώλεια της εργασίας και τις οικονομικές δυσκολίες

«δεν ήταν καλή η ζωή για εμένα γιατί και η υγεία μου δεν ήταν καλή και δεν είχα δουλειά δεν είχα λεφτά»

«έφυγα από τη χώρα μου λόγω προβλημάτων υγείας, έχω αρθριτικά και εκεί ο καιρός είναι πολύ κρύος και ήτανε δύσκολο ... σε εμάς ήτανε δύσκολα και δεν είχε δουλειά»

Οι λοιπές 5 ανέφεραν ως κύριο λόγο την απώλεια εργασίας και την άσχημη κοινωνικό – οικονομική κατάσταση

«εγώ και ο αδελφός μου μέναμε με τη μαμά μου και όταν έκλεισε το εργοστάσιο που δούλευε και είχαμε πολλά οικονομικά προβλήματα»

«ήρθα γιατί δούλευα σε μια καλή εταιρία και έκλεισε και έμεινα χωρίς δουλειά, αφού απολυθήκαμε μας έδιναν ένα χρηματικό ποσό το μήνα, αλλά μετά σταμάτησαν και έπρεπε να φύγω για να δουλέψω».

ενώ 2 δήλωσαν ως αιτία την απώλεια της εργασίας και το διαζύγιο με το σύζυγό τους

«έφυγα γιατί χώρισα, πριν δυο χρόνια, δεν είχα που να μείνω, ο άντρας μου κράτησε το σπίτι μου, δεν είχα δουλειά και δεν ήταν καλά τα πράγματα για εμένα εκεί»

«ήρθα στην Ελλάδα για να λύσω ένα προσωπικό πρόβλημα, είχα ένα πρόβλημα με τον άντρα μου και επειδή έπρεπε να χωρίσω δεν μπορούσα να μείνω εκεί ... ήρθα και για δουλειά».

Επιλογή της Ελλάδας, ως χώρα υποδοχής (σύνολο: 23 γυναίκες)

Στην ερώτηση αυτή αξιολογήθηκε η επιλογή των γυναικών να έρθουν στην Ελλάδα, αν ήταν συνειδητή, τυχαία ή επιβλήθηκε από άλλους παράγοντες. Οι 15 γυναίκες του δείγματος είπαν ότι επρόκειτο για μια συνειδητή επιλογή. Η αιτιολογία για 6 γυναίκες είναι ότι άκουσαν από συγγενείς ή από τρίτους ότι είναι μια ωραία χώρα

«ναί θέλαμε να έρθουμε γιατί εδώ ήταν ο άντρας μου και ξέραμε ότι ήταν καλά»

«ήθελα να έρθω στην Ελλάδα, μου είχαν πει ότι εδώ είναι καλά για τις γυναίκες»

Για 3 γυναίκες ήταν το πολίτευμα και γενικά η πολιτική σταθερότητα που επικρατεί στη χώρα

«ναί ήμουνα Τουρκία και είχα ακούσει ότι ήτανε καλά στην Ελλάδα έχει ησυχία δεν έχει πόλεμο»

«είπαμε να πάμε στην Ελλάδα εγώ ήθελα να έρθω εδώ γιατί μου είχαν πει ότι είναι καλά εδώ και δεν έχει προβλήματα να μας κυνηγάνε».

Για 4 γυναίκες ήταν επιβεβλημένη επιλογή. Οι 2 ανέφεραν ότι δεν ρωτήθηκαν και ήταν καθαρά απόφαση του συζύγου τους

«αυτός αποφάσισε να έρθουμε στην Ελλάδα εγώ με τα παιδιά ακολουθήσαμε»

«δεν ήξερα κάτι για αυτή τη χώρα, δεν το αποφάσισα εγώ, ήρθε αυτός και ήρθα μαζί του».

Οι 2 ανέφεραν νομικά προβλήματα, συγκεκριμένα σύλληψη και κατάθεση αίτησης ασύλου στην προσπαθειά τους να περάσουν σε άλλη χώρα

«όχι ήθελα να πάω στην Ιταλία, εκεί ήξερα ότι είναι καλύτερα, πέρασα στην Τουρκία και εκεί με έπιασαν γιατί δεν είχα χαρτιά, με κράτησαν ένα μήνα στη φυλακή και μετά με άφησαν, από την Κωνσταντινούπολη πέρασα στην Ελλάδα για να φύγω για Ιταλία»

«δεν ήθελα να έρθω στην Ελλάδα, θέλω να πάω στην Αμερική ή στην Αυστραλία ... ήρθαμε εδώ για να φύγουμε ... με τη ροζ κάρτα δεν μπορείς να ταξιδέψεις».

Επίσης 3 γυναίκες έφθασαν τυχαία στη χώρα

«ήρθα στην Ελλάδα τυχαία, είχα ζητήσει Βίζα για Ιταλία ή Αμερική»

«είδαμε κάποιους ανθρώπους στο Ιράν να έρχονται στην Ελλάδα και αποφασίσαμε να έρθουμε και εμείς, δεν ήξερα για την Ελλάδα»

Τέλος μόνο 1 γυναίκα απάντησε ότι δεν γνώριζε, λόγω ηλικίας και 1 ανέφερε ως κίνητρο την ύπαρξη συγγενών στη χώρα

«ναι ήθελα να έρθω στην Ελλάδα, είναι εδώ ο αδελφός μου πολλά χρόνια»

«δεν ξέρω άμα οι γονείς μου ήθελαν να έρθουν στην Ελλάδα ή αν έτυχε, όταν ήρθαμε εδώ εγώ και η αδελφή μου ήμασταν πολύ μικρές».

Αξιολόγηση της διαδικασίας της μετανάστευσης (σύνολο: 23 γυναίκες)

Στόχος της ερώτησης ήταν ο χαρακτηρισμός της εμπειρίας της μετανάστευσης. Για τις 16 γυναίκες η διαδικασία χαρακτηρίζεται «αρνητική» εμπειρία, με διάφορες δυσκολίες και περιπλανήσεις σε άλλες χώρες ή απρόοπτη φυγή. Για τις 6 ήταν πιο ομαλή και 1 απάντησε ότι δεν θυμάται, λόγω ηλικίας, αλλά ήξερε από τους γονείς της ότι δεν ήταν πολύ δύσκολα

«ήρθα από τη Βουλγαρία με τα πόδια μόνη μου»

«πέρασα στην Τουρκία και εκεί με έπιασαν γιατί δεν είχα χαρτιά, με κράτησαν ένα μήνα στη φυλακή και μετά με άφησαν».

3.2.1 Ανάλυση και σχολιασμός

Στο σύνολο των 23 γυναικών, οι 14 δήλωσαν ότι ήρθαν στην Ελλάδα λόγω πολιτικών προβλημάτων στις χώρες καταγωγής και σύμφωνα με τον τυπικό ορισμό, χαρακτηρίζονται ως πρόσφυγες⁹. Οι υπόλοιπες 9 γυναίκες εντάσσονται στην ομάδα των μεταναστριών¹⁰, εφόσον

⁹ Σπαθανά Ε., *Νομική συνδρομή σε Πρόσφυγες και Αιτούντες Άσυλο στην Ελλάδα*, Αθήνα, Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες, 2003, σελ. 1.

¹⁰ Στο ίδιο, σελ.151.

δήλωσαν ότι ο λόγος αποχώρησης ήταν τα κοινωνικό – οικονομικά προβλήματα. Αναφορικά με την πρόθεσή τους να μεταναστεύσουν στην Ελλάδα η πλειοψηφία κάνει λόγο για μια συνειδητή επιλογή, ενώ 4 γυναίκες για επιβεβλημένη και 3 για τυχαία.

Τα στοιχεία που προκύπτουν από την εξέταση του άξονα για τη μετανάστευση σχετίζονται σε μεγάλο βαθμό με την κοινωνική ένταξη των γυναικών. Αυτό γιατί καταγράφονται οι εμπειρίες από τη μεταναστευτική διαδικασία και η πρόθεση παραμονής στην Ελλάδα. Η συμβουλευτική εργασία στους πληθυσμούς των αλλοδαπών σχετίζεται εν πολλοίς με την πρόθεσή τους να βρίσκονται σε μια χώρα, αν ήταν συνειδητή, τυχαία ή επιβεβλημένη επιλογή, καθώς και την πρόθεση παραμονής σε αυτή¹¹.

Η Natarajan¹² υποστηρίζει ότι η ενδοοικογενειακή βία αποτελεί ένα μεγάλο, αλλά «καλά κρυμμένο» πρόβλημα σε πολλούς από τους πληθυσμούς των μεταναστών και το συσχετίζει εν πολλοίς με τη διαδικασία της μετανάστευσης. Αναλύει δε το πρόβλημα μέσω ενός θεωρητικού μοντέλου που περιλαμβάνει την κουλτούρα των γυναικών, τα κοινωνικά χαρακτηριστικά που φέρουν οι ίδιες και οι σύζυγοί τους και το πώς αυτά προσδιορίζονται εκ νέου, μέσω της διαδικασίας της μετανάστευσης, της επικρατούσας κουλτούρας στη χώρα υποδοχής και των στρεσογόνων παραγόντων που προκαλεί η προσπάθεια επίλυσης προβλημάτων.

Καταλήγει δε στον όρο «σύνδρομο του μετανάστη» και θεωρεί ότι σε συνδυασμό με τις, κατά κανόνα αρνητικές, συνθήκες διαβίωσης επηρεάζεται η διαδικασία λήψης αποφάσεων και προκαλείται η βίαιη συμπεριφορά. Συνοψίζοντας, διαφαίνεται ότι η διαδικασία της μετανάστευσης, την οποία οι 16 από τις 23 γυναίκες αξιολογούν ως «αρνητική εμπειρία», είναι προσδιοριστικός παράγοντας για την κοινωνική ένταξη στη νέα χώρα και την ανάπτυξη ή τη συνέχιση της βίαιης συμπεριφοράς από το σύντροφό τους.

3.3. Γενικά θέματα κοινωνικής ένταξης

Πρόθεση μόνιμης παραμονής στην Ελλάδα (σύνολο: 23 γυναίκες)

Η παρούσα ερώτηση εξετάζει την πρόθεση μόνιμης παραμονής των γυναικών του δείγματος στην Ελλάδα. Όλες οι ερωτηθείσες απάντησαν θετικά στο ενδεχόμενο της μόνιμης παραμονής στη χώρα μας. Οι λόγοι της πρόθεσης για μόνιμη παραμονή για 11 γυναίκες αφορούν το

¹¹ Cardemil E., Battle C., «Guess Who's Coming to Therapy? Getting Comfortable With Conversations about Race and Ethnicity in Psychotherapy in Professional Psychology: Research and Practice», *American Psychological Association*, vol. 3, 2003, pp. 278 – 286.

¹² Natarajan M., «Domestic Violence Among Immigrants from India: What We Need to Know – And What We Should Do», 2002, onpub/national/in-domviolence.gr at. www.victimology.nl, σελ. 306.

συναισθηματικό δέσιμο με την Ελλάδα που έχουν οι ίδιες ή/και τα παιδιά τους και την επιθυμία τους να φτιάξουν τη ζωή τους εδώ

«θέλω να μείνω εδώ λόγω της κόρης μου γιατί εδώ έχει ζήσει και εδώ πάει σχολείο και τώρα πια η Ελλάδα είναι σαν τη χώρα μου, την αισθάνομαι σαν πατρίδα, τη σέβομαι, σέβομαι τους ανθρώπους και μου αρέσει, έχω τη ζωή μου και τους φίλους μου εδώ»

«μάλλον θα μείνω για πάντα εδώ, τα παιδιά είναι Έλληνες».

Στη συνέχεια οι απαντήσεις 4 γυναικών αφορούν το ότι δεν έχουν κάπου αλλού να πάνε και ότι η κατάσταση στη χώρα τους δεν είναι ομαλή

«ναi θέλω να μείνω στην Ελλάδα, που αλλού να πάω τώρα»

«δεν θέλω να γυρίσω στην Γκάνα είναι πολύ δύσκολα εκεί και για εμένα θα είναι δύσκολα γιατί δεν θα έχω δουλειά και για τα παιδιά δεν θα μπορούν καν να πηγαίνουν σχολείο».

Για 3 γυναίκες βασικός λόγος είναι η καλύτερευση της ζωής τους σε τομείς όπως η εργασία, η επικοινωνία και η νομιμοποίηση

«θέλουμε να μείνουμε εδώ που αλλού να πάμε τώρα είμαστε καλά στην αρχή είμαστε δύσκολα»

«ναi εδώ φτιάξαμε τα χαρτιά μας και θέλουμε να μείνουμε».

Για 3 γυναίκες ο λόγος είναι η ελευθερία και η πολιτική σταθερότητα που επικρατεί στη χώρα

«να μείνω αν είναι καλές οι συνθήκες για εμένα, να έχω μια καλή δουλειά να μπορώ να ζήσω και να μην με ενοχλεί κάποιος για αυτά που πιστεύω»

«έχουμε ησυχία εδώ δεν έχει προβλήματα, σηκώνεσαι το πρωί και πάς στη δουλειά σου και κανένας δεν σε ενοχλεί, ούτε φοβάσαι».

Για 2 γυναίκες η παραμονή είναι αναγκαστική από το νομικό καθεστώς, αλλά δεν δηλώνουν πρόθεση μετανάστευσης ακόμη και όταν το καθεστώς τους το επιτρέπει

«ναi τώρα πήρα κόκκινη κάρτα και μου είπαν ότι δεν μπορώ να φύγω, άμα μπορούσα δεν ξέραω, μάλλον δεν ξέραω νομίζω ότι θα έφευγα είναι δύσκολα εδώ»

«μακάρι να μπορούσα να πάω στη μάνα μου στην Αυστραλία και για ταξίδι μόνο, αλλά με αυτή την παλιοκάρτα δεν μπορώ να ταξιδέψω και πρέπει να είμαι εδώ μέχρι να πάρω την άσπρη κάρτα».

Απόδοση τριών βασικών προβλημάτων κατά τη διάρκεια παραμονής στην Ελλάδα (σύνολο: 23 γυναίκες)

Ο στόχος της παρούσας ερώτησης είναι η προσπάθεια ανίχνευσης και σκιαγράφησης τριών βασικών προβλημάτων που οι γυναίκες θεωρούν ότι δυσχεραίνουν τη ζωή τους. Μόνο 1 γυναίκα είπε ότι στην Ελλάδα δεν είχε ποτέ κανένα πρόβλημα, 5 ανέφεραν 2 προβλήματα και οι λοιπές 17 ανέφεραν τρία προβλήματα. Σύμφωνα με τις απαντήσεις τους τα προβλήματα σκιαγραφήθηκαν ως εξής:

- Εύρεση εργασίας ή βελτίωση της ήδη υπάρχουσας: 26 γυναίκες
- Γλώσσα – εκμάθηση ελληνικών: 12 γυναίκες
- Οικογενειακά προβλήματα, με το σύντροφο ή τα παιδιά: 11 γυναίκες
- Προβλήματα υγείας: 4 γυναίκες
- Προβλήματα στις κοινωνικές σχέσεις: 5 γυναίκες
- Νομικά προβλήματα: 3 γυναίκες

Το πρώτο, κατά σειρά ιεράρχησης, βασικό πρόβλημα για την πλειοψηφία των γυναικών είναι *η εύρεση εργασίας, η αλλαγή ή η βελτίωση μιας υπάρχουσας θέσης εργασίας και τα οικονομικά προβλήματα που απορρέουν από την κατάσταση αυτή*

«τα πιο δύσκολα πράγματα όσο είμαι εδώ στην Ελλάδα είναι με το θέμα της δουλειάς, οκτώ χρόνια τώρα είμαι άνεργη, είναι δύσκολο να βρεις δουλειά και έχουμε μεγάλο πρόβλημα με τα χρήματα»

«εδώ στην Ελλάδα είναι το πιο μεγάλο πρόβλημά μου ότι δεν μπορώ να βρω μια καλή και μόνιμη δουλειά»

Το δεύτερο κατά σειρά πρόβλημα είναι *η εκμάθηση της γλώσσας*

«το πρόβλημα είναι με τη γλώσσα, θέλω να ξέρω καλύτερα ελληνικά»

«το άλλο μεγαλύτερο πρόβλημα είναι που δεν ξέρω τη γλώσσα, δεν μπορώ να μιλήσω σχεδόν καθόλου».

Το τρίτο είναι *τα προβλήματα με το σύζυγο και τα παιδιά* και αφορά την μεταξύ τους σχέση, θέματα φύλαξης, φροντίδας, επανένωσης

«έχω τρία παιδιά και είναι πολύ δύσκολο για εμένα, δεν προλαβαίνω και πρέπει να τα κάνω όλα μόνη μου, δεν έχω κάποιον εδώ και ο άντρας μου δεν βοηθάει»

«μόνο πρόβλημα είναι με το παιδί μου, το πήραν και δεν είναι μαζί μου είναι εκτός Ελλάδας, ζει με την μάνα και τον πατέρα του πρώην άντρα μου».

Παρακολούθηση του ελληνικού σχολείου από τα παιδιά (σύνολο: 10 γυναίκες)

Στην ερώτηση αυτή βασικός στόχος ήταν να διαπιστωθεί κατά πόσο τα παιδιά των γυναικών του δείγματος εγγράφονται και παρακολουθούν το σχολείο. Από τις 10 γυναίκες που δήλωσαν ότι έχουν τα παιδιά τους μαζί τους στην Ελλάδα όλες απάντησαν θετικά στο θέμα της εγγραφής και της παρακολούθησης του σχολείου. Ο λόγος που θεωρούν αναγκαία την εγγραφή των παιδιών στο σχολείο είναι η εκμάθηση της γλώσσας και το γεγονός ότι τα παιδιά τους είναι Έλληνες πολίτες

«πάνε σχολείο κανονικά, πρέπει να μάθουν τη γλώσσα και να μορφωθούν, εδώ θα μείνουν τα παιδιά Έλληνες είναι άμα δεν μάθουν και δεν πάνε σχολείο τι θα κάνουν στη ζωή τους»

«θέλει να συνεχίσει το λύκειο και να σπουδάσει, τώρα την έχω γράψει σε ιδιωτικό φροντιστήριο για να μάθει καλύτερα τα ελληνικά γιατί έχει και αυτή λίγο πρόβλημα, αλλά πρέπει να μάθει τη γλώσσα γιατί εδώ θα ζήσει».

Ο βασικότερος λόγος που ανέφεραν οι γυναίκες για τα παιδιά που ξεκίνησαν με καθυστέρηση το σχολείο ήταν οι δυσκολίες που συνάντησαν στα πρώτα χρόνια της εγκατάστασής τους στη χώρα και η άγνοια γύρω από τα θέματα των εγγραφών και τα χαρτιά που απαιτούνται

«πάει μόνο ένας γιος μου, τα άλλα δεν πήγαν πολύ γιατί είχαμε έρθει και είχαμε πρόβλημα στην αρχή»

«ναι ο μεγάλος ο γιος μου πάει, ευτυχώς με βοήθησε η κοινωνική λειτουργός που με έστειλε εδώ, πήγε λίγο αργά, ένα χρόνο πριν, εγώ τον είχα σπίτι γιατί λόγω των χαρτιών νόμιζα ότι δεν μπορούσα να τον γράψω στο σχολείο».

Για 2 γυναίκες οι λόγοι που αναφέρθηκαν για την καθυστέρηση ή τη διακοπή του σχολείου είναι τα οικονομικά προβλήματα. Τέλος 1 γυναίκα ανέφερε ότι ο βίαιος σύντροφος δεν άφηνε τα παιδιά να πηγαίνουν σχολείο και τα έστελνε για εργασία

«λόγω χρημάτων δεν μπορούσα να του αγοράσω διάφορα πράγματα»

«ο ένας ο μεγάλος που είναι 16 χρονών σταμάτησε γιατί πρέπει να δουλέψει να φέρει λεφτά στο σπίτι, ο πατέρας του δεν κάνει τίποτα».

«νόμιζα ότι είναι δύσκολο και δεν με άφηνε και αυτός να πάω τα παιδιά στο σχολείο, ήθελε να δουλεύουνε, έλεγε τι το θέλουνε το σχολείο».

Φύλαξη παιδιών και εγγραφή σε παιδικούς σταθμούς (σύνολο: 10 γυναίκες)

Στη συγκεκριμένη ερώτηση εξετάστηκε το πώς αντιμετωπίζεται το θέμα της φύλαξης των μικρών παιδιών από τις γυναίκες του δείγματος. Στις 10 γυναίκες, οι 4 απάντησαν θετικά σχετικά

με την εγγραφή των παιδιών τους σε παιδικούς σταθμούς, ενώ οι λοιπές 5 απάντησαν αρνητικά. Τέλος 1 γυναίκα βρισκόταν στη διαδικασία εγγραφής του παιδιού της σε δημόσιο παιδικό σταθμό.

Οι λόγοι για τους οποίους οι 5 ερωτώμενες δεν μπόρεσαν να εγγράψουν τα παιδιά τους σε σταθμό επικεντρώνονται σε τρία βασικά σημεία, παρόμοια με αυτά που αφορούν την εγγραφή στο σχολείο, και είναι συγκεκριμένα:

1) η άγνοια γύρω από τα θέματα των εγγραφών και των απαραίτητων δικαιολογητικών

«δεν πήγαινα πουθενά, δεν ήξερα και νόμιζα ότι είναι πολύ δύσκολο και θέλουμε πολλά χαρτιά»

2) τα νομικά προβλήματα

«δεν μπορώ να τον αφήσω σε παιδικό σταθμό του Δήμου γιατί δεν έχω άσπρη κάρτα»

3) η δυσκολία εγγραφής σε δημόσιους παιδικούς σταθμούς

«είναι δύσκολο με βοηθάει πολύ η μητέρα μου με τα παιδιά, δεν είναι πολύ εύκολο με τους παιδικούς σταθμούς, αν δεν μπορέσω να βρω θα το πάω σε ιδιωτικό».

Οι υπόλοιπες γυναίκες δήλωσαν ότι έψαξαν μόνες τους ή πληροφορήθηκαν από κάποιον για τους παιδικούς σταθμούς.

Υπαρξη συγγενών ή/και φίλων στην Ελλάδα, φύλο και εθνότητα (σύνολο: 23 γυναίκες)

Στην ερώτηση αυτή διερευνήθηκε ο συγγενικός και φιλικός περίγυρος των γυναικών και στην περίπτωση διατήρησης φιλικών σχέσεων αναζητήθηκε το φύλο και η εθνότητα των ανθρώπων με τους οποίους συναναστρέφονται. Από τις 23 γυναίκες που ερωτήθηκαν οι 2 δήλωσαν ότι δεν έχουν ούτε συγγενείς, ούτε φίλους στην Ελλάδα. Επίσης 15 γυναίκες δεν έχουν καθόλου συγγενείς

«συγγενείς όχι δεν έχω μαμά και μπαμπάς και όλοι είναι στη χώρα μου»

«συγγενείς όχι δεν έχω καθόλου όλη μου η οικογένεια είναι εκτός Ελλάδος, τέσσερα αδέρφια και η μαμά μου, ο μπαμπάς μου είναι στη χώρα μου»

και 7 γυναίκες έχουν έστω έναν συγγενή στην Ελλάδα

«στην Ελλάδα έχω πολλούς συγγενείς τη μαμά μου, τον αδελφό μου, τη θεία μου και τα δυο μου ξαδέφια»

«συγγενείς έχω κάποιους, κάποια ξαδέφια μου, αλλά δεν τους βλέπω πολύ».

Αναφορικά με το φιλικό περιβάλλον, οι 20 γυναίκες δηλώνουν ότι έχουν τουλάχιστον ένα φίλο/ μια φίλη και στην πλειοψηφία τους (15 απαντήσεις) συναναστρέφεται με άτομα του ίδιου φύλου. Σχετικά με την εθνότητα η πλειοψηφία των γυναικών προτιμά να συναναστρέφεται με αλλοδαπούς/ ές. Οι 12 έχουν φιλικές σχέσεις με άτομα της ίδιας ή άλλης εθνότητας, αλλά όχι με Έλληνες, κυρίως λόγω της δυσκολίας στο να επικοινωνήσουν ή να έχουν μια ουσιαστική φιλική σχέση εξ αιτίας της γλώσσας

«εδώ στην Ελλάδα, μόνο φίλους ... πιο πολύ γυναίκες από Αιθιοπία, Έλληνες ξέρω, αλλά δεν είναι φίλοι μου είναι πιο πολύ γνωστοί μου δεν μπορώ σε αυτούς να μιλήσω για την ψυχή μου»

«φίλες έχω αλλά όχι Ελληνίδες, λόγω της γλώσσας είναι Μολδαβές και Ρουμάνες»

5 συναναστρέφονται με Έλληνες και αλλοδαπούς

«έχω πολλές φίλες Ρωσίδες και Ελληνίδες και οι πιο πολλές είναι δασκάλες»

«φίλους έχω εξαιτίας της δουλειάς, δεν είναι φίλοι αδελφικοί, αλλά είναι γνωστοί μου, είναι και από Ελλάδα και από Αφρική, κυρίως είναι γυναίκες»

και 3 μόνο με Έλληνες

«έχω γνωστούς όχι Έλληνες. Ήθελα να ψάξω, αλλά φοβάμαι δεν ξέρω που να ψάξω δεν ξέρω και καλά ελληνικά και ο άλλος μπορεί να με κοροϊδεύει, κάνω παρέα και με γυναίκες Ρωσίδες ή Ουκρανές όχι Ελληνίδες»

«έχω φίλες πολλές αλλά Ελληνίδες όχι Ιρακινές ...αυτές είναι κοντά μου, αυτός ο άνθρωπος που είναι δίπλα σου είναι γείτονάς σου, που να τις βρω τις Ιρακινές».

Οι καθημερινές συναναστροφές των γυναικών, αφορούν τυπικές καθημερινές επαφές. Οι 13 από τις 23 γυναίκες δήλωσαν ότι δεν έχουν καμία συναναστροφή καθημερινά

«δεν έχω κάποιους ανθρώπους να βλέπω κάθε μέρα, κυρίως κάθομαι σπίτι»

«δεν ξέρω πολλούς ανθρώπους για να μιλάω, μόνο αυτές φίλες που έχω, αλλά δεν τις βλέπω κάθε μέρα».

Οι υπόλοιπες 6 γυναίκες αναφέρουν συναναστροφές με άτομα από τη γειτονιά τους

«κάθε μέρα μιλάω με έναν Αιγύπτιο αυτός έχει ένα μικρό μαγαζί και είναι πάντα κάθε μέρα με χαμόγελο»

«κάθε μέρα βλέπω ένα παιδί, είναι φίλος μου, μένει εκεί στη γειτονιά μου και έχει μαγαζί, μιλάμε αραβικά και είναι πολύ καλό παιδί, πως και του λέω καλημέρα και τι κάνει».

επίσης 4 γυναίκες συναντιούνται με άτομα από το εργασιακό τους περιβάλλον

«κάθε μέρα θα δω φίλους από τη δουλειά μου ή θα μιλήσω στο τηλέφωνο μαζί τους ή με πελάτισσες».

3.3.1. Ανάλυση και σχολιασμός

Οι γυναίκες του δείγματος δήλωσαν ότι αισθάνονται ως «πολίτες» της Ελλάδας και στο σύνολό τους, δηλώνουν την πρόθεσή τους να ζήσουν μόνιμα στη χώρα. Η πλειοψηφία συνδύαζει την εν λόγω απόφαση με τους συναισθηματικούς δεσμούς που έχει δημιουργήσει με τη χώρα, την πολιτική σταθερότητα και τη δημοκρατία και τη βελτίωση της ζωής τους, σε σχέση με το πρώτο διάστημα άφιξης, σε τομείς όπως η νομιμοποίηση, η εκμάθηση της γλώσσας και τα οικονομικά. Το παραπάνω πόρισμα διαφαίνεται και σε έρευνα στο γενικό πληθυσμό των μεταναστών¹³, αφού παρά το όποια προβλήματα οι αλλοδαποί θεωρούν ότι η ζωή τους έχει καλύτερευσει στην Ελλάδα και η πλειοψηφία τους έχει στόχο να εγκατασταθεί μόνιμα στη χώρα. Επομένως η πρόθεση παραμονής των γυναικών λειτουργεί θετικά προς την κατεύθυνση της ένταξής τους και την αντιμετώπιση των προβλημάτων τους, μεταξύ των οποίων είναι και η ενδοοικογενειακή βία.

Τα πρακτικά προβλήματα που οι γυναίκες αξιολογούν ως σημαντικά είναι 1) η εύρεση εργασίας και οικονομικά προβλήματα (26 γυναίκες) 2) η εκμάθηση της γλώσσας (12 γυναίκες) και 3) τα προβλήματα με το σύζυγο/ σύντροφο και τα παιδιά (10 γυναίκες). Άλλα προβλήματα η υγεία, οι κοινωνικές σχέσεις και τα νομικά. Οι απαντήσεις διαφοροποιούνται ελαφρώς σε σχέση με πορίσματα σε έρευνα που διεξήχθη στο γενικό πληθυσμό των αλλοδαπών από το Ινστιτούτο Εργασίας της ΓΣΕΕ¹⁴. Σύμφωνα με αυτή τα δηλωθέντα προβλήματα είναι 1) η άδεια παραμονής και οι διαδικασίες νομιμοποίησης (329 σε σύνολο 525, 62,7%) 2) η εύρεση εργασίας και οι οικονομικές δυσκολίες (136, σε σύνολο 340 που αναφέρουν δεύτερο πρόβλημα, 40%) και 3) πάλι η εύρεση εργασίας και τα οικονομικά προβλήματα (55 σε σύνολο 214, που δηλώνουν τρίτο πρόβλημα, 25,7%).

Η αναντιστοιχία στο 1^ο και 2^ο πρόβλημα των δυο ερευνών, μιας και το 3^ο αφορά κατ' εξοχήν το θέμα της ενδοοικογενειακής βίας, ενδέχεται να σχετίζεται με τα χαρακτηριστικά του δείγματος. Οι ερωτηθείσες, σχεδόν στην πλειοψηφία τους, διαθέτουν κάποιο νομιμοποιητικό έγγραφο, ασχέτως αν αυτό τους εξασφαλίζει μόνιμη ή προσωρινή παραμονή στη χώρα. Επομένως επικεντρώνονται στα οικονομικά/ εργασιακά θέματα και στη γλώσσα. Αυτό συνεπάγεται την έλλειψη μέριμνας για τα νομικά ζητήματα. Δηλαδή μια άδεια εξάμηνης διάρκειας δεν θεωρείται πρόβλημα τη στιγμή που δεν έχει εξασφαλιστεί στέγη ή το καθημερινό γεύμα.

¹³ Δημουλάς, Παπαδοπούλου, ό.π., σελ. 311.

¹⁴ Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ, Έρευνα για τις μορφές κοινωνικής ένταξης των οικονομικών μεταναστών στην Περιφέρεια Αττικής. 2003-2004, Αθήνα, ΙΝΕ ΓΣΕΕ, 2004.

Τα νομικά ζητήματα συχνά αποτελούν εμπόδια στα ενταξιακά θέματα, όπως η εγγραφή των παιδιών στο σχολείο και έμμεσα παρεμποδίζουν την επίλυση των προβλημάτων που οι γυναίκες ιεραρχούν ως 1^ο και 2^ο. Κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων όλες δήλωσαν ότι στέλνουν τα παιδιά τους στο σχολείο και κάποιες στους παιδικούς σταθμούς. Ο κύριος λόγος που δεν γίνονται ή έγιναν με καθυστέρηση είναι τα νομικά προβλήματα και η άγνοια για τις διαδικασίες εγγραφών. Παρατηρείται λοιπόν μια αδυναμία πραγματικής ιεράρχησης των προβλημάτων, η οποία δικαιολογείται εν μέρει από την προσπάθεια των γυναικών να επιλύσουν τα πιεστικά και καθημερινά προβλήματα που αντιμετωπίζουν και να αναβάλουν για άλλη στιγμή τα έμμεσα, αλλά πολύ πιο σοβαρά όπως π.χ. το ενδεχόμενο διακοπής της άδειας διαμονής και την απέλαση. Τα προβλήματα που συνήθως μοιράζονται και αντιμετωπίζονται από κοινού σε ένα ζευγάρι, εν προκειμένω επιβαρύνουν μόνο τις γυναίκες και επηρεάζουν αρνητικά τη διαδικασία λήψης αποφάσεων και την ένταξη των ιδίων και των παιδιών τους.

Για πολλές γυναίκες μια επιπλέον δυσκολία είναι η ανυπαρξία υποστηρικτικών δικτύων. Οι 7 έχουν κάποιο συγγενή στην Ελλάδα και οι 20 έναν φίλο ή φίλη, με τους οποίους δεν διατηρούν συχνές επαφές. Οι καθημερινές τους σχέσεις περιορίζονται στις τυπικές επικοινωνίες. Πολλές γυναίκες δήλωσαν νοσταλγία για τους συγγενείς τους και για ουσιαστικές φιλικές σχέσεις. Να έχουν έναν άνθρωπο να μιλήσουν. Η γλώσσα εμφανίζεται η βασικότερη δυσκολία προς την κατεύθυνση της διατήρησης φίλων. Το γεγονός αυτό λειτουργεί επιπλέον επιβαρυντικά στην ψυχολογική τους κατάσταση και δεν τις βοηθά στην επίλυση των θεμάτων που αντιμετωπίζουν.

Επίσης οι όποιες συναναστροφές δεν συμβάλλουν σημαντικά προς την επίτευξη της κοινωνικής ένταξης, καθώς περιλαμβάνουν κυρίως άτομα από την ίδια χώρα ή άλλους αλλοδαπούς, ως επί το πλείστον γυναίκες. Το στοιχείο αυτό ενισχύει την έννοια της έσω ομάδας και απομακρύνει τα άτομα από τον κοινωνικό ιστό. Σύμφωνα με τον Wilder¹⁵ προκειμένου μια διομαδική επαφή να είναι επιτυχής πρέπει να πληρούνται δυο βασικές προϋποθέσεις. Πρώτον η αλληλεπίδραση των μελών της έσω ομάδας με τα μέλη της έξω ομάδας να είναι θετική και να δημιουργηθούν σχέσεις μεταξύ τους και δεύτερον οι σχέσεις αυτές να επεκταθούν και σε άλλα μέλη των ομάδων. Στην αντίθετη περίπτωση τα μέλη των ομάδων μπορεί να οδηγηθούν σε περαιτέρω απομάκρυνση.

---

¹⁵ Χρυσόχοδου Ξ., *Πολυπολιτισμική Πραγματικότητα. Οι κοινωνιοψυχολογικοί προσδιορισμοί της πολιτισμικής πολλαπλότητας*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2005, σελ. 177.

3.4. Υγεία

Προβλήματα σωματικής υγείας (σύνολο: 23 γυναίκες)

Στην ερώτηση αυτή στόχος ήταν η καταγραφή τυχόν προβλημάτων σωματικής υγείας. Οι 8 γυναίκες δήλωσαν ότι, από όσο γνωρίζουν, δεν έχουν πρόβλημα υγείας, ενώ 15 απάντησαν θετικά στην ερώτηση και στην πλειοψηφία τους ανέφεραν πάνω από δυο θέματα υγείας

«πονάω στο χέρι μου μέσα στο κόκαλο, έχω χαμηλό αιματοκρίτη και επειδή έχω κάνει καισαρική από το τελευταίο παιδί έχω πόνους στην κοιλιά»

«κάτι με το στομάχι με πονάει, γαστρεντερολογικό, και έχω πόνους στο στήθος, δεν ξέρω αν είναι από την καρδιά, τώρα τελευταία έχω και πολλά υγρά».

Η κατηγοριοποίησή τους έχεις ως εξής:

- Ορθοπαιδικά: 8 γυναίκες (πόννοι στη μέση, στις αρθρώσεις, πόννοι από σπασίματα, απροσδιόριστοι πόννοι στα κόκαλα, σε όλο το σώμα)
- Γενικά παθολογικά: 5 γυναίκες (ημικρανίες, ζαλάδες, χαμηλός αιματοκρίτης, σίδηρος)
- Γυναικολογικά: 5 γυναίκες (αυξημένα υγρά, πόννοι στην κοιλιά, διαταραχές περιόδου, εγχειρήσεις)
- Καρδιολογικά: 3 γυναίκες (προβλήματα καρδιάς, πόννοι στο στήθος)
- Πνευμονολογικά/ αναπνευστικά: 3 γυναίκες (ιστορικό φυματίωσης, άσθμα)
- Οδοντιατρικά: 2 γυναίκες
- Ενδοκρινολογικά: 2 γυναίκες (θυρεοειδής, διαβήτης)
- Δερματολογία: 1 γυναίκα
- Γαστρεντερολογικά: 1 γυναίκα

Επισκέψεις σε γιατρούς και λήψη φαρμάκων (σύνολο: 23 γυναίκες)

Στη συνέχεια εξετάστηκε η συχνότητα επισκέψεων σε γιατρούς και η λήψη φαρμάκων. Από το σύνολο των 23 ερωτώμενων, οι 8 απάντησαν καταφατικά για τακτικές, ετήσιες ή πιο συχνές, επισκέψεις σε γιατρούς ή/και νοσοκομεία και για λήψη φαρμάκων

«ναι στο γυναικόλογο, όταν έχω κάποιο πρόβλημα θέλω να ξέρω για να το φτιάχνω» «ναι, πάω συνέχεια σε γιατρούς και παίρνω πολλά φάρμακα».

Από τις υπόλοιπες 15 γυναίκες, οι 10 απάντησαν αρνητικά λέγοντας ότι δεν επισκέπτονται καθόλου γιατρούς και δεν κάνουν κανένα προληπτικό έλεγχο. Ο κύριος λόγος ήταν ότι ο εαυτός

τους και η φροντίδα του δεν είναι προτεραιότητά τους και δεν τις ενδιαφέρει. Κάποιες δήλωσαν και επιπλέον λόγους όπως η οικονομική στενότητα, η αδυναμία επικοινωνίας στα ελληνικά και η φροντίδα των παιδιών

«δεν πάω στο γιατρό, δεν ξέρω ελληνικά, αλλά δεν με νοιάζει καθόλου για τον εαυτό μου μόνο για τα παιδιά ενδιαφέρομαι»

«δεν πάω καθόλου, δεν θέλω να πάω, ούτε να κάνω εξετάσεις, δεν με νοιάζει για εμένα, θέλω να πεθάνω, να τελειώνει η ζωή μου»

«στους γιατρούς πάω μόνο όταν είμαι για σφάξιμο, καθόλου πριν, έκανα μια φορά τεστ Παπ και από τότε ποτέ ξανά και δεν ξέρω, δεν δίνω σημασία στον εαυτό μου, τα δόντια μου κοντεύουν να πέσουν και δεν πάω ο άντρας μου, μου λέει δεν έχουμε λεφτά και εγώ δεν θέλω να πετάω λεφτά για εμένα».

Οι 5 γυναίκες δήλωσαν ότι επισκέπτονται τους γιατρούς μόνο αν χρειαστεί

«πηγαίνω, άμα χρειαστεί γιατί δεν έχω κάποιο πρόβλημα .... παίρνω μόνο τα φάρμακα για το σίδηρο»

«τελευταία φορά πήγα για να κάνω τις εξετάσεις για να βγάλω την κάρτα μου, δεν έχω πάει πρόσφατα γιατί δεν χρειάζεται, άμα χρειαστεί πηγαίνω στο ΙΚΑ».

Κάπνισμα, κατανάλωση αλκοόλ (σύνολο: 23 γυναίκες)

Στην ερώτηση αυτή οι γυναίκες απάντησαν για το κάπνισμα και την κατανάλωση αλκοόλ. Από τις 23 γυναίκες του δείγματος οι 16 δήλωσαν ότι δεν καταναλώνουν αλκοόλ και δεν καπνίζουν, 3 δήλωσαν ότι καπνίζουν και καταναλώνουν αλκοόλ, 3 ανέφεραν μόνο κατανάλωση αλκοόλ και 1 μόνο κάπνισμα. Οι λόγοι των αρνητικών απαντήσεων σχετίζονται για τις γυναίκες με τα θέματα θρησκείας και το πώς έμαθαν από την οικογένειά τους

«όχι καθόλου, με έμαθαν από την οικογένειά μου να μην πίνω και να μην καπνίζω»

«όχι ούτε καπνίζω, ούτε πίνω απαγορεύεται στη χώρα μας και δεν έχω μάθει αυτό».

Η κατανάλωση αλκοόλ ή/και το κάπνισμα σχετίζονται με τα προβλήματα που βιώνουν και τις συνήθειες που επικρατούν στη χώρα καταγωγής τους

«πίνω όλα τα πίνω ούζο, κρασί ότι να ναι, όλοι οι Ρώσοι πίνουνε και στην πατρίδα μου και εδώ»

«καπνίζω μισό πακέτο την ημέρα, αλλά και ανάλογα με την ημέρα, άμα ήμουνα καλά λιγότερα τσιγάρα».

3.4.1. Ανάλυση και σχολιασμός

Στα γενικά προβλήματα υγείας 15 γυναίκες δήλωσαν ότι έχουν λάβει ιατρική διάγνωση για ένα έως τρία προβλήματα που αφορούν κυρίως ορθοπαιδικά, γενικά παθολογικά και γυναικολογικά θέματα. Οι υπόλοιπες γυναίκες ανέφεραν ότι, από όσο γνωρίζουν, δεν έχουν πρόβλημα υγείας, αλλά χωρίς να το έχει επιβεβαιώσει γιατρός, αφού δεν τους επισκέπτονται και δεν λαμβάνουν φάρμακα. Η άρνηση για ιατρική παρακολούθηση διαπιστώνεται και σε αυτές που έχουν διαγνωσμένα προβλήματα.

Πέραν των όποιων αντικειμενικών δυσκολιών, όπως η άγνοια της γλώσσας, είναι γεγονός ότι οι άδειές τους, τους εξασφαλίζουν πρόσβαση στις αρμόδιες υπηρεσίες. Οι γυναίκες όμως δεν δίνουν προτεραιότητα στα θέματα που αφορούν την υγεία τους. Η στάση τους μπορεί να λειτουργήσει επιβαρυντικά στην κοινωνική τους ένταξη, δεδομένου ότι η υγεία είναι ένας τομέας που συμβάλλει στην επίτευξή της¹⁶.

Αναφορικά με την κατανάλωση αλκοόλ, τη χρήση ουσιών και το κάπνισμα 16 γυναίκες απάντησαν αρνητικά. Συνολικά 6 γυναίκες έκαναν λόγο για κατανάλωση αλκοόλ και για κάπνισμα και τα συνδυάζουν με τα προβλήματα που βιώνουν, αφού ανάλογα με τη διάθεσή τους, π.χ. επεισόδια βίας, αυξάνουν ή μειώνουν τις ποσότητες των ουσιών. Οι El Bassel, Gilbert, Witte, Wu, Gaeta, Schilling και Wada¹⁷, μετά από έρευνα σε 143 γυναίκες που επισκέφθηκαν τα επείγοντα ιατρεία των νοσοκομείων, κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι οι ασθενείς που είχαν υποστεί ενδοοικογενειακή βία είχαν υψηλότερα ποσοστά χρήσης ουσιών και αλκοόλ. Επίσης η οργάνωση Native American Circle, Ltd (NAC)¹⁸ επιβεβαιώνει τη χρήση ναρκωτικών στις γυναίκες θύματα 16 φορές περισσότερο από το γενικό πληθυσμό και τα περιστατικά αλκοολισμού 9 φορές περισσότερο από άλλες γυναίκες. Το γεγονός της απαγόρευσης για θρησκευτικούς ή κοινωνικούς λόγους¹⁹ λειτουργεί μάλλον θετικά για πολλές από τις γυναίκες θύματα.

¹⁶ Consiglio Italiano per Refuti, *Οδηγός Καλών Πρακτικών - βία λόγω φύλου σε γυναίκες πρόσφυγες, Πρόγραμμα Daphne – Malika*, Italia – Athina, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Νοέμβριος 2002, σελ. 32 – 35.

¹⁷ El Bassel N., Gilbert L., Witte S., Wu E., Gaeta T., Schilling R., Wada T., «Intimate partner violence and substance abuse among minority women receiving care from an inner-city emergency department», 2003, entrez/query.fcgi at www.ncbi.nlm.nih.gov.

¹⁸ Native American Circle, Ltd (NAC), «Domestic Violence, Sexual Assault and Stalking. Prevention and Intervention Programs in Native American Communities», 1998, [resources.asp at www.nativeamericancircle.org/](http://resources.asp.at.www.nativeamericancircle.org/)

¹⁹ Συγκεκριμένα οι περιορισμοί που θέτει το Κοράνι, σχετικά με την κατανάλωση ουσιών και τις απαγορεύσεις που απορρέουν από τα χαρακτηριστικά του κοινωνικού φύλου.

3.5. Θέματα Εκπαίδευσης – εκμάθηση γλώσσας

Επίπεδο ομιλίας, γραφής και ανάγνωσης στην ελληνική γλώσσα (σύνολο: 23 γυναίκες)

Στα πλαίσια της διερεύνησης της κοινωνικής ένταξης των γυναικών του δείγματος εξετάστηκε το επίπεδο ομιλίας, γραφής και ανάγνωσης στα ελληνικά. Οι απαντήσεις που δόθηκαν ταξινομήθηκαν με βάση το χαρακτηρισμό «σχεδόν καθόλου/καθόλου, λίγο, μέτρια, καλά, πολύ καλά». Αναφορικά με τη δυνατότητα ομιλίας και έκφρασης στον προφορικό λόγο, οι απαντήσεις έχουν ως εξής:

- Καθόλου/ σχεδόν καθόλου: 2 γυναίκες
- Λίγο: 11 γυναίκες
- Μέτρια: 3 γυναίκες
- Καλά: 3 γυναίκες
- Πολύ καλά: 4 γυναίκες

Μέσος όρος: 16 γυναίκες κάτω του μετρίου επιπέδου στην ομιλία.

Για το γραπτό λόγο και την ανάγνωση οι ερωτώμενες έδωσαν τις παρακάτω απαντήσεις:

- Καθόλου: 12 γυναίκες
- Λίγο: 6 γυναίκες
- Μέτρια: 3 γυναίκες
- Καλά: -
- Πολύ καλά: 2 γυναίκες

Μέσος όρος: 21 γυναίκες κάτω του μετρίου επιπέδου στη γραφή και ανάγνωση, με μεγάλη εκπροσώπηση γυναικών στην απάντηση καθόλου

Τρόπος εκμάθησης ελληνικών (σύνολο: 21 γυναίκες)

Στην ερώτηση που ακολουθεί το επίπεδο ομιλίας, γραφής και ανάγνωσης των γυναικών, εξετάζεται ο τρόπος με τον οποίο έμαθαν τη γλώσσα. Συγκεκριμένα από τις 21 γυναίκες που ανέφεραν ότι γνωρίζουν έστω και λίγο να μιλάνε ή/και να γράφουν ή/και να διαβάζουν οι 11 έμαθαν μέσω των καθημερινών κοινωνικών τους συναναστροφών (συγγενείς, φίλοι, γείτονες, προσωπικό υπηρεσιών)

«έμαθα πιο πολύ από ότι ακούω και που μιλάω με ανθρώπους, βγαίνω και μιλάω με ανθρώπους και με το σύζυγό μου»

«ελληνικά έμαθα από κόσμο που μιλάω, τις κοπέλες στη γειτονιά και εδώ που έρχομαι και μιλάω και ακούω».

Σε 9 απαντήσεις οι γυναίκες δήλωσαν ότι κατέκτησαν βασικές ικανότητες στο γραπτό και τον προφορικό λόγο, μέσω των μαθημάτων που παρακολούθησαν σε τάξεις ενηλίκων (Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις, ΚΕΚ, Πανεπιστήμιο Αθηνών)

«έμαθα από τα μαθήματα που έκανα στο Πανεπιστήμιο του Ζωγράφου και σε ένα ΚΕΚ που πήγα μετά»

«πήγα εδώ στην Πυξίδα».

Στη συνέχεια 5 απαντήσεις συσχετίζουν την εκμάθηση της γλώσσας με την ατομική προσπάθεια, το διάβασμα από βιβλία, περιοδικά ή/και λεξικά και την παρακολούθηση τηλεόρασης

«έμαθα πολύ από μόνη μου, ήθελα να μάθω και πήρα ένα βιβλίο που έλεγε μια λέξη στα ελληνικά και την ίδια λέξη στα αλβανικά και με βοήθησε, άκουγα και έμαθα πολύ και από την τηλεόραση»

«έμαθα από την τηλεόραση και από περιοδικά που έπαιρνα, επίσης στο σπίτι μιλάμε μόνο ελληνικά».

Επίσης η εργασία αναδεικνύεται ως βασικός παράγοντας εκμάθησης της γλώσσας, καθώς αναφέρεται σε 4 απαντήσεις

«από τις δουλειές που έκανα, άμα έχω την ευκαιρία ανοίγω το μυαλό μου και μπορώ να μάθω»

«από την αρχή που ήμουνα εδώ και έμεινα στη Μυτιλήνη, εκεί δούλεψα λίγο και από δουλειά με κυρίες μεγάλες».

Τέλος 3 γυναίκες προσδιορίζουν ως τρόπο εκμάθησης τη μελέτη των παιδιών «ελληνικά έμαθα κυρίως από τα παιδιά μου και από το διάβασμα που κάνουμε για το σχολείο»

«έμαθα από την κόρη μου, την έφερα εδώ πολύ μικρή και μεγάλωσε και πήγε σχολείο όλα τα χρόνια εδώ και πάντα προσπαθούσα να την βοηθάω, διάβαζα και έγραφα μαζί της από τα βιβλία της».

Οι 2 γυναίκες που δεν μιλούν καθόλου ή σχεδόν καθόλου τη γλώσσα και δεν έχουν δυνατότητα γραφής και ανάγνωσης προσδιόρισαν ως αιτιολογία την αδυναμία επικοινωνίας στην εργασία και την έλλειψη κοινωνικών επαφών, λόγω της θρησκείας και της άγνοιας της γλώσσας

«μιλάω πολύ λίγο και δεν καταλαβαίνω πολύ, έκανα μια δουλειά που δεν μιλάγα σχεδόν καθόλου και δεν μπόρεσα να μάθω»

«δεν μπορώ να μιλήσω με ανθρώπους λόγω της θρησκείας και της γλώσσας που δεν ξέρω».

Γλώσσα και αλλαγές στους τομείς της ζωής (σύνολο: 23 γυναίκες)

Με την ερώτηση αυτή έγινε μια προσπάθεια διερεύνησης του τι σημαίνει για τις γυναίκες να μάθουν τη γλώσσα ή να βελτιώσουν τις γνώσεις που έχουν σε προφορικό και γραπτό επίπεδο. Συγκεκριμένα ερωτήθηκαν για το αν πιστεύουν ότι θα υπέρξει μια αλλαγή προς το καλύτερο στη ζωή τους και προς ποια κατεύθυνση. Όλες οι ερωτώμενες απάντησαν ότι το να μάθεις να μιλάς τη γλώσσα σημαίνει μια θετική αλλαγή στη ζωή σου, καθώς πολλά από τα προβλήματά τους οφείλονται στην ελλιπή ή διαστρεβλωμένη επικοινωνία τους.

Όσον αφορά τις αλλαγές στη ζωή τους, η πλειοψηφία των γυναικών, 13 απαντήσεις, τις συσχετίζει με τα εργασιακά θέματα, την εύρεση εργασίας ή την πρόσληψη σε θέση ανάλογη των προσόντων τους, με στόχο την οικονομική ανεξαρτησία ή τη βελτίωση του βιοτικού τους επιπέδου

«αν μπορώ να μιλήσω καλύτερα ελληνικά θα μπορώ να βρω μια δουλειά να είναι καλή για εμένα και να με βολεύει ... θέλω να δουλέψω επάνω στο επάγγελμά μου»

«να βρω μια δουλειά, θέλω να έχω μια δουλειά δεν με νοιάζει τι να κάνω, αλλά να είναι μόνιμη».

Οι υπόλοιπες 8 απαντήσεις ταξινομούνται γενικά στο κομμάτι της βελτίωσης της επικοινωνίας των γυναικών με τους γύρω τους, είτε πρόκειται για άλλους αλλοδαπούς, είτε για Έλληνες, προκειμένου να κατανοούν πραγματικά όσα ακούνε και να αποκτήσουν, μέσω της γλώσσας, καλύτερη αντίληψη για τη νοοτροπία των Ελλήνων και κυρίως των ανδρών

«άμα ήξερα καλύτερα θα ήθελα να βοηθάω αυτούς που δεν ξέρουν, να βρίσκω κόσμο να μιλήσω με την ψυχή μου, με καλύτερο τρόπο να αλλάξω τη ζωή μου την επικοινωνία μου γιατί θα καταλαβαίνω αλήθεια τι μου λένε όχι λίγο σε επιφάνεια»

«θα ήταν πολύ πιο εύκολο για εμένα να καταλαβαίνω τους ανθρώπους να ξέρω τι σκέφτονται και ψυχολογικά να καταλαβαίνω τι θέλει να πει κάποιος, άμα δεν μιλάω τη γλώσσα μπορεί κάποιος να με κοροϊδεύει πιο εύκολα και εγώ να τον πιστέω, όπως με τον άντρα μου».

Στη συνέχεια 6 γυναίκες ανέφεραν ως θετική αλλαγή τη δυνατότητα βοήθειας των παιδιών τους στο σχολείο

«θέλω να μάθω καλύτερα για να μπορώ να προσφέρω στα παιδιά μου, σε αυτή τη χώρα θα ζήσουν και πρέπει να μπορώ να τα βοηθήσω και με το σχολείο και στη ζωή τους, άμα δεν ξέρω τη γλώσσα πως θα γίνει»

«ναι θα ήταν καλύτερα, αν ήξερα να γράφω και να διαβάζω, θα μπορού να βοηθάω περισσότερο τα παιδιά μου στο σχολείο».

Για 5 γυναίκες το να ξέρουν καλύτερα ελληνικά θα τις βοηθήσει στο να βελτιώσουν την καθημερινότητά τους και στη διεκπεραίωση των υποχρεώσεών τους (επικοινωνία με υπαλλήλους σε υπηρεσίες, στην Αστυνομία, στις μετακινήσεις, στη συμπλήρωση εγγράφων, στην επικοινωνία με τους δασκάλους)

«τώρα διαβάζω μόνο λεωφορεία και ΔΕΗ, ρεύμα, θέλω να μάθω για να ξέρω δεν γίνεται να είσαι πρόσφυγας σε μια χώρα και να μην ξέρεις να γράφεις και να διαβάζεις, θέλω να πάω σε ένα γραφείο και πρέπει να ρωτάω άλλους να μου πουν και να μου δείξουν τη πόρτα και ποιον να ζητάω»

«ναι θα ήταν πολύ καλύτερα γιατί άμα δεν ξέρεις να γράφεις και να διαβάζεις σε μια γλώσσα, σαν τυφλός είσαι, δεν μπορώ να διαβάζω τις διευθύνσεις στους δρόμους και όλο πρέπει να ρωτάω, για τα χαρτιά μου στην Αστυνομία δεν ξέρω να διαβάσω σε ποιο γραφείο πρέπει να μω ή να συμπληρώσω ένα χαρτί».

Οι λοιπές 5 απαντήσεις που δόθηκαν αφορούν άλλα θέματα όπως την προσωπική ικανοποίηση από την εκμάθηση της γλώσσας και την επανένωση των γυναικών με τα παιδιά τους, που ζουν εκτός Ελλάδας

«το έχω ανάγκη να πάω σε σχολείο για ελληνικά για εμένα»

«να φέρω το παιδί μου, έχω ένα παιδί στη χώρα μου και δεν θέλω να είμαι μακριά από αυτό».

Γνώση άλλη γλώσσας, εκτός από τα ελληνικά και τη μητρική (σύνολο: 23 γυναίκες)

Οι συμμετέχουσες στο δείγμα ερωτήθηκαν σχετικά με τη δυνατότητα επικοινωνίας σε άλλες γλώσσες, πλην των ελληνικών και της μητρικής τους, τουλάχιστον στον προφορικό λόγο. Οι 10 έδωσαν αρνητική απάντηση και οι 13 θετική. Στο σύνολο των 13 γυναικών που ανέφεραν ότι γνωρίζουν κάποια επιπλέον γλώσσα, οι 7 ανέφεραν μια και οι 6 δύο. Μόνο 5 γυναίκες μιλούν έστω και λίγο αγγλικά, 2 γερμανικά, 1 γαλλικά και 1 ιταλικά, όλες οι άλλες απαντήσεις αφορούν διαλέκτους ή γλώσσες, εκτός των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Οι 6 γυναίκες τις έμαθαν κατά τη διάρκεια της βασικής εκπαίδευσης ή των σπουδών τους και οι 7 στις χώρες που έζησαν, πριν έρθουν στην Ελλάδα

«ξέρω γερμανικά, μιλάω αυτή τη γλώσσα σαν τη μητρική μου και ακόμα καλύτερα, στη χώρα μου πήγαινα σε γερμανικό σχολείο στο δημοτικό και εκεί μιλάγαμε μόνο γερμανικά»

«μιλάω καλά αραβικά γιατί μοιάζουν και με τα Κουρδικά και λίγα Τουρκικά, τα αραβικά τα έμαθα στο σχολείο και Τουρκικά έμαθα γιατί μέναμε κάποιο καιρό στην Τουρκία».

Παρακολούθηση μαθημάτων ελληνικής γλώσσας σε τάξεις εκμάθησης ενηλίκων (σύνολο: 23 γυναίκες)

Στην ερώτηση αυτή οι απαντήσεις των ερωτώμενων αφορούν το αν έχουν παρακολουθήσει κάποιο μάθημα ελληνικών, τουλάχιστον μια φορά για όσο χρονικό διάστημα βρίσκονται στην Ελλάδα. Από τις 23 γυναίκες του δείγματος, οι 6 παρακολούθησαν και ολοκλήρωσαν κάποιο πρόγραμμα εκμάθησης ελληνικών, 11 γυναίκες δεν παρακολούθησαν ποτέ τέτοιο πρόγραμμα και 4 το ξεκίνησαν και δεν το ολοκλήρωσαν. Τέλος 2 γυναίκες παρακολουθούσαν πρόγραμμα κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων. Επίσης συζητήθηκαν οι λόγοι για τους οποίους πολλές γυναίκες δεν συμμετείχαν σε τέτοια τάξη ή οι λόγοι για τους οποίους διέκοψαν τα μαθήματα. Από τις 11 γυναίκες που δεν παρακολούθησαν μαθήματα, οι 6 ανέφεραν ως βασική αιτία την απαγόρευση από τους βίαιους συζύγους/ συντρόφους

«μου δημιουργούσε προβλήματα συνέχεια, ήθελε να δουλεύω συνέχεια και να του δίνω τα χρήματα, μετά μου πήρε πολλά, σχεδόν όλα τα χαρτιά που είχα και δεν είχα τίποτα, ήμουν σαν παράνομη, δεν το σκεφτόμουν, αλλά δεν θα μπορούσα να γραφτώ σε μαθήματα»

«όχι δεν με άφηνε αυτός να πάω ήθελε να είμαι μέσα στο σπίτι και δεν ήξερα που να πάω»,

ενώ 4 ανέφεραν ως απαγορευτικούς παράγοντες την εργασία και την περιοχή κατοικίας

«όχι δεν έψαξα καθόλου για αυτό γιατί δεν είχα χρήματα και ήθελα να βρω δουλειά, τώρα μου είπαν από εδώ για ένα πρόγραμμα για ελληνικά

«όχι δεν έχω πάει, λόγω της περιοχής κατοικίας μου δεν μπορούσα να πάω σε κάποιους δήμους και στο δικό μου δήμο δεν μπορούσα να βρω μαθήματα»

και οι 2 δήλωσαν άγνοια γύρω από το θέμα

«όχι ποτέ, δεν ήξερα ότι υπάρχει αυτό, ούτε ήξερα που να πάω να ρωτήσω για να μάθω»

«όχι δεν με είχε βοηθήσει κανείς και δεν ήξερα που να πάω, τώρα ξέρω, αλλά πρέπει πρώτα να βρω δουλειά και μετά».

Όσον αφορά τους λόγους της διακοπής των μαθημάτων για 3 γυναίκες αφορούν την εργασία

«πήγα στο Πανεπιστήμιο του Ζωγράφου, αλλά σταμάτησα γιατί έπρεπε να δουλεύω και δεν μπορούσα να συνδυάσω τη δουλειά με το σχολείο»

«μόνο στην Πυξίδα για μια εβδομάδα, αλλά σταμάτησα γιατί βρήκα μια δουλειά και δεν μπορούσα να έρχομαι»

και για 2 στην ποιότητα του προγράμματος

«μόνο μια φορά στα μαθήματα στο πανεπιστήμιο, αλλά πήγα μόνο για ένα μήνα και κάναμε μάθημα δυο φορές την εβδομάδα, τι να προλάβω να μάθω ...»

«στο Πανεπιστήμιο Ζωγράφου, αλλά δεν πήγαινα συνέχεια, δεν μπορούσα να μάθω εκεί, δεν ήτανε καλά, δεν τα λέγαμε καλά».

Πηγές πληροφόρησης (σύνολο: 17 γυναίκες)

Η συγκεκριμένη ερώτηση αφορά τις πηγές μέσω των οποίων οι γυναίκες αναζητούν πληροφόρηση για τα προγράμματα εκπαίδευσης και κατάρτισης. Από τις 23 γυναίκες, μόνο 3 δεν είχαν καμία επαφή με φορείς και υπηρεσίες. Οι υπόλοιπες ανέφεραν ως σημαντικές πηγές ενημέρωσης: 8 γυναίκες το Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες, 7 γυναίκες τα γραφεία του ΟΑΕΔ, 2 το φιλικό περιβάλλον και 2 κάποια άλλη ΜΚΟ και την ατομική αναζήτηση.

Συμμετοχή σε πρόγραμμα κατάρτισης/ εκπαίδευσης (σύνολο: 23 γυναίκες)

Οι συμμετέχουσες στην έρευνα απάντησαν σχετικά με το ενδεχόμενο της συμμετοχής ή της επαναπαρακολούθησης ενός προγράμματος κατάρτισης ή επιμόρφωσης για ενήλικες και το αντικείμενό του. Οι γυναίκες απάντησαν θετικά στο σύνολό τους, με δημοφιλέστερη απάντηση τα μαθήματα ελληνικών, ενώ αμέσως επόμενη προτίμηση είναι τα μαθήματα υπολογιστών με 3 απαντήσεις. Οι λοιπές απαντήσεις αφορούν μαθήματα για πολιτισμό, τουριστικά, marketing, αγγλικά, μαγειρική, κομμωτική και αισθητική. Επίσης 6 διατύπωσαν την επιθυμία να μπορούν να συνδυάσουν τα μαθήματα με τη δουλειά τους ή με την αναζήτηση εργασίας.

«θέλω πρώτα να μάθω ελληνικά και μετά κομπιούτερ και αγγλικά, αλλά πρώτα να καταλαβαίνω τα ελληνικά»

«ναι θέλω να πάω σε σχολείο ξανά, να μάθω για αυτά που σου είπα πριν και να μπορώ να διαβάσω ένα βιβλίο, ένα περιοδικό τώρα δεν μπορώ να κάνω τίποτα».

Σπουδές στην Ελλάδα (σύνολο: 23 γυναίκες)

Στην ερώτηση αυτή επικεντρωθήκαμε στην πρόθεση των γυναικών να συνεχίσουν τις σπουδές τους ή να ξεκινήσουν σπουδές στην Ελλάδα. Επίσης εντοπίστηκαν οι λόγοι στις αρνητικές απαντήσεις και οι δυσκολίες που συνόδευαν τις καταφατικές. Από τις 23 ερωτηθείσες μόνο 1 δήλωσε ότι κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων ήταν στη διαδικασία κατάθεσης δικαιολογητικών για την εγγραφή της στο Πανεπιστήμιο. Οι υπόλοιπες δεν είχαν κάνει ποτέ κάποια σχετική ενέργεια, ανεξάρτητα από τη διάρκεια παραμονής και το νομικό καθεστώς.

Οι 16 γυναίκες δήλωσαν ότι δεν θέλουν να συνεχίσουν ή να ξεκινήσουν σπουδές στην Ελλάδα. Βασικοί λόγοι είναι για 4 η εύρεση εργασίας, για 3 γυναίκες η εκμάθηση των ελληνικών, για 3 γυναίκες η προχωρημένη ηλικία και για 2 γυναίκες οι μεγάλες γραφές και ανάγνωσης, ακόμα και στη γλώσσα τους. Οι 7 γυναίκες δήλωσαν ότι θα επιθυμούσαν να λάβουν Πανεπιστημιακή μόρφωση, αλλά δηλώνουν ως δυσκολίες την μη αναγνώριση των πτυχίων τους, το χαμηλό επίπεδο γνώσης των ελληνικών, τη φύλαξη των παιδιών και την ανάγκη εύρεσης εργασίας.

3.5.1. Ανάλυση και σχολιασμός

Στον άξονα που μελετήθηκαν τα εκπαιδευτικά ζητήματα από τα στοιχεία που προκύπτουν παρουσιάζεται μια δυσκολία από τις γυναίκες, τόσο στην εκμάθηση της γλώσσας, όσο και στο να παρακολουθήσουν ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Συγκεκριμένα έχουν κατακτήσει κάποιο επίπεδο επικοινωνίας στον προφορικό λόγο, αλλά οι περισσότερες (16 γυναίκες) ανέφεραν ότι έχουν γνώσεις κάτω του μετρίου, λέγοντας ότι τα ελληνικά τους είναι ελλιπή. Στο γραπτό και προφορικό λόγο οι 21 γυναίκες δηλώνουν επίσης ότι είναι κάτω του μετρίου, με μεγάλη εκπροσώπηση απαντήσεων στο «καθόλου».

Τα παραπάνω αιτιολογούνται, καθώς οι 11 γυναίκες έμαθαν τη γλώσσα μέσα από τις κοινωνικές τους συναναστροφές και την ατομική προσπάθεια και μόνο 4 από παρακολούθηση μαθημάτων. Σε έρευνα που διεξήχθη για τις εκπαιδευτικές ανάγκες και τις στάσεις των ενηλίκων αλλοδαπών προς την εκπαίδευση²⁰ διαπιστώθηκε ότι πράγματι η μεγάλη δυσκολία τους εντοπίζεται στη γραφή και την ανάγνωση, ενώ θεωρούν τα ελληνικά δύσκολη γλώσσα και γενικά πιστεύουν ότι η συμμετοχή τους σε εκπαιδευτικά προγράμματα και στην κατάρτιση δεν διευκολύνεται, αφού ο σχεδιασμός δεν γίνεται βάσει των πραγματικών αναγκών τους.

Οι γυναίκες του δείγματος κατανοούν την αλλαγή που θα επιφέρει στη ζωή τους η εκμάθηση των ελληνικών και μάλιστα την εντοπίζουν στα εργασιακά προβλήματα και στα θέματα της καθημερινότητάς τους. Θεωρούν σημαντικό ότι θα μπορούν να είναι πιο αυτόνομες και να επικοινωνούν καλύτερα. Για το λόγο αυτό και οι 23 απαντούν θετικά στο ενδεχόμενο παρακολούθησης μαθημάτων, με πλειοψηφική προτίμηση στα ελληνικά, ενώ 7 γυναίκες δήλωσαν ότι θα ήθελαν ακόμα και να ξεκινήσουν ή να συνεχίσουν τις σπουδές τους στην Ελλάδα.

Η εκμάθηση της γλώσσας αποτελεί επιπλέον δυσκολία προς αυτή την κατεύθυνση. Χαρακτηριστικό είναι ότι πολλές δεν εγγράφηκαν ή δεν ολοκλήρωσαν τα μαθήματά τους, λόγω

²⁰ Σκλάβου Κ., *Μελέτη εκπαιδευτικών αναγκών και στάσεων για την εκπαίδευση των ενηλίκων προσφύγων και μεταναστών: η περίπτωση του λεκανοπεδίου Αττικής*, Πάτρα, Βιβλιοθήκη Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου, 2005. Η έρευνα εξέτασε δείγμα 16 αλλοδαπών, άνδρες και γυναίκες, ανεξαρτήτου ηλικίας και εθνότητας και τα δεδομένα συλλέχθηκαν και αναλύθηκαν σύμφωνα με τις αρχές της ποιοτικής μεθόδου.

των απαγορεύσεων από το δράστη ή τον εργασιακών τους υποχρεώσεων, οι οποίες είναι αυξημένες (άρνηση ή ανικανότητα του συντρόφου να εργαστεί, λόγω προβλημάτων, χρήσης ουσιών κ.α.). Εξάλλου το να μην γνωρίζουν οι γυναίκες της γλώσσα ενισχύει το δεσμό τους με το δράστη, αφού συνήθως οι σχέσεις κακοποίησης στηρίζονται στην αδυναμία του θύματος και στην εξουσία που ασκεί ο θύτης επάνω του²¹.

Οι απαγορεύσεις και ο περιορισμός της γυναίκας στο σπίτι είναι συχνές πρακτικές απομόνωσης και ελέγχου και σύμφωνα με την Παπαμιχαήλ²² συνάδει με τα χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς των δραστών. Δηλαδή τη χαμηλή αυτοεκτίμηση, το υψηλό επίπεδο απομόνωσης, την υπερβολική συναισθηματική εξάρτηση από τις συντρόφους, τη ζηλοτυπία και καχυποψία που φτάνει ακόμα και στην παράνοια. Πολύ περισσότερο στους πληθυσμούς των αλλοδαπών που παρεμβάλλεται ο πολιτισμικός παράγοντας και το θρησκευτικό στοιχείο²³, απαγορεύει τη μόρφωση και περιορίζει τη ζωή των γυναικών εντός του σπιτιού.

Επομένως η απομόνωση που επιβάλλει ο βίαιος σύντροφος ενισχύεται λόγω της αδυναμίας επικοινωνίας των γυναικών, ανεξαρτήτως του μορφωτικού τους επιπέδου και των πολιτισμικών κανόνων. Παρόλο που οι 13 από τις 23 δήλωσαν ότι μπορούν να μιλήσουν και μια δεύτερη γλώσσα, εκτός από τα ελληνικά και τη μητρική τους, μόνο 5 κάνουν λόγο για ευρωπαϊκές γλώσσες. Παντελή άγνοια των ευρέως ομιλούμενων γλωσσών έχουν οι γυναίκες που προέρχονται από χώρες με μεγάλη γεωγραφική και πολιτιστική απόσταση από τα Βαλκάνια και τον ευρύτερο ευρωπαϊκό χώρο.

Τέλος ένα ενθαρρυντικό στοιχείο είναι ότι οι γυναίκες, παρά τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν, συνηθίζουν να επισκέπτονται υπηρεσίες, αφού δηλώνουν ότι είναι οι κύριες πηγές άντλησης πληροφόρησης. Η πλειοψηφία ονοματίζει τις ΜΚΟ και στη συνέχεια τα γραφεία του ΟΑΕΔ. Συμπερασματικά η γλώσσα καταδεικνύεται ως σημαντικό στοιχείο της προσαρμογής και της κοινωνικής ένταξης των γυναικών και για το λόγο αυτό η εκμάθησή της προκαλεί το μένος των δραστών. Η αλλοδαπή γυναίκα είναι κυριολεκτικά δέσμη στη σχέση βίας και εγκλωβισμένη στα κοινωνικό – οικονομικά προβλήματα που αντιμετωπίζει. Ενώ επικρατεί η αντίληψη ότι έχει πλήρη άγνοια, φαίνεται να γνωρίζει τις πληροφορίες, αλλά δεν είναι σε θέση να τις αξιοποιήσει προς

²¹ Walker L., *Η Κακοποιημένη Γυναίκα*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1989.

²² Παπαμιχαήλ Σ. *Κοινωνικές αναπαραστάσεις της κακοποίησης των γυναικών από τους συζύγους/ συντρόφους τους*, Αθήνα – Κομοτηνή, Σάκουλας, 2005, σελ. 101 – 102.

²³ Yusufali A., «The meanings of the Holy Qur'an», 2006, mosque/surai.htm at. www.islamicity.com, για παράδειγμα το Κοράνι αναφέρει ρητά τις απαγορεύσεις προς τις γυναίκες και συνηγορεί υπέρ της εξουσίας των ανδρών να ασκούν σωματικής βίας επάνω σε αυτές και στα παιδιά τους. Παρόμοια στοιχεία όμως συναντάμε και στο χριστιανισμό, αναφορικά με τη θέση της γυναίκα στην κοινωνία και μέσα στην οικογένεια.

όφελός της. Ενδεικτικό είναι το γεγονός ότι 20 γυναίκες ήταν ενήμερες για τα εκπαιδευτικά προγράμματα, αλλά μόνο 6 συμμετείχαν και τελικά ολοκλήρωσαν το τρίμηνο της εκπαίδευσης.

3.6. Εργασία

Τρόποι αναζήτησης εργασίας (σύνολο: 23 γυναίκες)

Στον τομέα της εύρεσης εργασίας οι γυναίκες ερωτήθηκαν σχετικά με τον τρόπο αναζήτησης εργασίας. Το σύνολο των απαντήσεων έφτασε τις 34. Οι μισές απαντήσεις, οι 19, συσχετίζουν την εύρεση εργασίας με πληροφορίες ή/και βοήθεια από το φιλικό ή/και τον οικογενειακό περίγυρο (γνωστοί, φίλοι, γειτονιά, συγγενείς)

«κυρίως από φίλους, όποτε έχω ψάξει στη Χρυσή Ευκαιρία δεν έχω κανένα αποτέλεσμα και δεν θέλω να πηγαίνω για δουλειά σε ανθρώπους που δεν ξέρω, προτιμώ να με στέλνει κάποιος φίλος σε κάποιο γνωστό αισθάνομαι καλύτερα και έχω μεγαλύτερη ασφάλεια»

«από φίλους και γνωστούς, ρωτάω και από τον αδελφό μου».

Σε 7 απαντήσεις αναφέρονται ως πηγές οι υπηρεσίες και οι φορείς (σε 5 οι ΜΚΟ και σε 2 ο ΟΑΕΔ)

«ψάχνω μέσα από τον ΟΑΕΔ που είμαι γραμμένη»

«ψάχνω από εδώ με την κοινωνική λειτουργό ή μόνη μου».

Σε 4 απαντήσεις η πηγή που προσδιορίστηκε ήταν οι εφημερίδες

«κοιτάω τις εφημερίδες, κοιτάω κάθε εβδομάδα τη city press που είναι δωρεάν και βλέπω άμα γίνεται καμιά προκήρυξη»

«ψάχνω δουλειές από την εφημερίδα»

Στη συνέχεια 4 γυναίκες δήλωσαν ότι αναζητούν εργασία μόνες τους, χωρίς κάποια άλλη βοήθεια ή καθοδήγηση

«ψάχνω για δουλειά μόνη μου, πάω και ρωτάω, μπαίνω σε ξενοδοχεία και λέω άμα θέλετε να έρθω για δουλειά»

«ρωτάω όπου να να σε μαγαζιά μπαίνω μέσα και ρωτάω άμα θέλουνε κόσμο, σε γνωστούς και σε γραφεία».

Παρούσα εργασία (σύνολο: 23 γυναίκες)

Στην ερώτηση αυτή καταγράφηκε η εργασιακή απασχόληση των γυναικών, κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων, η ασφαλιστική κάλυψη και το αντικείμενο της εργασίας τους. Οι 23 ερωτηθείσες είναι άνεργες, με μέσο χρόνο ανεργίας από 6 μήνες – 2 χρόνια,

«δεν δουλεύω θέλω να ψάξω για δουλειά και προσπαθώ να ετοιμάσω τα χαρτιά μου είμαι άνεργη τα τελευταία 2 χρόνια, όσο είμαι στην Ελλάδα δεν έχω δουλέψει ποτέ»

«τόρα είμαι άνεργη εδώ και ενάμιση χρόνο».

Οι 9 από τις γυναίκες εργάζονται σε προσωρινές εργασίες, χωρίς ένσημα και όχι με πλήρες ωράριο. Τα εργασιακά αντικείμενα που δήλωσαν είναι 5 γυναίκες καθαρίστριες, 2 μανικιουρίστες, 1 πωλήτρια και 1 σερβιτόρα

«δουλεύω μόνο σαν καθαρίστρια όταν θέλει κάποιος να πάω σε ένα σπίτι τώρα δεν δουλεύω, μόνο πάω και καθαρίζω ένα γραφείο, αλλά δεν έχω ΙΚΑ»

«τόρα δουλεύω part – time σε ένα ξενοδοχείο, δυο φορές την εβδομάδα σαν σερβιτόρα, αλλά δεν έχω ένσημα»

«τόρα δουλεύω σε ένα μαγαζί με έπιπλα, είναι ενός φίλου μου και είναι καλή δουλειά, αλλά δεν μπορεί να μου βάλει ένσημα».

Παρελθούσα απασχόληση (σύνολο: 23 γυναίκες)

Η ερώτηση αυτή αφορά την προηγούμενη εργασιακή εμπειρία των γυναικών, το αντικείμενο και το αν η εργασία εμπειρία αποκτήθηκε στην Ελλάδα ή/και σε κάποια/ες άλλη/ες χώρες. Οι 10 από τις 23 γυναίκες του δείγματος διαθέτουν αρκετά μεγάλη εργασιακή εμπειρία, αφού έχουν εργαστεί τουλάχιστον σε μια εργασία στη χώρα τους ή σε άλλη χώρα εκτός Ελλάδας. Το αντικείμενο της εργασίας για τις 7 αφορούσε θέσεις που απαιτούσαν ειδικευση και πτυχίο ανώτερου ή ανώτατου ιδρύματος (ψυχολόγος, δασκάλα, λογίστρια, καθηγήτρια, υψηλόβαθμο διοικητικό προσωπικό) και για τις 3 ανειδίκευτη εργασία

«δούλευα σαν καθηγήτρια για 20 χρόνια, αλλά λόγω των προβλημάτων από τον πόλεμο έχασα τη δουλειά μου»

«στη χώρα μου δούλευα σε γραφείο που είχε εκεί η Ύπατη Αρμοστεία, όλα τα χρόνια που ήμουνα εκεί αυτό έκανα μέχρι που έφυγα»

«δούλευα από μικρή σε κομμωτήριο, αλλά δεν μπορούσα να τα κάνω όλα».

Όσον αφορά την παρελθούσα εργασιακή εμπειρία που αποκτήθηκε στην Ελλάδα, οι 21 από τις 23 γυναίκες έχουν εργαστεί τουλάχιστον μια φορά, αλλά μόνο σε 8 απαντήσεις σημειώθηκε ότι υπήρξε για κάποιο διάστημα ασφαλιστική κάλυψη. Επίσης 2 γυναίκες δεν έχουν απασχοληθεί ποτέ. Σχετικά με το αντικείμενο 20 γυναίκες έχουν εργαστεί αποκλειστικά σε θέσεις ανειδίκευτου εργάτη (καθαρίστριες, φροντίδα ηλικιωμένων και παιδιών, πώληση φυλλαδίων, λαντζιέρες, πωλήτριες, βοηθητικό προσωπικό στην εργασία του συζύγου, καφετέρια, μπαρ) και μόνο 1 εργάστηκε ως υπάλληλος γραφείου

«εδώ στην Ελλάδα έχω δουλέψει σαν καθαρίστρια, σε catering πήγαινα στα σπίτια σαν σερβιτόρα, σε γραφείο για πληροφορίες στο αεροδρόμιο, κρατούσα ένα μωρό»

«στην Ελλάδα έχω δουλέψει σαν σερβιτόρα πάλι σε ξενοδοχείο και σε καταστήματα, έχω δουλέψει και μαζί με τον άντρα μου γιατί είχε ανοίξει ένα μαγαζί, εστιατόριο, αλλά δεν είχα καθόλου ΙΚΑ».

Ασκήση επαγγέλματος στην Ελλάδα – Δυσκολίες (σύνολο: 10 γυναίκες)

Στην παρούσα ερώτηση οι 10 γυναίκες που δήλωσαν κάποιο επάγγελμα ρωτήθηκαν αν έχουν εργαστεί στην ειδικότητά τους όσο καιρό βρίσκονται στην Ελλάδα και σε περίπτωση αρνητικής απάντησης τους ζητήθηκε να αναλύσουν τις δυσκολίες που συνάντησαν. Από τις 10 γυναίκες, οι 7 δεν κατάφεραν να ασκήσουν ούτε μια φορά το επάγγελμά τους και είναι όλες όσες διαθέτουν πτυχίο ανώτερης ή ανώτατης σχολής. Οι 3 που δήλωσαν ανειδίκευτη εργασία είναι αυτές που μπόρεσαν να εργαστούν στο αντικείμενό τους ή σε παρεμφερείς κλάδους.

Όσον αφορά τις δυσκολίες οι γυναίκες κάτοχοι πτυχίων αναφέρουν δυο βασικές. Τις διαδικασίες αναγνώρισης από το ΔΙΚΑΤΣΑ και τη γλώσσα

«πρέπει να έχω αναγνωρίσει το πτυχίο μου από ΔΙΚΑΤΣΑ, έχω πάει τα χαρτιά και πρέπει να περιμένω και να πληρώσω και δικηγόρο για να μην έχω πρόβλημα»

«είναι πολύ δύσκολο δεν παίρνουν ξένους σε τέτοιες δουλειές, ξέρω πολύ λίγα ελληνικά»

Οι 3 γυναίκες που είναι ανειδίκευτες δήλωσαν ως δυσκολίες τη γλώσσα, τα λίγα χρήματα, την ανάγκη επιπρόσθετων γνώσεων στο αντικείμενό τους και τη φύλαξη των παιδιών

«λόγω των ελληνικών ήταν δύσκολο να δουλέψω σε κομμωτήριο, τώρα που μιλάω είναι πιο εύκολο για εμένα επειδή μιλάω»

«πρέπει να δουλεύω από το πρωί ως το βράδυ, πολλές ώρες και δίνουν 20 ευρώ για όλη τη μέρα, μετά δεν έχω που να αφήσω τα παιδιά το απόγευμα που φεύγουν από το σχολείο, πρέπει να είναι μια δουλειά για πρωί».

Γνώση εργασιακών δικαιωμάτων (σύνολο: 23 γυναίκες)

Η ερώτηση αυτή αφορά τις γνώσεις των γυναικών γύρω από τα εργασιακά δικαιώματα. Οι 15 δήλωσαν ότι γνωρίζουν για το ΙΚΑ, το ΑΦΜ και την άδεια εργασίας

«ναί για το ΙΚΑ ξέρω πάντα είναι το πρώτο που ψάχνω για δουλειά με ΙΚΑ, αυτό το χρόνο τον έχω πληρώσει και έχω βιβλιário»

«ναί ξέρω καλά και τα ψάχνω και όταν ανοίξαμε με τον άντρα μου μαγαζί έμαθα για όλα τα χαρτιά και όλα μου τα χαρτιά τα έχω εντάξει»

και οι 8 δήλωσαν άγνοια ή ελλιπείς γνώσεις για τα παραπάνω

«όχι θά ήθελα βοήθεια να μου λέει κάποιος τι πρέπει να ξέρω και τι δικαιούμαι»

«τώρα που πρέπει μαθαίνω σιγά – σιγά, αλλά τα χαρτιά, δεν ξέρω ακριβώς τι δικαιούμαι, χρειάζομαι βοήθεια».

Χρήση υπηρεσιών για θέματα εργασιακά, κοινωνικό – προνοιακά (σύνολο: 23 γυναίκες)

Στην παρούσα ερώτηση εξετάστηκε η χρήση υπηρεσιών για εργασιακά ή/και κοινωνικά προβλήματα. Σχετικά με την πρώτη κατηγορία υπηρεσιών, για τα εργασιακά, οι 21 γυναίκες απάντησαν θετικά ως προς την πρόσβαση και τη διευθέτηση θεμάτων όπως έκδοση ΑΦΜ, άδειας εργασίας, κάρτας ανεργίας και βιβλιαρίου ενσήμων. Μόνο 2 απάντησαν αρνητικά για την έκδοση των παραπάνω εγγράφων.

«όλα αυτά εγώ τα έχω αναλάβει έχω ΑΦΜ, άδεια εργασίας, κάρτες παραμονής δική μου και των παιδιών, κάρτα ΟΑΕΔ, δεν τον εμπιστεύομαι να τα κάνει αυτός, παλιά όταν έπρεπε να τα βγάλουμε τα χαρτιά αυτός έπαιρνε όλο ναρκωτικά»

«ξέρω τι χαρτιά πρέπει να έχω και τα έχω μαζέψει όλα, προσπαθώ να μην έχω πρόβλημα γιατί σε μια δουλειά που είχα πάει έληγε η άδεια παραμονής μου και πήραν τελικά μια Βουλγάρα και μου είπαν να μην πάω».

Σχετικά με τις κοινωνικό-προνοιακές υπηρεσίες και τις ΜΚΟ, οι 16 από τις 23 γυναίκες απάντησαν αρνητικά και δήλωσαν ότι προσέρχονται μόνο στο Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες, μέσω του οποίου διευθετούν τα θέματά τους. Οι 7 που έδωσαν καταφατική απάντηση εστίασαν στην εκμάθηση της γλώσσας, στη λήψη φαγητού και ρούχων και στην προσπάθεια έκδοσης επιδόματος από την Πρόνοια

«πάω στις κακοποιημένες γυναίκες, έχουν εδώ κοντά ένα γραφείο και παίρνω ρούχα και τρόφιμα, αλλά όχι συνέχεια»

«στην Πρόνοια πήγα για να ζητήσω βοήθεια και πήρα και ένα μάρτυρα μαζί μου, ότι ο άντρας μου με εγκατέλειψε».

Τέλος σε ερώτηση σχετικά με τη λήψη επιδόματος 18 γυναίκες απάντησαν ότι δεν έχουν λάβει ποτέ, 3 έλαβαν μια φορά στο παρελθόν (1 από Πρόνοια και 2 από ΜΚΟ) και 2 λάμβαναν επίδομα κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων (1 επίδομα ανεργίας και 1 επίδομα αναπηρίας λόγω προβλήματος στο σύζυγό της).

3.6.1. Ανάλυση και σχολιασμός

Εν αντιθέσει με τα εκπαιδευτικά θέματα, στην εύρεση εργασίας οι γυναίκες δείχνουν να αντλούν πληροφορίες από τον κύκλο των γνωστών τους και λιγότερο από φορείς. Το στοιχείο αυτό μπορεί να οφείλεται στο γεγονός ότι κατανοούν πόσο σημαντική είναι η ατομική προσπάθεια, αφού το θέμα της ανεργίας είναι μείζον στη χώρα μας. Όμως, σύμφωνα και με τα λεγόμενά τους, προτιμούν δουλειές που τους συστήνουν φιλικά τους πρόσωπα, γιατί είναι πιο σίγουρες για το περιβάλλον εργασίας (συνήθως πρόκειται για γνωστό του γνωστού τους).

Σε πρόσφατη έρευνα των Αρτινοπούλου, Παπαθεοδώρου²⁴ έχουν καταγραφεί υψηλά ποσοστά σεξουαλικής παρενόχλησης στους γυναικών στους χώρους εργασίας. Επίσης επεισόδια σεξουαλικής παρενόχλησης των αλλοδαπών γυναικών στους χώρους εργασίας και η εκμετάλλευσή τους με στόχο την πορνεία²⁵. Μια εκ των γυναικών του δείγματος μάλιστα έδωσε ενδείξεις για εξαναγκαστική πορνεία, πέραν των επεισοδίων βίας, από τον Έλληνα σύντροφό της.

Παρόλα αυτά δηλώνουν εμπιστοσύνη στις ΜΚΟ και μάλιστα 16 από τις 23 γυναίκες είναι πολύ ικανοποιημένες από τη βοήθεια που έλαβαν από το ΕΣΠ. Θεωρούν δε ότι λόγω της καθοδήγησης αυτής μπόρεσαν να εκδώσουν τα απαραίτητα έγγραφα και να απευθυνθούν στις κατάλληλες υπηρεσίες. Μόνο μια γυναίκα λαμβάνει οικονομικό βοήθημα από την Πρόνοια. Η επιδοματική πολιτική, εμφανίζεται ανεπαρκής, όπως και για το σύνολο του γηγενούς πληθυσμού²⁶.

Παρά το γεγονός ότι οι γυναίκες έχουν νομιμοποιητικά έγγραφα, σύμφωνα με την εργατική νομοθεσία, καμία εκ των 23 δεν θεωρείται εργαζόμενη. Οι 9 δήλωσαν απασχόληση λίγων ωρών σε ανεπίκευτη εργασία, χωρίς ασφάλεια. Παρά το γεγονός ότι οι περισσότερες δήλωσαν ότι γνωρίζουν τα δικαιώματά τους στον εργασιακό τομέα και διαθέτουν ΑΦΜ, άδεια εργασίας και μητρώο εγγραφής στον ΟΑΕΔ. Αυτό συνάδει με πορίσματα συγκριτικής έρευνας, κατά τα έτη 1996

²⁴ Αρτινοπούλου Β., Παπαθεοδώρου Θ., *Σεξουαλική Παρενόχληση στην Εργασία*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2006, σελ. 129 – 131, περιγραφική, επιδημιολογική έρευνα, στα πλαίσια της οποίας εξετάστηκε δείγμα 1.200 γυναικών πανελλαδικά, ηλικίας 18 ετών και άνω.

²⁵ Βωβού Σ., «Μια φεμινιστική προσέγγιση για τις μετανάστριες», στο: Μαρβάκης Α. Παρσανόγλου Δ. Παύλου Μ. (επιμ.), *Μετανάστες στην Ελλάδα*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2003, 411 – 426, σελ. 416 – 417.

²⁶ Αράπογλου Β., «Καθεστώς αποκλεισμού, οι αλήθειες και οι παραλλαγές τους: Διάγραμμα μελέτης του Ελληνικού καθεστώτος αποκλεισμού», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τευχ. 118, 2005, σσ. 31 – 58.

και 1999²⁷, σύμφωνα με τα οποία η άγνοια γύρω από τη γλώσσα και οι άσχημες συνθήκες διαβίωσης, ιδίως κατά την πρώτη περίοδο παραμονής, δεν επέτρεπαν στους μετανάστες να διαπραγματευτούν τους όρους εργασίας τους και τους ωθούσαν προς την παράνομη εργασία και την παραοικονομία.

Η εργασιακή απασχόληση των γυναικών αναδεικνύεται αναντίστοιχη των προσόντων τους, αφού πολλές διαθέτουν μέση ή υψηλή μόρφωση και σύμφωνα με τις απαντήσεις τους, προηγούμενη εργασιακή εμπειρία σε αναβαθμισμένες θέσεις. Στην Ελλάδα όμως τόσο η παρούσα, όσο και παρελθούσες εργασίες (20 από τις 23 έχουν εργαστεί τουλάχιστον μια φορά στην Ελλάδα), αφορά ανειδίκευτες θέσεις με κύριο αντικείμενο την καθαριότητα. Γενικά παρουσιάζεται υποβάθμιση των επαγγελματικών ενδιαφερόντων και ικανοτήτων των αλλοδαπών, με απασχόληση σε εργασίες κατώτερες των προσόντων τους²⁸.

Στην προσπάθεια άσκησης του επαγγέλματός τους, τις περισσότερες δυσκολίες αντιμετωπίζουν οι γυναίκες που είναι κάτοχοι πτυχίων. Οι ανειδίκευτες απασχολούνται ευκολότερα σε αντίστοιχες θέσεις. Οι γυναίκες πτυχιούχοι συναντούν εμπόδια στην αναγνώριση των τίτλων τους ή στην απόδειξη των σπουδών²⁹. Στην περίπτωση αυτή διαγωνίζεται ένας φαύλος κύκλος που εντείνει τον αποκλεισμό των γυναικών από την αγορά εργασίας, βάσει των διακρίσεων των «λιγότερων ικανών» και «λιγότερο άξιων» και τις οδηγεί στον «οικονομικό, κοινωνικό και νομικό αποκλεισμό τους³⁰». Σταδιακά εντείνεται το αίσθημα της αδυναμίας, τα άτομα παθητικοποιούνται, αφού πιστεύουν ότι δεν θα τα καταφέρουν και οδηγούνται σε «αυτοαποκλεισμό». Μέσω αυτού του μηχανισμού δημιουργούνται και αναπαράγονται οι ανισότητες που πλήττουν τα χαμηλά κοινωνικά στρώματα, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται και οι εθνοτικές ομάδες.

---

²⁷ Μάρκοβα Ε., «Η παρουσία των Βουλγαρων μεταναστών στην ελληνική αγορά εργασίας και στην ελληνική κοινωνία», στο: Μαρβάκης Α. Παρσανόγλου Δ. Παύλου Μ. (επιμ.), *Μετανάστες στην Ελλάδα*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2003, 247 – 275, σελ.

²⁸ Σκλάβου, ό.π., σελ. 42 – 43, στα 16 άτομα της έρευνας οι απασχολούνται σε εργασίες κατώτερες των εκπαιδευτικών τους προσόντων και της προηγούμενης εργασιακής τους εμπειρίας. Το φαινόμενο είναι πολύ πιο σύνθετο στις γυναίκες.

²⁹ Συμβαίνει συχνά, ειδικά στις γυναίκες που υπόκεινται σε διώξεις, να εγκαταλείπουν τόσο γρήγορα τη χώρα τους που δεν έχουν μαζί τους ούτε καν τα προσωπικά τους αντικείμενα, βλ. σχετικά στο Ουάντσε, ό.π., σελ. 3 και 28 – 29.

³⁰ Παπαδοπούλου Δ., «Έννοια, Διαδικασίες και Προσπάθειες Προσέγγισης του Κοινωνικού Αποκλεισμού στην Ελλάδα», στο: Πάκος Θ. (επιμ), *Διεθνές Συνέδριο «Κοινωνία των 2/3» Διαστάσεις του Σύγχρονου Κοινωνικού Προβλήματος*, Αθήνα, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Παντείου Πανεπιστημίου, 2001, 943 – 953, σελ. 945 – 947.

3.7. Θέματα ψυχαγωγίας

Ελεύθερος χρόνος (σύνολο: 23 γυναίκες)

Στην ερώτηση αυτή οι γυναίκες δήλωσαν μια ή/και παραπάνω προτιμήσεις σχετικά με το πώς θέλουν να περνάνε τον ελεύθερο χρόνο τους. Από τις 23 οι 6 απάντησαν ότι δεν έχουν καθόλου ελεύθερο χρόνο και δεν είναι η προτεραιότητά τους

«τα τελευταία τρία χρόνια που έφυγα από την πατρίδα μου δεν μπόρεσα να βρω ελεύθερο χρόνο, αν έρθει θα δω»

«μην με ρωτάς για αυτά γιατί έχω πρόβλημα και είμαι σαν τρελή, δεν μπορώ τώρα να σκέφτομαι φίλους και τέτοια».

Οι 8 απαντήσεις αφορούσαν οικιακές εργασίες και ενασχόληση με τα παιδιά

«στον ελεύθερο χρόνο μου δεν κάνω κάτι, κάθομαι σπίτι και προσέχω τα παιδιά ή κάνω δουλειές»

«στον ελεύθερο χρόνο μου κάθομαι σπίτι και κάνω δουλειές, δεν έχω ελεύθερο χρόνο έχω πολλές δουλειές».

Οι 7 γυναίκες ανέφεραν κάποιο χόμπι

«πηγαίνω στο γυμναστήριο και να οδηγάω, να πηγαίνω με το αυτοκίνητο βόλτα μόνη μου»

«μου αρέσει να μαγειρεύω και να διαβάζω, κοιτάζω και αρκετά τηλεόραση και με βοηθάει να μαθαίνω και ελληνικά αυτό».

Σε 3 περιπτώσεις ο ελεύθερος χρόνος ταυτίζεται με το χρόνο απομόνωσης και σκέψεων

«σκέφτομαι, δεν έχω πολύ χρόνο και άμα έχω σκέφτομαι τι να κάνω στη ζωή μου»

«δεν θέλω να κάνω τίποτα, είμαι κοριασμένη, δεν ξέρω τι έχω πάθει, είναι κουρασμένο το μυαλό μου και κλαίω συνέχεια»

και 3 απαντήσεις αφορούσαν συναναστροφές με συγγενείς ή φίλους

«μου αρέσει να βγαίνω για καφέ με φίλες μου και με άντρες φίλους που γνωρίζω, τώρα μετά από εδώ θα πάω για καφέ με έναν καινούργιο άντρα που γνώρισα»

«μένω με την κόρη μου, μου αρέσει να μιλάμε και να κάνουμε μαζί πράγματα».

Γνώσεις σχετικά με την ιστορία και τον πολιτισμό της Ελλάδας (σύνολο: 23 γυναίκες)

Στην παρούσα ερώτηση έγινε προσπάθεια να αποτυπωθεί αν και κατά πόσο οι γυναίκες γνωρίζουν την ιστορία και τον πολιτισμό των Ελλήνων. Στο σύνολο των 23 απαντήσεων μόνο 2 γυναίκες δήλωσαν ότι γνωρίζουν αρκετά καλά την ελληνική ιστορία και τον πολιτισμό

«γνωρίζω πάρα πολλά έχω διαβάσει πολλά πράγματα για την ιστορία και τον πολιτισμό σας, πριν έρθω εδώ, αλλά και όσο ζω στην Ελλάδα, ξέρω τόσα πολλά που όταν ήρθα νόμιζα ότι θα βρω μια χώρα όπως ήταν η αρχαία Ελλάδα, συνεχίζω και τώρα να διαβάζω και πηγαίνω σε μουσεία και σε πολιτιστικές εκδηλώσεις».

Οι 11 δεν γνωρίζουν τίποτα για τα παραπάνω θέματα και προβάλλουν ως αιτιολογία την αδυναμία στον γραπτό και προφορικό λόγο

«όχι μπορεί άμα μάθω ελληνικά να μπορώ να διαβάσω και να ξέρω μετά»

«πολύ λίγα πράγματα, ότι έχω ακούσει, δεν ξέρω αρκετά καλά τη γλώσσα για να διαβάσω ιστορία και δεν μπορώ να καταλάβω καλά όταν ακούω στην τηλεόραση»

και οι 10 λίγα ή πολύ λίγα στοιχεία

«ξέρω για Έλληνες ότι πολεμήσαμε με Γερμανούς, Τούρκους, Ρώσους, είναι αγαπημένοι άνθρωποι και έχουν καλή ψυχή, βοηθάνε άλλους ανθρώπους»

«γνωρίζω λίγα, ότι θυμάμαι από την ιστορία που κάναμε στο σχολείο, ξέρω μόνο για τους Πέρσες με τον πόλεμο που έκαναν με τους Έλληνες και τότε που κατέστρεψαν την Ακρόπολη».

Συμμετοχή σε σύλλογο ή/και ομάδα γυναικών (σύνολο: 23 γυναίκες)

Στην ερώτηση αυτή οι γυναίκες ερωτήθηκαν σχετικά με τη συμμετοχή τους σε ομάδα ή/και σύλλογο γυναικών. Οι 21 γυναίκες απάντησαν αρνητικά. Μόνο 1 ήταν στη διαδικασία εύρεσης ομάδας ή δραστηριότητας και 1 συμμετείχε σε δραστηριότητες της εκκλησίας.

3.7.1. Ανάλυση και σχολιασμός

Ένα από τα λιγότερο αναπτυγμένα κομμάτια, αν και εξέχουσας σημασίας για την κοινωνική ένταξη των γυναικών³¹, είναι αυτό της ψυχαγωγίας και των δραστηριοτήτων στα πλαίσια του ελεύθερου χρόνου. Οι γυναίκες δεν σκέφτονται καν τον ελεύθερο χρόνο, ως ενδεχόμενο, πόσο μάλλον το πώς θα τον διαχειριστούν. Για τις περισσότερες ταυτίζεται με τις δουλειές του σπιτιού και τη φροντίδα των παιδιών ή με αρνητικές σκέψεις και απομόνωση. Επίσης στην πλειοψηφία

³¹ Consiglio Italiano per Refuti, ό.π., σελ. 32 – 35.

τους δεν συμμετέχουν σε δραστηριότητες εκτός σπιτιού (συνλόγους ή ομάδες γυναικών). Ο περιορισμός είναι πολιτισμικό στοιχείο και αφορά γενικότερα τα θέματα αυτοδιάθεσης των γυναικών. Τέλος οι γνώσεις τους για την Ελλάδα σε ιστορικά ή πολιτισμικά θέματα είναι ανύπαρκτες, αφού μόνο 2 γυναίκες ασχολούνται και γνωρίζουν αρκετά στοιχεία.

3.8. Περιγραφή των επεισοδίων της ενδοοικογενειακής βίας

Κρούσματα σωματικής ή/και σεξουαλικής ή/και ψυχολογικής βίας από το σύζυγο ή/και το σύντροφο (σύνολο: 23 γυναίκες)

Η ερώτηση αυτή στοχεύει στο να εντοπίσει τις μορφές της βίας και πώς εκδηλώθηκαν από το δράστη. Όλες οι γυναίκες του δείγματος δήλωσαν ότι υπήρξαν ή ότι εξακολουθούν να υφίστανται ενδοοικογενειακή βία από το σύζυγο ή/και το σύντροφό τους. Οι 22 έκαναν λόγο για επαναλαμβανόμενα επεισόδια βίας στο παρόν ή/και στο παρελθόν και μόνο 1 γυναίκα έκανε λόγο για ένα βίαιο επεισόδιο που τερματίστηκε με τη διακοπή της σχέσης της.

Όσον αφορά τα είδη της κακοποίησης, οι 17 γυναίκες ανέφεραν συνδυασμό σωματικής, σεξουαλικής και ψυχολογικής βίας και οι 6 σωματική και ψυχολογική βία. Τα επεισόδια βίας, όπως περιγράφηκαν από τις ερωτώμενες, αφορούσαν στα εξής:

- Χτυπήματα με τα χέρια στο πρόσωπο, στο κεφάλι και σε όλο το σώμα (23 γυναίκες)
- Βωμολοχίες, ύβρεις (23 γυναίκες)
- Πίεση για σεξουαλική συνεύρεση με το δράστη (15 γυναίκες)
- Απειλές για τη ζωή του θύματος ή και άλλων οικείων προσώπων, εκφοβισμός (16 γυναίκες)
- Σπρωξιές στο χώρο ή επάνω σε αντικείμενα (13 γυναίκες)
- Υποτιμικά, κοροϊδευτικά σχόλια, υποβιβασμός (12 γυναίκες)
- Εξωσυζυγικές σχέσεις, πολλές φορές παρουσία του θύματος και των παιδιών (10 γυναίκες)
- Χτυπήματα με αντικείμενα στο πρόσωπο, στο κεφάλι ή/και στο σώμα και χτυπήματα στον τοίχο (10 γυναίκες)
- Πέταγμα αντικειμένων (8 γυναίκες)
- Στρίψιμο καρπών και ποδιών, κατάγματα (5 γυναίκες)
- Δέσιμο, εισαγωγή αντικειμένων στον κόλπο, κατ' επανάληψη παρά φύσιν ασέλγεια (5 γυναίκες)
- Απόπειρα δολοφονίας του θύματος με μαχαίρι ή με τα χέρια (5 γυναίκες)
- Πίεση για απόκτηση παιδιών (4 γυναίκες)
- Διαπόμπευση σε δημόσιους χώρους (4 γυναίκες)
- Εξαναγκασμός σε σεξουαλική πράξη με τρίτα πρόσωπα (4 γυναίκες)

- Απομόνωση, στέρηση της επικοινωνίας με τον κοινωνικό περίγυρο (3 γυναίκες)
- Ξυλοδαρμοί από συγγενείς, παρουσία και εν συναιέσει του δράστη (3 γυναίκες)
- Καταστροφή αγαπημένων αντικειμένων του θύματος και παραβίαση αλληλογραφίας (3 γυναίκες)
- Βιασμοί (3 γυναίκες)
- Εγκατάλειψη συζυγικής στέγης και διωγμοί από το σπίτι του θύματος και των παιδιών (3 γυναίκες)
- Οικονομική αποστέρηση και εξαναγκασμός του θύματος και των παιδιών σε επαιτεία (3 γυναίκες)
- Στέρηση επικοινωνίας με παιδιά και απαγωγή παιδιού (3 γυναίκες)
- Πίεση για έκτρωση ή άρνηση πατρότητας (3 γυναίκες)
- Αναγκαστικοί γάμοι (2 γυναίκες)
- Έγκλημα (1 γυναίκα)

Παρατίθενται ενδεικτικά αποσπάσματα των συνεντεύξεων για τις παραπάνω κατηγοριοποιήσεις

«είχα πάει στο νοσοκομείο, με έσπρωχνε και με χτύπαγε στο πρόσωπο, την τελευταία φορά με έσπρωξε και έπεσα πάνω στον καναπέ και χτύπησα πολύ τη μέση μου, πήγα νοσοκομείο και ψυχολογικά ήταν πολύ άσχημα μου μίλαγε πολύ άσχημα με έβριζε και φώναζε για όλα»

«έχει πολλά νεύρα, πετάει πράγματα σε εμένα φωνάζει πολύ, με βρίζει, σκίζει τα ρούχα του και όλο είναι θυμωμένος, με έχει χτυπήσει 100 φορές με τα χέρια, με πράγματα που κρατούσε, με έσπρωχνε, με χτυπούσε στην πλάτη, στο κεφάλι και στο πρόσωπο και για παιδιά όλο ήθελε παιδιά και δεν με άφηνε να πάω χάπια να μην κάνω παιδιά εγώ δεν ήθελα αυτός ήθελε συνέχεια με το ζόρι»

«όταν βγαίναμε δεν ήθελε να μιλάω ή να κοιτάω τους ανθρώπους, ζήλευε τόσο που τώρα σκέφτομαι ότι είχε σίγουρα πρόβλημα, εγώ άρχισα να πιέζομαι και του είπα ότι θέλω να φύγω τότε αυτός θύμωσε πάρα πολύ και άρχισε να μου μιλάει πολύ άσχημα και να με βρίζει και μετά με χτύπησε»

«ο αδελφός του ήθελε να με παντρευτεί, όπως γίνεται, εγώ από την αρχή του είπα όχι, δεν τον ήθελα και αυτός άρχισε να με χτυπάει, κάθε φορά που με έβλεπε με χτυπούσε και προσπαθούσε να με κάνει με το ζόρι να τον παντρευτώ ... με έβριζε και μου μιλούσε άσχημα, προσπάθησε να με πνίξει και μου έλεγε ότι θα σκοτώσει ... έφυγα με το παιδί μου για το Ιράν και αυτός ήρθε και με βρήκε και πάλι με χτύπησε για να πάω πίσω μαζί του δεν το έκανα και πήρε το παιδί κρυφά μαζί του»

«αυτός και η μητέρα του με έπνιγαν ψυχολογικά, με χτυπούσε πολύ, με κλωτσιές, με τα χέρια, έπιανε με δύναμη το κεφάλι μου, μου έστριβε τα χέρια, με έσπρωχνε, μου φώναζε συνέχεια, με χτύπαγε και με έβριζε ... φώναζε και έλεγε μόνο ότι ήθελε παιδί και εγώ ήθελα, αλλά όχι έτσι, κάποιες φορές με πίεζε ... ήμουν συνέχεια σε ψυχολογική τρομοκρατία, με απειλούσε και με έβριζε, τα έβλεπα όλα μαύρα και ότι δεν μπορεί να γίνει τίποτα»

«μετά μου είπε ότι θα κρατήσω το παιδί, του είπα ότι εγώ ήθελα να κάνω έκτρωση και δεν με αφήνει, μου λέει ότι άμα πάρω αυτά τα φάρμακα θα πεθάνω, μένω στο σπίτι που μέναμε χωρίς αυτόν γιατί είπε ότι θα φύγει, έρχεται μόνο για να μου φέρει φαγητό όταν το θυμάται, δεν θέλει να βγαίνω»

«μετά έφερε γυναίκες στο σπίτι μπροστά μου και ήθελε να κάνουμε σεξ όλοι μαζί ή έκαναν έρωτα μπροστά μου, άμα έφευγα με ξανάφερε στο δωμάτιο, τις έφερε μέσα στη νύχτα και με ξυπνούσε και εμένα, με έβριζε και μιλάγαμε πολύ άσχημα, ήθελε να κάνουμε σεξ συνέχεια και τέσσερις φορές τη μέρα, εγώ δεν ήθελα»

«μια φορά λιποθύμησα από το πολύ ξύλο και την ψυχολογική πίεση και θυμάμαι ότι προσπαθούσαν να με συνεφέρουν και εγώ κράταγα την αναπνοή μου, δεν ήθελα να αναπνεύσω για να πεθάνω να τελειώνει αυτό το μαρτύριο, γιατί εκτός από το ξύλο το όπλο του ήταν η ψυχολογική πίεση»

«χρησιμοποίησε μαχαίρι για να με σκοτώσει και όταν έφευγα και πήγαινα αλλού με κυνηγούσε, ακόμη και στη δουλειά έρχοταν και με έσερνε έξω από το μαγαζί και με έδερνε μπροστά σε όλο τον κόσμο, κρατούσε τα χαρτιά μου και με εκβίαζε ή άλλες φορές καλούσε την Αστυνομία και τους έλεγε ότι δεν έχω χαρτιά»

«ήρθα Ελλάδα γνώρισα αυτόν τον άνθρωπο και μέναμε μαζί, από την αρχή με χτύπαγε σχεδόν κάθε μέρα, πολύ ξύλο, στο κεφάλι στα χέρια και στα πόδια, με τα χέρια του πιο πολύ, όχι με πράγματα, με μπουινιές με χτυπούσε, μου έστριβε τα χέρια και τα πόδια, με έπασε από το λαιμό για να με πνίξει και νόμιζα ότι θα με σκοτώσει, με έβριζε και απειλούσε εμένα και τα παιδιά, ήθελε σεξ και όταν του έλεγα όχι με έδερνε και πήγαινε σε άλλες γυναίκες, τσακωνόμασταν, φώναζε συνέχεια και ζήταγε λεφτά».

Επεισόδια κακοποίησης κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης (σύνολο 16 γυναίκες)

Οι γυναίκες ερωτήθηκαν αν κατά τη διάρκεια ή μετά την εγκυμοσύνη τους η βία αυξήθηκε ή μειώθηκε και που, κατά την άποψή τους, οφείλεται αυτό. Στην ερώτηση απάντησαν 16 από τις 23 γυναίκες, καθώς 7 γυναίκες δεν απέκτησαν παιδί με το δράστη ή τα παιδιά τους δεν ήταν στο ίδιο περιβάλλον με αυτόν. Οι 11 από τις 16 γυναίκες απάντησαν ότι κατά τη διάρκεια ή μετά την εγκυμοσύνη τους δεν σταμάτησαν τα επεισόδια βίας, αλλά έγιναν λίγο πιο ήπια με περισσότερους τσακωμούς και φωνές, ενώ τα χτυπήματα περιορίστηκαν στο πρόσωπο και στο κεφάλι και σε σπρωξιές ή στρίψιμο των χεριών. Μόνο 1 γυναίκα ανέφερε ότι δέχτηκε χτυπήματα στην κοιλιά, αφού ο στόχος του δράστη ήταν να αποβάλλει. Η αιτιολογία των γυναικών για τη μείωση της βίας ήταν η επιθυμία των βίαιων συντρόφων να αποκτήσουν παιδιά, αλλά και οι ίδιες φοβούμενες τις συνέπειες απέφευγαν τους καυγάδες

«στην εγκυμοσύνη δεν με χτύπησε, μόνο μου φώναζε και μου έστριβε τα χέρια, μετά άρχισε να γίνεται πιο βίαιος»

«ναι με χτύπαγε αλλά όχι στην κοιλιά και στο σώμα, κυρίως στο πρόσωπο, ήθελε το μορό, ήθελε και άλλο παιδί»

«όταν ήμουνα έγκυος πάντα πρόσεχα πολύ, σταμάτησε να με δέρνει και μόνο φώναζε, αλλά εγώ δεν του μιλάγα και έφευγα, οπότε και αυτός ήταν πιο ήρεμος, ήμουνα πολύ προσεκτική μην με χτυπήσει και πάθει κάτι το μορό».

Που έλαβε χώρα η κακοποίηση (σύνολο: 23 γυναίκες)

Ο στόχος της συγκεκριμένης ερώτησης είναι να προσδιοριστεί ποιες γυναίκες κακοποιήθηκαν στην Ελλάδα και ποιες εκτός αυτής. Από τις 23 ερωτηθείσες, οι 19 έχουν υποστεί βία στην Ελλάδα και σε άλλες χώρες, ενώ οι υπόλοιπες 4 μόνο στο παρελθόν, σε άλλες χώρες ή στη χώρα καταγωγής τους

«με έχει χτυπήσει και στο Ιράκ και εδώ στην Ελλάδα, αλλά πιο πολύ εδώ»

«εδώ αφού ακόμα τώρα έχουμε αυτά τα προβλήματα και στη χώρα μου με είχε χτυπήσει, αλλά δεν ήμασταν πολύ καιρό μαζί, όταν παντρευτήκαμε μετά αυτός έφυγε»

«μόνο στη χώρα μου, ήρθα μόνη μου και όσο είμαι εδώ δεν έχω κάνει σχέση, ούτε έχω ξαναπαντρευτεί».

Έναρξη των επεισοδίων βίας, εξέλιξη και αιτίες (σύνολο: 23 γυναίκες)

Η ερώτηση αφορά τον προσδιορισμό της χρονικής έναρξης των βίαιων επεισοδίων, την εξέλιξή τους από τη πλευρά του δράστη, δηλαδή αν αυξήθηκαν ή μειώθηκαν σε συχνότητα και ένταση και την αιτία έναρξης. Από τις 23 ερωτηθείσες 1 απάντησε ότι δεν θυμάται τα παραπάνω στοιχεία. Από τις υπόλοιπες οι 15 δηλώνουν ότι η κακοποίηση ξεκίνησε από την αρχή της κοινής ζωής με το δράστη και οι 7 προσδιορίζουν τα επεισόδια βίας από ένα ορισμένο σημείο και έπειτα. Όλες οι γυναίκες δήλωσαν μια κλιμάκωση της βίας και επιδείνωση στη συμπεριφορά του δράστη με την πάροδο του χρόνου, καθώς αυξήθηκε η συχνότητα και η έντασή της προς τις ίδιες και τα παιδιά

«ξεκίνησε αφού παντρευτήκαμε και μετά, περίπου ένα χρόνο μετά, όμως όσο περνάει ο καιρός είναι χειρότερα τα πράγματα από την αρχή, τώρα όλο και πιο πολύ, τον τελευταίο χρόνο ειδικά είναι πολύ χειρότερα».

Αναφορικά με τις αιτίες που δίνουν οι γυναίκες, οι 4 αναφέρονται σε πολιτισμικούς παράγοντες

«ξεκίνησε τρεις μήνες μετά που παντρευτήκαμε, ευτυχώς πάλι άλλες γυναίκες τις χτυπάνε και την ίδια μέρα του γάμου τους ... όλοι οι άντρες έτσι είναι χτυπάνε τις γυναίκες τους εκεί, οι συγγενείς μας όλοι έτσι είναι»

«από την αρχή που παντρευτήκαμε, είναι πώς να σου το πω κάτι που συμβαίνει πολύ στην Αφρική».

Οι 4 έκαναν λόγο για κατανάλωση αλκοόλ και χρήση ναρκωτικών από το δράστη

«εγώ δεν είχα καταλάβει κάτι για ναρκωτικά και άρχισε να αλλάζει, να μην έρχεται σπίτι ή να είναι σαν άρρωστος, μετά από ένα χρόνο μου το είπε ένας φίλος του Ιρακινός»

«από την αρχή, αλλά όταν πίνει κυρίως, όσο περνάει ο καιρός είναι όλο και πιο χειρότερα με αυτόν»,

ενώ 2 γυναίκες θεωρούν ως εφιαλτήριο τη σύλληψη του δράστη και τα βασανιστήρια που υπέστη

«τα πράγματα δεν είναι ελεύθερα με τις γυναίκες όπως εδώ και με χτυπούσε λίγο, αλλά φώναζε, αλλά μετά που τον πιάσανε και του κάνανε βασανιστήρια αυτός έγινε χάλια όλο φώναζε και είχε συνέχεια νεύρα»

«μια φορά με χτύπησε στο Ιράκ όταν τον πιάσανε μετά πριν φύγουμε, νομίζω ότι τότε κάτι έπαθε το μυαλό του από τότε».

Από τις λοιπές 5 γυναίκες, οι 2 είπαν ότι δεν μπορούσαν να προσδιορίσουν την έναρξη και απέδωσαν το πρόβλημα στα χαρακτηριστικά του δράστη και 3 σε εγκυμοσύνη, σε εξωσυζυγικές σχέσεις του δράστη και στην ανάμειξη συγγενικών πρόσωπα στη σχέση τους

«μετά την γέννηση του μωρού άρχισε να με χτυπάει περισσότερο, όχι μόνο να φωνάζει»

«από την αρχή του γάμου μας, λόγω της μητέρας του τσακωνόμασταν πολύ, μετά που ήρθαμε στην Ελλάδα τσακωνόμασταν πολύ, αυτός συνέχεια με έβριζε και μείωνε» «όταν έμαθα για την άλλη γυναίκα πληγώθηκα και απογοητεύτηκα πάρα πολύ και τσακωνόμασταν πολύ τότε και με είχε χτυπήσει».

Σχετικά με τις 7 γυναίκες που θεωρούν ότι η βία συμπεριφορά του δράστη σηματοδοτήθηκε από ένα συγκεκριμένο γεγονός οι 2 αναφέρουν τις συλλήψεις και τα βασανιστήρια, 2 την άφιξη στην Ελλάδα, 1 την εγκυμοσύνη της, 1 προβλήματα σωματικής υγείας και 1 τη ζήλια του συντρόφου

«ήταν πρώτη φορά τότε και δυστυχώς το έχει ξανακάνει, από την ώρα που του είπα ότι έμεινα έγκυος ξεκίνησαν όλα»

«από την στιγμή που έπαθε το ατύχημα και δεν μπορούσε να κάνει σεξ αυτός άλλαξε πολύ»

«ξεκίνησε όταν ήρθαμε στην Ελλάδα, όταν ήρθαμε εδώ έγινε ένας άλλος άνθρωπος, άρχισε να μου φωνάζει και να μου ζητάει χρήματα και σιγά – σιγά έγινε και πιο βίαιος και ξεκίνησε να με χτυπάει».

Βία συμπεριφορά στα παιδιά (σύνολο: 18 γυναίκες)

Στις 18 γυναίκες που δήλωσαν ότι έχουν παιδιά εντός ή/και εκτός Ελλάδας, η ερώτηση στοχεύει στο να διαπιστωθεί αν τα παιδιά είναι μάρτυρες ή θύματα στα επεισόδια βίας. Οι 11 απάντησαν καταφατικά και οι 7 αρνητικά. Η πλειοψηφία των γυναικών (8 στις 11) αναφέρουν ότι τα παιδιά όχι μόνο παρακολουθούν και είναι μάρτυρες στα επεισόδια βίας, αλλά είναι και θύματα λόγω της ψυχολογικής, της σωματικής βίας και της παραμέλησης που υφίστανται

«στα παιδιά φωνάζει πολύ και πολλές φορές τα χτυπάει, αλλά τις περισσότερες φορές βλέπουν τι γίνεται, φωνάζουν και κλαίνε»

«ναι χτύπαγε τα παιδιά και τους φώναζε και τα έβριζε, τα έστελνε για δουλειά στα φανάρια να ζητιανεύουν και τους έπαιρνε τα λεφτά, δεν τα άφηνε να πάνε σχολείο, έλεγε τι να τα κάνουν τα ελληνικά, δεν χρειάζεται»,

ενώ 3 γυναίκες έκαναν λόγο μόνο για άσχημη φρασεολογία προς τα παιδιά, απότομη συμπεριφορά και παραμέληση

«τα παιδιά όχι δεν τα έχει χτυπήσει, μόνο τους φώναζε και ήταν μπροστά πολλές φορές και βλέπανε, εγώ του έλεγα μην με χτυπάς μπροστά στα παιδιά και βλέπουν»

«δεν έχει χτυπήσει το μωρό, αλλά το τραβάει απότομα και όταν το παίρνει αγκαλιά του φωνάζει, δεν ήθελα να τον αφήνω με το μωρό γιατί φοβάμαι».

Τέλος από τις 11 γυναίκες οι 8 δήλωσαν ότι έχουν παρατηρήσει νευρικότητα και επιθετικότητα από τα παιδιά τους, που εκδηλώνεται στο σπίτι και στο σχολείο τους. Συχνά μάλιστα γίνεται τόσο έντονη που οι γυναίκες έχουν κληθεί από τους δασκάλους

«ανησυχώ πολύ ο δεύτερος ο γιος μου δεν κάνει καλές παρέες στο σχολείο, κάνει παρέα με κάτι παιδιά που κλέβουν και είναι επιθετικός»

«ο γιος άρχισε να είναι επιθετικός προς εμένα, πολλές φορές χτυπούσε και τον ίδιο, το αποτέλεσμα ήταν ότι όταν το παιδί πήγε σχολείο χτυπούσε τα υπόλοιπα παιδιά και με φώναζαν οι δάσκαλοι και μου είπαν ότι πρέπει να το πάω στο Παιδών».

Οι 7 γυναίκες που δήλωσαν ότι τα παιδιά τους δεν είναι θύματα, το αποδίδουν στην απουσία των παιδιών από το σπίτι, είτε γιατί είναι εκτός Ελλάδας, είτε γιατί μεγαλώνουν με συγγενείς

«όχι γιατί μένανε στη γιαγιά τους αυτό συμβαίνει πολύ συχνά στην Αφρική, τα παιδιά πάνε στη γιαγιά και μεγαλώνουν»

«τα παιδιά μου είναι στη Νιγηρία με τη μητέρα μου, αν ήταν εδώ δεν ξέρω».

Συνέχιση των βίαιων επεισοδίων, αν όχι γιατί σταμάτησαν (σύνολο: 23 γυναίκες)

Στην ερώτηση αυτή οι γυναίκες του δείγματος κλήθηκαν να απαντήσουν αναφορικά με τη αν εξακολουθούν να υφίστανται βία στην παρούσα φάση της ζωής τους. Στην περίπτωση που έδωσαν αρνητική απάντηση ερωτήθηκαν γιατί συνέβη αυτό. Οι 14 ερωτώμενες απάντησαν ότι δεν υφίστανται βία τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο, είτε εξακολουθούν να συμβιώνουν με το βίαιο σύντροφο, είτε είναι χωρισμένες. Ο λόγος στον οποίο απέδωσαν την αλλαγή αυτή οι 11 γυναίκες είναι ο χωρισμός, μόνιμος ή προσωρινός

«τόρα είμαι στη μαμά μου και αυτός έρχεται εκεί και φωνάζει και χτυπάει την πόρτα, αλλά δεν με χτυπάει τώρα»

«τόρα έχω χωρίσει και από Ουκρανό ένα χρόνο και μπορώ να καταλάβω ποιος άντρας θέλει να είναι μαζί μου για να μου φωνάζει και να με χτυπάει».

Οι υπόλοιπες αναφέρουν και άλλους λόγους και συγκεκριμένα 2 τη μετανάστευση από τη χώρα τους

«όχι τώρα, σταμάτησαν 2 χρόνια τώρα που έφυγα, από τη στιγμή που έπαθε το παιδί το ατύχημα είπα δεν πάει άλλο, δεν δούλευε και δεν είχα και εγώ δουλειά, ήμουνα σε πολύ άσχημη κατάσταση και αποφάσισα να ζητήσω διαζύγιο»

«κάνανε πόλεμο και αναγκαστήκαμε να φύγουμε να πάμε στην Ουγκάντα, αλλά ήθελα να χωρίσω, ήθελα να φύγω από την Αφρική και έφυγα μόνη μου, όταν αυτός πήγε στον πόλεμο».

Άλλοι λόγοι που αναφέρθηκαν είναι η εγκατάλειψη της γυναίκας από το δράστη, η ηλικία και τα προβλήματα υγείας, η διαμονή του θύματος σε ξενώνα και η διακοπή του αλκοόλ και των ναρκωτικών από το δράστη

«έχει σταματήσει να με χτυπάει δεν μπορεί να περπατήσει είναι στο κρεβάτι και άμα σηκώνεται περπατάει λίγο και πέφτει, μόνο φωνάζει και τσακωνόμαστε κάθε μέρα»

«τόρα μένουμε σε ξενώνας χωριστά γιατί δεν είχαμε λεφτά για το ενοίκιο και μας έδιωξαν από το σπίτι»

«δεν με έχει χτυπήσει εδώ και ένα χρόνο, γιατί σταμάτησε να παίρνει ναρκωτικά, το ξέρω γιατί είναι συνέχεια σπίτι και δεν βγαίνει, μόνο μαζί βγαίνουμε και έχει γίνει όπως παλιά».

Προσπάθειες αποδέσμευσης από το βίαιο σύντροφο (σύνολο: 23 γυναίκες)

Η ερώτηση αυτή έχει στόχο να καταγράψει αν οι γυναίκες έκαναν ποτέ κάποια προσπάθεια να απομακρυνθούν από το βίαιο σύντροφο. Σε περίπτωση αρνητικής απάντησης εξετάστηκαν οι λόγοι και το γιατί κάποιες επέστρεψαν. Από τις 23 γυναίκες του δείγματος οι 13 ανέφεραν ότι κάποια στιγμή αποφάσισαν να κάνουν μια προσπάθεια για να εγκαταλείψουν το βίαιο σύντροφο. Οι 10 από αυτές έφτασαν στο χωρισμό, με διαζύγιο ή άτυπα, αφού οι ίδιες έκριναν ότι έφτασαν στα όριά τους (νοσηλεία μετά από κακοποίηση, μεγάλη διάρκεια συμβίωσης με το δράστη, ανάγκη προστασίας παιδιών, διακοπή σύντομης σχέσης λόγω προηγούμενης εμπειρίας).

Οι 3 επέστρεψαν και πάλι και οι λόγοι που ανέφεραν ήταν η προτροπή της Αστυνομίας και ο φόβος για το τι θα γίνει, η αλλαγή που παρουσίασε ο δράστης και τα συναισθήματα απέναντι σε αυτόν

«είχα φύγει ξανά που πήγα Αστυνομία, αλλά δεν είχα χαρτιά και ευτυχώς ο αστυνομικός μου είπε να πάω σπίτι, φοβάμαι τους αστυνομικούς ... δεν ήξερα τι να κάνω που να πάω»

«όταν του είπα τι έγινε με τον πελάτη αυτόν φάνηκε να ζηλεύει και επέστρεψε στην Αθήνα, από τότε είμαστε λίγο καλύτερα, από την πλευρά μου ήθελα να χωρίσω και να φύγω από την Ελλάδα»

«όχι δεν ξέρω τι θέλω να κάνω, νομίζω ότι θα αλλάξει άμα τα πράγματα είναι καλύτερα τον αγαπάω και βρω δουλειά και βρει και αυτός».

Οι 10 από τις γυναίκες δεν έκαναν ποτέ καμία προσπάθεια απομάκρυνσης από το σύντροφό τους και οι λόγοι που αναφέρουν αφορούν τα συναισθήματά τους απέναντι στο δράστη και κυρίως τον οίκτο προς αυτόν, τα νομικά και οικονομικά προβλήματα, όπως η στέγαση και η εργασία, την απομάκρυνση των παιδιών από τον πατέρα τους και τέλος το φόβο και το άγχος που αισθάνονται με αυτό το ενδεχόμενο, είτε γιατί ο δράστης τις απειλεί, είτε γιατί δεν ξέρουν που να πάνε για βοήθεια

«είναι δύσκολο να βγει το διαζύγιο, μετά μένω μαζί του για οικονομικούς λόγους, για να μας συντηρεί οικονομικά γιατί δεν θα μπορώ να τα καταφέρω μόνη μου, άμα έχω μια καλή δουλειά θα είναι πιο εύκολο και τέλος πιστεύω ότι η κόρη μου πρέπει να έχει έναν πατέρα»

«θυμώνω και λέω ότι θα φύγω, αλλά μετά που τσακωνόμαστε κλαίει και ζητάει συγνώμη και τον συγχωρώ, δεν θέλω να μείνουν τα παιδιά χωρίς πατέρα, δεν με νοιάζει για εμένα η ζωή μου τελείωσε θα μείνω μαζί του»

«δεν μπορώ να φύγω τώρα, δεν έχω που να πάω, αν δεν βρω δουλειά δεν μπορώ να κάνω τίποτα, επίσης με τρομάζει μου λέει ότι θα πεθαι στην Αστυνομία ότι δεν έχω χαρτιά, δεν ξέρω τι να κάνω».

Αναζήτηση βοήθειας σε υπηρεσίες για κακοποιημένες γυναίκες, υπηρεσίες υγείας, Αστυνομικά Τμήματα ή/και Πρεσβείες

Η ερώτηση αυτή αποσκοπεί στο να καταγραφεί αν οι γυναίκες αναζήτησαν, με τη θέλησή τους, λύση στο πρόβλημά τους ή γενικά κάποιο είδος βοήθεια από εξειδικευμένες υπηρεσίες κακοποιημένων γυναικών ή για πιο λόγο δεν το έκαναν. Οι 20 από τις 23 απάντησαν αρνητικά. Μόνο 1 απευθύνθηκε στο Κέντρο Υποδοχής Κακοποιημένων Γυναικών της Γενικής Γραμματείας Ισότητας και 1 ανέφερε ότι λαμβάνει ρούχα και τρόφιμα από μια οργάνωση που είναι για κακοποιημένες γυναίκες, χωρίς να την ονοματίζει. Επίσης 1 γυναίκα στη διαδικασία υποδοχής σε άλλη Ευρωπαϊκή χώρα μίλησε σε κοινωνική λειτουργό, αλλά στη συνέχεια αρνήθηκε τη βοήθειά της

«δεν θέλω να του κάνω κακό, μια φορά μόνο όταν είμαστε στη Γαλλία μιλούσα με μια κοινωνική λειτουργό και μου είπε τι θέλεις, θέλεις να σε βοηθήσω και να σε πάρω από αυτόν, μπορώ να σεβάλω κάπου και να μην σε ξαναβρεί ποτέ, εσένα και τα παιδιά και να μην σε ενοχλήσει ξανά, αλλά είπα όχι δεν θέλω».

Οι λόγοι για τους οποίους οι αλλοδαπές γυναίκες δεν επιλέγουν να απευθυνθούν σε κάποια τέτοια υπηρεσία ποικίλλουν, αλλά ο επικρατέστερος (8 απαντήσεις) φαίνεται να είναι η έλλειψη πληροφόρησης σχετικά με το ποιες είναι αυτές οι υπηρεσίες, που βρίσκονται και πώς μπορούν να ωφεληθούν από αυτές

«όχι δεν ξέρω που πρέπει να πάω»

Οι υπόλοιπες αναφέρουν τα συναισθήματά τους για το δράστη (4 απαντήσεις)

«όχι έρχομαι εδώ και μιλάω, του λέω θα σε πάω στην Αστυνομία, αλλά τον λυπάμαι»

«όχι ξέρω ότι με αγαπάει, ούτε σε νοσοκομείο πήγα ποτέ»

το φόβο τους, την πεποίθηση ότι δεν θα βοηθηθούν και την άρνηση βοήθειας, αφού πιστεύουν ότι δεν πρόκειται για κάτι σοβαρό και μπορούν να τα καταφέρουν μόνες τους

«όχι φοβάμαι θα με ψάχνει και δεν θέλω να πάω πουθενά»

«υπάρχουν τέτοιες υπηρεσίες κάποιες, αλλά δεν είχα πάει ποτέ, δεν κάνουν τίποτα, δεν βοηθάνε καθόλου»

«όχι μόνη μου προσπάθησα να τα κάνω όλα και έτσι τον βοήθησα».

Αναφορικά με την επισκεψιμότητα των γυναικών του σε υπηρεσίες υγείας από τις 23, οι 19 απάντησαν αρνητικά, οι 13 ανέφεραν τα δημόσια νοσοκομεία και οι 6 τα ασφαλιστικά ταμεία ή ιδιώτες. Από τις 19 γυναίκες που έχουν υποστεί βία στη χώρα μας, μόνο 3 δήλωσαν ότι αναγκάστηκαν να επισκεφθούν νοσοκομείο μετά από ένα επεισόδιο κακοποίησης, λόγω της βαρύτητας των τραυμάτων

«κάποιες φορές που με είχε χτυπήσει πολύ, θυμάμαι μια φορά με χτύπησε πολύ στη μύτη και έτρεχε πολύ αίμα, είπα δεν θέλω να πάω γιατί αυτά είναι ρεζιλίκια να πάω στο νοσοκομείο να πω ότι με χτύπησε και να μείνω και μακριά από τα παιδιά»

«πήγα στο Νοσοκομείο μια φορά που με χτύπησε πάρα πολύ και ήταν όλο το πρόσωπο μου γεμάτο μελανιές, αυτό έγινε πριν 6 χρόνια από τότε δεν έχω πάει ξανά από τότε ... δεν αισθανόμουν άσχημα ή ντροπή εκείνη τη στιγμή, ο γιατρός με ρώτησε τι έγινε και του απάντησε δεν ντράπηκα, πονούσα πάρα πολύ και αυτό ήταν το μόνο που με ένοιαζε».

Οι υπόλοιπες 16 δεν έχουν επισκεφθεί νοσοκομείο κυρίως λόγω της ντροπής που αισθάνονται και της αδιαφορίας για τη σωματική τους υγεία,

«δεν έχω πάει ποτέ για εμένα ακόμα και κάποιες φορές που με έχει χτυπήσει πολύ, δεν με νοιάζει»

«ντρέπομαι και δεν με ενδιαφέρει για εμένα, νομίζω ότι η ζωή μου έχει τελειώσει, μόνο για τα παιδιά ενδιαφέρομαι»

«δεν πήγαινα, καθόμουν μετ' και φρόντιζα μόνη μου τις πληγές μου, δεν ένιωθα άνετα, να πάω και να πω τι ότι με χτυπάει, προτιμούσα να μην κάνω κάτι όταν με χτύπαγε».

Επίσης ως αιτιολογία αναφέρθηκε η άγνοια για το που να απευθυνθούν, ο φόβος λόγω της έλλειψης άδειας παραμονής και τα ηπιότερα, όπως τα χαρακτηρίζουν, επεισόδια βίας

«δεν πήγα ποτέ σε νοσοκομείο, δεν ήξερα που να πάω και να μιλήσω»

«δεν έχω πάει επειδή με χτύπησε, έμενα σπίτι γιατί φοβόμουν να πάω δεν έχω χαρτιά»

«όχι, δεν με έχει χτυπήσει τόσο πολύ για να πάω νοσοκομείο, περνάμε μόνο τους μετά».

Η ερώτηση αυτή διερευνά την επισκεψιμότητα των γυναικών σε Αστυνομικά Τμήματα ή/και στις Πρεσβείες των χωρών τους. Οι απαντήσεις καταδεικνύουν ότι και οι 23 γυναίκες του δείγματος έχουν επισκεφθεί πάνω από μια φορά ένα Αστυνομικό Τμήμα για να διευθετήσουν θέματα σχετικά με τις άδειες παραμονής τους και 4 έχουν απευθυνθεί και στις Πρεσβείες των χωρών τους για παρόμοια θέματα. Σχετικά με την αναζήτηση βοήθειας ή προστασίας από το προσωπικό των Αστυνομικών Τμημάτων, από τις 19 γυναίκες που έχουν υποστεί βία στη χώρα μας, οι 9 απάντησαν θετικά για κλήσεις ή για καταγγελίες. Η εμπειρία όλων κρίνεται αναποτελεσματική, ενώ πολλές ενθαρρύνθηκαν να τα βρουν με το δράστη ή αφού χωρίσουν να απευθυνθούν στην Αστυνομία

«στην Αστυνομία όταν τους είπα να έρθουν που είχε αλλάξει κλειδαριά τους είπα ότι με χτυπάει και μου είπαν να τα βρούμε και να μην κάνω τίποτα γιατί δεν έχω λόγο»

«έχω πάρει πολλές φορές τηλέφωνο που με έχει χτυπήσει και είπαν ότι είστε παντρεμένοι δεν μπορούμε να κάνουμε τίποτα, άμα πάρετε διαζύγιο μπορούμε να τον συλλάβουμε τώρα όχι, έχετε και τα παιδιά, άλλες φορές τους είχα φωνάξει να έρθουν σπίτι δυο φορές και είπαν αυτός είναι άρρωστος τι να κάνουμε δεν μπορούμε να κάνουμε κάτι».

Οι λοιπές 10 που δεν απευθύνθηκαν σε σχετική υπηρεσία ανέφεραν ως κύριο λόγο το φόβο των αντιδράσεων από το θύτη και τα αντίποινα προς τις ίδιες και τα παιδιά

«όταν με χτύπησε όχι δεν φώναξα την Αστυνομία, ούτε πήγα να το πω, την άλλη μέρα θα με βρισκανε σκοτωμένη»

«όταν με χτυπούσε σπάνια καλούσα την Αστυνομία, φοβόμουν την αντίδρασή του σε εμένα και στο παιδί».

Επίσης ως αιτία αναφέρθηκε ο οίκτος προς το δράστη και η πεποίθηση ότι μια τέτοια ενέργεια δεν έχει αποτέλεσμα

«δεν έχω φωνάζει ποτέ στο σπίτι αστυνομία, όταν με χτυπάει μετά λέει συγνώμη και τον λυπάμαι, τον αγαπάω και τον λυπάμαι, ξέρω ότι έχει πρόβλημα υγείας»

«στην Αστυνομία δεν πήγα, ούτε που με χτύπαγε ο φίλος μου, γιατί να πάω κάνουν τίποτα;».

Στάση της πατρικής οικογένειας – βία στην πατρική οικογένεια (σύνολο: 8 γυναίκες)

Μέσω της ερώτησης αυτής διερευνήθηκε η στάση των γονέων της γυναίκας, όταν αυτή ανακοίνωσε την απόφασή της να απομακρυνθεί από το δράστη και να ζητήσει διαζύγιο. Στην ερώτηση απάντησαν μόνο 8 γυναίκες, επειδή σε πολλές περιπτώσεις οι γονείς δεν είναι εν ζωή ή έχουν εγκατασταθεί σε άλλη χώρα ή παραμένουν στη χώρα καταγωγής. Στις 5 γυναίκες η στάση των γονέων ήταν αρνητική και τις παρότρυναν να μην χωρίσουν. Σε όλες τις περιπτώσεις οι λόγοι αφορούσαν την απομάκρυνση των παιδιών από τον πατέρα τους και κοινωνικούς λόγους που επιβάλλουν το να μένει η γυναίκα με τον άντρα που παντρεύεται

«όταν είπα στη μητέρα μου ότι θα χωρίσω η μητέρα μου, μου είπε να συμβιβαστώ μαζί του για να μου δώσει χρήματα για τα παιδιά και αν μπορούμε να τα ξαναβρούμε»

«ήθελαν να μείνω όχι να χωρίσω, έλεγαν ότι πρέπει αφού αυτόν παντρεύτηκα να κάτσω μαζί του, είχα πολύ λίγη βοήθεια από αυτούς, με φιλοξένησαν λίγες μέρες πριν φύγω από τη χώρα».

Οι 4 γυναίκες βρήκαν κατανόηση και συμπαράσταση από τους γονείς τους

«ο μπαμπάς μου πέθανε όταν ήμουνα πολύ μικρή, η μητέρα μου δεν είχε πρόβλημα, μου είπε ότι αφού δεν περνάς καλά και είσαι στεναχωρημένη να χωρίσεις και να πας με τον αδελφό σου στην Ελλάδα, αφού αυτός δεν σε αφήνει ήσυχη»

«η μαμά μου με βοηθούσε που με κυνηγούσε αυτός, έμενα σπίτι της και ερχόταν μαζί μου όταν έβγαινα».

Στη συνέχεια αναζητήθηκε το ιστορικό ενδοοικογενειακής βίας στην πατρική οικογένεια του θύματος. Οι 13 γυναίκες απάντησαν θετικά στην κακοποίηση της μητέρας από τον πατέρα τους και οι 6 ανέφεραν ότι και οι ίδιες υπέστησαν βία κατά τη διάρκεια των επεισοδίων ή σε άλλες στιγμές και οι 9 απάντησαν αρνητικά και μόνο 1 είπε ότι λόγω ηλικίας δεν θυμάται.

«πολύ στη μαμά μου από τον μπαμπά μου, πολύ τη χτύπαγε, μια φορά πήρε μια σόμπα μικρή που είχαμε στο σπίτι και της την πέταξε, αλλά ευτυχώς την πέταξε στον τοίχο και η μαμά μου έτσι θυμάμαι σαν εμένα φώναζε και τσακωνόταν και μετά τη χτυπούσε ... και ο θεός μου τη θεία μου και σε όλες οικογένειες στο Ιράκ, κάποιες φορές ο μπαμπάς μου χτύπαγε και εμένα και τα αδέρφια μου»

«ναι ο πατέρας μου έχει δώσει πολύ ξύλο στη μάνα μου και στη δεύτερη γυναίκα του, έφαγε πολύ ξύλο η μάνα μου, αυτός ήταν πολύ ζηλιάρης και δεν υπήρχε καμία επικοινωνία μεταξύ τους, τόσο πολύ που η μάνα μου έφτασε να τον παρατήρει και μετά ξέσπαγε πιο πολύ σε εμάς».

3.8.1. Ανάλυση και σχολιασμός

Στις μορφές βίας ο διαχωρισμός σε σωματική, ψυχολογική και σεξουαλική ακολουθήθηκε για την κωδικοποίηση των στοιχείων της έρευνας. Στην πράξη τα όρια δεν είναι τόσο ευδιάκριτα. Εξάλλου οι γυναίκες σχεδόν στην πλειοψηφία τους (17 από τις 23) έχουν υποστεί όλες τις μορφές βίας, με προεξέχουσα τη σωματική. Στο συμπέρασμα αυτό συνηγορούν οι έρευνες στο γενικό πληθυσμό και σε άτομα εθνοτικών μειονοτήτων³². Τα περισσότερα τραύματα και χτυπήματα εντοπίζονται στο κεφάλι, στο κρανίο και στο πρόσωπο και μετά στο υπόλοιπο σώμα. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται και από έρευνα στα επείγοντα των ελληνικών νοσοκομείων που κατέγραψε τον τύπο των τραυμάτων, σε γενικό πληθυσμό ανδρών και γυναικών, θυμάτων ενδοοικογενειακής βίας³³.

Η διαφοροποίηση στα κρούσματα της σωματικής, αλλά και της σεξουαλικής βίας (κυρίως βιασμοί, εξαναγκασμός σε σεξουαλική πράξη ή ασέλγεια), σε σχέση με το γενικό πληθυσμό, έγκειται στον πολιτισμικό παράγοντα. Λόγω των χαρακτηριστικών που αποδίδει κάθε πολιτισμός στο κοινωνικό φύλο³⁴ οι γυναίκες μαθαίνουν να αποδέχονται τη βίαιη συμπεριφορά, ως τιμωρία ή ως τρόπο άσκησης της εξουσίας του άνδρα. Οι γυναίκες καταμαρτυρούν ότι η βίαιη συμπεριφορά υιοθετείται από όλους σχεδόν τους άντρες της χώρας, ενώ κάποιες δηλώνουν ικανοποιημένες που τα επεισόδια βίας δεν είναι τόσο βαριά, όσο σε άλλες περιπτώσεις γυναικών που ακούνε ή βλέπουν.

Επίσης οι αλλοδαπές γυναίκες υπόκεινται σε ψυχολογική βία, η οποία διαφέρει, στο είδος και τη βαρύτητα σε σχέση με το γενικό πληθυσμό. Περιλαμβάνει, κατά τα συνήθη, απειλές για τη ζωή της γυναίκας και των παιδιών, καταστροφή αγαπημένων αντικειμένων, απαγορεύσεις, οικονομική αποστέρηση, υποτιμητικά σχόλια, βωμολοχίες, διαπόμπευση³⁵ κ.α. Οι διαφοροποιήσεις εντοπίζονται στα νομικά θέματα (απειλές για καταγγελίες στην Αστυνομία, παρακράτηση νομικών εγγράφων, φόβος απέλασης ή σύλληψης). Το εν λόγω θέμα είναι εξέχουσας σημασίας, αφού η απέλαση μιας γυναίκας στη χώρα της, και μάλιστα χωρίς το σύζυγό της, μπορεί να σημαίνει ακόμα

³² Βλ. θεωρητικό μέρος, πίνακας με επιπτώσεις της ενδοοικογενειακής βίας σε γενικό πληθυσμό και άτομα εθνοτικών μειονοτήτων, χαρακτηριστικά αναφέρονται Hazen A., Soriano F., «Experiences of Intimate Partner Violence Among U.S. Born, Immigrant and Migrant Latinas», 2005, pdffiles1/nij/grants/211509.pdf at: <http://www.ncjrs.gov>, Tjaden P., Thoennes N., «Prevalence, Incidence, and Consequences of Violence Against Women: Findings from the National Violence Against Women Survey», Nov. 1998, pdffiles/172837.pdf at: www.ncjrs.gov, World Health Organization, «Gender, women and health», 2006, gender/en/ at: www.who.int.

³³ Petridou E., Browne A., Lichter E., Dedoukou X., Alexe D., Dessypris N., «What distinguishes unintentional injuries from injuries due to intimate partner violence: a study in Greek ambulatory care settings», *Injury Prevention*, vol. 8, 2002, pp. 197 – 201, σελ. 199.

³⁴ Turner P.J., *Βιολογικό φύλο, κοινωνικό φύλο και ταυτότητα του Εγώ*, έκδοση Ε', Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1998, σελ. 8.

³⁵ Browne A., «Violence Against Women by Male Partners. Prevalence, Outcomes, and Policy Implications», *American Psychologist*, vol. 48, no. 10, 1993, pp. 1077 – 1087, Browne K., Herbert M., *Preventing Family Violence*, USA, John Wiley & Sons, 1999, σελ. 180 – 181.

και κίνδυνο για τη ζωή της. Μια ακόμα διαφοροποίηση με το γενικό πληθυσμό εντοπίζεται στην έλλειψη πληροφόρησης για την αντιμετώπιση των παραπάνω.

Σημαντικό στοιχείο είναι η έλλειψη υποστηρικτικών δικτύων (φύλων και συγγενών) όχι μόνο για τα προβλήματα με το σύντροφό τους, αλλά και για την επίλυση γενικά των κοινωνικό – οικονομικών θεμάτων που αντιμετωπίζουν. Επιπροσθέτως η γλώσσα αποτελεί εμπόδιο όχι μόνο στην καταγγελία της βίας, αλλά και γενικά στην αναζήτηση διεξόδων. Τα νομιμοποιητικά έγγραφα των γυναικών τους εξασφαλίζουν την πρόσβαση σε υπηρεσίες και ειδικά στους τομείς της υγείας και σε Αστυνομικά τμήματα. Όλες οι γυναίκες έχουν επισκεφθεί τουλάχιστον μια φορά ένα νοσοκομείο ή κάποιο Αστυνομικό τμήμα για θέματα υγείας και για τις άδειές τους. Δεδομένων των προβλημάτων υγείας που οι γυναίκες προανέφεραν, επιβεβαιώνεται το υψηλό κοινωνικό και οικονομικό κόστος του προβλήματος της ενδοοικογενειακής βίας για τις ανθρώπινες κοινωνίες³⁶. Αντίθετα σε εξειδικευμένες υπηρεσίες για την ενδοοικογενειακή βία μόνο 2 γυναίκες έχουν απευθυνθεί για αναζήτηση βοήθειας. Ο λόγος που προβάλλει η πλειοψηφία είναι η άγνοια σχετικά με την ύπαρξή τους και τις παροχές. Το στοιχείο αυτό είναι πιθανό να συνδέεται και με τη δυσκολία αποδέσμευσης των αλλοδαπών γυναικών από τη βίαιη σχέση³⁷. Όμως η έλλειψη πληροφόρησης είναι κάτι που αναδεικνύεται ως σημαντικό θέμα στο επίπεδο της προσέγγισης και των παροχών προς το συγκεκριμένο πληθυσμό.

Αναφορικά με τις επισκέψεις σε νοσοκομεία, λόγω των τραυματισμών από το βίαιο σύντροφο, μόνο 3 γυναίκες απάντησαν θετικά. Όλες οι άλλες είπαν ότι δεν πάνε λόγω της ντροπής που αισθάνονται. Επιβεβαιώνεται η αντίληψη ότι οι γυναίκες κρατάνε το βάρος του προβλήματός τους κρυφό και αποφεύγουν τη δημοσιοποίησή του. Αυτό συμβάλλει στην αύξηση του «σκοτεινού αριθμού»³⁸ των θυμάτων και δυσκολεύει τις όποιες παρεμβάσεις. Πολύ περισσότερο δε στους πληθυσμούς των αλλοδαπών που λειτουργούν επιπλέον επιβαρυντικοί παράγοντες που προαναφέρθηκαν.

Αντίθετα περισσότερες γυναίκες έχουν επισκεφθεί ή τηλεφωνήσει στην Αστυνομία για να καταγγείλουν τη βία, όμως στο σύνολό τους έκριναν αναποτελεσματική την όποια παρέμβαση. Αντί για βοήθεια έλαβαν προτροπές για επανασύνδεση με το δράστη. Λόγω αυτού οι γυναίκες

³⁶ Tjaden P., Thoennes N., «Extent, Nature and Consequences of Intimate Partner Violence. Research report», July 2000, [txtfiles1/nij/183781.txt](http://www.ncjrs.gov/txtfiles1/nij/183781.txt) at www.ncjrs.gov και Tjaden P., Thoennes N., «Prevalence, Incidence, and Consequences of Violence Against Women: Findings from the National Violence Against Women Survey», Nov. 1998, [pdffiles/172837.pdf](http://www.ncjrs.gov/pdffiles/172837.pdf) at www.ncjrs.gov.

³⁷ Χατζηφοτίου Σ., «Συζυγική κακοποίηση στην Ελλάδα και κοινωνική υποστήριξη: μια πιλοτική έρευνα», *Κοινωνική Εργασία*, τευχ. 49, 1998, σσ.7 – 15, σελ. 13 – 14, οι κακοποιημένες γυναίκες σπάνε τη σιωπή τους κατά μέσο όρο μετά από 8 – 10 χρόνια συμβίωσης.

³⁸ Βλ. σχετικά Αρτινοπούλου Β., Φαρσεδάκης Ι., *Ενδο-οικογενειακή βία κατά των γυναικών: πρώτη πανελλαδική επιδημιολογική έρευνα*, Αθήνα, ΚΕΘΙ, 2003 και Αρτινοπούλου Β., Αιμομιξία. Θεωρητικές Προσεγγίσεις και Ερευνητικά Δεδομένα, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2000.

διστάζουν να απευθυνθούν στις Αρχές. Επίσης επικαλούνται τα συναισθήματά τους για το θύτη και το έντονο φόβο για τα αντίποινα που θα προκαλέσει η πράξη τους. Σύμφωνα με τα παραπάνω επιβεβαιώνεται η αδυναμία των γυναικών να απεμπλακούν από τη βίαιη σχέση, λόγω αντικειμενικών και υποκειμενικών δυσκολιών.

Όσον αφορά την εξέλιξη των βίαιων επεισοδίων οι απαντήσεις συνηγορούν προς την κλιμάκωση των επεισοδίων και την υιοθέτηση όλο και πιο βίαιων συμπεριφορών από το θύτη. Είναι γεγονός ότι η ενδοοικογενειακή βία δεν παύει να υπάρχει ξαφνικά, παρά τις όποιες παροδικές αλλαγές στις σχέσεις του ζευγαριού³⁹. Αντίθετα η αδυναμία παρέμβασης μέσα στην οικογένεια και η έλλειψη μέτρων αντιμετώπισης του φαινομένου οδηγούν σταδιακά σε εντονότερα ξεσπάσματα από το θύτη, με αποτέλεσμα να γίνεται λόγος για το «ελικοειδές της βίας»⁴⁰. Στους πληθυσμούς των αλλοδαπών η παρέμβαση είναι ακόμα δυσκολότερη, λόγω αντικειμενικών προβλημάτων (συχνές μετακινήσεις, αδυναμία επικοινωνίας, μεγαλύτερος φόβος από τα θύματα, πολιτισμική αποδοχή της βίας⁴¹). Στη βάση αυτή 19 από τις 23 γυναίκες έχουν υποστεί βία στην Ελλάδα και σε άλλες χώρες, γεγονός που καταδεικνύει την εξακολούθηση του προβλήματος.

Ως προς τις αιτίες η πλειοψηφία των γυναικών κατανοεί τις πολιτισμικές ιδιαιτερότητες και αποδίδει τη βίαιη συμπεριφορά των συζύγων/ συντρόφων τους σε αυτές. Επίσης προσδιορίζουν τη χρήση ουσιών και το αλκοόλ ως εκλυτικούς παράγοντες. Πολλές μάλιστα εντοπίζουν στη χρήση ουσιών το σημείο έναρξης της βίας, αν και οι περισσότερες δεν μπορούν να το προσδιορίσουν επακριβώς. Οι απόψεις που εκφράστηκαν συνηγορούν στο γεγονός ότι από την αρχή του γάμου ή της σχέσης ο δράστης είχε βίαιη συμπεριφορά.

Κάποιες γυναίκες εντοπίζουν την αλλαγή στη συμπεριφορά του δράστη στην 1η εγκυμοσύνη, αλλά για την πλειοψηφία η βία προϋπήρχε. Πράγματι πιστοποιείται ότι η πρώτη εγκυμοσύνη συχνά αποτελεί εκλυτικό παράγοντα της βίας⁴². Οι περισσότερες γυναίκες είπαν ότι στην εγκυμοσύνη τους τα επεισόδια ήταν πολύ πιο ήπια και τα χτυπήματα περιορίζονταν στο πρόσωπο και στα στριψίματα των καρπών και κάποιες παραδέχθηκαν ότι προσπαθούσαν να μην προκαλούν το δράστη για να μην συμβεί κάτι στο μωρό και απέφευγαν τους καυγάδες.

Οι 13 γυναίκες του δείγματος δήλωσαν μια μόνιμη (χωρισμός) ή προσωρινή (φύλοξενία) απομάκρυνση από τους δράστες, ενώ οι 10 παραμένουν στη βίαιη σχέση. Σε πολλές περιπτώσεις, παρά τη φυσική απομάκρυνση του θύματος από το θύτη, η ψυχολογική βία συνεχίζεται και αφορά

³⁹ Walker, ό.π., όπως περιγράφεται από τη συγγραφέα ο κύκλος της βίας.

⁴⁰ Ο όρος αναφέρεται από τον Brown στο Αγάθωνος – Γεωργοπούλου Ε., «Η βία στην Οικογένεια. Ανασκόπηση», *Σύγχρονα Θέματα*, τευχ. 43- 44, 1990, σσ. 78 – 100, σελ. 81.

⁴¹ Αποτελέσματα πιλοτικής έρευνας.

⁴² Γενική Γραμματεία Ισότητας, ό.π., σελ. 9.

παρενόχληση του θύματος σε δημόσιους χώρους ή σε άλλα οικεία πρόσωπα⁴³. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το στοιχείο που αναφέρουν οι 10 γυναίκες που δεν εξακολουθούν να ζουν με το σύντροφό τους, ότι δηλαδή δεν έχουν κάνει καμία προσπάθεια αποδέσμευσης από αυτόν, κυρίως λόγω του φόβου, της συναισθηματικής και της οικονομικής εξάρτησης. Καταδεικνύεται η παθητικοποίηση⁴⁴ των γυναικών, ενώ σύμφωνα, με την Gelles⁴⁵, γίνεται εμφανής η σύνδεση της βίας μέσα στην οικογένεια με την αλληλεπίδραση ανάμεσα στα μέλη της και ιδιαίτερα ο ψυχολογικός δεσμός θύτη και θύματος. Οι σχέσεις τους προσδιορίζονται σε μεγάλο βαθμό από την ανταλλαγή συναισθημάτων και υπηρεσιών, την προσπάθεια άσκησης ελέγχου ή την επιβολή εξουσίας.

Τέλος όσον αφορά τη μεταφορά της βίας στην επόμενη γενιά πιστοποιείται, τόσο από την πλευρά των γυναικών θυμάτων, όσο και από τις επιπτώσεις της προς τα παιδιά. Συγκεκριμένα 13 από τις 23 γυναίκες ήταν μάρτυρες ή/και θύματα βίας στην πατρική τους οικογένεια, ενώ 8 από τις 11 δηλώνουν ότι τα παιδιά τους είναι θύματα (σωματικής και ψυχολογικής βίας) ή/και μάρτυρες των βίαιων ξεσπασμάτων του συντρόφου τους και μάλιστα εκδηλώνουν και τα ίδια ανησυχητικά επιθετικά συμπεριφορά στο σπίτι και στο σχολείο. Πλήθος ερευνών επιβεβαιώνουν της διαίωσις της βίας μέσω της κοινωνικής μάθησης⁴⁶ και των χαρακτηριστικών του κοινωνικού φύλου. Το ίδιο ισχύει και στους πληθυσμούς των αλλοδαπών.

3.9. Χαρακτηριστικά βίαιου συντρόφου

Σχέση θύτη, θύματος, ηλικία, εθνότητα θύτη, νομικό καθεστώς και εργασία (σύνολο: 23 γυναίκες)

Στη συνέχεια καταγράφηκαν πληροφορίες για την ιδιότητα του δράστη, αν δηλαδή επρόκειτο για το σύζυγό ή τον ερωτικό σύντροφο του θύματος, την εθνότητα και την ηλικία του. Οι 17 γυναίκες κατέδειξαν ως δράστη το σύζυγό τους και δήλωσαν ότι η κακοποίηση έλαβε χώρα μέσα στο γάμο τους, ενώ οι 5 έκαναν λόγο για τον ερωτικό τους σύντροφο. Μόνο 1 από το σύνολο των 23 ανέφερε κακοποίηση από το σύζυγο και στη συνέχεια και από τον ερωτικό σύντροφο.

⁴³ Hirigoyen M. F., *Ηθική παρενόχληση. Η κρυμμένη βία στην καθημερινή ζωή*, Αθήνα, Πατάκης, 2000, σελ. 54.

⁴⁴ Seligman M., *Helplessness on Depression, Development and Death*, San Francisco, W.h. Freeman and Company, 1975, σελ.

⁴⁵ Browne K., Herbert M., *Preventing Family Violence*, USA, John Wiley & Sons, 1999.

⁴⁶ Η θεωρία της Κοινωνικής Μάθησης (Bandura - Social Learning Theory) επικεντρώνεται στις αλλαγές που προκαλούνται στη συμπεριφορά ενός ατόμου, ως αποτέλεσμα της κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Έρευνες που έγιναν προς αυτή την κατεύθυνση ανέδειξαν τη σχέση της βίαιης συμπεριφοράς με τις αρνητικές εμπειρίες της παιδικής ηλικίας, οι οποίες προέρχονταν κυρίως από τα γονεϊκά πρότυπα και υιοθετούνται στη συνέχεια από το ενήλικο άτομο ως μοντέλο συμπεριφοράς για την επίλυση προβλημάτων ή ως τρόποι επικοινωνίας, ενδεικτικά αναφέρονται Timmerman I.G.H., Emmelkamp P.M.G., «An Integrated Cognitive – Behavioural Approach to the Aetiology and Treatment of Violence», *Clinical Psychology and Psychotherapy. An International Journal of Therapy and Practice*, vol. 12, 2005, pp. 167 – 176, Acosta F., Barker G., «Brazilian research project confronts gender-based violence against women», *Psychology International*, vol. 15, no. 1, 2004, pp. 4 – 5.

Αναφορικά με την εθνότητα οι 14 δράστες κατατάσσονται στην ίδια εθνότητα με τα θύματα, ενώ οι λοιποί 9 έχουν διαφορετική εθνότητα με τους 5 να ανήκουν σε κάποια άλλη ομάδα αλλοδαπών και τους 4 να είναι Έλληνες. Στην ηλικιακή κατάταξη δεν συνυπολογίστηκαν 3 γυναίκες που δήλωσαν ότι ο δράστης δεν είναι εν ζωή ή ότι δεν θυμούνται την ηλικία του. Η κατανομή διαμορφώθηκε ως εξής:

- 20 – 30 ετών: 2 άτομα
- 31 – 40 ετών: 11 άτομα
- 41 – 50 ετών: 5 άτομα
- 51 και άνω: 2 άτομα

Ο μέσος όρος ηλικίας των δραστών εντοπίζεται στην ηλικία των 31 – 40 ετών.

Σχετικά με το καθεστώς παραμονής των δραστών, οι 16 θύτες που είναι αλλοδαποί και κακοποίησαν τα θύματα στη χώρα μας διαθέτουν άδεια παραμονής. Τέλος αναφορικά με το εργασιακό καθεστώς οι δράστες στην πλειοψηφία τους (12 άτομα) ασκούν κάποιο μόνιμο ή περιστασιακό επάγγελμα, ενώ σε 11 απαντήσεις προσδιορίζονται ως άνεργοι.

Κατανάλωση αλκοόλ ή/και χρήση ουσιών από το δράστη (σύνολο: 23 γυναίκες)

Οι γυναίκες ερωτήθηκαν σχετικά με την κατανάλωση αλκοόλ, τη χρήση ουσιών ή τη λήψη φαρμάκων από τους δράστες. Οι 3 αγνοούσαν την πληροφορία και 3 απάντησαν αρνητικά. Οι 17 γυναίκες έδωσαν θετική απάντηση και μάλιστα σε 8 περιπτώσεις αναφέρθηκαν σε συνδυασμό αλκοόλ, ναρκωτικών και φαρμάκων. Επικρατέστερος εθισμός αναδείχτηκε ο αλκοολισμός, αφού και οι 17 γυναίκες τον ανέφεραν

«έπινα πάρα πολύ, δεν πέρναγα μια μέρα να μην πει, έπινα από το πρωί ως το βράδυ»

«ο άντρας μου έχει πολλά προβλήματα, πίνει πάρα πολύ, πίνει πολύ για ένα μήνα και μετά σταματάει, αλλά τότε είναι συνέχεια με ποτό από πρωί ως το βράδυ»,

επίσης οι 5 προσδιόρισαν τη λήψη φαρμάκων για σωματικά και ψυχολογικά προβλήματα

«παίρνει κάποια φάρμακα γιατί έχει ψυχολογικά προβλήματα, τα παίρνει χρόνια, αλλά τώρα νομίζω δεν του κάνουν τίποτα»

«έχει και πολλά προβλήματα υγείας και παίρνει φάρμακα, έχει πρόβλημα με τη μέση του, την καρδιά του»

και τέλος 4 τη χρήση διαφόρων ναρκωτικών ουσιών

«καπνίζει και μέσα στο σπίτι κάνει χασις και ηρωίνη συνέχεια 5 χρόνια τώρα και δεν ήθελε να πάει κάπου για βοήθεια ... ήθελε να δίνει και σε εμένα, αλλά του έλεγα όχι»

«έπαιρνε και ναρκωτικά είχε φτάσει να παίρνει και ηρωίνη, έκανε ενέσεις και μπροστά μου στο σπίτι».

Αναζήτηση των αιτιών της συμπεριφοράς του δράστη (σύνολο: 23 γυναίκες)

Οι γυναίκες, αφού ερωτήθηκαν για τη συμπεριφορά του δράστη ενθαρρύνθηκαν να εξηγήσουν τα αίτια της και να δώσουν σύντομους χαρακτηρισμούς για τους συντρόφους τους. Οι αιτίες για την πλειοψηφία των γυναικών (10 απαντήσεις) αποδόθηκαν σε πολιτισμικούς λόγους και συγκεκριμένα στο τι ισχύει στη χώρα τους στη θέση του άντρα και της γυναίκας, είτε αυτό αφορά τη συζυγική, είτε την πατρική οικογένεια

«έχει την κουλτούρα που έχουν οι άνδρες στο Αφγανιστάν, όταν μιλάμε το καταλαβαίνω αυτό, θέλει αυτός να κάνει κουμάντο και να είναι ανώτερος από εμένα, του λέω να ηρεμήσει γιατί είμαστε στην Ευρώπη και οι άνδρες είναι ίσοι με τις γυναίκες, αλλά αυτός φονιάζει και λέει όχι εγώ είμαι ο άντρας και θα κάνω ότι θέλω και μπορώ να δέρω εσένα και τα παιδιά»

«στην Αφρική γίνεται πολύ συχνά αυτό, οι γυναίκες μένουν στο σπίτι με τα παιδιά, όλη η δύναμη είναι στους άντρες, είναι η κεφαλή του σπιτιού, όταν μιλάμε είναι πρόβλημα και μας βαράνε πολύ, συνέχεια συμβαίνει αυτό σε όλες τις γυναίκες».

Η δεύτερη επικρατέστερη απάντηση (6 απαντήσεις) αφορά στα σωματικά και ψυχολογικά προβλήματα των δραστών

«δεν ξέρω νομίζω από το ατύχημα τα έπαθε αυτά τα προβλήματα, αλλά δεν θα ήθελα να είμαι μαζί του»

«νομίζω ότι κάτι έπαθε το μυαλό του από φυλακή και εδώ είναι δύσκολα τα πράγματα για εμάς με τη δουλειά και τα χρήματα και όλο νεύρα έχουμε, τώρα ξέρω ότι μιλάω και εγώ άσχημα και τον κάνω να έχει περισσότερα νεύρα, αλλά δεν μπορώ να κρατηθώ».

Οι υπόλοιπες 2 κατηγορίες με 4 απαντήσεις σε κάθε μια αφορούν το χαρακτήρα του δράστη, το μορφωτικό του επίπεδο και τη χρήση ουσιών

«νομίζω ότι όλα ξεκίνησαν μετά από ναρκωτικά, είναι σαν αρρώστια αυτό το πράγμα»

«νομίζω ότι είναι έτσι ο χαρακτήρας του και είναι έτσι από την αρχή, ξέρω ότι δεν θα αλλάξει»

«νομίζω ότι ήταν έτσι επειδή δεν πήγε σχολείο, δεν έμαθε να ψάχνει την πραγματικότητα και είναι και η οικογένειά του έτσι και αυτός είναι πολύ κολλημένος και τον επηρεάζουν».

Τέλος σε σχέση με το σύντομο χαρακτηρισμό των δραστών, 8 γυναίκες τους αποδίδουν τους χαρακτηρισμούς «καλός», «ευγενικός» και «ήρεμος»

«είναι καλός άνθρωπος τα κάνει όλα αυτά για να με βοηθήσει, αλλά είναι και για αυτόν δύσκολα όπως για εμένα»

«είναι καλός άνθρωπος, έχει καλή ψυχή και άμα βλέπει ανθρώπους στην τηλεόραση κλαίει και τους λυπάται»,

οι 7 τους χαρακτηρίζουν «κακούς ανθρώπους»

«δεν είναι καλός πατέρας καταρχήν, δεν ενδιαφέρεται για την κόρη του, την απειλεί, δεν την φροντίζει και δεν είναι υπεύθυνος απέναντί της, ο χαρακτήρας του είναι ανάμεσα στο καλό και στο κακό, αλλά πιο πολύ κακός»

«ήταν κακός άνθρωπος και μετά έμαθα ότι είχα και προβλήματα και τον κυνηγούσαν, μου έλεγε ότι είχε βιάσει μια κοπέλα ανήλικη και τον κυνηγούσαν»,

οι 5 «νευρικούς» και «ανώριμους», αλλά καλούς και σαν όλους τους άνδρες

«ήταν πάντα λίγο ανώριμος και δεν έβλεπε τίποτα σοβαρά, από πριν φύγουμε από τη χώρα μας άκουγε τη μάνα του και την άφηνε να κάνει ότι θέλει, είναι σαν όλους τους άνδρες όλοι δέρνουν και φωνάζουν»

«είναι νευρικός, είναι πολλοί άντρες από το Μπαγκλαντές έτσι, δεν είναι όλοι, αλλά είναι πολλοί»

και 3 δήλωσαν ότι δεν μπορούν να τους χαρακτηρίσουν

«δεν μπορώ να χαρακτηρίσω κάποιον, ούτε αυτόν, ούτε εμένα».

Βία πατρική οικογένεια του θύτη (σύνολο: 23 γυναίκες)

Αναφορικά με τους δράστες 15 γυναίκες ανέφεραν ότι στην πατρική τους οικογένεια υπήρξαν μάρτυρες ή θύματα ενδοοικογενειακής βίας. Οι υπόλοιπες δεν γνώριζαν αυτή την πληροφορία.

«Ξέρω ότι είχε αυτό το πρόβλημα και ο άντρας μου με τον πατέρα του, τον χτυπούσε και αυτόν και τα αδέρφια και τη μαμά του»

«ίδιο πρόβλημα είχε και ο άντρας μου, ο πατέρας του χτυπούσε τη μητέρα του και τον ίδιο και έπινε πάρα πολύ, για αυτό δεν θέλει να χτυπάει τα παιδιά».

3.9.1. Ανάλυση και σχολιασμός

Εκτός από τα στοιχεία που συλλέχθηκαν για τα ίδια τα θύματα, προχωρήσαμε στην καταγραφή δεδομένων και για τους δράστες. Βάσει των απαντήσεων που δόθηκαν από τις γυναίκες, ο δράστης ταυτίζεται στις 17 περιπτώσεις με το σύζυγο και η κακοποίηση έλαβε ή

λαμβάνει χώρα μέσα στο γάμο. Οι δράστες είναι στην πλειοψηφία τους νέοι άνδρες (μέσος όρος ηλικίας 31 – 50), αλλοδαποί (20 αλλοδαποί και 3 Έλληνες), με κοινή χώρα καταγωγής με τις γυναίκες. Όλοι διαθέτουν τα απαραίτητα νομιμοποιητικά έγγραφα και μάλιστα πολλοί έχουν διασφαλίσει την παραμονή τους με ισχυρότερα νομικά εχέγγυα από τις συντρόφους τους. Οι μισοί περίπου εργάζονται, μόνιμα ή προσωρινά, αλλά ως επί το πλείστον έχουν προβλήματα στην εργασία τους και συχνά μένουν άνεργοι.

Ως προς το χαρακτήρα τους οι γυναίκες στην πλειοψηφία τους θεωρούν ότι είναι «καλοί» και «ευγενικοί», αλλά έχουν ξεσπάσματα όπως όλοι οι άνδρες ή επειδή είναι έτσι ο χαρακτήρας τους. Για αυτό θεωρούν ότι η συμπεριφορά τους δεν πρόκειται να αλλάξει. Επίσης ένας επιπλέον λόγος που οι γυναίκες δικαιολογούν και εν μέρει αποδέχονται τη συμπεριφορά του δράστη είναι η κατανάλωση αλκοόλ, ουσιών και ψυχοφαρμάκων (17 άτομα χρήστες μιας ή περισσότερων ουσιών) και οι παρελθούσες τραυματικές εμπειρίες. Πολλοί από τους πρόσφυγες έχουν ιστορικό συλλήψεων και βασανιστηρίων στις χώρες καταγωγής τους. Τέλος ως αιτίες οι γυναίκες αναφέρουν το ιστορικό κακοποίησης στην πατρική οικογένεια των δραστών. Οι 15 από τους 23 ήταν θύματα ή μάρτυρες σε επεισόδια βίας.

Τα στοιχεία συνάδουν με στατιστικά δεδομένα για το προφίλ των δραστών και τα κοινωνικά τους χαρακτηριστικά⁴⁷, πρόκειται για νέους άνδρες που είναι παντρεμένοι με τα θύματα, εργάζονται αν και γενικά αντιμετωπίζουν προβλήματα στην ένταξη. Γίνεται εμφανές ότι και στην περίπτωση των αλλοδαπών, παρά τις θρησκευτικές απαγορεύσεις, υπάρχει σχέση ανάμεσα στη χρήση ουσιών, στα προβλήματα της σωματικής και ψυχικής υγείας των δραστών και την άσκηση βίας⁴⁸. Επίσης αναδεικνύεται και πάλι η υιοθέτηση της βίαιης συμπεριφοράς, μέσω της μάθησης και του κοινωνικό - πολιτισμικού παράγοντα⁴⁹.

Τα κοινωνικά προβλήματα και ο αποκλεισμός⁵⁰ που βιώνουν στη χώρα υποδοχής, οι εμπειρίες στη χώρα καταγωγής και η διαδικασία της μετανάστευσης⁵¹ φαίνεται να είναι επιπλέον

⁴⁷ Βλ. σχετικά Jukes A.E., *Men who Batter Women*, London New York, Routledge, 1999 και Martin D., *Battered Wives*, USA, Volcano Press, 1981^ο.

⁴⁸ Σχετικά στοιχεία αναφέρονται στα National Center for Injury Prevention and Control, Centers for Disease Control and Prevention, «Costs of Intimate Partner Violence Against Women in the United States», March 2003, ncipc/publications/cost_of IPVBook-Final-Feb18.pdf at www.cdc.gov, Beck A., *Prisoners of hate. The cognitive basis of anger, hostility and violence*, 1st ed., New York, Harper Collins Publishers, 1999, Ashcroft J., Daniels D., Hart S., «Violence against Women: Identifying Risk Factors», Nov. 2004, [pdfs1/nij/197019.pdf](http://pdfs1.nij.gov/197019.pdf) at www.ncjrs.gov

⁴⁹ Segall M., Dasen P., Berry J., Poortinga Y., *Διαπολιτιστική Ψυχολογία – Η μελέτη της ανθρώπινης συμπεριφοράς σε παγκόσμιο οικολογικό πολιτιστικό πλαίσιο*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1996, σελ. 313, συγκεκριμένα οι Segall και συν. αναλύουν το εννοιολογικό πλαίσιο για τη μελέτη της επιθετικότητας, βάσει κοινωνικών και πολιτισμικών παραγόντων.

⁵⁰ Κοινωνικά φαινόμενα όπως η ανεργία, η φτώχεια, η κοινωνική απομόνωση, η αποξένωση από το αντικείμενο εργασίας, ο αναλφάβητισμός κ.α. αποτελούν εκλυτικούς παράγοντες που μπορούν να ωθήσουν το άτομο σε βίαιη συμπεριφορά, βλ. σχετικά στο Peck P., «Poverty, Substance Abuse, and Ignorance Drive Violence Against Women. As Study Data Mount, Supreme Court May Weaken Protections», 1999, WebMD/Lycos-Article-Poverty

επιβαρυντικοί παράγοντες για τους δράστες. Συμπερασματικά οι διαφοροποιήσεις που μπορούν να εντοπιστούν στηρίζονται αποκλειστικά στις απαντήσεις των θυμάτων. Παρόλα αυτά οι ουσίες, τα κοινωνικό – οικονομικά προβλήματα, τα ισχύοντα στη χώρα καταγωγής πολιτισμικά πρότυπα, οι βασανισμοί και η διαδικασία της μετανάστευσης φαίνεται να συνθέτουν εν μέρει την ανάλυση της συμπεριφοράς των δραστών. Είναι δεδομένη η αναγκαιότητα παρεμβάσεων στον εν λόγω πληθυσμό για την αντιμετώπιση των ψυχικών και κοινωνικών προβλημάτων τους με στόχο την αλλαγή της βίαιης συμπεριφοράς.

3.10. Έμμεση γνώση για κρούσματα ενδοοικογενειακής βίας (σύνολο: 23 γυναίκες)

Οι γυναίκες του δείγματος στην τελευταία ερώτηση των συνεντεύξεων ερωτήθηκαν σχετικά με το αν γνωρίζουν ή έχουν ακούσει για κάποια άλλη γυναίκα θύμα ενδοοικογενειακής βίας. Στόχος της ερώτησης ήταν η συλλογή στοιχείων για το μέγεθος του προβλήματος. Από τις 23 γυναίκες, οι 18 απάντησαν θετικά, ότι δηλαδή γνωρίζουν άλλες γυναίκες θύματα. Οι 10 υπέδειξαν γυναίκες που βρίσκονται στο άμεσο συγγενικό τους περιβάλλον ή στον κοινωνικό τους περίγυρο

«ο γιος μου έγινε ίδιος με τον πατέρα του έχει πολλά νεύρα και όλο φωνάζει, χτυπάει και αυτός τη γυναίκα του και μια φορά πήγαμε μαζί στην Αστυνομία και της είπαν τι θέλεις να κάνεις να έρθουμε να τον πιάσουμε και αυτή είπε όχι δεν θέλω τον αγαπάω»

«ειδικά ξέρω μια που τρώει πολύ ξύλο, ο άντρας της την παρακολουθεί και δεν μπορεί να πάει πουθενά, δεν μπορεί να έρθει ούτε εδώ, ούτε να πάει κάπου, είναι πολύ φοβισμένη και νομίζει ότι συνέχεια την παρακολουθεί, τρώει πολύ ξύλο».

Οι λοιπές 8 προχωρούν περαιτέρω και πέραν των γνωστών τους, γενικεύουν τη βίαιη συμπεριφορά για τους άνδρες της χώρας καταγωγής τους

«ξέρω ότι οι περισσότεροι Αφγανοί κάνουν το ίδιο με τις γυναίκες τους, είναι μέσα στην κοιλτούρα τους ότι ο άντρας είναι ανώτερος από την γυναίκα και μπορεί να κάνει ότι θέλει στο σπίτι και να την χτυπάει, μια κοπέλα μου είχε πει ότι είχε και αυτή το ίδιο πρόβλημα με τον άντρα της»

«ναί γνωρίζω μια κοπέλα από το Ιράκ, δουλεύαμε μαζί παλιά και είχε τέτοιο πρόβλημα με τον άντρα της, πολλοί Ιρακινοί το κάνουν αυτό να χτυπάνε τις γυναίκες τους».

---

at. www.lycos.com. Επίσης σχετικά στοιχεία προκύπτουν και από τη θεωρία της υποκοιλτούρας της βία. Το εν λόγω φαινόμενο εκδηλώνεται κυρίως στα χαμηλά κοινωνικά στρώματα, όπου με μεγάλη ευκολία μια κίνηση, μια χειρονομία ή μια έκφραση μπορούν να οδηγήσουν σε επεισόδια βίας, βλ. στο Τσαλικόγλου Φ., *Μυθολογίες Βίας και Καταστολής*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1996.

⁵¹ Natarajan, ό.π.

3.10.1. Ανάλυση και σχολιασμός

Σχετικά με την αναζήτηση πληροφοριών για την έκταση του προβλήματος της ενδοοικογενειακής βίας η έμμεση γνώση που συγκεντρώθηκε από τις απαντήσεις των γυναικές καταδεικνύει το μέγεθος του προβλήματος. Οι 18 από τις 23 δηλώνουν ότι γνωρίζουν κάποιο κρούσμα στο κοντινό – φιλικό ή συγγενικό τους – περιβάλλον. Η Natarajan⁵² διατυπώνει την άποψη ότι τα μεγέθη της κακοποίησης στους πληθυσμούς των αλλοδαπών είναι πολύ μεγάλα, αλλά ο αριθμός τους παραμένει αδιευκρίνιστος. Επίσης ορισμένες δίνουν επιπλέον πληροφορίες επιβεβαιώνοντας την διαπολιτισμικότητα του φαινομένου. Υποστηρίζουν ότι το εν λόγω πρόβλημα είναι πολιτισμικό, αφού η εμπειρία και τα βιώματά τους από τη χώρα καταγωγής τους καταμαρτυρούν τη γενίκευση της βίας κατά των γυναικών από τους συζύγους και τους συντρόφους τους και την κοινωνική αποδοχή της συμπεριφοράς⁵³.

3.11. Επιπτώσεις ενδοοικογενειακής βίας

Περιγραφή της ζωής των θυμάτων στην παρούσα φάση (σύνολο: 23 γυναίκες)

Στη συνέχεια ζητήθηκε από τις γυναίκες να εκφράσουν πώς βλέπουν τη ζωή τους στην παρούσα φάση. Οι 12 ανέφεραν ότι η ζωή τους είναι «πολύ άσχημη» και τα προβλήματα που βιώνουν σχετίζονται με το βίαιο σύντροφο, η συμπεριφορά του οποίου προκαλεί κοινωνικό – οικονομικά προβλήματα, προβλήματα με τα παιδιά ή επηρεάζει την ψυχολογική τους κατάσταση

«η ζωή μου είναι πολύ δύσκολη, είμαι πολύ πικραμένη και έχω κουραστεί πολύ και με όσα έχω τραβήξει τόσα χρόνια και με όλα αυτά με τον άντρα μου, το μόνο που με νοιάζει είναι τα παιδιά να μεγαλώσουν, να πάνε σχολείο και να έχουν καλή ζωή και να μην μπλέξουν με ναρκωτικά»

«δεν είμαι καλά ειδικά τον τελευταίο χρόνο, έχω κουραστεί με τον άντρα μου και με τα προβλήματα, με τα λεφτά που δεν φτάνουν, μου λείπει η οικογένειά μου και τους σκέφτομαι πολύ».

Οι 7 γυναίκες χαρακτήρισαν τη ζωή τους «καλή» παρόλο που αναφέρουν παρόμοιες δυσκολίες

«η ζωή μου δεν είναι άσχημη δεν είναι σαν άλλες γυναίκες στην περιοχή μας, είναι δύσκολα πολλές φορές με τον άντρα μου»

⁵² Natarajan, ό.π., σελ. 1.

⁵³ Goodman M., Fallon B., *Supplement to Pattern Changing for Abused Women. An educational program*, London New Delhi, Sage Publications, 1999.

«η ζωή μου τώρα; ... καλή, αποφάσισα να χωρίσω για να κερδίσω τη ζωή μου και τη ζωή των παιδιών μου, έχω προβλήματα οικονομικά και δεν είναι εύκολο να βρω δουλειά, είναι δύσκολα τα πράγματα, με τον φίλο μου τσακωνόμαστε λόγω των οικονομικών προβλημάτων, αλλά με βοηθάει και με τα παιδιά».

ενώ τέλος 4 γυναίκες δεν έδωσαν χαρακτηρισμό και προσδιόρισαν την παρούσα φάση σαν μια μεταβατική περίοδο που προσπαθούν να βάλουν τάξη στη ζωή τους, μετά την αποδέσμευσή τους από το βίαιο σύντροφο

«τώρα η ζωή μου, δεν ξέρω πως είναι, είμαι μπερδεμένη, βρήκα κάποιους παλιούς φίλους μου, γιατί μετά από αυτόν καθόμουν σπίτι μόνη μου και σκεφτόμουν και μιλάγα μόνη μου»

«τώρα είμαι στην προσπάθεια να σταθώ στα πόδια μου και να βάλω τα πράγματα σε σειρά, είναι δύσκολα όπως και σε κάθε αρχή, να κάνω πράγματα μόνη μου, να μην περιμένω από κανέναν».

Επιπτώσεις στη σωματική υγεία (σύνολο: 23 γυναίκες)

Η πρώτη ερώτηση αναφορικά με τις επιπτώσεις της ενδοοικογενειακής βίας εξετάζει τα σωματικά προβλήματα που έχουν προκληθεί στις γυναίκες λόγω της βίας και όχι τα γενικότερα τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν (π.χ. θυρεοειδής, φυματίωση, άσθμα κ.α.) και αναφέρονται αναλυτικά σε προηγούμενο άξονα. Το βασικότερο πρόβλημα που οι γυναίκες ανέφεραν ως επακόλουθο της κακοποίησης είναι οι πονοκέφαλοι και οι ημικρανίες, καθώς 22 γυναίκες έκαναν λόγο για συνεχή ταλαιπωρία από δυνατούς πονοκεφάλους, την ημέρα, αλλά κυρίως στη διάρκεια της νύχτας

«έχω πολλούς πονοκεφάλους τη νύχτα και μερικές φορές είναι σαν να ακούω φωνές στο μυαλό μου»

«έχω πολύ πονοκέφαλο, όχι κάθε μέρα, αλλά με πιάνει το κεφάλι μου και κάνει μπουμ, μπουμ και ζαλίζομαι για πολύ ώρα».

Στη συνέχεια 10 γυναίκες ανέφεραν πόνους σε όλο το σώμα, χωρίς κάποια αιτία

«πονάω στο σώμα μου, παντού, έχω πόνους στη μέση, στα πόδια, στην πλάτη, στο στομάχι, στην καρδιά»

«πονάω παντού στο κεφάλι μου, στη μέση μου, στην κοιλιά μου, στα χέρια και τα πόδια μου, αισθάνομαι συνέχεια κουρασμένη και αδύναμη».

Πολλές γυναίκες ανέφεραν επίσης μεμονωμένους πόνους στη μέση (8 γυναίκες), στα χέρια και στα πόδια (7 γυναίκες), στην καρδιά (5 γυναίκες) και στην κοιλιά/ στομάχι (6 γυναίκες)

«πονάω στην κοιλιά, στα νεφρά και δεν είμαι καθόλου καλά, πολλές φορές πονάει και καρδιά μου»

«άμα κάνω δουλειές ή και μόνο της πονάει πάρα πολύ η κοιλιά μου»

«μετά είχα πονοκεφάλους με πόναγε η μέση μου από χτυπήματα».

Επίσης 9 γυναίκες έκαναν λόγο για αίσθημα αδυναμίας, ζαλάδες και διαρκής κόπωση

«πονάει πολύ το κεφάλι μου και αισθάνομαι πολύ αδύναμη και πονάει το σώμα μου, θέλω να είμαι ξεπλωμένη»

«δεν καταλαβαίνω αν είμαι εγώ ή που βρίσκομαι και μου έρχεται να πέσω κάτω και συνέχεια είμαι πολύ κουρασμένη».

Στη συνέχεια 9 γυναίκες αναφέρουν πόνους από παλιά τραύματα, εγκαύματα, κατάγματα (κυρίως στα χέρια, τα πόδια και το πρόσωπο)

«στο πόδι μου, φαίνεται το τραύμα από τις κλωτσιές και στο χέρι μου έχω το σημάδι από το κάψιμο»

«πονάει πολύ το κεφάλι μου και το χέρι μου από αυτόν που μου το είχε στρίψει, δεν πήγα σε γιατρό»

τέλος 3 γυναίκες προσδιορίζουν ως πρόβλημα τους μώλωπες και τα εμφανή σημάδια που τους προκαλεί ο δράστης

«είχα πολλά χτυπήματα στο πρόσωπο και βλέπανε οι άνθρωποι γιατί έπρεπε να πηγαίνω στη δουλειά, ήταν όμως όταν περπατούσα σαν να μην καταλάβαινα που πήγαινα»

«όταν με χτυπάει μελανιάζω για πολλές μέρες και φαίνεται στο σώμα και στο πρόσωπό μου χτυπήματα και πληγές».

Επιπτώσεις στη σεξουαλική ή/και αναπαραγωγική υγεία (σύνολο: 11 γυναίκες)

Η ερώτηση αυτή εξετάζει τις συνέπειες της ενδοοικογενειακής βίας στη σεξουαλική ή/και αναπαραγωγική υγεία των γυναικών και συγκεκριμένα τα γυναικολογικά προβλήματα που προκλήθηκαν από το δράστη και αφορούν επανειλημμένες επεμβάσεις, πόνους στα γεννητικά όργανα ή πόνους κατά τη διάρκεια της σεξουαλικής πράξης, αιμορραγίες, προβλήματα στην κύηση, βιασμούς, εκτρώσεις, σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα, άλλες μολύνσεις και αδυναμία ελέγχου της σεξουαλικότητας και των θεμάτων αναπαραγωγής.

Από τις 23 γυναίκες, οι 11 έδωσαν απαντήσεις σχετικά με προβλήματα στη σεξουαλική και αναπαραγωγική τους υγεία. Οι υπόλοιπες απάντησαν είτε ότι δεν πηγαίνουν στο γιατρό, παρά τις όποιες ενοχλήσεις έχουν, είτε ότι δεν έχουν τέτοιο πρόβλημα. Στις περισσότερες περιπτώσεις όμως οι απαντήσεις ήταν υποθετικές και στηρίζονταν στην έλλειψη συμπτωμάτων, καθώς μόνο 5 γυναίκες δήλωσαν ότι επισκέπτονται σε ετήσια βάση γυναικολόγο. Στο δείγμα των 11 γυναικών οι απαντήσεις αφορούν

- Εγχειρήσεις, μικροεπεμβάσεις: 4 γυναίκες

- Πόννοι στα γεννητικά όργανα γενικά ή κατά τη διάρκεια της σεξουαλικής πράξης: 4 γυναίκες
- Άλλα γυναικολογικά προβλήματα (αιμορραγίες, αστάθεια περιόδου): 5 γυναίκες
- Αδυναμία ελέγχου της αναπαραγωγικής διαδικασίας: 4 γυναίκες
- Συχνές εκτρώσεις: 3 γυναίκες
- Βιασμοί: 3 γυναίκες
- Φόβος για μεταδιδόμενο νόσημα ή άλλες μολύνσεις: 2 γυναίκες.

Στη συνέχεια παρατίθενται αντιπροσωπευτικά αποσπάσματα από τις συνεντεύξεις για τα παραπάνω

«θέλω να κάνω στέρηση και δεν με αφήνει, θέλω να κάνω κρυφά, δεν μπορώ να βάλω σπιράλ γιατί είμαι αλλεργική και μου είχε κάνει προβλήματα, χάπια δεν μπορώ να πίνω μην τα δει»

«δεν ξέρω δεν πηγαίνω σε γυναικόλογο, αλλά αναγκάστηκα να κάνω τρεις εκτρώσεις, πιο πολύ από αυτόν»

«δεν ξέρω από όταν ήμουνα με αυτόν έχω πολλά υγρά και θέλω να πάω σε γυναικόλογο, δεν ξέρω τι έκανε γιατί είχε πολλές γυναίκες και όταν ήμασταν με αυτές που δεν της ήξερα, δεν ξέρω μπορεί κάτι να έπαθα, αλλά δεν αισθάνομαι κάτι»

«με το ζόρι κάναμε τα παιδιά εγώ ήθελα 2 αγόρια και 2 κορίτσια»

«όταν κάνουμε σεξ πονάει η κοιλιά μου, δεν λέω κάτι, αλλά δεν θέλω γιατί πονάω»

«με βιάζει συνέχεια και πολλές φορές μετά έχω αίμα και πονάω, τον αποφεύγω γιατί μένω εύκολα έγκυος».

Επιπτώσεις στην ψυχική υγεία (σύνολο: 23 γυναίκες)

Οι ερωτήσεις που αφορούν στις επιπτώσεις στην ψυχική υγεία των γυναικών εξετάζουν μια σειρά από παράγοντες που θεωρούνται ενδεικτικοί για τον έλεγχο του συγκεκριμένου άξονα. Συγκεκριμένα περιλαμβάνουν τα προβλήματα στη διάθεση, στον ύπνο, στη διατροφή, το άγχος, την απόσυρση, τη σύγχυση, το αίσθημα αβοηθησίας, τη μειωμένη αυτοπεποίθηση, το αίσθημα φόβου, τη ντροπή, τις αυτομομφές, την παραμέληση του εαυτού, την αυτοκτονικότητα και την αποδοχή ή άρνηση βοήθειας.

Προβλήματα στη διάθεση

Οι 21 από τις 23 γυναίκες απάντησαν θετικά στην ερώτηση για προβλήματα στη διάθεσή τους. Όλες ανέφεραν άσχημη διάθεση, στεναχώρια, θλίψη, κατάθλιψη και απογοήτευση. Οι 15

έκαναν λόγο για συχνό κλάμα και 12 ανέφεραν αρνητικές σκέψεις για τις ίδιες και για το μέλλον τους

«ναι αισθάνομαι πολύ στεναχωρημένη, κλαίω πολύ, σκέφτομαι όλα αυτά που έζησα και πόσο δύσκολη είναι τώρα η ζωή μου, θέλω να φέρω και τα παιδιά μου εδώ και δεν μπορώ»

«αισθάνομαι ότι έχω κατάθλιψη, θέλω συνέχεια να κλαίω, ειδικά όταν θυμάμαι τους γονείς μου και τι έχω τραβήξει από 14 χρονών που πέθαναν, μετά εδώ με τα προβλήματα του άντρα μου, αισθάνομαι πολύ πικραμένη»

«είμαι πολύ στεναχωρημένη, μου φαίνονται όλα δύσκολα και δεν βλέπω κάποιο φως στη ζωή μου, απογοητεύτηκα πάρα πολύ από αυτό τον άνθρωπο».

Σε 4 γυναίκες οι σκέψεις αυτές αφορούν μεταξύ άλλων και το ενδεχόμενο της αυτοκτονίας, χωρίς όμως να έχουν κάνει απόπειρα

«όχι το έχω σκεφτεί, αλλά δεν μπορώ να αφήσω τα παιδιά μου και όταν μου περνάει από το μυαλό αισθάνομαι πολύ άσχημα που σκέφτομαι να τα εγκαταλείψω»

«το σκέφτομαι πολύ συχνά, ελπίζω να με βοηθήσει ο θεός να μην κάνω κάτι τέτοιο».

Τέλος 3 γυναίκες έκαναν απόπειρα αυτοκτονίας με χάπια ή με τραυματισμό στις φλέβες

«ναι πριν μερικές μέρες ήταν όλα πολύ άσχημα και τα παιδιά ζητάγανε φαγητό και δεν είχα τίποτα και πήγα να κόψω τις φλέβες μου, να το σημάδι, με είδε ο γιος μου και έτρεξε και φώναξε ένα γείτονα»

«έχω κάνει πολλές φορές, πίνω φάρμακα που έχουμε σπίτι ή τα δικά του τα υπνωτικά και με έχει βάλει να κάνω εμετό ή άμα πάρω πολλά με πάει στο νοσοκομείο για πλύσεις στομάχου, έχω προσπαθήσει να κόψω τις φλέβες μου και εδώ φαίνονται τα σημάδια στα χέρια μου, αλλά με πρόλαβε και μου έδεσε τα χέρια».

Προβλήματα ύπνου

Στο σύνολο των 23 γυναικών, οι 22 ανέφεραν προβλήματα στον ύπνο. Τα προβλήματα αφορούν στην πλειοψηφία τους αιπνίες ή λίγες ώρες ύπνου (8 γυναίκες), πολλές ώρες ύπνου και αδυναμία ξυπνήματος (4 γυναίκες) και εναλλαγές υπερβολικά πολλών και υπερβολικά λίγων ωρών ύπνου (2 γυναίκες)

«δεν κοιμάμαι καλά μόνο 3 – 4 ώρες κάθε βράδυ και μετά ξυπνάω»

«κοιμάμαι αρκετά, μόνο να κοιμάμαι θέλω και μένω στο κρεβάτι αρκετές ώρες μετά όταν ξυπνήσω»

«μερικές φορές ξυπνάω το βράδυ και σκέφτομαι και δεν μπορώ να κοιμηθώ μετά, μερικές φορές κοιμάμαι πολλές ώρες και δεν μπορώ το πρωί να ξυπνήσω ή να σηκωθώ από το κρεβάτι είμαι πάρα πολύ κουρασμένη».

Άλλα προβλήματα αφορούν άστατο ύπνο και απότομο ξύπνημα μέσα στη νύχτα (16 γυναίκες), κλάμα και σκέψεις κατά τη διάρκεια της νύχτας (10 γυναίκες) και εφιάλτες (3 γυναίκες)

«φτάνει πρωί και έχω κοιμηθεί 3 ή 4 ώρες, άμα μπορώ και κοιμάμαι ξυπνάω γιατί βλέπω εφιάλτες και τρομάζω, βλέπω άσχημα όνειρα και μετά αυτά μου βγαίνουν και στη ζωή μου»

«όχι δεν κοιμάμαι καλά, πολλές φορές σκέφτομαι μέχρι το πρωί και κλαίω ή ξυπνάω το βράδυ και σκέφτομαι και δεν μπορώ να κοιμηθώ μετά»

«περνάει η ώρα και κάθομαι στο κρεβάτι και σκέφτομαι τι θα κάνω και που θα βρω λεφτά, μπορεί να έρθει και το πρωί έτσι, πολλές φορές που κοιμάμαι βλέπω άσχημα όνειρα και ξυπνάω με πονοκέφαλο ή ζαλάδα».

Προβλήματα στη διατροφή

Ένα ακόμη πρόβλημα που εξετάστηκε ήταν η απώλεια ή η υπερβολική όρεξη για φαγητό. Στις 12 γυναίκες που ανέφεραν προβλήματα στη διατροφή τους, οι 8 έκαναν λόγο για μειωμένη όρεξη με δυσκολία στην κατάποση και συχνούς εμετούς

«δεν μπορώ να φάω εύκολα, πολλές φορές τρώω και αμέσως μετά κάνω εμετό»

«αυτός έφερε φαγητό, αλλά δεν είχα όρεξη να φάω καθόλου, δεν μπορούσα να καταπιώ, έτρωγα και δεν μπορούσε το φαγητό να πάει στην κοιλιά μου».

Τέλος 2 γυναίκες ανέφεραν επεισόδια υπερφαγίας και 2 εναλλαγές με μειωμένη ή αυξημένη όρεξη

«είναι περίεργα μπορεί 3 ή 4 μέρες συνέχεια να τρώω πολύ φαγητό και μετά για άλλες μέρες να μην τρώω καθόλου να μην πεινάω»

«πολλές φορές τρώω περισσότερο από όσο πρέπει, κάθομαι μέσα μόνη μου, ειδικά όταν είμαι στεναχωρημένη μπορώ να φάω πολύ».

Άγχος

Οι γυναίκες ερωτήθηκαν σχετικά με το αν πιστεύουν ότι έχουν άγχος, καθώς και το λόγο ή τους λόγους που αισθάνονται κατά αυτό τον τρόπο. Μόνο 1 γυναίκα είπε ότι δεν αισθάνεται άγχος, οι 22 απάντησαν θετικά. Όσον αφορά τους λόγους η πλειοψηφία (15 γυναίκες) τους εντοπίζει στα καθημερινά, τρέχοντα θέματα που αφορούν την επιβίωσή τους όπως η εύρεση εργασίας, τα οικονομικά, η εκμάθηση της γλώσσας

«έχω πολύ άγχος τι θα κάνω και αν θα βρω δουλειά, πώς θα ζω άμα γεννηθεί το παιδί μου, πώς θα μπορώ να δουλεύω και τι θα κάνω με τη γλώσσα, πώς θα πηγαίνω σχολείο άμα έχω το μωρό»

«έχω άγχος με τα χρήματα και τη δουλειά, τώρα μένουμε στο σπίτι με το μωρό μου, αλλά από τότε που έφυγε δεν έρχεται και δεν μου δίνει χρήματα».

Επίσης 15 γυναίκες έχουν άγχος για τη φροντίδα, αλλά και γενικά για τα θέματα των παιδιών τους

«έχω άγχος γιατί δεν με καταλαβαίνει κανένας και ανησυχώ τι θα γίνει στη ζωή μου, τι θα γίνει με τα παιδιά μου αυτός δεν ενδιαφέρεται καθόλου για τα παιδιά»

«έχω άγχος για πολλά και κυρίως για τα παιδιά, σκέφτομαι αν είμαι καλή μάνα ή αν φταίω που ο μεγάλος δεν πάει καλά στο σχολείο και έχει προβλήματα, τσακώνεται με άλλα παιδιά και δεν διαβάζει, πιστεύω ότι δεν είμαι καλή μάνα, τώρα έχω άγχος για το σπίτι, έχω αναλάβει εγώ να ψάχνω».

Στη συνέχεια 15 γυναίκες δηλώνουν αγχωμένες για τα προβλήματα υγείας που έχουν ή για το τι μπορεί να προκαλέσει ο δράστης, στις ίδιες ή στα παιδιά

«έχω πολύ άγχος για αυτά που δεν μπορώ να κάνω, μήπως μου συμβεί κάτι και γιατί δεν μπορώ να κάνω κάτι για τα παιδιά να μην πάρουν ναρκωτικά σαν τον πατέρα τους και για τη ζωή μας δεν μπορώ να κάνω πολλά πράγματα»

«να για τον άντρα μου κυρίως που με χτυπάει, τότε θα τσακωθούμε, μην με χτυπήσει πολύ και πάθω κάτι σοβαρό και τι θα γίνει με την κόρη μου»

Τέλος 10 γυναίκες συνδέουν το άγχος τους και με το τι θα γίνει στη ζωή τους

«έχω πολύ άγχος γιατί η ζωή μας είναι πολύ χαμηλή, υπάρχει μεγάλο πρόβλημα με τα χρήματα τώρα που είμαστε και οι δυο άνεργοι και δεν ξέρω τι θα γίνει με το ενοίκιο και το φαγητό»

«τι θα γίνει στη ζωή μου, τι άλλο με περιμένει να περάσω, πώς θα ζω».

Απόσυρση – επικοινωνία

Η πλειοψηφία των γυναικών (16 γυναίκες) αναφέρει ότι δεν επιθυμεί να έχει κοινωνικές συναναστροφές και προτιμά την απομόνωση και τη μοναξιά. Οι λόγοι αφορούν την πεποίθηση των γυναικών ότι οι άλλοι δεν τις καταλαβαίνουν (16 γυναίκες), το φόβο για τους ανθρώπους και ειδικά για τους άντρες (4 γυναίκες) και τη ντροπή που αισθάνονται λόγω των όσων συμβαίνουν στη ζωή τους (3 γυναίκες)

«δεν θέλω να βλέπω κανέναν, θέλω να είμαι μέσα στο σπίτι και να μην ακούω τσακωμούς μόνο αυτό, δεν θέλω να μιλάω σε κάποιον για όλα αυτά ντρέπομαι, δεν μπορώ να βλέπουν οι άλλοι να με δέρνει»

«πολλές φορές, θέλω να κάθομαι σπίτι και να μην βλέπω κανέναν, ειδικά άντρες θέλω να είμαι πιο πολύ με γυναίκες, δεν τους εμπιστεύομαι και τους φοβάμαι»

Μόνο 7 γυναίκες δήλωσαν ότι επιδιώκουν τις συναναστροφές, ως τρόπο αντιμετώπισης του προβλήματός τους ή επειδή πλέον δεν ζουν με το δράστη και μπορούν να επικοινωνούν ελεύθερα με άλλους

«όχι μιλάω με κόσμο αυτό είναι που με βοηθάει και συνεχίζω, δεν θέλω να το βάλω κάτω, μόνο μερικές φορές είμαι πολύ άσχημα, αλλά δεν το βάζω κάτω»

«δεν με πειράζει, θέλω να είμαι με ανθρώπους, αλλά όπως ήμασταν πριν ήταν δύσκολο, δεν ήταν επιλογή μου».

Αίσθημα σύγχυσης

Στην ερώτηση αν οι γυναίκες αισθάνονται μπερδεμένες, οι 20 απάντησαν θετικά και οι 3 όχι. Οι λόγοι για τους οποίους έχουν αυτή την αίσθηση αφορούν και για τις 20 γυναίκες τα προβλήματα που τους προκαλούνται από την κακοποίηση. Έτσι οι ερωτώμενες αναφέρουν ότι αισθάνονται μπερδεμένες για το τι θα κάνουν με το μέλλον τους και το μέλλον των παιδιών τους, τη σχέση τους με το δράστη, πώς θα εξελιχθεί και πώς θα επιλύσουν τα θέματα επιβίωσης

«είμαι μπερδεμένη και με αυτά που συμβαίνουν σε εμένα και στον άντρα μου, στην αρχή ήμουνα λίγο άσχημα αλλά όσο περνάει ο καιρός σιγά – σιγά είμαι χειρότερα και δεν ξέρω τι να κάνω με τη ζωή μου»

«είμαι πολύ μπερδεμένη, δεν ξέρω τι γίνεται με τους άντρες και τι κάνω λάθος, θέλουν και γυναίκα και γκόμενα, σε εσάς ο άντρας δεν φέρνει τις γκόμενες μέσα στο σπίτι, ούτε τσακώνεστε, ούτε έρχεται η μάνα του να κάθεται στο σπίτι και να μην φεύγει»

«πολλές φορές είμαι μπερδεμένη, σκέφτομαι για όλα αυτά τα οικογενειακά προβλήματα που έχουμε, λέω να πάρω τα παιδιά και να φύγω, αλλά δεν έχω να πάω κάπου και πώς θα τα ζήσω πέντε παιδιά, με αυτόν τουλάχιστον έχουν ένα σπίτι, τώρα ο γιος μου έσπασε το χέρι του, τι θα έκανα άμα ήμουνα μόνη μου, που θα πήγαινα, σε άλλη χώρα δεν μπορώ να πάω, δεν μπορώ να ταξιδέψω με τη ροζ κάρτα και δεν έχω και λεφτά για να μπορέσουμε να ζήσουμε όλοι μαζί».

Αίσθημα αβοηθησίας

Στην ερώτηση αυτή εξετάστηκε αν οι γυναίκες αισθάνονται να έχουν τον έλεγχο των πραγμάτων που συμβαίνουν στη ζωή τους και αν πιστεύουν ότι έχουν τη δυνατότητα να επέμβουν και να αλλάξουν κάτι από αυτά. Οι 16 γυναίκες απάντησαν θετικά ότι δηλαδή αισθάνονται ότι δεν μπορούν να αλλάξουν κάτι στη ζωή τους και δεν έχουν έλεγχο των καταστάσεων

«δεν μπορώ να κάνω κάτι για να αλλάξω τα πράγματα, δεν μπορώ να φύγω, δεν μπορώ να βρω δουλειά γιατί πρέπει να κρατάω τα παιδιά, δεν έχω κάποια λύση σε αυτό το πρόβλημα που έχω και δεν θέλω να παίρνω ευθύνες»

«πίστευα ότι δεν θα μπορούσα να κάνω κάτι για να βγω από αυτή την κατάσταση, κάποια στιγμή δεχόμουν ότι μου έλεγε και ήταν σαν μην ήμουν εγώ ή σαν να μην χτυπούσε εμένα, έκλαιγα και δεν αισθανόμουν τίποτα, ήθελα μόνο να πεθάνω».

Οι 7 απαντούν αρνητικά και θεωρούν τον εαυτό τους ικανό να επηρεάσει τις εξελίξεις στη ζωή τους

«νομίζω ότι άμα αρχίσω να προσπαθώ θα τα καταφέρω, τώρα είμαι πιο αισιόδοξη, όταν ήμουνα μαζί του νόμιζα ότι δεν μπορούσα να κάνω τίποτα, ήταν σαν να έχω χάσει όλες μου τις δυνάμεις, είχα πιστέψει ότι είμαι χαζή και ανίκανη, όσο περνάει ο καιρός και είναι μακριά βλέπω ότι είμαι δυνατή και τα καταφέρνω»

«όχι αφού κατάφερα να τον κάνω καλά μπορώ να κάνω πολλά πράγματα και προσπαθώ πολύ».

Αυτοεικόνα – αυτοπεποίθηση – φροντίδα εαυτού

Οι γυναίκες ρωτήθηκαν για το τι πιστεύουν για τις ίδιες και για την εξωτερική τους εμφάνιση. Οι 17 γυναίκες απάντησαν ότι δεν είναι ικανοποιημένες με την εμφάνισή ή/και με τις διανοητικές τους ικανότητες, οι περισσότερες θεωρούν ότι είναι «άσχημες» και «όχι πολύ έξυπνες»

«είμαι χάλια, είμαι σαν άρρωστη, δεν μπορώ να κάνω τίποτα και είμαι πολύ άσχημη παλιά ξέρεις πως ήμουνα, πώς βλέπεις αυτές τις κοπέλες στην τηλεόραση, όλοι λέγανε για εμένα στη γειτονιά μου πόσο ωραία είμαι και τι ωραία ρούχα που φοράω, τώρα δεσ πώς είμαι»

«νομίζω ότι δεν είμαι πολύ έξυπνη γιατί δεν μπόρεσα να καταλάβω ότι με κοροΐδευε και μου έλεγε ψέματα, έπρεπε να σκέφτομαι αυτά που μου έλεγε και να είμαι πιο προσεκτική σε όλα, στο μέλλον θα είμαι περισσότερο, τώρα μπορώ να καταλαβαίνω περισσότερο και τη γλώσσα και την ψυχή των ανθρώπων».

Οι 14 γυναίκες δηλώνουν επίσης ότι παραμελούν ότι έχει σχέση με τις ίδιες και συχνά ακόμη και τα βασικά θέματα υγιεινής

«δεν θέλω να κάνω μάνιο, μόνο άμα μυρίζω ο άντρας μου κάνει κάθε μέρα, εγώ δεν θέλω, ούτε ρούχα να αλλάζω πολύ, πριν παντρευτώ ήμουνα πολύ περιποιημένη, δεν πήγαινα ούτε απέναντι χωρίς να είμαι φτιαγμένη τα μαλλιά μου και χωρίς make up, ούτε μέσα στο σπίτι δεν ήμουνα άφτιαχτη τώρα είμαι χάλια»

«έχω αφήσει τον εαυτό μου πολλά χρόνια, από τότε που έκανα το 2^ο παιδί μου, έχω κουραστεί πολύ και δεν με ενδιαφέρει για εμένα μόνο για τα παιδιά, δεν θέλω να έχω ρούχα ή να φτιάχνω τα μαλλιά μου δεν με νοιάζει αυτό».

Φόβος

Οι γυναίκες του δείγματος ρωτήθηκαν αν αισθάνονται φόβο και τους ζητήθηκε να προσδιορίσουν το λόγο. Οι 18 απάντησαν θετικά. Όταν τους ζητήθηκε να κατονομάσουν το φόβο

τους οι 15 αναφέρθηκαν στο βίαιο σύντροφο και συγκεκριμένα στο ενδεχόμενο σοβαρού τραυματισμού στις ίδιες ή στα παιδιά, το να τις καταδιώκει ή να θέλει να τις σκοτώσει

«φοβάμαι αυτόν έχει βγει από την φυλακή και θέλω να αλλάξω σπίτι, νούμερο και διεύθυνση για να τελειώνω, φοβάμαι τους άνδρες θέλω να μείνω με γυναίκα»

«φοβάμαι γενικά τους ανθρώπους και κυρίως τους άντρες και αυτόν είμαι πολύ καχύποπτη τώρα σε αυτά που λένε»

«φοβάμαι όταν με χτυπάει, φοβάμαι μην με σκοτώσει καμία φορά ή τι θα κάνει για να τσακωθούμε, τον χτυπάω και του φωνάζω πριν ξεκινήσει αυτός ή μετά για να μην με χτυπήσει και να τελειώνει αυτό, αλλά συνήθως αυτός θυμώνει, φοβάμαι και έχω άγχος τι θα συμβεί κάθε φορά».

Επίσης οι γυναίκες στο σύνολό τους εκφράζουν γενικά φόβους για το μέλλον τους και το άγνωστο, οι οποίοι επίσης συνδέονται με τη κακοποίηση

«τόρα δεν ξέρω άμα πάω στην αστυνομία τον άλλο μήνα και δεν φτιάχνουν τα χαρτιά μου θα διώξουν και τότε τι θα κάνω .... σκέφτομαι πως θα τα βγάλω πέρα με το μωρό και τα έξοδα που πρέπει να κάνω»

«φοβάμαι για το μέλλον γιατί ξέρω ότι τα παιδιά μου δεν έχουν πατέρα, είμαι για αυτά και μητέρα και πατέρας και δεν ξέρω αν θα τα καταφέρω, τώρα δεν είμαι παντρεμένη και φοβάμαι να το αποφασίσω, δεν ξέρω τι μπορεί να συμβεί, τσακωνόμαστε συχνά και φοβάμαι μην συμβούν πάλι τα ίδια και με αυτόν»

«φοβάμαι πάρα πολύ, δεν ξέρω αν κάποιος με κυνηγάει, αν μάθει ότι είμαι εδώ θα έρθει να με βρει, ο άλλος έλεγε ότι θα σκοτώσει άμα φύγω από το σπίτι».

Αίσθημα ντροπής

Οι 20 από τις 23 γυναίκες δηλώνουν ότι αισθάνονται ντροπή για την κατάσταση στην οποία βρίσκονται ή για όσα υπέστησαν στο παρελθόν. Το αίσθημα αυτό συνδυάζεται με το να βλέπουν άλλοι άνθρωποι αυτό που συμβαίνει στις ίδιες όταν έχουν εμφανή σημάδια ή καλούν την Αστυνομία, με την κατάσταση που επικρατεί στο σπίτι τους και την αδυναμία τους να την ελέγξουν

«ντρέπομαι πολύ, δεν είναι ντροπή όλα αυτά, τα παιδιά μου να βλέπουν αυτά τα πράγματα, οι γείτονες, οι φίλοι που ξέρουνε ότι ο άντρας μου παίρνει ναρκωτικά και βλέπανε να με χτυπάει και μετά έβγαينا έξω με μαυριλές στο πρόσωπο, πρέπει να είσαι σοβαρός για την κοινωνία και όχι να κάνεις αυτά τα πράγματα και να έρχεται η αστυνομία σπίτι σου και να ακούγονται φωνές και τσακωμοί στο σπίτι»

«να είχα ντραπεί πολύ, ειδικά όταν ερχόταν η αστυνομία στο σπίτι και βλέπανε οι άνθρωποι ή μερικές φορές που φαινότανε στο πρόσωπο που με χτύπαγε η έκλαιγα και φαινότανε ... είχα εκπλαγεί και ντρεπόμουν όταν έμαθα ότι έλεγε σε όλους τα προβλήματά μας στην οικογένειά του και στους φίλους του»

«ντρέπομαι πάρα πολύ για όλα αυτά που συμβαίνουν η φίλη μου λέει γιατί τον αφήνεις να σε δέρνει και εγώ λέω τι να κάνω, δεν θέλω κανείς να βλέπει τι μου συμβαίνει ντρέπομαι πολύ και δεν θέλω να το λέω».

Αυτομομφές

Οι γυναίκες ερωτήθηκαν σχετικά με την ευθύνη που πιστεύουν ότι φέρουν για την σχέση τους με το δράστη και τα προβλήματα που βιώνουν. Οι 13 απάντησαν αρνητικά, ότι δηλαδή δεν φέρουν καμία ευθύνη για την όλη κατάσταση

«δεν φταίω, εγώ δεν κάνω κάτι μόνο μένω σπίτι και αυτός έχει άλλες γυναίκες, δεν κάνω κάτι, ότι πρέπει για το σπίτι εγώ το κάνω»

«νομίζω ότι δεν φταίω για αυτά που έγιναν, έχω καλή καρδιά, σε αυτό φταίω που δεν κατάλαβα από την αρχή για τον άνθρωπο αυτό και κατηγορώ τον εαυτό μου γιατί δεν υποψιάστηκα αυτό»,

ενώ 6 γυναίκες επιρρίπτουν ευθύνες αποκλειστικά στον εαυτό τους για όλο όσα συμβαίνουν

«ναι ειδικά στην αρχή ήμουν ευκολόπιστη σε ότι μου λέγανε, αλλά σιγά – σιγά κατάλαβα τι λέει ο άλλος και τι εννοεί, με αυτόν τον άνθρωπο θύμωσα με τον εαυτό μου γιατί τα είχα χάσει και δεν αντέδρασα, δεν πρόκειται να το ξανακάνω»

«φταίω πολύ με τον άντρα μου εγώ τον θυμώνω με αυτά που λέω και φωνάζει και με χτυπάει, αλλά δεν μπορώ να ηρεμήσω και ξέρω ότι άμα είναι έτσι θα ψάχνει για άλλη γυναίκα».

Τέλος 4 γυναίκες δεν έδωσαν σαφή απάντηση, λέγοντας ότι ίσως φταίνε και οι δυο ή κάποιοι εξωτερικοί παράγοντες π.χ. συγγενείς

«νομίζω ότι φταίμε και οι δυο, αλλά και εγώ έψαξα με την καρδιά και δεν διάλεξα τον σωστό άνθρωπο, δεν έκανα check σε αυτά που μου έλεγε, πίστευα ότι θα αλλάξει, μάλλον δεν είμαι αρκετά έξυπνη, αλλά τώρα έμαθα περισσότερα»

«νομίζω ότι και οι δυο φταίμε, αλλά πιο πολύ φταίει η μάνα μου με τον πατέρα μου που πάντρεψαν τόσο μικρή, από 14 χρονών, ποτέ δεν κατάλαβα τι σημαίνει έρωτας και αγάπη, καλύτερα να είχα πεθάνει παρά που με πάντρεψαν».

Άρνηση παροχής βοήθειας

Στην τελευταία ερώτηση οι γυναίκες απάντησαν αναφορικά με το αν επιθυμούσαν να λάβουν κάποια βοήθεια για την αντιμετώπιση της βίας. Οι 14 απάντησαν θετικά

«δεν ήξερα που να πάω και τι να κάνω, για αυτό όταν μου έδωσαν τηλέφωνο για βοήθεια πήρα αμέσως και τώρα χρειάζομαι βοήθεια για να βρω δουλειά και να καταφέρω τη ζωή μου»

«δεν μπορώ μόνη μου χρειάζεται να μου λέει κάποιος τι να κάνω» και

οι 9 αρνητικά

«θέλω να κάνω τα πράγματα μόνη μου και θέλω να τα αντιμετωπίζω μόνη μου, δεν μπορώ να λέω σε άλλους προβλήματα».

Επιπτώσεις στην καθημερινότητα (σύνολο: 23 γυναίκες)

Ο συγκεκριμένος άξονας στόχο έχει να διερευνήσει την καθημερινότητα των γυναικών θυμάτων και για το λόγο αυτό εξετάζονται θέματα όπως η οικονομική διαχείριση, η στέγαση, η εργασία, η εκπαίδευση, η νομιμοποίηση, η φροντίδα των παιδιών και οι καθημερινές εργασίες εντός και εκτός σπιτιού, η επικοινωνία και οι κοινωνικές συναναστροφές, η ψυχαγωγία και η συμμετοχή στη ζωή της κοινότητας που ζουν. Δεδομένων των κοινωνικό – οικονομικών δυσκολιών που οι γυναίκες στην πλειοψηφία τους αντιμετωπίζουν, οι παρακάτω ερωτήσεις επικεντρώθηκαν στη σχέση τους με το δράστη.

Διαχείριση χρημάτων

Οι γυναίκες ερωτήθηκαν καταρχήν για το θέμα της οικονομικής διαχείρισης. Στην πλειοψηφία τους αναφέρουν διαχείριση των χρημάτων κυρίως ή αποκλειστικά από τους δράστες. Δηλαδή 19 γυναίκες δήλωσαν ότι οι σύντροφοί τους, δίνουν λίγα χρήματα για τα έξοδα του σπιτιού και μόνο ή καθόλου χρήματα

«δεν μου δίνει καθόλου χρήματα πληρώνει μόνο το ενοίκιο και φέρνει φαγητό ... παλιά τα χάλιαγε όλα και συχνά ζηταγε από τους δικούς του χρήματα, είχαμε οικονομικό πρόβλημα γιατί πολλές φορές από το ποτό δεν μπορούσε να δουλέψει ή έλειπε συνεχώς και τα χάλιαγε»

«αυτός μου έδινε πολύ λίγα χρήματα για να πάρω λίγο ψωμί, αυτός έφερνε φαγητό γιατί δεν ήθελε να έχω χρήματα και να μην βγαίνω από το σπίτι ... και τώρα είναι δύσκολα με τα χρήματα».

Οι 5 γυναίκες δήλωσαν ότι δούλευαν και οι δράστες τους έπαιρναν τα χρήματα ή τους ζητούσαν δανεικά

«δεν μου έδινε καθόλου λεφτά, δεν δούλευε παρόλο που ήξερε καλά ελληνικά και είχε κάρτα, δεν βοηθούσε στο μαγαζί, μόνο εργόταν και μου έπαιρνε τα λεφτά, τα έπαιρνε όλα και δεν είχα να πάρω φαγητό να φάμε, ήθελε να δουλεύω, αλλά δεν με βοηθούσε και δημιουργούσε προβλήματα»

«αυτός έχει τα χρήματα μου δίνει μόνο για ψώνια και για το φαγητό, εγώ από τη δουλειά που κάνω έχω λίγα δικά μου και τα κρύβω γιατί μου τα παίρνει του λέω ότι δεν με πλήρωσαν και τα κρατάω για ώρα ανάγκης για τα παιδιά ή άμα χρειαστώ κάτι δεν δίνει καθόλου χρήματα για εμένα, αυτός χαλάει όσα θέλει»,

ενώ τέλος μόνο 5 γυναίκες ανέφεραν ότι οι ίδιες κάνουν τη διαχείριση των χρημάτων

«όλα εγώ τα κάνω αυτά ... όταν έπαιρνε ναρκωτικά δεν μου ζήταγε χρήματα που δούλευα γιατί δεν είχαμε ποτέ πολλά και εγώ ψώνιζα και ήξερε ότι δεν είχα και δεν ζήταγε»

«όταν δουλεύω και παίρνω χρήματα τα κρατάω εγώ και πληρώνω λογαριασμούς αυτούς δεν ξέρει».

Στέγαση

Οι γυναίκες ερωτήθηκαν για το ποιος πληρώνει τα χρήματα για το ενοίκιο του σπιτιού. Οι 11 απάντησαν ότι τα έξοδα αυτά τα καλύπτει ο δράστης

«πληρώνει αυτός το ενοίκιο, αλλά δεν μένει συχνά στο σπίτι»

«για το ενοίκιο δίνει χρήματα ή το πληρώνει αυτός, το έχει αναλάβει αυτό».

Οι 5 αναφέρουν σοβαρό πρόβλημα, λόγω της ανεργίας του δράστη ή/και των ιδίων

«δεν ξέρω τι θα γίνει με το σπίτι, τώρα χρωστάω ήδη ένα ενοίκιο και δεν έχω δουλειά, αυτός δεν μπορεί να δουλέψει»

«μένουμε σε ενοίκιο και το πληρώνει αυτός από τη δουλειά του, τώρα είναι δύσκολα γιατί είμαστε και οι δυο άνεργοι»,

ενώ μόνο 3 είναι σε θέση να πληρώνουν το ενοίκιό τους

«εγώ πλήρωνα το ενοίκιο, ο πρώην άντρας μου δεν δούλευε και είχα πολλά έξοδα γιατί πλήρωνα διπλά χρήματα και για το μαγαζί»

«πληρώνω μόνη μου το ενοίκιο και θα ήθελα να αποκτήσω ένα σπίτι, είναι άλλη ασφάλεια».

Τέλος 4 γυναίκες δεν έχουν τέτοια έξοδα, αφού φιλοξενούνται από φίλους ή διαμένουν σε ξενώνα ή λαμβάνουν επίδομα.

Εργασία

Ανεξαρτήτου του γεγονότος αν οι γυναίκες αναζητούν, έχουν ή όχι μια θέση στην αγορά εργασίας ερωτήθηκαν σχετικά με τη στάση του συντρόφου τους. Οι 14 είπαν ότι είναι στη διαδικασία αναζήτησης εργασίας ή διαθέτουν κάποια εργασία και αυτό συμβαίνει γιατί πλέον δεν ζουν με το δράστη ή επειδή ο ίδιος συναινεί και μάλιστα τους το επιβάλλει

«μου είπανε από τη δουλειά να σταματήσω γιατί η κόρη του παππού που πρόσεχα γύρισε και δεν με χρειάζεται τώρα και ψάχνω ξανά, αλλά δεν είναι εύκολο δεν έχω βρει ποτέ δουλειά σταθερή»

«δεν έχει πρόβλημα να δουλεύω, ίσα – ίσα αφού αυτός δεν θέλει να δουλεύει μου λέει έμενα να πηγαίνω για δουλειά και κάθεται σπίτι»

«δεν έχει πρόβλημα να δουλέψω, μου λέει κιόλας πολλές φορές ότι είμαι κακιά γυναίκα γιατί δεν πάω να δουλέψω και τα περιμένα όλα έτοιμα από αυτόν, προσπαθώ να βρω κάποια δουλειά να παίρνω αρκετά χρήματα για να μην τον έχω ανάγκη».

Οι 5 γυναίκες ανέφεραν ότι ο δράστης δεν τους επιτρέπει να βρουν δουλειά

«θα ήθελα να δουλέψω, αλλά καταλαβαίνω ότι δεν θέλει και τώρα με το μωρό θα πρέπει πάλι να μένω μέσα και δεν μπορώ να δουλέψω και όταν γνωριστήκαμε και παντρευτήκαμε σταμάτησα να δουλεύω και σχεδόν αμέσως έμεινα έγκυος»

«θέλει να βρω δουλειά και με πιέζει να βρω αλλά όχι οπουδήποτε».

Τέλος 5 γυναίκες έκαναν λόγο για προβλήματα που τους έχει δημιουργήσει ο δράστης στο εργασιακό τους περιβάλλον, ώστε να φτάσουν ακόμα και να χάσουν τη δουλειά τους

«αυτός δεν δούλευε καθόλου, μόνο εγώ, αλλά μου δημιουργούσε πρόβλημα στη δουλειά μου, ερχόταν εκεί και φώναζε μπροστά στον κόσμο και με έφερνε σε δύσκολη θέση, φώναζε και στους συναδέλφους, δυο φορές με απέλυσαν, τη δεύτερη ήταν που αποφάσισα να χωρίσω»

«μου είχε κάνει πρόβλημα στη δουλειά γιατί βρήκε που δουλεύω και πήγε και χτύπαγε την πόρτα και το αφεντικό μου σκέφτηκε δεν είναι καλή γυναίκα και μου είπε ότι αν έρθει πάλι θα με διώξει».

Συμμετοχή στην εκπαίδευση

Σχετικά με τα εκπαιδευτικά προγράμματα κατάρτισης, εκμάθησης της γλώσσας ή τις σπουδές 13 γυναίκες απάντησαν ότι οι σύντροφοί τους δεν τους επιτρέπουν τη συμμετοχή και τη θεωρούν ανώφελη ή την παρεμποδίζουν με διάφορους τρόπους και εκβιασμούς

«δεν θέλει να πηγαίνω σε σχολείο, όταν πέρσι του είπα ότι ψάχνω για να πάω σε σεμινάριο επιδοτούμενο άρχισε να φωνάζει και είπε όχι, ζηλεύει πολύ, μου είπε ότι δεν θα μου έδινε ούτε λεφτά για τα εισιτήρια, δεν θέλει να πάω να μάθω γιατί αυτός αισθάνεται μειονεκτικά και δεν ξέρει καλά ελληνικά, ενώ εγώ μιλά πολύ καλά»

«δεν με άφηνε να πηγαίνω σε σχολείο για ελληνικά, δεν ήθελε να κάνω τίποτα, έλεγε ότι δεν χρειάζεται να μάθω ελληνικά».

Οι 10 είπαν ότι δεν αντιμετώπισαν θέμα απαγόρευσης για την εκπαίδευση, αλλά κάποιες το απέδωσαν στο γεγονός ότι οι δράστες προτιμούν αυτό το ενδεχόμενο από το να εργάζονται και σε άλλες περιπτώσεις για τα χρήματα που θα λάβουν

«δεν έχει πρόβλημα να πηγαίνω σχολείο, αλλά θέλει να ξέρει που είμαι και τι κάνω, ξέρει ότι θα πάρω και χρήματα»

«δεν έχει πρόβλημα να πηγαίνω σε σχολείο, μου λέει ότι θέλεις εσύ, προτιμάει νομίζω αυτό από το να δουλεύω, αλλά με το μωρό θα δούμε τι μπορώ να κάνω».

Νομιμοποίηση

Οι γυναίκες κλήθηκαν να απαντήσουν για τα εμπόδια που τους δημιούργησαν οι δράστες στη νομιμοποίησή τους ή για εκβιασμούς την καταγγελία στην Αστυνομία. Οι 15 απάντησαν θετικά και προσδιόρισαν την κράτηση των αδειών τους, την καταγγελία στις Αρχές και άλλα

«εγώ δεν είχα στην αρχή που ήρθα με μαμά πήρα κάρτα ροζ, αλλά όταν παντρευτήκαμε αυτός μετά είχε άδεια να πάει πίσω στο Ιράν και ήθελε να πάμε εκεί, εγώ όμως δεν έπρεπε να πάω, αυτός έφυγε και με άφησε εκεί μόνη μου, του έλεγα να με φέρει και έλεγε όχι γιατί δεν έχω χρήματα και ήρθα πάλι μόνη μου εδώ από την Τουρκία, αλλά σταματήσανε στην Αστυνομία κάρτα μου και δεν μπορώ να πάρω πάλι χαρτιά, τώρα από αυτόν δεν έχω χαρτιά»

«να κράταγε τα χαρτιά μου και με εκβίαζε, έπαιρνε τηλέφωνο στην Αστυνομία και έλεγε ότι είμαι παράνομη και να με συλλάβουν, όταν του είπα ότι θα χωρισουμε έπαιρνε συνέχεια την Αστυνομία και μετά με απειλούσε, ήθελε να ξέρει που είμαι και τι κάνω να με ελέγχει για αυτό πήγε και έκοψε και όλα μου τα χαρτιά χωρίς να ξέρω τίποτα, ήθελε να γυρίσω πάλι κοντά του να μην μπορώ να τα καταφέρω, μου προκαλούσε συνέχεια προβλήματα, πήγαινα σε μια υπηρεσία και ξαφνικά ανακάλυπτα ότι έχει γίνει διακοπή στα χαρτιά μου».

Οι 8 γυναίκες έδωσαν αρνητική απάντηση

«εγώ κοιτάω τα χαρτιά μας, αυτός τώρα τελευταία δεν ασχολείται δεν κάνει τίποτα»

«τα κανονίζω όλα εγώ αυτά, αυτός ήτανε μέσα στο σπίτι και έπαιρνε ναρκωτικά, έπρεπε να πηγαίνω εγώ ακόμα και άμα είχα φάει ξύλο και είχα μαυρίλες ή πόναγα».

Καθημερινές εργασίες και ευθύνες για τη φροντίδα των παιδιών

Σχετικά με τη διεκπεραίωση των καθημερινών, τρεχόντων θεμάτων, είτε αυτά αφορούν τις δουλειές του σπιτιού και τα ψώνια ή την πληρωμή λογαριασμών και άλλες υποχρεώσεις, 22 από τις 23 γυναίκες απάντησαν ότι τα έχουν αναλάβει αποκλειστικά

«όλα εγώ τα κάνω δεν ασχολείται με κάτι για το σπίτι, όλο δουλεύει ή λείπει»

«όλα από εμένα γίνονται αυτός δεν πάει ούτε στο super market τώρα ένα χρόνο που έχει κόψει τα ναρκωτικά δεν βγαίνει μόνος του από το σπίτι και εγώ δεν θέλω, άμα πάμε κάπου να πάμε μαζί να βλέπω τι κάνει».

Μόνο 1 γυναίκα απάντησε ότι δεν τα κάνει και τις ευθύνες έχει αναλάβει ο ανήλικος γιος της. Από τις 23 γυναίκες οι 18 απάντησαν ότι με δυσκολία διεκπεραιώνουν τα παραπάνω, λόγω των σωματικών και κυρίως των ψυχολογικών προβλημάτων που αντιμετωπίζουν. Μόνο 5 δήλωσαν ότι τα κάνουν χωρίς πρόβλημα.

«δεν μπορώ λίγο βγαίνω και είμαι κουρασμένη, δεν ξέρω τι έχω δεν μπορώ να κάνω κάτι και δεν έχω καθόλου όρεξη»

«προσπαθώ στο σπίτι με τις δουλειές, αλλά δεν είναι εύκολο και με τα προβλήματα υγείας που έχω, κουράζομαι και θέλω να είμαι ξαπλωμένη»

«δεν μπορούσα να κάνω τίποτα, ούτε να βγω από το σπίτι ήθελα, ούτε μέσα στο σπίτι να κάνω δουλειές, ούτε τότε έκανε κάτι και ας με έβλεπε έτσι, τώρα ναι τα κάνω εγώ, όχι πολύ ευχάριστα, αυτός δεν ασχολείται».

Αναφορικά με τις ευθύνες και τη φροντίδα των παιδιών, οι 15 γυναίκες που συμβίωσαν κάποια στιγμή στη ζωή τους με τα παιδιά τους και το βίαιο σύντροφο ανέφεραν ότι η φροντίδα των παιδιών και η εκπλήρωση όλων των αναγκών τους επιβάρυνε αποκλειστικά τις ίδιες

«ζω για τα παιδιά μου, ο θεός θέλω να μου δώσει δύναμη για να μεγαλώσω τα παιδιά μου και δεν θέλω τίποτε άλλο, αυτός δεν ασχολείται καθόλου με τα παιδιά μόνο τους φωνάζει, ούτε τα προσέχει, ούτε τα βοηθάει για το σχολείο, δεν μιλάει ελληνικά, μόνο πολύ λίγα»

«με τα παιδιά δεν ασχολείται καθόλου, μόνο για να τους φωνάζει, όλα εγώ τα κάνω με τα παιδιά και το διάβασμά τους και όλα και δεν έχει πει μια φορά άσε σε εμένα τα παιδιά και πήγαινε ξεκουράσου εσύ, δεν τα παίρνει καθόλου, προτιμάει το να βγει έξω με τους φίλους του».

Κοινωνικές συναναστροφές – ψυχαγωγία – συμμετοχή σε δραστηριότητες

Η ερώτηση αυτή αφορά τις κοινωνικές συναναστροφές των γυναικών και γενικά τα θέματα ψυχαγωγίας και κατά πόσο ο δράστης τους τα απαγορεύει ή τις παρεμποδίζει. Σχετικά με τις συναναστροφές, οι 15 απάντησαν ότι κατά τη διάρκεια της συμβίωσής τους με το δράστη δεν μπορούσαν να καλέσουν κόσμο στο σπίτι τους ή να έχουν φίλες. Οι επικρατέστεροι λόγοι ήταν η απαγόρευση του δράστη και η ντροπή που αισθάνονταν οι ίδιες να τις βλέπουν σε αυτή την κατάσταση

«δεν είχα σχέσεις με ανθρώπους γιατί άμα είχαμε κόσμο στο σπίτι έκανε φασαρία»

«μου δεν έφερνα κόσμο στο σπίτι, ήξερα ότι θα κάνει φασαρία και δεν ήθελε, δεν ήθελα να βλέπει ο κόσμος το τι συνέβαινε, ντροπέομαι και δεν ήξερα πώς θα αντιδράσει».

Οι 7 γυναίκες δήλωσαν ότι δεν είχαν τέτοιο πρόβλημα με το βίαιο σύντροφο, αρκεί να μην συναναστρέφονται και ακόμη να μην μιλάνε καν με άντρες

«για τις φίλες δεν τον πειράζει να έρχονται σπίτι γιατί είναι γυναίκες και του αρέσει να είναι με γυναίκες, δεν θέλει καθόλου να μιλάω με άντρες φωνάζει πολύ»

«δεν θέλει να μιλάω σε άντρες, στη χώρα μου αυτό είναι σαν νόμος εκεί θα μιλήσεις με άντρα, αλλά τίποτα άλλο και θα έχεις απόσταση από αυτόν όχι πολύ κοντά, θα πεις μια λέξη και θα φύγεις, αυτός έτσι θέλει να κάνω να μην μιλάω με άντρες, ούτε να με βλέπει να μιλάω καθόλου με άντρες».

Τη διασκέδαση μόνο 3 γυναίκες την αναφέρουν, παρουσία του συντρόφου τους. Οι 20 απαντούν αρνητικά.

«όχι βγαίναμε λίγο μαζί αλλά έκανε φασαρία και έβρισκε άλλες γυναίκες»

«δεν βγαίνουμε λέει δεν έχουμε λεφτά, μόνο σε κανένα γάμο πάμε μαζί και πάλι δεν κάθεται πολύ μαζί μου, φεύγει».

Τέλος για τη συμμετοχή τους σε οποιαδήποτε δραστηριότητα ή συμμετοχή σε θέματα της κοινότητας οι 23 γυναίκες απαντούν αρνητικά και αποδίδουν τους λόγους καταρχήν στις απαγορεύσεις του συντρόφου τους και δευτερευόντως στα κοινωνικό – οικονομικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν

«δεν έβγαινα πολύ από το σπίτι, όταν ήμουνα έξω φώναζε ή ερχόταν και με έβρισκε, δεν ήθελε να μιλάω με άντρες, εγώ όμως δεν ήμουνα με άντρες, ήθελα να βγαίνω από το σπίτι για να είμαι μόνη μου, ήθελα λίγη ιδιωτικότητα»

«όχι δεν με αφήνει να κάνω τίποτα τέτοιο ζηλεύει, εσένα λέει η θέση σου είναι στο σπίτι να κάνεις δουλειές και να προσέχεις τα παιδιά»

«όχι έχει προτεραιότητα η ζωή μου και οι υποχρεώσεις μου, εξάλλου δεν ξέρω τη γλώσσα».

3.11.1. Ανάλυση και σχολιασμός

Οι γυναίκες του δείγματος στην πλειοψηφία τους (12 από τις 23) χαρακτηρίζουν τη ζωή τους στην παρούσα φάση «πολύ άσχημη», λόγω των κοινωνικό – οικονομικών τους προβλημάτων και της συμπεριφοράς του συντρόφου τους. Οι υπόλοιπες την χαρακτηρίζουν «καλή», αλλά αναφέρονται στα παραπάνω. Η βία φαίνεται να έχει επιπτώσεις τόσο στη σωματική, όσο και στην ψυχική υγεία των θυμάτων. Στη σωματική και σεξουαλική υγεία τα κύρια προβλήματα είναι οι δυνατοί πονοκέφαλοι, οι πόνοι σε όλο το σώμα ή σε ορισμένα μέρη του σώματος, η συνεχής κόπωση, τα γυναικολογικά προβλήματα όπως μολύνσεις, διαταραχές περιόδου, πόνοι κατά τη σεξουαλική επαφή, εκτρώσεις και οι βιασμοί εντός ή εκτός γάμου.

Οι προαναφερθείσες επιπτώσεις συνάδουν με τα αποτελέσματα των ερευνών⁵⁴. Εντοπίζεται όμως μεγαλύτερη δυσκολία στην αντιμετώπισή τους και διαφοροποιούνται ως προς την ένταση. Ο

⁵⁴ Βλ. συνοπτικό πίνακα με αποτελέσματα ερευνών από τη διεθνή βιβλιογραφία σχετικά με τις επιπτώσεις στη σωματική και σεξουαλική υγεία των θυμάτων για το γενικό πληθυσμό και ειδικά στον πληθυσμό των αλλοδαπών. Ενδεικτικά αναφέρονται Koenig M., Lutalo T., Zhao F., Nalugoda F., Wabwire-Mangen F., Kiwanuka N., Wag man J., Serwadda D., Wawer M., Gray R., «Domestic Violence in rural Uganda: evidence from a community – based study»,

πολιτισμικός παράγοντας συμβάλλει στο να αποδέχονται οι γυναίκες το βίαιο ανδρικό πρότυπο. Μπορούμε όμως να συμπεράνουμε ότι οι εν λόγω επιπτώσεις επηρεάζουν έμμεσα την κοινωνική ένταξη των γυναικών, αφού τα προβλήματα που προκαλούν αγνοούνται, αντιμετωπίζονται αποσπασματικά ή μεταθέτονται για να δοθεί προτεραιότητα στα άμεσα ζητήματα επιβίωσης και στα θέματα που αφορούν τα παιδιά.

Έρευνα που πραγματοποιήθηκε σε καταφύγιο φιλοξενίας κακοποιημένων γυναικών επιβεβαιώνει τις επιπτώσεις της βίας στην ψυχική υγεία των θυμάτων⁵⁵. Στην παρούσα έρευνα εξετάστηκαν και επιβεβαιώθηκαν οι διαταραχές στη διάθεση, στον ύπνο, στη διατροφή, το άγχος, η απόσυρση, η σύγχυση, το αίσθημα αβοηθσίας, η μειωμένη αυτοπεποίθηση, το αίσθημα φόβου, η ντροπή, οι αυτομομφές, η παραμέληση του εαυτού, η αυτοκτονικότητα και η άρνηση βοήθειας στις γυναίκες του δείγματος.

Συγκεκριμένα η επεξεργασία των δεδομένων πιστοποίησε τα προβλήματα στη διάθεση που σε κάποιες περιπτώσεις φθάνουν στις σκέψεις για αυτοκτονία ή σε απόπειρες. Διαπιστώθηκαν επίσης συνεχή και σοβαρά προβλήματα στον ύπνο τους με απνιές ή δυσάρεστο ύπνο. Η λήψη της τροφής δεν είναι σταθερή και συνοδεύεται από απώλεια όρεξης ή επεισόδια υπερφαγίας, ενώ επιβεβαιώνεται το έντονο άγχος για τα καθημερινά θέματα της επιβίωσης (εργασία, στέγαση, σίτιση) για τις ίδιες και τα παιδιά τους. Τα παραπάνω σε συνδυασμό με τον αποκλεισμό που βιώνουν, λόγω της ιδιότητας της «ξένης», οδηγούν σε απόσυρση με αποτέλεσμα να εντείνονται τα ήδη υπάρχοντα ψυχολογικά προβλήματα.

Σε συνέχεια των παραπάνω διαφαίνεται η τάση των γυναικών για απόσυρση και κοινωνική απομόνωση, η σύγχυση που έχουν σχετικά με το μέλλον τους και το μέλλον των παιδιών τους. Επίσης το έντονο αίσθημα αβοηθσίας, η παντελής αδυναμία καθορισμού της ζωής τους και η χαμηλή αυτοπεποίθηση. Οι περισσότερες πιστεύουν ότι δεν είναι εμφανίσιμες και έχουν χαμηλό νοητικό επίπεδο. Επιπροσθέτως διακατέχονται από έντονο φόβο για το τι θα συμβεί στη ζωή τους και για τη σωματική τους υγεία ή τη σωματική και ψυχική υγεία των παιδιών. Ο φόβος τους συνδέεται με κάποιο μεγάλο ξέσπασμα του δράστη που μπορεί να οδηγήσει σε σοβαρό

2003, bulletin/2003/Vol81-No1/bulletin_2003_81(1)_53-60.pdf at: <http://whqlibdoc.who.int>, Ellseberg M., Caldera T., Herrera A., Winkvist A., Kullgren G., «Domestic Violence and Emotional Distress Among Nicaragouan Women: Results From a Population-Based Study», *American Psychologist*, vol. 54, no. 1, 1999, pp. 30-36, Afghanistan Independent Human Rights Commission, «Evaluation report on General Situation of Women in Afghanistan», 2006, rep_eng_wom_situation_8_march.htm at. www.aihrc.org.af, Asling-Momeni K., Pena R., Ellseberg M.C., Ake Person L., «Violence Against Women increases the risk of infant and child mortality: a case-referent study in Nicaragua», 2006, bulletin/2003/Vol81-No1/bulletin_2003_81(1)_10-18.pdf at. whqlibdoc.who.int, El Bassel N., Gilbert L., Witte S., Wu E., Gaeta T., Schilling R., Wada T., «Intimate partner violence and substance abuse among minority women receiving care from an inner-city emergency departement», 2003, entrez/query.fcgi at. www.ncbi.nlm.nih.gov.

⁵⁵ Refuge for women and children against domestic violence, «The effects of Domestic Violence on Mental Health», 2006, policyAndResearch.html at. www.refuge.org.uk, στοιχεία από έρευνα σε πληθυσμό γυναικών, ανεξαρτήτου εθνότητας, που διαμένουν σε ξενώνα φιλοξενίας θυμάτων ενδοοικογενειακής βίας.

τραυματισμό ή θάνατο. Εντοπίζεται ακόμα και έντονο αίσθημα ντροπής, αναφορικά με τη δημοσιοποίηση του προβλήματός τους ή όταν αναγκάζονται να εκτεθούν σε κοινή θέα με εμφανή τα σημάδια της κακοποίησης. Τέλος όσον αφορά την ευθύνη για την όλη κατάσταση η πλειοψηφία πιστεύει ότι δεν προκαλεί το θυμό του δράστη και η συμπεριφορά του σχετίζεται με άλλα θέματα, ενώ είναι θετικές στην παροχή βοήθειας.

Τα προαναφερόμενα συνάδουν με τα πορίσματα των ερευνών για την ψυχική υγεία των θυμάτων βίας⁵⁶. Διαφέρουν δε σημαντικά στο είδος, την ένταση και τη συχνότητα από το γενικό πληθυσμό, λόγω των πρόσθετων κοινωνικό – οικονομικών δυσκολιών, της έλλειψης υποστηρικτικών δικτύων και του πολιτισμικού παράγοντα. Έχουν όμως άμεση επίπτωση στην κοινωνική ένταξη των γυναικών, καθώς τις παρεμποδίζουν σε σημαντικά θέματα όπως η εύρεση ή η διατήρηση μιας θέσης εργασίας, η ενασχόληση με τα θέματα υγείας, η ένταξη στην εκπαίδευση/κατάρτιση και η εύρεση πηγών βοήθειας.

Η παράθεση των στοιχείων που προέρχονται από την ανάλυση των αξόνων των επιπτώσεων στην καθημερινή ζωή των γυναικών καταδεικνύει ότι η ενδοοικογενειακή βία επηρεάζει δυσμενώς την κοινωνική τους ένταξη, σε σημείο που να την παρεμποδίζει. Παρατηρείται σημαντική έκπτωση των κοινωνικών δεξιοτήτων των γυναικών που εντείνουν το αίσθημα της αβοηθησίας⁵⁷ και συμβάλλουν στη διόγκωση των ήδη υπάρχοντων προβλημάτων στην καθημερινότητά τους. Ειδικά σε θέματα όπως η διαχείριση των χρημάτων, η στέγη, η εργασία, η εκπαίδευση, η νομιμοποίηση, οι καθημερινές εργασίες και η ψυχαγωγία/ συμμετοχή στην κοινότητα. Συγκεκριμένα οι δράστες χρησιμοποιούν την οικονομική αποστέρηση ως μέσο εκβιασμού και ελέγχου των γυναικών, με προεξέχον το θέμα της σίτισης και της στέγασης.

Σε άλλες περιπτώσεις το θύμα, λόγω του εξαναγκασμού από το θύτη, αναγκάζεται να υπερφορτώνεται με ευθύνες και να προσπαθεί να κερδίσει χρήματα για την επιβίωση όλης της οικογένειας. Αναφέρθηκαν επίσης περιπτώσεις όπου το θύμα εργάζεται και ο θύτης εκμεταλλεύεται τα χρήματα. Επίσης κάποιες γυναίκες σημείωσαν προβλήματα στην εργασία από το δράστη που οδήγησαν στην απόλυσή τους. Σε άλλες περιπτώσεις η γυναίκα δεν έχει καμία ανάμιξη στην

⁵⁶ Βλ. συνοπτικό πίνακα με αποτελέσματα ερευνών από τη διεθνή βιβλιογραφία σχετικά με τις επιπτώσεις στην ψυχική υγεία των θυμάτων για το γενικό πληθυσμό και ειδικά στον πληθυσμό των αλλοδαπών. Ενδεικτικά αναφέρονται Clements C., Sabourin C., Spiby L., «Dysphoria and Hopelessness Following Battering: The Role of Perceived Control, Coping, and Self – Esteem», *Journal of Family Violence*, vol. 19, no. 1, 2004, pp. 25 – 36, Διαλλινά Μ., Fichter M.M., Weyerer S., «Ψυχικές παθήσεις σε Έλληνες νέους στο Μόναχο και στην Ελλάδα (Βέροια). Επιδημιολογική έρευνα των ψυχικών παθήσεων και ανάλυση των κοινωνικοπολιτιστικών επιδράσεων», *Materia Medica Greca*, τόμος 13, τευχ.5, 1985, σσ. 469 – 47, Kiser L. J., Black M. M., «Family processes in the midst of urban poverty: What does the trauma literature tell us?», *Aggression and Violent Behavior*, vol. 10, 2005, 715 – 750, Levinson D., *Family Violence in Cross Cultural Perspective*, USA, Sage, 1989.

⁵⁷ Seligman, ό.π. και Walker L., «Psychology and Domestic Violence Around the World», *American Psychologist*, vol. 54, no. 1, 1999, pp. 21 – 29.

οικογένεια, πέραν των οικιακών εργασιών και της φροντίδας των παιδιών. Η εργασία και γενικά η έξοδος από το σπίτι απαγορεύονται με απομάκρυνση από το κοινωνικό δίκτυο των ομοεθνών και ιδιαίτερα των ανδρών και τέλος την απομόνωση από τη ζωή της κοινότητας, στα πλαίσια της οποίας διαβιούν.

Μεγάλο είναι και το κοινωνικό και οικονομικό κόστος από τα παραπάνω. Στο κοινωνικό πεδίο η σημαντικότερη επίπτωση φαίνεται να είναι η μεταφορά της βίας στα παιδιά, που αποτελούν τη δεύτερη γενιά μεταναστών για τη χώρα μας. Στο οικονομικό επίπεδο η χώρα επιβαρύνεται με το κόστος που προκύπτει από τις δαπάνες στο όποιο επίπεδο παρέμβασης, την έλλειψη εργατικού δυναμικού και την παρεμπόδιση της κοινωνικής ένταξης των αλλοδαπών που συμβάλλει στη διαίωνιση των προβλημάτων τους.

Βάσει του σχολιασμού των επιπτώσεων της ενδοοικογενειακής βίας μπορούμε να κάνουμε λόγο για «πολλαπλή θυματοποίηση των αλλοδαπών γυναικών», που επηρεάζει τη χώρα μας σε επίπεδο ατόμων (μικρο κλίμακα) και στο σύνολο του κράτους (μάκρο κλίμακα). Οι δράστες απαγορεύουν στις γυναίκες να εργάζονται, να συμμετέχουν σε προγράμματα εκπαίδευσης και εκμάθησης της γλώσσας και σε ψυχαγωγικές ή άλλου είδους δραστηριότητες στα πλαίσια των φιλικών ή κοινωνικών συναναστροφών.

Συμπερασματικά καταλήγουμε στο ότι τα προβλήματα στη σωματική και ψυχική υγεία και κυρίως οι απειλές για τη ζωή του θύματος και των παιδιών, σε συνδυασμό με τους εκβιασμούς για καταγγελία στις Αρχές, η έλλειψη δικτύων βοήθειας ή η αδυναμία να απευθυνθεί σε αυτά το θύμα συμβάλλουν, ώστε η αλλοδαπή γυναίκα θύμα βίας να αντιμετωπίζει επιπλέον αποκλεισμούς και δυσκολίες σε σχέση με το γενικό πληθυσμό και να επηρεάζεται αρνητικά ή να παρεμποδίζεται άμεσα ή έμμεσα η ήδη δύσκολη διαδικασία της κοινωνικής της ένταξης.

3.12. Διαπιστώσεις επί της διεξαγωγής της έρευνας

Η συλλογή στοιχείων, μέσω των ατομικών συνεντεύξεων, μας οδήγησε στην καταγραφή κάποιων επιπρόσθετων συμπερασμάτων, αναφορικά με το πρόβλημα της ενδοοικογενειακής βίας στους πληθυσμούς των αλλοδαπών, μέσω της εικόνας που σχηματίστηκε για τις γυναίκες από τις εμπειρίες και τα βιώματα που οι ίδιες περιέγραψαν. Σχετικά με το πρώτο θέμα από τη διερεύνηση στη φάση της ανίχνευσης του δείγματος, εκτιμούμε ότι πράγματι το πρόβλημα έχει μεγάλες διαστάσεις, μεγαλύτερες τουλάχιστον από εκείνες που υποθέτουμε. Η διαπίστωση αυτή στηρίζεται στις τηλεφωνικές επικοινωνίες και τις συζητήσεις με συναδέλφους από διάφορες υπηρεσίες που δέχονται και εξυπηρετούν αλλοδαπούς. Σχεδόν στην πλειοψηφία τους οι επαγγελματίες είχαν στο αρχείο τους καταγεγραμμένα δυο ή και περισσότερα περιστατικά ενδοοικογενειακής βίας, τα οποία

είχαν καιρό να απευθυνθούν στους ίδιους ή είχαν στοιχεία που δεν ίσχυαν. Επίσης η ερευνήτρια γνώριζε τρεις ακόμη περιπτώσεις γυναικών που δεν μπορούσαν να καταγραφούν, επειδή δεν προσήλθαν στις συνεντεύξεις, λόγω της απομόνωσης και της συνεχούς παρακολούθησης από το δράστη.

Αναφορικά με την κύρια διαδικασία της συλλογής στοιχείων, δηλαδή τη διεξαγωγή των ατομικών συνεντεύξεων, επίσης διαπιστώσαμε κάποια ενδιαφέροντα συμπεράσματα. Οι γυναίκες πράγματι δυσκολεύονται να συζητήσουν για το θέμα, όχι μόνο λόγω των δυσκολιών της γλώσσας. Ακόμη και στο Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες, όπου είναι ένας χώρος φιλικός προς αυτές και με εξειδικευμένο προσωπικό για τους αλλοδαπούς, διαπιστώθηκε μια άρνηση από κάποιες και φόβος από άλλες, ειδικά στην αρχή των συνεντεύξεων. Εξέφρασαν δυσπιστία προς την ερευνήτρια και έκαναν πολλές ερωτήσεις γύρω από τη συζήτηση.

Πολλές φορές ο χρόνος επιμηκύνθηκε στην προσπάθεια ενημέρωσης των συμμετεχουσών στην έρευνα σχετικά με τη χρησιμότητα της όλης διαδικασίας και το απόρρητο. Το ίδιο συνέβη και σε άλλες περιπτώσεις στο τέλος της συζήτησης, όταν οι γυναίκες αισθάνονταν ίσως ότι «είχαν πει πολλά». Παρόλα αυτά καμία δεν αποχώρησε ή δεν αρνήθηκε να απαντήσει και μάλιστα στο τέλος ή σε επόμενη επίσκεψη στο φορέα κάποιες δήλωσαν στην ερευνήτρια την ανακούφισή τους και ευχαρίστησαν για την ευκαιρία που είχαν να μιλήσουν με κάποιον ανοικτά. Σε αυτό βοήθησε και η απουσία τρίτων προσώπων, όπως συγγενείς, φίλοι και βοηθοί μεταφραστές.

Οι περισσότερες γυναίκες, ήρθαν στις συνεντεύξεις με μεγάλη χρονική καθυστέρηση, παρόλο που είχαν προκαθορισμένο ραντεβού. Επίσης κάποιες ακύρωσαν 2 με 3 φορές τα ραντεβού τους. Όπως οι ίδιες είπαν, η ασυνέπιά τους οφειλόταν στις αυξημένες υποχρεώσεις.

Η ψυχολογική φόρτιση των γυναικών στις συνεντεύξεις ήταν μεγάλη και πολλές φορές η διαδικασία διακόπηκε για να συνεχιστεί λίγο αργότερα. Οι γυναίκες ενώ μιλούσαν άρχιζαν να κλαίνε, ύψωναν τον τόνο της φωνής τους, κρατούσαν το κεφάλι τους, ενώ μιλούσαν ή έκαναν πολλές και άσκοπες, μάλλον νευρικές κινήσεις. Διαπιστώθηκε η ψυχολογική επιβάρυνση και η απόγνωση. Ιδιαίτερα σε γυναίκες που κατάφεραν να αποδευρευτούν από το θύτη, η αγανάκτηση και η θλίψη ήταν μεγάλη γιατί διαπίστωναν καθημερινά τις δυσκολίες που τους προκάλεσε η εν λόγω σχέση σε όλους τους τομείς της ζωής τους.

Εντύπωση προκάλεσε το γεγονός της άγνοιας ορισμένων γυναικών γύρω από τις σχέσεις των φύλων και το αν πρέπει η γυναίκα να αποδέχεται τη βία. Η σε βάθος διεισδυση σχετικά με τις στάσεις και τις πεποιθήσεις τους έφερε στην επιφάνεια τις βαθιές ρίζες της επιρροής του πολιτισμικού παράγοντα. Το στοιχείο αυτό διαπιστώθηκε πολύ έντονο στη συμπεριφορά των

περισσότερων γυναικών, τόσο στο πώς αντιμετωπίζουν, όσο και στο πώς αποδέχονται τη βία. Η έννοια του κοινωνικού φύλου είναι απόλυτα ταυτισμένη με την υποδεέστερη θέση της γυναίκας και την επιβολή της ανδρικής εξουσίας. Αλλά και στην περίπτωση που αναγνωρίζεται αυτονομία στις γυναίκες, ο άνδρας σχεδόν πάντα φαίνεται να έχει μεγαλύτερη δύναμη μέσα στην οικογένεια.

Σε καμία περίπτωση όμως δεν θεωρείται άσκοπη η παροχή βοήθειας προς τον εν λόγω πληθυσμό. Παρά την εικόνα που έχουν οι γυναίκες για τον εαυτό τους, η ερευνήτρια διαπίστωσε ένα δυναμικό και υγιές κομμάτι που τις ωθεί, μέσα σε όλα τα προβλήματα, να επιβιώνουν και πολλές φορές να φέρνουν εις πέρας δύσκολες καταστάσεις. Η παρατεταμένη κακοποίηση τις ωθεί να υιοθετούν μια τελείως λανθασμένη εικόνα τόσο για την εξωτερική τους εμφάνιση, όσο και για τη διανοητική τους κατάσταση.

Τέλος πρέπει να επιβεβαιώσουμε, πέραν των ερευνητικών στοιχείων, τη μεγάλη επίδραση της ενδοοικογενειακής βίας στην κοινωνική ένταξη των γυναικών, καθώς οι πιο «υγιείς» και «κινητοποιημένες» γυναίκες ήταν αυτές που είχαν υποστεί βία στο παρελθόν και έκτοτε είχε περάσει ένα σχετικά μεγάλο χρονικό διάστημα (3 και άνω) και αυτές που είχαν υποστεί βία για σύντομο χρονικό διάστημα. Υπάρχει ένα μεγάλο περιθώριο παρέμβασης που και οι ίδιες οι γυναίκες επιθυμούν να λάβουν, ώστε μακροπρόθεσμα να μειωθούν ή να εξαλειφθούν οι επιπτώσεις του φαινομένου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: Συμπεράσματα έρευνας

4. Παρουσίαση συμπερασμάτων

Η παρούσα έρευνα αποτελεί την πρώτη ερευνητική προσπάθεια αφενός για την προσέγγιση, καταγραφή και ανάλυση του φαινομένου της ενδοοικογενειακής βίας στους πληθυσμούς των γυναικών προσφύγων και μεταναστριών από τους συζύγους/ συντρόφους τους στην Ελλάδα και αφετέρου για τον εντοπισμό των επιπτώσεων της βίας στην κοινωνική ένταξη των γυναικών.

Η προέρευνα που διεξήχθη βάση του ποσοτικού προτύπου έρευνας οδήγησε, στην ανάγκη περαιτέρω διερεύνησης του φαινομένου, μέσω όμως της ποιοτικής προσέγγισης, για μια εις βάθος μελέτη των αιτιών της βίας και της επιρροής του πολιτισμικού παράγοντα στην κοινωνική ένταξη των γυναικών. Έτσι προχωρήσαμε στη διατύπωση του στόχου και των ερευνητικών υποθέσεων, τα οποία εξετάστηκαν με τη συλλογή στοιχείων, μέσω των ατομικών συνεντεύξεων με τις γυναίκες του δείγματος. Η επεξεργασία και ο σχολιασμός των ερευνητικών πορισμάτων επιβεβαίωσε στο σύνολό τους τα ερευνητικά ερωτήματα και μας οδήγησε στο να διεξάγουμε συμπεράσματα στο υπό μελέτη θέμα.

4.1. Δημογραφικό προφίλ και κοινωνικά χαρακτηριστικά των θυμάτων

Η ανάλυση και ο σχολιασμός των δημογραφικών στοιχείων ανέδειξαν το προφίλ των γυναικών προσφύγων και μεταναστριών θυμάτων ενδοοικογενειακής βίας. Οι γυναίκες ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα των 20 – 40 ετών, είναι κυρίως χριστιανές ορθόδοξες και μουσουλμάνες, απόφοιτες δευτεροβάθμιας ή ανώτερης εκπαίδευσης, με μεγάλη διάρκεια παραμονής στην Ελλάδα (άνω των 3 ετών) και διαθέτουν νομιμοποιητικά έγγραφα. Αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τη χώρα τους λόγω των πολιτικών και οικονομικών δυσκολιών, είναι έγγαμες με παιδιά και συμβιώνουν με άτομα από την ίδια εθνότητα για μεγάλο χρονικό διάστημα. Επίσης υπήρξαν θύματα ή μάρτυρες βίαιων επεισοδίων στην πατρική τους οικογένεια. Ως προς τα κοινωνικά χαρακτηριστικά οι γυναίκες, στην πλειοψηφία τους, έχουν απομακρυνθεί από το δράστη, ανήκουν στα χαμηλά κοινωνικά οικονομικά στρώματα και αντιμετωπίζουν πολλά προβλήματα με την καθημερινή τους επιβίωση.

4.2. Δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά θύτη

Ο θύτης είναι συνήθως ο σύζυγος του θύματος, νεαρής ηλικίας (30 – 50 ετών) και ίδιας εθνότητας με το θύμα. Διαθέτει νομιμοποιητικά έγγραφα, εργάζεται και αντιμετωπίζει προβλήματα σωματικής υγείας ή εθισμό σε ουσίες ή/και κατανάλωση αλκοόλ. Επιπλέον έχει προβλήματα στην κοινωνική του ένταξη. Δεν γνωρίζει καλά τα ελληνικά, είναι απομονωμένος από τον κοινωνικό ιστό και αντιμετωπίζει προβλήματα στο να βρεί ή να διατηρήσει μια θέση εργασίας. Από τα θύματα χαρακτηρίζεται «καλός άνθρωπος» και τα αίτια της συμπεριφοράς του αποδίδονται στη χώρα καταγωγής του, στη χρήση ουσιών και το αλκοόλ και στη θυματοποίηση του ίδιου στην παιδική του ηλικία.

Τα παραπάνω κοινωνικά χαρακτηριστικά λειτουργούν αρνητικά για την αποδέσμευση των θυμάτων, καθώς συχνά ο δράστης εξασφαλίζει στέγη, τροφή και νόμιμη παραμονή για το θύμα και τα παιδιά τους. Επίσης η προσκόλληση που παρουσιάζει ο δράστης και ο χαμηλός βαθμός κοινωνικής ένταξης στην ελληνική κοινωνία συμβάλλουν στην τάση του να απαγορεύει και στα υπόλοιπα μέλη της οικογένειάς του προς την όποια κατεύθυνση της κοινωνικής ενσωμάτωσής. Γενικά εμφανίζεται ένας έντονος ψυχολογικός δεσμός ανάμεσα στους θύτες και τα θύματα, καθώς και εξάρτηση στα θέματα της επιβίωσης των γυναικών και των παιδιών τους.

4.3. Μετανάστευση, επεισόδια βίας και κοινωνική ένταξη

Η «αρνητική», κατά κανόνα, εμπειρία της μετανάστευσης επηρεάζει τη διαδικασία ένταξης στη νέα χώρα και εντείνει τις συγκρούσεις ανάμεσα στο ζευγάρι. Δηλαδή συμβάλλει στην αύξηση της συχνότητας και της έντασης των βίαιων επεισοδίων, καθώς αποτελεί ένα τραυματικό γεγονός που αυξάνει το άγχος και την ανασφάλεια των ατόμων. Η επιβεβλημένη ή μη επιλογή της Ελλάδας, ως χώρα υποδοχής, δεν επηρεάζει την πρόθεση παραμονής των γυναικών. Σχεδόν στο σύνολό τους οι ερωτηθείσες επιθυμούν να εγκατασταθούν μόνιμα στη χώρα. Το γεγονός αυτό λειτουργεί θετικά προς την κατεύθυνση του σχεδιασμού πολιτικών και παρεμβάσεων για την αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας.

4.4. Σημαντικά προβλήματα κοινωνικής ένταξης και επιπτώσεις της ενδοοικογενειακής βίας

Τα τρία σημαντικότερα προβλήματα των γυναικών, όπως τα περιέγραφαν οι ίδιες, σχετίζονται άμεσα με τις επιπτώσεις της ενδοοικογενειακής βίας. Η ανεργία/δυσκολία πρόσβασης στην αγορά εργασίας και η άγνοια της γλώσσας (1^ο και 2^ο πρόβλημα) απορρέουν από τα προβλήματα με τους βίαιους συντρόφους και συγκεκριμένα από τις απαγορεύσεις που επιβάλλουν στις γυναίκες ή τις αυξημένες υποχρεώσεις, τα προβλήματα στη διάθεση των γυναικών και την παθητικοποίησή τους. Το γεγονός αυτό επηρεάζει αρνητικά την ένταξη των ιδίων, αλλά και των παιδιών τους (π.χ. εγγραφές στο σχολείο, ψυχολογική βία, ανάπτυξη επιθετικής συμπεριφοράς).

4.5. Οι επιπτώσεις της ενδοοικογενειακής βίας στην υγεία και η κοινωνική ένταξη

Οι γυναίκες του δείγματος έχουν επιβαρημένη υγεία, πράγμα που έχει άμεσες συνέπειες προς τις ίδιες, αφού παρουσιάζουν μια αρνητική στάση στην αντιμετώπιση των προβλημάτων τους. Η στάση αυτή επηρεάζει αρνητικά την εκπλήρωση των καθημερινών τους δραστηριοτήτων, αφού σε ορισμένες περιπτώσεις τα προβλήματα υγείας είναι σοβαρά και καθλώνουν τις γυναίκες. Σχετικά με τα θέματα αλκοολισμού και τη χρήση ουσιών δεν καταγράφονται υψηλά μεγέθη. Ο θρησκευτικός παράγοντας φαίνεται να δρα αποτρεπτικά στη χρήση ουσιών και την κατανάλωση αλκοόλ, αν και κάποιες γυναίκες δηλώνουν ότι ανάλογα με τα προβλήματά τους αυξάνουν την κατανάλωση αλκοόλ και το κάπνισμα.

4.6. Η εκπαίδευση και οι επιπτώσεις της ενδοοικογενειακής βίας

Η εκπαίδευση και η κατάρτιση/ επιμόρφωσης είναι από τους τομείς που πλήττονται σοβαρά από τις επιπτώσεις της ενδοοικογενειακής βίας. Συγκεκριμένα διαφαίνεται σοβαρή δυσκολία στην επικοινωνία με τις γυναίκες, ενώ ο γραπτός λόγος από ελάχιστες έχει κατακτηθεί. Εξίσου δύσκολη είναι και η επικοινωνία σε κοινά ομιλούμενες ευρωπαϊκές γλώσσες. Η αναγκαιότητα εκμάθησης της γλώσσας αναγνωρίζεται από τις γυναίκες, αλλά η συμμετοχή τους σε προγράμματα εκπαίδευσης και κατάρτισης είναι πολύ χαμηλή ή η προσπάθεια εγκαταλείπεται στη μέση. Οι δράστες αποτρέπουν τα θύματα από την εκπαίδευση σε μια προσπάθεια

ελέγχου και απομόνωσης, αλλά και λόγω του πολιτισμικού και θρησκευτικού παράγοντα που επιβάλλουν τον περιορισμό των γυναικών στο σπίτι.

Οι γυναίκες περιορίζονται με την απειλή της βίας, με πρόσχημα τα παιδιά και τις αυξημένες υποχρεώσεις. Επίσης στα παραπάνω διαφαίνονται και αντικειμενικοί λόγοι που εμποδίζουν τις αλλοδαπές γυναίκες στην παρακολούθηση κάποιου προγράμματος. Στην εκπαίδευση οι γυναίκες βιώνουν τον αποκλεισμό και την αδυναμία παρακολούθησης λόγω των επιπτώσεων της βίας και της έλλειψης υποστηρικτικών μέτρων που θα τις ενθαρρύνουν προς αυτή την κατεύθυνση. Ως εκ τούτου η κοινωνική τους ένταξη παρεμποδίζεται σημαντικά.

4.7. Η εργασία και οι επιπτώσεις της ενδοοικογενειακής βίας

Οι γυναίκες αναζητούν εργασία μέσω γνωστών και μέσω των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων. Διαπιστώθηκε εξαιρετικά υψηλό ποσοστό απασχόλησης χωρίς ασφάλιση, σε ανειδίκευτες εργασίες, παρά τα προσόντα τους. Δυο βασικά εμπόδια στην εργασία είναι η στάση του βίαιου συντρόφου και η γλώσσα. Οι δράστες εμποδίζουν τις γυναίκες στο να βρουν δουλειά ή τις αναγκάζουν να εργάζονται για να κερδίζουν χρήματα που οι ίδιοι εκμεταλλεύονται. Συχνό είναι και το φαινόμενο της παρενόχλησης των γυναικών από τους δράστες κατά τη διάρκεια της εργασίας που καταλήγει ακόμα και σε απόλυση των θυμάτων.

Γενικά παρατηρείται δυσκολία πρόσβασης των γυναικών στην αγορά εργασίας, που εντείνει τα κοινωνικό – οικονομικά τους προβλήματα. Τα θέματα αυτά φαίνεται να αφορά και την κατάσταση που επικρατεί στην ελληνική κοινωνία. Συγκεκριμένα τα μεγάλα ποσοστά ανεργίας και ανασφάλιστης εργασίας, η ζήτηση αυξημένων προσόντων στην αγορά εργασίας, ο περιορισμός της γυναίκας στο σπίτι και η έλλειψη υποστηρικτικών μέτρων για τις εργαζόμενες είναι θέματα που πλήττουν και τις γυναίκες πρόσφυγες και μετανάστριες. Η εργασία είναι ένας από τους τομείς που οι γυναίκες υφίστανται διπλή θυματοποίηση, λόγω του ευρύτερου προβλήματος, αλλά και λόγω των επιπτώσεων της βίας και παρεμποδίζει την κοινωνική τους ένταξη.

4.8. Η αναζήτηση βοήθειας και η πρόσβαση σε μέσα και πηγές

Οι γυναίκες επισκέπτονται κυρίως τις Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και από εκεί καθοδηγούνται περαιτέρω σε άλλους φορείς, όπως και το σύνολο των αλλοδαπών που ζει στη χώρα μας. Γενικά φαίνεται ότι έχουν πρόσβαση στην πληροφόρηση, αλλά αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην κατανόηση και στην αξιοποίησή της. Για παράδειγμα στις δημόσιες υπηρεσίες που σχετίζονται άμεσα με την εξυπηρέτηση αλλοδαπών π.χ. υπηρεσία εξέτασης αιτήματος ασύλου δεν εξασφαλίζεται καν διερμηνεία και εξειδικευμένο προσωπικό. Επίσης καταδεικνύεται η ανεπάρκεια του κοινωνικό – προνοιακού συστήματος να παρέχει βοήθεια στη συγκεκριμένη ομάδα, μέσω επιδοματικής ή προνοιακής πολιτικής.

Οι γυναίκες διστάζουν να απευθυνθούν σε υπηρεσίες υγείας και γενικά να εκτεθούν με εμφανή τα σημάδια της βίας και να δηλώσουν το πρόβλημά τους. Το ίδιο ισχύει και για τις υπηρεσίες για κακοποιημένες γυναίκες, αλλά εκεί ως αιτία παρουσιάζεται η άγνοια για την ύπαρξή τους ή η δυσκολία στην επικοινωνία. Απευθύνονται στην Αστυνομία, αλλά η πράξη τους δεν λειτουργεί αποτρεπτικά για το δράστη. Η αστυνομία δηλώνει αδυναμία να παρέχει βοήθεια, ενώ η επίσκεψη των αστυνομικών στο σπίτι εντείνει το μένος των δραστών. Στα προηγούμενα προστίθεται και η συναισθηματική σχέση των γυναικών με το θύτη, που λειτουργεί αποτρεπτικά προς την καταγγελία των συμβάντων. Επομένως, πέραν των ψυχολογικών δυσκολιών των γυναικών που αφορούν τη σχέση τους με το δράστη, ο εντοπισμός κρουσμάτων βίας και η παροχή βοήθειας εμποδίζεται λόγω της άγνοιας των γυναικών ή των ελλείψεων του δικτύου των υπηρεσιών.

4.9. Η ύπαρξη υποστηρικτικών δικτύων και η ψυχαγωγία, ως παράγοντες παρεμπόδισης της κοινωνικής ένταξης

παρεμπόδισης της κοινωνικής ένταξης Η πλειοψηφία των γυναικών δεν έχει συγγενείς στην Ελλάδα, μόνο κάποιες φίλες της ίδιας εθνότητας. Το γεγονός αυτό εντείνει την απομόνωσή τους από τον ευρύτερο κοινωνικό ιστό, μειώνει τη δυνατότητα πρόσβασης στις πηγές αναζήτησης και παροχής βοήθειας και επιβαρύνει την ήδη άσχημη ψυχολογική κατάσταση των θυμάτων. Λόγω της στάσης του δράστη αποφεύγουν να συναναστρέφονται με Έλληνες και δεν εμπλέκονται σε δραστηριότητες ή ομάδες ψυχαγωγίας, με αποτέλεσμα να επηρεάζεται αρνητικά η

κοινωνική τους ένταξη, καθώς δεν έρχονται σε επαφή με τους γηγενείς, τον τρόπο ζωής ή/και την ιστορία της Ελλάδας. Επιπροσθέτως η ψυχολογική τους κατάσταση επιβαρύνεται, αφού δεν κάνουν παραγωγική ή και καθόλου χρήση του ελεύθερου χρόνου τους.

4.10. Η θυματοποίηση των παιδιών

Επιβεβαιώνεται η κακοποίηση και παραμέληση των παιδιών, αφού συμμετέχουν στα επεισόδια βίας, ως θύματα ή ως μάρτυρες. Μέσω της διαδικασίας της κοινωνικής μάθησης και της μίμησης προτύπων ενισχύονται τα χαρακτηριστικά του κοινωνικού φύλου στα αγόρια, που επιβάλλουν βίαιη και αυταρχική συμπεριφορά. Πολλά παιδιά αναπαραγάγουν τη βία και σε άλλα περιβάλλοντα, σε σημείο που η συμπεριφορά τους να θεωρείται αντικοινωνική. Τα γεγονότα αυτά συμβάλλει στην επιφόρτιση των γυναικών με νέα προβλήματα και αυξάνει το άγχος τους για τα παιδιά.

4.11. Οι επιπτώσεις της ενδοοικογενειακής βίας στην κοινωνική ένταξη των γυναικών θυμάτων

Η πλειοψηφία των γυναικών έχει υποστεί σωματική, σεξουαλική και ψυχολογική βία. Η ένταση των επεισοδίων σωματικής και σεξουαλικής βίας στις αλλοδαπές παρουσιάζουν ομοιότητες με το γενικό πληθυσμό, ως προς τον τρόπο εκδήλωσής τους. Διαφέρουν δε στο βαθμό που ο πολιτισμικός παράγοντας τις κάνει να αποδέχονται ευκολότερα την άσκηση βίας, να υπόκεινται σε βία λόγω αναγκαστικών γάμων, θρησκευτικών πεποιθήσεων, να μην μπορούν να νοηματοδοτήσουν τη βίαιη συμπεριφορά, ως τέτοια και να υποβαθμίζουν τη σοβαρότητα του προβλήματος. Η ψυχολογική βία ασκείται πιο εύκολο διότι αφορά, εκτός των απειλών της ζωής και της σωματικής ακεραιότητας, την απομόνωση από τον περίγυρο των ομοεθνών και την κατακραυγή, το φόβο της κατάδοσης στις Αρχές, την απειλή της απέλασης και την οικονομική αποστέρηση.

Οι επιπτώσεις στη σωματική και σεξουαλική υγεία των γυναικών, ως αποτέλεσμα της ενδοοικογενειακής βίας, παρεμποδίζουν άμεσα και έμμεσα την κοινωνική τους ένταξη, λόγω των πρόσκαιρων ή χρόνιων τραυματισμών (δυνατοί πονοκέφαλοι, πόνοι σε όλο το σώμα ή σε ορισμένα μέρη του σώματος, συνεχής

κόπωση, γυναικολογικά προβλήματα). Διαπιστώθηκαν επίσης επιπτώσεις της ενδοοικογενειακής βίας στην ψυχική υγεία που επηρεάζουν εξίσου την κοινωνική ένταξη, λόγω των προβλημάτων που προκαλούν στη διάθεση, στον ύπνο, στη διατροφή, το άγχος, την απόσυρση, τη σύγχυση και το αίσθημα αβοηθησίας, τη μειωμένη αυτοπεποίθηση, το αίσθημα φόβου, τη ντροπή, τις αυτομομφές, την παραμέληση του εαυτού, την αυτοκτονικότητα και την άρνηση βοήθειας. Οι αρνητικές συνέπειες στην ψυχική υγεία, εν αντιθέσει με αυτές της σωματικής, είναι έμμεσες και πλήττουν τα θύματα σε βάθος χρόνου και για μεγάλο χρονικό διάστημα, ακόμα και μετά την απομάκρυνσή τους από το δράστη.

Τα παραπάνω επηρεάζουν δυσμενώς την ενσωμάτωση των γυναικών, καθώς επενεργούν σε τομείς όπως η διαχείριση των χρημάτων, η εξασφάλιση στέγασης, η εύρεση εργασίας, η συμμετοχή στην εκπαίδευση, η νομιμοποίηση, οι καθημερινές εργασίες και η φροντίδα των παιδιών και τέλος τα θέματα ψυχαγωγίας και συμμετοχής στην κοινότητα. Οι επιπτώσεις και των τριών μορφών της ενδοοικογενειακής βίας, είτε συνυπάρχουν είτε όχι, επηρεάζουν άμεσα και σημαντικά την κοινωνική ένταξη των γυναικών προσφύγων και μεταναστριών και συνηγορούν προς την κατεύθυνση της διατήρησης της βίαιης σχέσης που οδηγεί στην αύξηση της συχνότητας και της έντασης των βίαιων ξεσπασμάτων.

4.12. Έμμεση γνώση για τη βία

Τα περιστατικά βίας στο εν λόγω πληθυσμό θεωρούνται πολύ υψηλότερα από τα αναμενόμενα νούμερα. Όλες σχεδόν οι γυναίκες δηλώνουν ότι γνωρίζουν και άλλες που είναι θύματα βίας στο οικείο και συγγενικό τους περιβάλλον. Γενικεύουν δε την κακοποίηση των γυναικών, λόγω των πεποιθήσεων που επικρατούν στις χώρες τους γύρω από τα δυο φύλα και τα κοινωνικά χαρακτηριστικά που αποδίδονται στις γυναίκες. Το γεγονός αυτό συμβάλλει στο να γίνεται ευκολότερα αποδεκτό το πρόβλημα της βίας και να θεωρείται μια γενικευμένη κατάσταση.

ΜΕΡΟΣ Γ.

ΘΕΩΡΗΤΙΚΑ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Συμπεράσματα

1.1 Συμπεράσματα - θεωρητικά και ερευνητικά

Η θεωρητική και ερευνητική μελέτη του φαινομένου της ενδοοικογενειακής βίας στους πληθυσμούς των προσφύγων και μεταναστών που διαβιούν στο λεκανοπέδιο της Αττικής επιβεβαιώνει την ύπαρξη του προβλήματος για τη χώρα μας και αναδεικνύει την επιρροή των επιπτώσεών του στην κοινωνική ένταξη των γυναικών θυμάτων. Ως εκ τούτου τα συμπεράσματα του θεωρητικού μέρους, που προέκυψαν από τη μελέτη πολυάριθμων διεθνών ερευνών και των περιορισμένων σε αριθμό από τη χώρα μας, επιβεβαιώνουν τις ερευνητικές υποθέσεις που διατυπώθηκαν, οι οποίες επαληθεύονται ως ισχύουσες και από τα ερευνητικά πορίσματα. Στη βάση αυτή διατυπώνονται τα ακόλουθα γενικά συμπεράσματα, ως απόρροια της θεωρητικής και ερευνητικής προσέγγισης του θέματος:

- Οι επιπτώσεις της ενδοοικογενειακής βίας επηρεάζουν αρνητικά, με άμεσο και έμμεσο τρόπο, την κοινωνική ένταξη των γυναικών προσφύγων και μεταναστριών, δεδομένων και των δυσκολιών υποδοχής και ένταξης που εντοπίζονται στη χώρα μας.
- Οι επιπτώσεις από την ενδοοικογενειακή βία και από την αρνητική εμπειρία της διαδικασίας υποδοχής και ένταξης αλληλεπιδρούν και στην πράξη δεν είναι εύκολο να διαχωριστούν· δεν είναι απόλυτα διακεκριμένες, ξεχωριστές και απομονωμένες διαδικασίες. Αντίθετα διαμορφώνονται και εκδηλώνονται σε πεδίο δυναμικής αλληλεπίδρασης και ανατροφοδότησης, χωρίς να μπορούμε με απόλυτη βεβαιότητα να ανάγουμε τις επιπτώσεις που διαπιστώνουμε σε αμιγώς πρωτογενείς επιπτώσεις της ενδοοικογενειακής βίας ή της ένταξης στη χώρα υποδοχής.
- Οι ατομικές και σε βάθος συνεντεύξεις στις γυναίκες πρόσφυγες και μετανάστριες θύματα βίας από το σύζυγο/ σύντροφό τους επιβεβαιώνει το Πολυπαραγοντικό Μοντέλο Ανάλυσης της Ενδοοικογενειακής Βίας στους Πληθυσμούς των Προσφύγων και Μεταναστών, το οποίο μπορεί να αποτελέσει ένα μεθοδολογικό εργαλείο για το σχεδιασμό πολιτικών και παρεμβάσεων αναφορικά με την πρόληψη και την αντιμετώπιση του φαινομένου.
- Η σωματική και σεξουαλική βία παρουσιάζουν διακυμάνσεις, ως προς τη συχνότητα εμφάνισης και αφορούν εν πολλοίς τις συνθήκες ζωής και τα ευρύτερα προβλήματα ένταξης του ζευγαριού.
- Η ψυχολογική βία, είναι πολύ συχνή και εύκολη, λόγω της άγνοιας των γυναικών και της απομόνωσής τους από το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Συγκεκριμένα η μακροχρόνια

συμβίωση με το θύτη προκαλεί παθητικοποίηση και δυσχεραίνει την αποδέσμευση των γυναικών, ενώ οι επιπτώσεις της δρουν μακροπρόθεσμα ακόμα και όταν επιτευχθεί η απομάκρυνση του θύματος.

- Όσο μεγαλύτερη χρονικά είναι η έκθεση στη βία, τόσο επιβραδύνεται η κοινωνική ένταξη, καθώς οι γυναίκες που βίωσαν για σύντομο χρονικό διάστημα τη βία ή έχουν αποδεσμευτεί από το δράστη για μεγάλο χρονικό διάστημα παρουσιάζουν μεγαλύτερο βαθμό κοινωνικής ένταξης.
- Οι κακοποιημένες αλλοδαπές παρουσιάζουν μια «επιφανειακή ένταξη», που αφορά σε μεγάλο βαθμό την εκπλήρωση των καθημερινών υποχρεώσεων και επιβάλλεται από την ανάγκη κάλυψης σημαντικών αναγκών που σχετίζονται με τα θέματα επιβίωσης.
- Επομένως παρατηρείται μια ποιοτική διαφοροποίηση στα προβλήματα των κακοποιημένων αλλοδαπών σε σχέση με τις γυναίκες του γηγενούς πληθυσμού, καθώς αντιμετωπίζουν επιπλέον δυσχέρειες στον κοινωνικό, οικονομικό, εργασιακό και εκπαιδευτικό τομέα από την προσπάθεια ενσωμάτωσής.
- Οι κακοποιημένες αλλοδαπές υφίστανται πολλαπλή θυματοποίηση, λόγω της ιδιότητας της μετανάστριας, αλλά και εξ αιτίας των επιπτώσεων της ενδοοικογενειακής βίας στη σωματική και ψυχική τους υγεία.
- Τα προγράμματα εκπαίδευσης/ κατάρτισης για την εκμάθηση της γλώσσας και την προώθηση στην αγορά εργασίας φαίνεται ότι λειτουργούν ως έμμεσες πηγές παρέμβασης στο πρόβλημα και βοηθούν στην κοινωνικό – οικονομική ενδυνάμωση των γυναικών θυμάτων και στην αντιμετώπιση των ψυχολογικών επιπτώσεων της βίας.
- Κύριες πηγές πληροφόρησης και υποστήριξης για τις κακοποιημένες αλλοδαπές γυναίκες αναδεικνύονται οι μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και στη συνέχεια άλλοι δημόσιοι ή ιδιωτικοί φορείς.
- Ο πολιτισμικός παράγοντας κυριαρχεί και ορίζει 'στις σχέσεις εξουσίας θύματος και θύτη, ως εκ τούτου πρέπει να λαμβάνεται υπ' όψιν στην όποια παρέμβαση για την αντιμετώπιση του προβλήματος της βίας.
- Το πλαίσιο της βίας, οι μορφές της και η αντιμετώπισή της καθορίζονται εν πολλοίς από τις πολιτισμικές πεποιθήσεις για τα χαρακτηριστικά του κοινωνικού φύλου και τα ισχύοντα πρότυπα στις χώρες καταγωγής του θύματος και του θύτη.
- Η ενδοοικογενειακή βία στις γυναίκες πρόσφυγες και μετανάστριες έχει άμεσες επιπτώσεις για την ελληνική κοινωνία, καθώς συνεπάγεται κοινωνικό και οικονομικό κόστος σε πολλούς τομείς με προεξέχοντα αυτόν της εργασίας.

- Η βία, ως τρόπος συμπεριφοράς και επίλυσης προβλημάτων, μεταφέρεται και υιοθετείται από τα παιδιά των αλλοδαπών, που είναι και τα ίδια θύματα ή μάρτυρες, με αποτέλεσμα η χώρα μας να κληθεί να αντιμετωπίσει τις επιπτώσεις του φαινομένου στους μετανάστες της δεύτερης γενιάς.

1.2. Προτάσεις

Η αντιμετώπιση του προβλήματος της ενδοοικογενειακής βίας στις γυναίκες πρόσφυγες και μετανάστριες αποτελεί μια νέα πραγματικότητα για τη χώρα μας, αφού πρόκειται για ένα σύνθετο φαινόμενο που περιλαμβάνει διάφορους παράγοντες, οι οποίοι αλληλοδιαπλέκονται και αλληλεπιδρούν στην καθημερινότητα των θυμάτων. Η αντιμετώπισή του επιβάλλει τη διενέργεια ερευνητικών μελετών για τη διερεύνηση και άλλων διαστάσεων του θέματος και στη συνέχεια τη συνεργασία των αρμόδιων φορέων στη διατύπωση σειράς προτάσεων, για την πρόληψη και αντιμετώπιση του φαινομένου.

1.2.1. Στο επίπεδο του σχεδιασμού πολιτικών

Οι όποιες πρωτοβουλίες και αποφάσεις στο επίπεδο της ανάπτυξης πολιτικών για την αντιμετώπιση της βίας που πλήττει τις γυναίκες πρόσφυγες και μετανάστριες πρέπει να βασίζονται στις ανάγκες του εν λόγω πληθυσμού, οι οποίες σε πολλά σημεία δεν ταυτίζονται με αυτές των κακοποιημένων Ελληνίδων. Επιπρόσθετα σημεία αιχμής στην όποια παρέμβαση πρέπει να είναι οι αρχές της ισότητας και ισοτιμίας των φύλων, αλλά και η αρχή της μη διάκρισης. Συγκεκριμένα στο σχεδιασμό και την υλοποίηση προτάσεων πρέπει να λαμβάνεται υπ' όψιν η επίδραση του πολιτισμικού παράγοντα στη συμπεριφορά των δραστών και των θυμάτων, αλλά και ο στιγματισμός τους από το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Γεγονός που δυσχεραίνει την αποδέσμευση του θύματος και δημιουργεί έναν σκληρό πυρήνα προς την όποια παρέμβαση. Βάσει των παραπάνω προτείνονται μέτρα για την οικονομική, νομική και ψυχολογική προστασία των γυναικών θυμάτων και των παιδιών τους:

- Μέτρα οικονομικής υποστήριξης και θέσπιση επιδοματικής πολιτικής για τις γυναίκες θύματα που απομακρύνονται από το δράστη και τα παιδιά τους.
- Οι γυναίκες που θα πάρουν μια τέτοια απόφαση συχνά διώκονται και απειλούνται από τους δράστες, αλλά και από τους ομοεθνείς τους με αποτέλεσμα να κινδυνεύει η ζωή τους από τα εγκλήματα τιμής. Επομένως επιβάλλεται η δημιουργία εξειδικευμένων υπηρεσιών για την καταγραφή των γυναικών και την άμεση παραπομπή σε ξενώνες διαμονής που να

πληρούν τις απαραίτητες προϋποθέσεις και να παρέχουν ασφάλεια στα θύματα και τα παιδιά τους.

- Οι φορείς και υπηρεσίες που υποδέχονται τις αλλοδαπές κακοποιημένες γυναίκες πρέπει να στελεχώνονται από έμπειρους και ειδικευμένους επαγγελματίες υγείας πρόνοιας, κυρίως γυναίκες, καθώς και από ειδικά εκπαιδευμένους επαγγελματίες διερμηνείς, για να διασφαλίζεται η όσο το δυνατό αποτελεσματική επικοινωνία με τα θύματα.
- Συνεχή επιμόρφωση των επαγγελματιών υγείας πρόνοιας, των δικηγόρων και των αστυνομικών για τα ιδιαίτερα προβλήματα των κακοποιημένων αλλοδαπών γυναικών, καθώς και τον τρόπο παροχής βοήθειας.
- Επιπρόσθετα προτείνεται η δημιουργία οδηγών με κατευθυντήριες αρχές συμβουλευτικής, ειδικά στο πεδίο της ψυχοκοινωνικής υποστήριξης και της διαπολιτισμικής εργασίας με κακοποιημένες γυναίκες.
- Ενίσχυση των Μη Κυβερνητικών Φορέων προς την κατεύθυνση της λειτουργίας προγραμμάτων για αλλοδαπές γυναίκες θύματα, καθώς οι συγκεκριμένοι χώροι έτσι κι αλλιώς συγκεντρώνουν μεγάλο μέρος από το συγκεκριμένο πληθυσμό.
- Συνεργασία των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων με δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς και κυρίως με υπηρεσίες υγείας πρόνοιας και τα Αστυνομικά τμήματα, για τη δημιουργία ενός δικτύου που θα διευκολύνει το σύστημα καταγραφής των κρουσμάτων και τις παραπομπές για την άμεση επίλυση των θεμάτων παραμονής, στέγασης, υγείας, εργασίας, φύλαξης και προστασίας παιδιών κ.α.
- Σημαντική είναι και η εξασφάλιση δωρεάν νομικής εκπροσώπησης των αλλοδαπών γυναικών θυμάτων, ώστε να άρτε η εξάρτησή τους από τους δράστες. Ειδικά στις περιπτώσεις που έχει συναφθεί γάμος με Έλληνα. Επίσης είναι απαραίτητη η θέσπιση ειδικών διατάξεων για τον εν λόγω πληθυσμό στο Νόμο 5300/ 2006, για την Καταπολέμηση της Ενδοοικογενειακής Βίας.
- Η αντιμετώπιση του προβλήματος της βίας μέσα στην οικογένεια είναι δύσκολη και στην περίπτωση των αλλοδαπών σχεδόν ανέφικτη (πολιτισμικός παράγοντας, δυσκολία στην επικοινωνία, έλλειψη κατοικίας, συχνές μετακινήσεις και αλλαγή χώρου διαμονής κ.α.). Τα προγράμματα επιμόρφωσης/ εκπαίδευσης και προώθησης στην αγορά εργασίας (γλώσσα, εκμάθηση τέχνης, αναβάθμιση επαγγελματικών προσόντων, εκπαίδευση στις επαγγελματικές δεξιότητες, ομάδες ψυχαγωγίας και δραστηριοτήτων κ.α.) είναι μια έμμεση μορφή παρέμβασης, καθώς «βγάζουν» τη γυναίκα από το σπίτι και συμβάλλουν στην επιμόρφωση και την ενδυνάμωσή της. Προτείνεται λοιπόν η συνέχιση και η ενίσχυση τους, για να παγιωθούν ως μόνιμα μέτρα πρόληψης και αντιμετώπισης των

συνεπειών της βίας, τόσο για τις γυναίκες που έχουν εγκαταλείψει το δράστη, όσο και για αυτές που εξακολουθούν να ζουν μαζί του.

- Τέλος επιβάλλεται η πληροφόρηση των γυναικών θυμάτων με ενημερωτικές καμπάνιες και φυλλάδια στη γλώσσα τους, ώστε να αντιληφθούν το πρόβλημα και τις επιπτώσεις του, αλλά και ανάλογες πρωτοβουλίες προς την ελληνική κοινωνία για την αλλαγή των επικρατούντων αντιλήψεων και την άρση των ρατσιστικών φαινομένων.

1.2.2. Για περαιτέρω επιστημονική έρευνα

Ο σχεδιασμός των πολιτικών για την πρόληψη και αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας και η εφαρμογή τους πρέπει να αξιοποιεί και να βασίζεται στα πορίσματα ερευνών, προκειμένου να είναι αποτελεσματικός. Η ενδοοικογενειακή βία στους αλλοδαπούς ελάχιστα έχει μελετηθεί στην Ελλάδα, παρόλο που αποτελεί ένα πολυδιάστατο πρόβλημα με πολλές προεκτάσεις που χρήζουν ερευνητικής μελέτης. Συγκεκριμένα προτείνεται

- Περαιτέρω ερευνητική διερεύνηση, βάσει των πορισμάτων της παρούσας διατριβής, με ομάδες ελέγχου από Ελληνίδες που έχουν κακοποιηθεί και από αλλοδαπές που δεν έχουν κακοποιηθεί για να εντοπιστούν και να διαχωριστούν οι επιπτώσεις της βίας και της μετανάστευσης/ υποδοχής στη νέα χώρα στην κοινωνική ένταξη.
- Εξέταση του θέματος από την πλευρά των δραστήων για τον εντοπισμό των αιτιών και των κινήτρων που τους ωθούν προς τη βίαιη συμπεριφορά, καθώς και τις στάσεις τους γύρω από το θέμα, προκειμένου να εξεταστεί ο ρόλος του πολιτισμικού παράγοντα.
- Περαιτέρω διερεύνηση και εμπάθυνση αναφορικά με τις πραγματικές αιτίες που κρατούν τις γυναίκες δέσμιες του βίαιου συντρόφου, μέσω της ανίχνευσης των απόψεων και των αντιλήψεων των ιδίων.
- Καταγραφή των σωματικών και ψυχολογικών επιπτώσεων στα παιδιά που συμμετέχουν στα επεισόδια βίας, ως θύματα ή μάρτυρες, και εξέταση αυτών σε σχέση με την προσαρμογή τους σε διάφορα κοινωνικά περιβάλλοντα (σχολείο, παρέες συνομηλίκων, συναναστροφές)
- Έρευνα στους επαγγελματίες που υποδέχονται και αντιμετωπίζουν περιστατικά κακοποιημένων αλλοδαπών για τη διεξαγωγή συμπερασμάτων αναφορικά με τις στάσεις τους απέναντι στο θέμα, καθώς και τον τρόπο χειρισμού και αντιμετώπισης των συγκεκριμένων περιπτώσεων.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Αντικείμενο της παρούσας διατριβής αποτέλεσε η μελέτη των επιπτώσεων της ενδοοικογενειακής βίας στην κοινωνική ένταξη των γυναικών προσφύγων και μεταναστριών που διαβιούν στο λεκανοπέδιο της Αττικής. Στη βάση αυτή συγκεντρώθηκαν και εξετάστηκαν οι σημαντικότερες θεωρίες ανάλυσης και τα αιτιολογικά μοντέλα εξήγησης του φαινομένου, προκειμένου να καταλήξουμε στη δημιουργία ενός πολυπαραγοντικού μοντέλου ανάλυσης της ενδοοικογενειακής βίας για τους αλλοδαπούς που διαβιούν στην Ελλάδα και συγκεκριμένα στο λεκανοπέδιο. Επίσης επιδιώχθηκε μια διαπολιτισμικού τύπου προσέγγιση της ενδοοικογενειακής βίας, με έμφαση στον πολιτισμικό παράγοντα, δηλαδή τις πεποιθήσεις, τα ήθη και έθιμα που οι μετανάστες φέρουν και το πώς αυτά διαμορφώνονται και τελικά επιδρούν στην υιοθέτηση της βίαιης συμπεριφοράς.

Στη συνέχεια μελετήθηκε η διαδικασία της κοινωνικής ένταξης των ατόμων από εθνοτικές ομάδες με στοιχεία από διεθνείς έρευνες για να καταλήξουμε στην φτώχη, ομολογουμένως, ερευνητική δραστηριότητα της χώρας μας. Η παράμετρος της κοινωνικής ενσωμάτωσης εξετάστηκε σε σχέση με τις αρνητικές επιπτώσεις της ενδοοικογενειακής βίας στις γυναίκες θύματα, προκειμένου η ερευνητική διαδικασία να σχεδιαστεί κατά τρόπο που να ανταποκρίνεται στο αντικείμενο και τους στόχους της διατριβής. Η επεξεργασία και ανάλυση των δεδομένων επιβεβαίωσε τις υποθέσεις της έρευνας και μας οδήγησε στη διεξαγωγή των τελικών πορισμάτων.

Η διατριβή ολοκληρώθηκε δίνοντας έμφαση προς την κατεύθυνση της περαιτέρω διερεύνησης του υπό μελέτη θέματος, με στόχο να πραγματοποιηθούν συγκριτικές έρευνες, αλλά και να καταδειχθούν νέες διαστάσεις που ενδεχόμενα συμβάλλουν στη δημιουργία και διαιώνιση της βίας. Επιπρόσθετα επιχειρείται η διατύπωση προτάσεων για το σχεδιασμό πολιτικών και τη λήψη αποφάσεων για την πρόληψη και αντιμετώπιση του προβλήματος στους πληθυσμούς των αλλοδαπών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αγάθωνος – Γεωργοπούλου Ε., «Η βία στην Οικογένεια. Ανασκόπηση», *Σύγχρονα Θέματα*, τευχ. 43- 44, 1990, σσ. 78 – 100.
- Acosta F., Bronz A., Filhois A.A., «Reflexive groups engage Brazilian men in preventing gender-based violence», *Psychology International*, vol. 15, no. 2, 2004, pp.1 – 3.
- Acosta F., Barker G., «Brazilian research project confronts gender-based violence against women», *Psychology International*, vol. 15, no. 1, 2004, pp. 4 – 5.
- Αδαμάκη Ν., *Ερευνα για τη βία κατά των γυναικών στην Ελλάδα*, Αθήνα, ΚΕΘΙ, 2000.
- Afghanistan Independent Human Rights Commission, «Evaluation report on General Situation of Women in Afghanistan», 2006, rep_eng_wom_situation_8_march.htm at. www.aihrc.org.af.
- American Psychological Association, *APA Presidential task force on violence and the family report*, Washington DC, Author, 1996.
- Alexander J., «Action and Its Enviroment», in Alexander J., Giesen B., Munch R., Smelser N. (ed.), *The Micro-Macro Link*, USA, University of California Press, 289 – 318, 1987.
- Ανθογαλίδου Θ., Καρακατσάνη Π., Παπανικολάου Ε., «Μετανάστες Πόντιοι από τη Ρωσία: Ιστορίες ζωής», 1998, 1.3/Praxis/AnthogalidouImmigration.html at.www.auth.gr/virtualschool.
- Αράπογλου Β., «Καθεστότα αποκλεισμού, οι αλήθειες και οι παραλλαγές τους: Διάγραμμα μελέτης του Ελληνικού καθεστώτος αποκλεισμού», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τευχ. 118, 2005, σσ. 31 – 58.
- Arredondo P., Perez P., «Historical Perspectives on the Multicultural Guidelines and Contemporary Applications», *American Psychological Association*, vol. 37, no. 1, 2006, pp. 1 – 5.
- Αρτινοπούλου, Β. *Ενδοοικογενειακή Κακοποίηση Γυναικών*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2006.
- Αρτινοπούλου Β., Παπαθεοδώρου Θ., *Σεξουαλική Παρενόχληση στην Εργασία*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2006.
- Αρτινοπούλου Β., Φαρσεδάκης Ι., *Ενδο-οικογενειακή βία κατά των γυναικών: πρώτη πανελλαδική επιδημιολογική έρευνα*, Αθήνα, ΚΕΘΙ, 2003.
- Αρτινοπούλου Β., *Αιμομιξία. Θεωρητικές Προσεγγίσεις και Ερευνητικά Δεδομένα*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2000.
- Αρτινοπούλου Β., Μαγγανάς Α., *Θυματολογία και όψεις θυματοποίησης*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 1996.
- Ashcroft J., Daniels D., Hart S., «Violence against Women: Indentifying Risk Factors», Nov. 2004, pdffiles1/nij/197019.pdf at.www.ncjrs.gov/

Asling-Momeni K., Pena R., Ellseberg M.C., Ake Person L., «Violence Against Women increases the risk of infant and child mortality: a case-referent study in Nicaragua», 2006, bulletin/2003/Vol81-No1/bulletin_2003_81(1)_10-18.pdf at.whqlibdoc.who.int/

Atkinson P., Delamont S., Hammersley M., «Η παράδοση της ποιοτικής έρευνας», στο: Hammersley M. (επιμ.), *Εκπαιδευτική Έρευνα στην Πράξη. Εκπαιδευτική Έρευνα Τρέχοντα Θέματα*, τόμ. Α΄, Πάτρα, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, 1999, 39 – 51.

Bacque M. F., *Πένθος και Υγεία. Άλλοτε και σήμερα*, Αθήνα, Θυμάρι, 2004.

Βαϊκούση Δ., Βαλάκας Ι., Κόκκος Α., Τσιμπουκλή Α., *Εκπαίδευση Ενηλίκων – Εκπαιδευτικές Μέθοδοι Ομάδα Εκπαιδευομένων*, Πάτρα, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, 1999.

Bailey S., Whittle N., «Young people: Victims of Violence», 2004, viewpublication/828 at.www.medscape.com.

Baldwin-Edwards M., Κυριάκου Ι., *Στατιστικά δεδομένα για τους μετανάστες στην Ελλάδα. Αναλυτική μελέτη για τα διαθέσιμα στοιχεία και προτάσεις για τη συμμόρφωση σύμφωνα με τα της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, μελέτη για το ΙΜΕΠΙΟ από το Μεσογειακό Παρατηρητήριο Μετανάστευσης, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 2004.

Βασικά Θέματα της Κοινωνιολογίας και Κοινωνιολογικό Λεξικό, Καστανιώτης, Αθήνα 1982.

Βασιλείου Θ., Σταματάκης Ν., *Λεξικό Επιστημών του ανθρώπου – Κοινωνιολογία, Οικονομία, Φιλοσοφία*, Αθήνα, Gutenberg, 1992.

Baybock R., «Farewell to Multiculturalism? Sharing Values and Identities in Societies of Immigration», *Journal of International Migration and Integration*, vol. 3, no 1, 2002, pp. 1 – 16.

Beauvoir S., *Το δεύτερο φύλο*, Αθήνα, Γλάρος, 1979.

Beck A., *Prisoners of hate. The cognitive basis of anger, hostility and violence*, 1st ed., New York, Harper Collins Publishers, 1999.

Beck A., *Δεν αρκεί μόνο η αγάπη*, Αθήνα, Πατάκης, 1999.

Βεΐκου Μ., «Αναγκαστική Μετανάστευση: Στοιχεία Κοινωνικού Αποκλεισμού και Εθελοντικής Αποδοχής Ανισοτήτων», στο: *Κοινωνικές ανισότητες και κοινωνικός αποκλεισμός*, Πρακτικά 6^{ου} Επιστημονικού Συνεδρίου Παν/μιου Μακεδονίας, Αθήνα, Ίδρυμα Σ. Καραγιώργα, 1998, σσ. 479 – 487.

Benjamin W., *Για μια κριτική της βίας*, Αθήνα, Ελευθεριακή Κουλτούρα, 2002.

Berkel La V., Furlong A., Hickman A., Blue E., «A qualitative examination of Black College Women's Beliefs About Abuse in Relationship», *Professional Psychology: Research and Practice*, vol. 36, no 3, 2005, pp. 283 – 290.

Bernard C., Schaffer E., *Η καθημερινή βία στο γάμο. Κείμενα για μια κοινωνιολογία της εξουσίας και του έρωτα*, Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής, χ.χ.

Bird M., Hammersley M., Gomm R., Woods P., *Εκπαιδευτική Έρευνα στην Πράξη – Εγχειρίδιο Μελέτης*, Πάτρα, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, 1999.

Blalock H., *Social Statistics*, USA, McGraw Hill Book Company Inc., 1960.

Blundells S., *Γυναίκα στην Αρχαία Ελλάδα*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2004.

Book A. S., Quinsey V. L., «Re – examining the issues: A response to Archer et al.», *Aggression and Violent Behavior*, vol. 10, 2005, pp. 637 – 646.

Bolzman Cl., Boucher M., «Η πολιτική της μετανάστευσης», *Le monde diplomatique – Ελληνική έκδοση, Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, 9-7-2006, 30 – 32.

Browne A., *Overview of Intimate Partner Violence*, notes from the course on «Intimate Partner Violence for Health Care Professionals», Athens, University Medical School, Sept. 2001.

Browne A., «Violence Against Women by Male Partners. Prevalence, Outcomes, and Policy Implications», *American Psychologist*, vol. 48, no. 10, 1993, pp. 1077 – 1087.

Browne K., Herbert M., *Preventing Family Violence*, USA, John Wiley & Sons, 1999.

Brownmiller S., *Against our will. Men, women and rape*, USA, Penguin Books-Cox & Wyman Ltd, 1976.

Βωβού Σ., «Μια φεμινιστική προσέγγιση για τις μετανάστριες», στο: Μαρβάκης Α. Παρσανόγλου Δ. Παύλου Μ. (επιμ.), *Μετανάστες στην Ελλάδα*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2003, 411 - 426.

Cardemil E., Battle C., «Guess Who's Coming to Therapy? Getting Comfortable With Conversations about Race and Ethnicity in Psychotherapy in Professional Psychology: Research and Practice», *American Psychological Association*, vol. 3, 2003, pp. 278 – 286.

Γενική Γραμματεία Ισότητας, *Δειγματοληπτική και Στατιστική – Αξιοποίηση Στοιχείων που αφορούν στην κακοποίηση γυναικών που απευθύνθηκαν στα Συμβουλευτικά Κέντρα Αθήνας – Πειραιά*, Αθήνα, Γενική Γραμματεία Ισότητας, 2004.

Γεωργογιάννης Π., *Θέματα Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης*, Αθήνα, Gutenberg, 1997.

Chatzifotiou S., *Keeping Domestic Violence in Silence: The Case of Greece*, presentation at the Cyprus International Conference, Nicosia, 2002.

Chatzifotiou S., Dobash R., «The “Last Violent Event”: The Experience of Greek Battered Women», *South European Society & Politics*, vol. 3, 2001a, pp. 58 – 82.

Chatzifotiou S., Dobash R., «Seeking Informal Support. Marital Violence against Women in Greece», *Violence Against Women: An International and Interdisciplinary Journal*, vol. 7, no 9, 2001b, pp. 1024 – 1050.

Γιάρνη Ι., *Γυναίκα και Ανθρώπινα Δικαιώματα*, Αθήνα, Έλλην, 2004.

Γιωτάκος Ο., Σεξουαλική Επιθετικότητα και Παραφιλίες. Αιτιολογία – Εκτίμηση – Αντιμετώπιση, Αθήνα, ΒΗΤΑ Ιατρικές Εκδόσεις ΜΕΠΕ, 2004.

Clements C., Sabourin C., Spiby L., «Dysphoria and Hopelessness Following Battering: The Role of Perceived Control, Coping, and Self – Esteem», *Journal of Family Violence*, vol. 19, no. 1, 2004, pp. 25 – 36.

Cohen D., *Νόμος Σεξουαλικότητας και Κοινωνία. Η επιβολή της ηθικής στην Κλασική Αθήνα*, Αθήνα, Κάτοπτρο, 1991.

Cohen L., Manion L., *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*, Αθήνα, Μεταίχμιο, 1994.

Council of Europe, «Combating violence against women. Stocktaking study on the measures and actions taken in Council of Europe member States», 2006, T/E/Human_Rights/Equality/05_Violence_against_women at www.coe.int/

Conseil de l'Europe, *Actes du Colloque sur la violence au sein de la famille: mesures dans le domaine social*, Strasbourg, 1990.

Consiglio Italiano per Refuti, *Οδηγός Καλών Πρακτικών - βία λόγω φύλου σε γυναίκες πρόσφυγες*, Πρόγραμμα Daphne – Malika, Italia – Athina, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Νοέμβριος 2002.

Dadoun R., *Η Βία – Δοκίμιο για τον «homo violens»*, Αθήνα, Scripta, 1998.

Dattilio F.M., Padesky C.A., *Συμβουλευτική Ζευγαριών – Γνωσιακή Συμπεριφοριστική Προσέγγιση*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1995.

Davis J., Lyon E., *Safety Planning with Battered Women. Complex lives/ difficult choices*, London New Delhi, Sage Publications, 1999.

Δεδούκου Ξ., Μπελεχρή Μ., *Βία μεταξύ συντρόφων και συζύγων – Σημασία του προβλήματος και ο ρόλος της ιατρικής κοινότητας*, εισήγηση σε εκπαιδευτικό σεμινάριο του Εργαστηρίου Υγιεινής και Επιδημιολογίας της Ιατρικής Σχολής Αθηνών, Αθήνα, 2002.

Δεδούκου Ξ., Alexe D., *Χαρακτηριστικά θυμάτων σύμφωνα με τα στοιχεία του συστήματος καταγραφής εξωτερικών ιατρείων – Προοπτικές*, εισήγηση σε εκπαιδευτικό σεμινάριο του Εργαστηρίου Υγιεινής και Επιδημιολογίας της Ιατρικής Σχολής Αθηνών, Αθήνα, 2001.

Δεληγιάννη – Κουϊμτζή Β., *Θεωρίες για τις Διαφορές των Φύλων*, Θεσσαλονίκη, Βάνιας, 1993.

Departement of Injuries and Violence Prevention of World Health Organization, «The economic dimensions of interpersonal violence», 2004, violence_injury_prevention/publications/violence/economic_dimensions/en/at.www.who.int/

Δημητρίου Σ., *Μορφές βίας*, Αθήνα, Σαββάλας, 2003.

Δημητρόπουλος Ε., *Εισαγωγή στη Μεθοδολογία της Επιστημονικής Έρευνας. Ένα Συστημικό Δυναμικό Μοντέλο*, Αθήνα, Έλλην, 2001.

Δημουλάς Κ., Παπαδοπούλου Δ. (επιμ), «Έρευνα για τις Μορφές Κοινωνικής Ένταξης των Οικονομικών Μεταναστών στην Περιφέρεια Αττικής 2003 – 2004», 2004, *ereunes-meletes-biblia.htm* at <http://www.inegsee.gr/>

Διαλλινά Μ., Fichter M.M., Weyerer S., «Ψυχικές παθήσεις σε Έλληνες νέους στο Μόναχο και στην Ελλάδα (Βέροια). Επιδημιολογική έρευνα των ψυχικών παθήσεων και ανάλυση των κοινωνικοπολιτιστικών επιδράσεων», *Materia Medica Greca*, τόμος 13, τευχ.5, 1985, σσ. 469 – 475.

Dobash E., Dobash R., Wilson M., Daly M., «The Myth of Sexual Symmetry in Marital Violence», in: Renzetti C., Kennedy B. (ed.), *Violence against Women*, USA, Rowman & Littlefield Publishers, 2005, 31 – 54.

Dobash E., Dobash R., «The politics and policies of responding to violence against women», in: Hanmen J., Itzin C. (ed.), *Home truths about domestic violence. Feminist influences on policy and practice*, New York, Routledge, 2000, 187 – 204.

Dobash E., Dobash P., «Cross border encounters challenges and opportunities», in: Dobash E., Dobash R. (ed.), *Rethinking Violence against Women*, London, Sage, 1998, 1 – 21.

Dobash E., Dobash P., «Do we need new methods for studying wife abuse? The context specific approach», in: Finkelhor D., Gelles R., Hotaling G., Straus M. (ed.), *The dark side of families. Current family violence research*, USA, Sage, 1983, 261 – 272.

Diessen H. «Η περιοχή της Μεσογείου ως πρόκληση στην πολιτισμική ανθρωπολογία και οι προκλήσεις στη Μεσογειακή εθνογραφία», στο: Γκέφου – Μαδιανού Δ. (επιμ.), *Ανθρωπολογική Θεωρία και Εθνογραφία. Σύγχρονες τάσεις* Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1998, 619 – 646.

Dubisch J., «Introduction», in: Dubisch J. (ed.), *Gender and Power in Rural Greece*, New Jersey, Princeton University Press, 1986, 5 – 41.

Dugan L., Mattingly M.J., «Family and Employment Consequences of Intimate Family Violence: A Longitudinal Analysis», 2005, [pdffiles1/nij/grants/209295.pdf](http://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/209295.pdf) at <http://www.ncjrs.gov/>

Dutton D. G., Nicholls T. L., «The gender paradigm in domestic violence research and theory: Part 1 – The conflict of theory and data», in: *Agression and Violent Behavior*, vol.10, 2005, pp. 680 – 714.

Εθνική Έκθεση της Ελλάδας για το 4^ο Παγκόσμιο Συνέδριο του ΟΗΕ για τις Γυναίκες, *Η κατάσταση των γυναικών στην Ελλάδα κατά τη δεκαετία 1984 – 1994* Πεκίνο, Αθήνα, Εθνικό Τυπογραφείο, 1995.

Εθνική Στατιστική Υπηρεσία, *Έκθεση απογραφής 2001*, 2001, www.statistics.gr.

Eisikovits Z., Buchbinder E., *Locked in a violent embrace. Understanding and intervening in domestic violence*, London, Sage, 2000.

El Bassel N., Gilbert L., Witte S., Wu E., Gaeta T., Schilling R., Wada T., «Intimate partner violence and substance abuse among minority women receiving care from an inner-city emergency department», 2003, [entrez/query.fcgi](http://www.ncbi.nlm.nih.gov/entrez/query.fcgi) at www.ncbi.nlm.nih.gov.

Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες (ΕΣΠ), *Όψεις του Ζητήματος των Προσφύγων στην Ελληνική Κοινωνία*, Αθήνα, Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες, 2004.

Elseberg M., Caldera T., Herrera A., Winkvist A., Kullgren G., «Domestic Violence and Emotional Distress Among Nicaragouan Women: Results From a Population-Based Study», *American Psychologist*, vol. 54, no. 1, 1999, pp. 30-36.

Ένγκελς Φ., *Η καταγωγή της οικογένειας, της ατομικής ιδιοκτησίας και του κράτους*, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, 2003.

Ερευνητικό πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Αστικού Περιβάλλοντος & Ανθρώπινου Δυναμικού (Ι.Α.Π.Α.Δ.), *Έρευνα - Μελέτη για το σχεδιασμό του επιχειρησιακού προγράμματος του Υπουργείου Εσωτερικών Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης «Για τους Μετανάστες στην Ελλάδα»*, Αθήνα, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 2002.

Evans M., *Φύλο και Κοινωνική Θεωρία*, Αθήνα, Μεταίχμιο, 2003.

Εφημερίς της Κυβερνήσεως, *Είσοδος, διαμονή και κοινωνική ένταξη υπηκόων τρίτων χωρών στην Ελληνική Επικράτεια*, Νόμος Υπ' Αριθμ. 3386, ΦΕΚ 212/23-8-2005, τευχ. 1, Αθήνα, Εθνικό Τυπογραφείο, 2005.

Εφημερίς της Κυβερνήσεως, *Κοινή απόφαση Υπουργών Οικονομίας και Οικονομικών και Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων*, ΦΕΚ 1820/Β/23-12-2005, τευχ. 2, Αθήνα, Εθνικό Τυπογραφείο, 2005.

Fahlberg V., *Domestic Violence in Immigrant Communities: Barriers to service utilization*, May 2003.

Family Violence Preventive Fund, «Understanding Children Immigration, and Family Violence: a National Examination of the Issues», 2005, health/enews/November2005.htm at www.endabuse.org/

Family Violence Preventive Fund, «Domestic Violence in Immigrants», 1995, [programs/immigrant at. endabuse.org](http://programs/immigrant.at.endabuse.org).

Fantham E., Peet Foley H., Boumel Kampen N., Pomeroy S., Shapiro A., *Οι Γυναίκες στον Αρχαίο Κόσμο*, Αθήνα, Πατάκης, 2004.

Farrington D., «Childhood Origins of Antisocial Behavior», *Clinical Psychology and Psychotherapy. An International Journal of Therapy and Practice*, vol. 12, 2005, pp. 177 – 190.

Faulkner D., Swann J., Baker S., Bird M., Carty J., *Εξέλιξη του Παιδιού στο Κοινωνικό Περιβάλλον – Εγχειρίδιο Μεθοδολογίας*, Πάτρα, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, 1999.

Faulkner D., Woodhead M., *Εξέλιξη του Παιδιού στο Κοινωνικό Περιβάλλον – Εγχειρίδιο Μελέτης*, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα 1999.

Feder L., «Domestic Violence: An interdisciplinary approach», in: Feder L. (ed.), *Women and domestic violence: An interdisciplinary approach*, New York, London, Haworth Press, 1999, 1 – 6.

Forgas J., Williams K., «Social influence – Introduction and Overview», in: Forgas J., Williams K. (ed.), *Social influence. Direct and Indirect Processes*, USA, Psychology Press-Taylor & Francis group, 2001, 3 – 24.

Foster J., Micklin D., Newell B., Kemp C., «Refugee Women», 2002, [refugee_women.htm at www.baylor.edu.Charles_Kemp](http://www.baylor.edu/Charles_Kemp).

Franklin C., Jordan C., «Qualitative approaches to the generation of knowledge », in: Grinnell R. (ed.), *Social Work Research and Evaluation. Quantitative and Qualitative Approaches*, USA, F.E. Peacock Publishers Inc., 1997, 106 – 140.

Fromm E., *Αυθεντία και Οικογένεια από κοινωνικό – πολιτική άποψη*, Αθήνα, Μπουκουμάνης, 1982.

Ζαφειροπούλου Μ., Θάνου Α., «Η παιδική αισιοδοξία ως μέσο ψυχολογικής ανοσοποίησης», στο: Ζαφειροπούλου Μ., Κλεφτάρας Γ. (επιμ), *Εφαρμοσμένη Κλινική Ψυχολογία του Παιδιού*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2004, 273 – 303.

Ζωγράφου Α., *Διαπολιτισμική Αγωγή στην Ευρώπη και στην Ελλάδα*, Αθήνα, Τυπωθήτω – Δάρδανος, 2003.

Gelles R.J., Straus M.A., *Intimate Violence*, New York, Simon & Schuster, 1988.

Gelles R., «An exchange/ Social Control Theory», in: Finkelhor D., Gelles R., Hotaling G., Straus M. (ed.), *The dark side of families. Current family violence research*, USA, Sage, 1983, 151 – 165.

Goldthorpe J., «Social inequality and social integration in modern Britain», in: Wedderburn D. (ed.), *Poverty inequality and class structure*, New York, London, Cambridge University, 1974, 217 – 234.

Goodman M., Fallon B., *Supplement to Pattern Changing for Abused Women. An educational program*, London New Delhi, Sage Publications, 1999.

Goodman M., Fallon B., *Pattern Changing for Abused Women. An educational program*. London New Delhi, Sage, 1995.

Gould Davis E., *Το Πρώτο Φύλο*, Αθήνα, Νέα Σύνορα – Λιβάνης, 1982.

Green K., *Family Violence in Aboriginal Communities: An Aboriginal Perspective*, Canada, National Clearing House on Family Violence, 1997.

Green N., *Οι Δρόμοι της Μετανάστευσης. Σύγχρονες Θεωρητικές Προσεγγίσεις*, Αθήνα, Σαββάλας, 2004.

Hadidi M., Kulwicki A., Jahsan, H., «A review of 16 cases of honour killing in Jordan in 1995», *International Journal of Legal Medicine*, vol. 114, 2001, pp. 357 – 359.

Hadjjianni A., Kamoutsi F., «Dimensions of Public Debate on Sexual Violence against Women: Similarities and Differences between Greece and EU Policy Framing», *The Greek Review of Social Research*, vol. 117, Β', 2005, pp. 189 – 220.

Haensch D., *Η Καταπιεστική Οικογένεια*, Αθήνα, Επίκουρος, 1973.

Hamberger K., Holtzworth – Munroe A., Partner Violence, in: Dattilio F., Freeman A. (ed.), *Cognitive Behavioral Strategies in Crisis Intervention*, New York, The Guilford Press, 2000, 339 – 384.

Hammersley M., *What's wrong with the ethnography?*, London, Routledge, 1992.

Harrison L., *Effects of Race and Victim Drinking on Domestic Violence Attributions*, Lincoln, University of Nebraska, 2000.

Hassens V., «Εξουσία, Βία και Πόνος στη Διαπροσωπική Επικοινωνία: Η κακοποίηση των παιδιών», στο: Ναυρίδης Κ. (επιμ.), *Εξουσία, Βία, Πόνος*, 2^{ος} τόμος, Αθήνα, Καστανιώτης, 2003, 58 – 68.

Hayes N. (ed.), *Doing Qualitative Analysis in Psychology*, U.K., Psychology Press, 1997.

Hazen A., Soriano F., «Experiences of Intimate Partner Violence Among U.S. Born, Immigrant and Migrant Latinas», 2005, pdf files 1/nij/grants/211509.pdf at: <http://www.ncjrs.gov/>

Herbert M., *Ψυχολογικά Προβλήματα της Παιδικής Ηλικίας*, Τόμος 1Β', Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1998.

Herman J., *Η Βία – επακόλουθα, ψυχικά τραύματα, θεραπεία* Αθήνα, Θετίλη, 1996.

Hirigoyen M. F., *Ηθική παρενόχληση. Η κρυμμένη βία στην καθημερινή ζωή*, Αθήνα, Πατάκης, 2000.

Hobart M., «Washington State Domestic Violence Fatality Review», December 2002, www.wscadv.org

Holmqvist R., Andersen K., «Therapists' Reactions to Treatment of Survivors of Political Torture», *Professional Psychology: Research and Practice*, vol. 3, 2003, pp. 294 – 300.

Hondrich K.O., «Micropathology and Macronormality», in Alexander J., Giesen B., Munch R., Smelser N. (ed.), *The Micro-Macro Link*, USA, University of California Press, 255 – 266, 1987.

Horne S., «Domestic Violence in Russia», *American Psychologist*, vol. 54, no.1, 1999, pp. 55 – 61.

Howard K., Sharp J., *Η Επιστημονική Μελέτη – Οδηγός Σχεδιασμού και Διαχείρισης Πανεπιστημιακών Ερευνητικών Εργασιών*, Αθήνα, Gutenberg, 2000.

Θεοδώρα Β., *Ενδοοικογενειακή βία: η κακοποιημένη γυναίκα και οι επαγγελματίες υγείας πρόνοιας*, Βιβλιοθήκη Ινστιτούτου Έρευνας Θεραπείας Συμπεριφοράς, 2002.

Θεοδώρα Β., *Η Βία κατά των Γυναικών στην Οικογένεια*, ανακοίνωση στο 8ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ψυχολογικής Έρευνας της Ελληνικής Ψυχολογικής Εταιρίας (ΕΛ.Ψ.Ε.), Αλεξανδρούπολη, 2001.

Ιγγλέση Χ., *Πρόσωπα γυναικών. Προσωπεία της συνείδησης*, Αθήνα, Οδυσσέας, 1990.

Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ, *Έρευνα για τις μορφές κοινωνικής ένταξης των οικονομικών μεταναστών στην Περιφέρεια Αττικής. 2003-2004*, Αθήνα, ΙΝΕ ΓΣΕΕ, 2004.

Institute of Equality, *Honour Based Violence Greece: Status Report*, Athens, October 2004.

«Ισότητα και Πολυμορφία στο Περιβάλλον Εργασίας: Θεσμικό Πλαίσιο – Τρέχουσες Εξελιξίσεις», έρευνα της αναπτυξιακής σύμπραξης «Αθηνά», στα πλαίσια του «Μέτρου 4.2., Κοινωνική Πρωτοβουλία Equal», Αθήνα, 2002.

James K., Seddon B., Brown J., «“Using it” or “losing it”: Men’s constructions of their violence towards female partners», Australian Domestic and Family Violence Clearinghouse research paper, 2002, www.austdvclearinghouse.unsw.edu.au.

Jankowiak W.R., Fischer E., «A cross-cultural perspective of Romenatic love», *Ethnology*, vol. XXXI, no 1, 1992, pp. 149 – 155.

Jarvis, P. *Συνεχιζόμενη εκπαίδευση και κατάρτιση. Θεωρία και πράξη*, Αθήνα, Μεταίχιμο, 2004.

Johnson H., «Rethinking Survey Research on Violence against Women», in: Dobash E., Dobash R. (ed.), *Rethinking Violence against Women*, London, Sage, 1998, 23 – 51.

Jukes A.E., *Men who Batter Women*, London New York, Routledge, 1999.

Jumper Thurman P., Bubar R., Pledest B., Edwards R., LeMaster P., Bystrom E., Hardy M., Tahe D.W., Burnside M., Oetting E.R., *Final Revised Report of National Institute of Justice. Violence Against Indian Women*. Rockville, National Criminal Justice References Service, 2003.

Κανακίδου Ε., Παπαγιάννη Β., *Διαπολιτισμική Αγωγή*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1998.

Kang D.S., Kahler L.R., Tesar C.M., «Cultural aspects of caring for refugees», American Academy of Family Phisicians, 1998, afp/980315ap/medsoc.html at www.aafp.org.

Καραμάνου Α., *Οι Γυναίκες στα Κέντρα αποφάσεων*, πρακτικά ευρωπαϊκού συνεδρίου με θέμα Στρατηγικές για την Ισότητα των Φύλων. Ευρώπη – Ελλάδα 1996 – 2005, Αθήνα, ΚΕΘΙ, 2001.

Καψάλης Α., «Μετανάστριες και Απασχόληση στην Ελλάδα», 2006, enimerwsi-main.htm at www.inegsee.gr.

Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας, *Το δικαίωμα στην Ισότητα. Θεωρητικές προσεγγίσεις και θεσμικές κατοχυρώσεις*, πρακτικά ημερίδας, Αθήνα, ΚΕΘΙ, 2002.

Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας, *Σπάζοντας τη Σιωπή: Βία στην Οικογένεια – Ένα έγκλημα πίσω από κλειστά παράθυρα*, πρακτικά διήμερου συνεδρίου, Αθήνα, ΚΕΘΙ, 2000.

Kiser L. J., Black M. M., «Family processes in the midst of urban poverty: What does the trauma literature tell us?», *Aggression and Violent Behavior*, vol. 10, 2005, pp. 715 – 750.

Knox C., Monaghan R., «Violence in a changing political context, Northern Ireland and South Africa», in: Stanko E. (ed.), *The Meaning of Violence*, New York, Routledge 2003, 184 – 202.

Koenig M., Lutalo T., Zhao F., Nalugoda F., Wabwire-Mangen F., Kiwanuka N., Wag man J., Serwadda D., Wawer M., Gray R., «Domestic Violence in rural Uganda: evidence from a community – based study», 2003, bulletin/2003/Vol81-No1/bulletin_2003_81(1)_53-60.pdf at.<http://whqlibdoc.who.int/>

Κορωνάιου Α., (επιμ.) *Γυναίκες στα Μ.Μ.Ε. Γυναίκες και Μ.Μ.Ε.*, Αθήνα, Ευρυμάθεια Α.Ε., Κέντρο Επαγγελματικής Κατάρτισης και Εκπαίδευσης, 2006.

Κορωνάιου Α., *Η ψυχοκοινωνιολογία της εργασίας. Πανεπιστημιακές σημειώσεις*, Αθήνα, Βιβλιοθήκη Παντείου Πανεπιστημίου, 1999.

Κορωνάιου Α., *Η κοινωνιολογία του ελεύθερου χρόνου*, Αθήνα, Νήσος, 1996.

Κολιάδης Ε., *Θεωρίες Μάθησης και Εκπαιδευτική Πράξη – Κοινωνικογνωστικές θεωρίες*, τόμος Β', Αθήνα, 1997.

Κράτσα – Τσαγκαροπούλου Ρ., *Σχέδια έκθεσης σχετικά με τη γυναικεία μετανάστευση: ο ρόλος και η θέση των μεταναστριών στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Επιτροπή Δικαιωμάτων των Γυναϊκών και Ισότητας των Φύλων – Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Αθήνα, 2006.

Krishnan S., Hilbert J., McNeil K., *Understanding domestic violence in multi ethnic rural communities: A focus on collaborations among the courts, the law enforcement agencies and the shelters*, Rockville, National Criminal Justice Reference Service, 2002.

Krizsan A., Paantjens M., van Lamoen I., «Domestic Violence: Who's Problem?», *The Greek Review of Social Research*, vol. 117, Β', 2005, pp. 63 – 92.

Krug E., Dahlberg L., Mercy J., Zwi A., Lozano R. (ed.), *World report on violence and health*, Geneva, World Health Organization, 2002.

Kulke C., «Impacts of Globalization on Gender Politics and Gender Arrangements», *Transition in Eastern and Central Europe – Gender*, Humboldt University of Berlin, September 2000, pp. 1 – 12.

Kvinnoforum/ Founder of Women's Forum, «Manual Honour Related Violence. Prevention of Violence against women and girls in patriarchal families», Stockholm, 2005, projects/heder/manualHRV2005.pdf at.www.qweb.kvinnoforum.se.

Kwiatkowska A., «Gender stereotypes and beliefs about family violence in Poland», in: Klein R. C.A. (ed.), *Multidisciplinary Perspectives on Family Violence*, New York, Routledge, 1998, 129 – 152.

Κωσταβάρα – Παπαρήγα Κ., «Η σεξουαλική παρενόχληση στους χώρους εργασίας», *Νομικό Βήμα*, τευχ. 4, 1995, σσ. 617 – 629.

Κωσταβάρα Κ., «Η ενδοοικογενειακή βία και η αντιμετώπισή της», στο Ζώη Α. Ν. (επιμ.), *Οικογένεια και Οικογενειακή Πολιτική σε ένα μεταβαλλόμενο κόσμο*, Αθήνα, Επτάλοφος, 1994, 427 – 432.

La Violette A.D., Barnett O.W., *It could happen to anyone*, 2nd ed. USA, Sage, 2000.

Laqueur T., *Κατασκευάζοντας το φύλο – Σώμα και κοινωνικό φύλο από τους αρχαίους Έλληνες έως τον Φρόιντ*, Αθήνα, Πολύτροπον, 2003.

Leijenaar M., *Η ένταξη της ισότητας σε όλες τις πολιτικές: από τη θεωρία στην πράξη*, πρακτικά ευρωπαϊκού συνεδρίου με θέμα Στρατηγικές για την Ισότητα των Φύλων. Ευρώπη – Ελλάδα 1996 – 2005, Αθήνα, ΚΕΘΙ, 2001.

Lentz S., «Revisiting the rule of thumb: an overview of the history of wife abuse», in: Lentz S. (ed.), *Women and domestic violence: An interdisciplinary approach*, New York, London, Haworth Press, 1999, 9 – 27.

Lerner Goldhor H., *Γυναίκες και Θυμός*, Β' εκδ., Αθήνα, Φυτράκης, 1995.

Levi-Strauss Cl., *Race et histoire*, Paris, Gonthier, 1961.

Levinson D., *Family Violence in Cross Cultural Perspective*, USA, Sage, 1989.

Leung K., Van De Vijver F., «Cross Cultural Research Methodology», in: Leon F., Austin J. (ed.) *The Psychology Research Handbook. A guide for graduate students and research assistants*, Sage, USA, 1996, 351 – 358.

Λιανός Θ.Π., *Σύγχρονη Μετανάστευση στην Ελλάδα: Οικονομική Διερεύνηση*, Αθήνα, Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, 2003.

Λούρια Α., *Η λειτουργία του εγκεφάλου. Εισαγωγή στη Νευροψυχολογία*, Αθήνα, Καστανιώτης, 1999.

Mac Williams M., «Violence against Women on Societies Under Stress», in: Dobash E., Dobash R. (ed.), *Rethinking Violence against Women*, London, Sage Publications, 1998, 111 – 140.

Madianos M.G., Madianu D.C., Stefanis C.N., A cross cultural study on immigration and mental health implications for Prevention, *Neurologie et Psychiatria*, vol. 4, 1981, pp. 71 – 79.

Mahoney M., *Constructive Psychotherapy. A practical Guide*, New York, Guilford Press, 2003.

Mahmood C., Armstrong S., «Do ethnic Groups exist? A cognitive perspective on the concept of cultures», *Ethnology*, vol. XXXI, no 1, 1992, pp. 1 – 14.

Mama A., «Violence against black women in the home», in: Hanmen J., Itzin C. (ed.), *Home truths about domestic violence. Feminist influences on policy and practice*, New York, Routledge, 2000, 44 – 56.

Μαλαπέτσα Μ., Σταλίκας Α., «Πολυπολιτισμικότητα και σχολείο: Διαπιστώσεις και προοπτικές», στο: Ζαφειροπούλου Μ., Κλεφτάρας Γ. (επιμ.), *Εφαρμοσμένη Κλινική Ψυχολογία του Παιδιού*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2004, 205 – 224.

Μνιαδάκη Κ., Κακούρος Ε., «Οι αντιλήψεις των ενηλίκων για τον κοινωνικό ρόλο του φύλου ως αιτιολογικός παράγοντας για την εκδήλωση ψυχικών διαταραχών σε αγόρια και κορίτσια», *Κοινωνική Εργασία*, τευχ. 74, 2004, σσ. 115 – 119.

Μαρβάκης Α., Παρσανόγλου Δ., Παύλου Μ. (επιμ.), *Μετανάστες στην Ελλάδα*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2001.

Μαρδάς Γ., *Κοινωνιολογία. Θεωρητική: Γενική – Ειδική, Εφαρμοσμένη: Κοινωνική Παθολογία-Κοινωνική Διοίκηση-Κοινωνική Πολιτική*, τευχ. 2, Αθήνα, Παπαζήσης, 1997.

Μάρκοβα Ε., «Η παρουσία των Βούλγαρων μεταναστών στην ελληνική αγορά εργασίας και στην ελληνική κοινωνία», στο: Μαρβάκης Α. Παρσανόγλου Δ. Παύλου Μ. (επιμ.), *Μετανάστες στην Ελλάδα*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2003, 247 – 275.

Martin D., *Battered Wives*, USA, Volcano Press, 1981α.

Martin D., *Woman – Battering. Victims and their experiences*, USA, Sage, 1981β.

Middleton H., *Οι γυναίκες στην Αρχαία Ελλάδα – Ο Κόσμος των Αρχαίων*, Αθήνα, Σαββάλας, 2003.

Michel A., *Κοινωνιολογία της Οικογένειας και του Γάμου*, Αθήνα, Gutenberg, 1993.

Mignon S.I., Larson C.J., Holmes W.M., *Family Abuse: Consequences, Theories and Responses*, USA, Allyn & Bacon, 2002.

Μπακαλάκη Α. (επιμ.), *Ανθρωπολογία Γυναίκες και Φύλο*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1994.

Μπεχλιβάνη Ν., «Η συμβολή του δικαίου και της δικαιοσύνης στην προστασία των παιδιών – θυμάτων ενδοοικογενειακής κακοποίησης. Εναλλακτικά σχήματα θεραπευτικής παρέμβασης», *Κοινωνική Εργασία*, 74, 2004, σσ. 71 – 85.

Munch R., Smelser N., «Relating the Micro and Macro», in Alexander J., Giesen B., Munch R., Smelser N. (ed.), *The Micro-Macro Link*, USA, University of California Press, 1987, 357 – 387.

Natarajan M., «Victimization of women: A theoretical perspective on dowry deaths in India», 2005, onlpub/national/in-dowryfinal.gr at. www.victimology.nl.

Natarajan M., «Domestic Violence Among Immigrants from India: What We Need to Know – And What We Should Do», 2002, onlpub/national/in-domviolence.gr at. www.victimology.nl.

National Center for Injury Prevention and Control, Centers for Disease Control and Prevention, «Costs of Intimate Partner Violence Against Women in the United States», March 2003, ncipc/pub-res/ipv_cost/IPVBook-Final-Feb18.pdf at. www.cdc.gov/

Nations Unis, *La Violence Contre les femmes dans la famille*, New York, Nations Unis, 1989.

Native American Circle, Ltd (NAC), «Domestic Violence, Sexual Assault and Stalking. Prevention and Intervention Programs in Native American Communities», 1998, resources.asp at www.nativeamericancircle.org/

Ναυρίδης Κ. (επιμ.), *Εξουσία, Βία, Πόνος*, Τόμος Β', Αθήνα, Καστανιώτης, 2002.

Nias J., «Οι δάσκαλοι μιλούν: ένας ενδοσκοπικός απολογισμός μιας μακροχρόνιας έρευνας», στο: Hammersley M. (επιμ.), *Εκπαιδευτική Έρευνα: Τρέχοντα Θέματα*, τόμος Α', Πάτρα, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, 1999, 183 – 198.

Νικολακοπούλου Στεφάνου Η., *Η κοινωνική Ευρώπη: Ελλείμματα και προοπτικές*, Αθήνα, Σιδέρης, 2002.

Νικολακοπούλου Στεφάνου Η., Πολιτικές απασχόλησης στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Αθήνα, Παπαζήσης, 1997.

Νόβα – Καλτσούνη Χ., *Κοινωνικοποίηση – Η Γένεση του Κοινωνικού Υποκειμένου*, Αθήνα, Gutenberg, 1995.

NOW Legal Defense and Educational Fund, «The impact of Violence in the Lives of Working Women. Creating Solutions – Creating Change», 2002, www.nowdelf.org

Ντούλινγκ Κ., *Το σύνδρομο της σταχτοπούτας*, (μτφρ. Μ. Λώμη), Αθήνα, Γλάρος, 1983.

Ο Αγώνας της Γυναίκας, «Αφιέρωμα στην Ενδοοικογενειακή Βία», τευχ. 79, 2006, Σύνδεσμος για τα Δικαιώματα της Γυναίκας.

Okyn L., *Woman abuse. Facts replacing myths*, USA, State University of New York Press, 1986.

Olatokunbo J.B., «Mentoring: the long sought solution to family violence-the Nigerian perspective», in: Pirgos M. (ed.), *Violence in the family, achievements and goals, Presentations at the Cyprus International Conference*, Cyprus, Nicosia, 2002, 342 – 348.

Ortner S., «Είναι το αρσενικό για το θηλυκό ότι η φύση για τον πολιτισμό», στο: Μπακαλάκη Α. (επιμ.), *Ανθρωπολογία, γυναίκες και φύλο*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1994, 75 – 108.

Ουάντσε Σ., *Μια αποτίμηση της Ιρακινής Κοινότητας στην Ελλάδα*, Αθήνα, UNHCR, 2004.

Παπαδοπούλου Δ., «Εννοια, Διαδικασίες και Προσπάθειες Προσέγγισης του Κοινωνικού Αποκλεισμού στην Ελλάδα», στο: Πάκος Θ. (επιμ), *Διεθνές Συνέδριο «Κοινωνία των 2/3» Διαστάσεις του Σύγχρονου Κοινωνικού Προβλήματος*, Αθήνα, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Παντείου Πανεπιστημίου, 2001, 943 – 953.

Παπακώστας Ι., *Γνωσιακή Ψυχοθεραπεία. Θεωρία και Πράξη*, Αθήνα, 1994.

Παπαμιχαήλ Σ. *Κοινωνικές αναπαραστάσεις της κακοποίησης των γυναικών από τους συζύγους/ συντρόφους τους*, Αθήνα – Κομοτηνή, Σάκκουλας, 2005. Payne M., *Σύγχρονη Θεωρία της Κοινωνικής Εργασίας*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2000.

Peck P., «Poverty, Substance Abuse, and Ignorance Drive Violence Against Women. As Study Data Mount, Supreme Court May Weaken Protections», 1999, WebMD/Lycos-Article-Povertyat.at.www.lycos.com.

Pence E., Paymar M., *Power and Control: Tactics of Men Who Batter*, Minnesota Program Development Inc., Duluth, 1986.

Πενταράκη Μ., «Σωματικές συνέπειες της συντροφικής βίας σε γυναίκες και η αναγκαιότητα παρέμβασης του συστήματος υγειονομικής περίθαλψης», *Κοινωνική Εργασία*, τευχ. 74, 2004, σσ. 101 – 113.

Petridou E., Browne A., Lichter E., Dedoukou X., Alexe D., Dessypris N., «What distinguishes unintentional injuries from injuries due to intimate partner violence: a study in Greek ambulatory care settings», *Injury Prevention*, vol. 8, 2002, pp. 197 – 201.

Pickup F., Williams S., Sweetman C., *Ending Violence against Women. A challenge for development and humanitarian work*, USA, Oxfam, 2001.

Rea A., Tripier M., *Sociologie de l'immigration*, La Découverte, Paris, 2003.

Reed E., *Προβλήματα της Πόλης για την Απελευθέρωση της Γυναίκας*, Αθήνα, Διεθνές Βήμα, 2003.

Refuge for women and children against domestic violence, «The effects of Domestic Violence on Mental Health», 2006, policyAndResearch.html atwww.refuge.org.uk.

Rosenthal M., Auerbach C., «Cultural and Social Assimilation of Israeli Immigrants in the united States», *Internation Migration Review*, vol. 26, 1992, pp. 982 – 991.

Russo A., *Taking back our lives. A call to action for the feminist movement*, New York, London, Routledge, 2001.

Schafer R., *Sociology*, 8th ed., New York, Mc Grow Hill, 2003.

Schaffer R., *Η Κοινωνικοποίηση του Παιδιού κατά τα πρώτα χρόνια της ζωής του*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1996.

Schegloff A.E., «Between Micro and Macro: Contexts and Other Connections», in Alexander J., Giesen B., Munch R., Smelser N. (ed.), *The Micro-Macro Link*, USA, University of California Press, 1987, 207 – 234.

Schulz A., Israel B., Williams D., Parker E., Becker A., James S., «Social inequalities, stressors and self reported health status among African American and white women in the Detroit metropolitan area», *Social Science & Medicine*, vol. 51, 2000, pp. 1639 – 1653.

Segall M., Dasen P., Berry J., Poortinga Y., *Διαπολιτιστική Ψυχολογία – Η μελέτη της ανθρώπινης συμπεριφοράς σε παγκόσμιο οικολογικό πολιτιστικό πλαίσιο*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1996.

Seger I., *Εισαγωγή στην Κοινωνική Θεωρία, Μέθοδος, Πρακτική*, (μτφρ. Μαστοράκη Τ.), Αθήνα, Μπουκουμάνης, 1977.

Seligman M., *Helplessness on Depression, Development and Death*, San Francisco, W.H. Freeman and Company, 1975.

Shannon – Lewy C., Dull V.T., «The response of Christian clergy to domestic violence: Help or Hindrance», *Aggression and Violent Behavior*, vol. 10, 2005, pp. 647 – 659.

Simon De Bouvoir, *Το δεύτερο φύλο*, Αθήνα, Γλάρος, 1979.

Σίμος Π., Κομύλη Α., *Μέθοδοι Έρευνας στην Ψυχολογία και τη Γνωστική Νευροεπιστήμη*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2003.

Sitaropoulos N., «Refugee welfare in Greece: Toward a remodeling of the responsibility-shifting paradigm?», *Critical Social Policy. A Journal of Theory and Practice in Social Welfare*, Vol. 22, 2002, pp. 436 – 455.

Σκαραγκάς Δ., *Εγκληματίας Ψυχασθενής. Ένας επικίνδυνος μύθος*, Θεσσαλονίκη, Ιανός, 2002.

Skavou K., «Domestic Violence in Immigrants and Refugees populations», 2006, cmsimages/doku/domestic-violence-skavou-konstantina-2002.pdf at www.wave-network.org.

Σκλάβου Κ., *Μελέτη εκπαιδευτικών αναγκών και στάσεων για την εκπαίδευση των ενηλίκων προσφύγων και μεταναστών: η περίπτωση του λεκανοπεδίου Αττικής*, Πάτρα, Βιβλιοθήκη Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου, 2005.

Σκλάβου Κ., *Ενδοοικογενειακή Βία στους Πληθυσμούς Προσφύγων και Μεταναστών, Κοινωνική Εργασία*, τευχ. 67, 2002, σσ. 167 – 174.

Σκλάβου Κ., *Πρόσφυγες και Μετανάστες στην Ελλάδα. Η εμπειρία της κοινωνικής υπηρεσίας των Γιατρών του Κόσμου, Κοινωνική Εργασία*, τευχ. 62, 2001, σσ. 117 – 122.

Σμοκοβίτη - Νικολάου Α., *Κοινωνιολογία, Κοινωνία και Κοινωνική Ζωή*, Αθήνα, Σταμούλης, 1994.

Σκόδρα Ε., *Η Ψυχολογία της Γυναίκας*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1998.

Σπαθανά Ε., *Νομική συνδρομή σε Πρόσφυγες και Αιτούντες Άσυλο στην Ελλάδα*, Αθήνα, Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες, 2003.

Σταλίκας Α., *Μέθοδοι Έρευνας στην Ψυχολογία*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2005.

Στασινοπούλου, Ο., *Κράτος πρόνοιας. Ιστορική εξέλιξη-Σύγχρονες Θεωρητικές Προσεγγίσεις*, Αθήνα, Gutenberg, 1992.

Strauss A., Corbin J., *Basics of Qualitative Research. Grounded Theory Procedures and Techniques*, California, Sage Publications, 1990.

Strauss C. L., *Φυλή και Ιστορία*, Αθήνα, Γνώση, 1995.

Strauss M. A., «A sociological perspective on causes of family violence», in: Green M.R. (ed.), *Violence and the Family*, New York, Bould and Westvoev, 1980.

Sue D.W., Sue D., *Counseling the Culturally Different*, 3rd ed., USA, Wiley & Sons, 1999.

Swanberg J., Logan T., «Domestic Violence and Employment: A Qualitative Study», *Journal of Occupational Health Psychology*, vol. 10, no. 1, 2005, pp. 3 – 17.

Τερλεξής Π., *Max Weber-Ιδεόκοσμοι σε αντιπαράθεση*, τόμ.3, Αθήνα, Παπαζήσης, 1999.

Terry D., Hogg M., «Attitudes, Behavior, and Social context: The role of norms and Groups Membership in Social influence Processes», in: Forgas J., Williams K. (ed.), *Social influence. Direct and Indirect Processes*, USA, Psychology Press-Taylor & Francis group, 2001, 1980, 253 – 270.

Τζωρτζοπούλου Μ., «Τα βασικά χαρακτηριστικά του αλλοδαπού πληθυσμού», στο: Ζιώμας Δ., Καπλή Χ., Παπαλιού Ο., Παπαπέτρου Γ., Φαγαδάκη Ε. (επιμ.), *Το κοινωνικό πορτραίτο της Ελλάδας 2003 – 2004*, Αθήνα, ΕΚΚΕ – Ινστιτούτο Κοινωνικής Πολιτικής, 2005, 76 – 85.

Timmerman I.G.H., Emmelkamp P.M.G., «An Integrated Cognitive – Behavioural Approach to the Aetiology and Treatment of Violence», *Clinical Psychology and Psychotherapy. An International Journal of Theory and Practice*, vol. 12, 2005, pp. 167 – 176.

Tjaden P., Thoennes N., «Extent, Nature and Consequences of Intimate Partner Violence. Research report», July 2000, [txtfiles1/nij/183781.txt](http://www.ncjrs.gov/txtfiles1/nij/183781.txt) at www.ncjrs.gov/

Tjaden P., Thoennes N., «Prevalence, Incidence, and Consequences of Violence Against Women: Findings from the National Violence Against Women Survey», Nov. 1998, [pdffiles/172837.pdf](http://www.ncjrs.gov/pdffiles/172837.pdf) at www.ncjrs.gov/

Τριανταφυλλίδου Α., «Ρητορική της ταυτότητας και παρανόηση στις διαπολιτισμικές συναντήσεις», στο: Καυταντζόγλου Ρ., Πετρονάτη Μ. (επιμ.), *Όρια και Περιθώρια – Εντάξεις και Αποκλεισμοί*, Αθήνα, ΕΚΚΕ, 2000, 151 – 168.

Τριανταφυλλίδου Α., «Οι «άλλοι» ανάμεσα μας – Ελληνική εθνική ταυτότητα και στάσεις προς τους μετανάστες», στο: *Κοινωνικές ανισότητες και κοινωνικός αποκλεισμός*, Πρακτικά 6^{ου} Επιστημονικού Συνεδρίου Παν/μιου Μακεδονίας, Αθήνα, Ίδρυμα Σ. Καράγιωργα, 1998, σσ. 488 – 498.

Τσαλίκογλου Φ., *Ψυχολογία της καθημερινής ζωής. Η κουλτούρα του εφήμερου*, Αθήνα, Καστανιώτης, 1999.

Τσαλίκογλου Φ., *Μυθολογίες Βίας και Καταστολής*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1996.

Τσαλίκογλου Φ., *Ο μύθος του επικίνδυνου ψυχοσθενή*, Παπαζήσης, 1987.

Τσαούσης Δ., *Η κοινωνία του ανθρώπου. Εισαγωγή στην κοινωνιολογία*, Αθήνα, Gutenberg, 1993.

Τσουκαλά Α., *Μετανάστευση και εγκληματικότητα στην Ευρώπη*, Αθήνα – Κομοτηνή, Σάκκουλας, 2001.

Turner P.J., *Βιολογικό φύλο, κοινωνικό φύλο και ταυτότητα του Εγώ*, έκδοση Ε', Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1998.

Young J., Klosko J., *Ανακαλύπτοντας ξανά τη ζωή σας*, Αθήνα, Πατάκης, 1997.

Young J., Incessant Chatter: Recent Paradigms in Criminology, in: Maguire M., Morgan R., Reiner R. (ed.), *The Oxford Handbook of Criminology*, USA, Oxford University Press, 1994, 69 – 120.

Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες, «Σεξουαλική βία και βία που βασίζεται στο φύλο εναντίον προσφύγων, επαναπατρισθέντων και εσωτερικά εκτοπισμένων ατόμων – Οδηγίες για την πρόσληψη και αντιμετώπισή της», 2003α, partners/sgbv-f-1.doc at. www.unhcr.gr.

Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες, *Εγχειρίδιο για τις Διαδικασίες και τα Κριτήρια Καθορισμού του Καθεστώτος των Προσφύγων*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2003β.

Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες, *Οι Πρόσφυγες του Κόσμου – Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2000.

Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες, *Κατευθυντήριες Αρχές για την προστασία των γυναικών Προσφύγων*, Αθήνα, Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες, 1997.

Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες, *Πολιτική της Ύπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τις γυναίκες Πρόσφυγες* (μτφρ. Δαούτη Κ.), Αθήνα, Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες, 1996.

Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες, *Κοινωνική Εργασία με τις Κοινότητες Προσφύγων – Οι Πρόσφυγες στα Αστικά Κέντρα*, Αθήνα, Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες, 1994.

Yusufali A., «The meanings of the Holy Qur'an», 2006, mosque/surai.htm at. www.islamicity.com.

Verloo M., Marattou-Alipranti K., Tertinegg J., Van Beveren J., «Framing the Organisation of Intimacy as a Policy Problem», *The Greek Review of Social Research*, vol. 117, 2005, pp. 119 – 147.

Vigarello G., *Ιστορία του βιασμού 16^{ος} – 20^{ος} αιώνας*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2001.

Vollebergh W.A.M., Iedema J., Meeus W., «The Emerging Gender Gap: Cultural and Economic Conservatism in the Netherlands 1970 – 1922», *Political Psychology*, vol. 20, no. 2, 1999, pp. 291 – 321.

Vygotsky L.S., *Νους στην Κοινωνία*, Αθήνα, Gutenberg, 1997.

Walker L., «Psychology and Domestic Violence Around the World», *American Psychologist*, vol. 54, no. 1, 1999, pp. 21 – 29.

Walker L., *Όταν η Αγάπη Σκοτώνει*, Αθήνα, Φυτράκης, 1997.

Walker L., *Η Κακοποιημένη Γυναίκα*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1989.

Walker L., «The Battered Woman Syndrome Study», in: Finkelhor D., Gelles R., Hotaling G., Straus M. (eds.), *The dark side of families. Current family violence research*, USA, Sage, 1983, pp. 31 - 48.

West C., «Partner Violence in Ethnic Minority Families», Family Research Laboratory of University of New Hampshire, 1997, www.nnfr.org.

Williams K.R., «Arrest and intimate partner violence: Toward a more complete application of deterrence theory», *Aggression and Violent Behavior*, vol. 10, 2005, pp. 660 – 679.

Wolfgang M.E., Ferracuti F., *Η υποκουλοτορία της βίας*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 1995.

World Health Organization, «Gender, women and health», 2006, [gender/en/ at.www.who.int/](http://gender/en/at.www.who.int/)

Wright C., «Οι πολυφυλετικές τάξεις στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση», στο: Gomm R., Woods P. (επιμ.), *Εκπαιδευτική Έρευνα στην Πράξη*, τόμ. Β', Πάτρα, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, 1999, 59 – 99.

Φραγκουδάκη Α., *Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης. Θεωρίες για την κοινωνική ανισότητα στο σχολείο*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1985.

Χαρίτου – Φατούρου Μ., Τατά – Άρσελ Λ., Καββαδία Α., Χλιόβα Α. (επιμ.), *Οδηγός Συμβουλευτικής Γυναικών του Κέντρου Ερευνών για Θέματα Ισότητας*, Αθήνα, Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας, 2003.

Χατζηφωτίου Σ., *Ενδοοικογενειακή Βία Κατά των Γυναικών και Παιδιών*, Θεσσαλονίκη, Τζιόλας, 2005.

Χατζηφωτίου Σ., «Σεξουαλική παρενόχληση κατά των γυναικών στους χώρους εργασίας. Μια σύντομη περιγραφή του φαινομένου», *Κοινωνική Εργασία*, τευχ. 74, 2004, σσ. 87 – 98.

Χατζηφωτίου Σ., «Συζυγική κακοποίηση στην Ελλάδα και κοινωνική υποστήριξη: μια πιλοτική έρευνα», *Κοινωνική Εργασία*, τευχ. 49, 1998, σσ.7 – 15.

Χάρφον Ο., *Ιστορία των Γυναικών στην Ευρώπη (1500 – 1800)*, Αθήνα, Νεφέλη, 2003.

Χρονάκη Ζ., «Το γυναικείο κίνημα στην Ελλάδα: Οι σπουδαιότεροι σταθμοί», *Πολιτιστικό Πανόραμα – Νέα Ελληνικά και Πολιτισμός*, Αθήνα, Βάνιας, 1994, σσ. 217 – 325.

Χρονάκη Ζ., «Το γυναικείο κίνημα στην Ελλάδα», *Ιστορία και Πολιτισμός*, 7^{ος} τόμος, Αθήνα, Μαλλιάρης – Παιδεία, 1982, σσ. 297 – 316.

Χρυσοχόου Ξ., *Πολυπολιτισμική Πραγματικότητα. Οι κοινωνιοψυχολογικοί προσδιορισμοί της πολιτισμικής πολλαπλότητας*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2005.

Ψημμένος Ι., «Νέα εργασία και ανεπίσημοι μετανάστες στη μητροπολιτική Ελλάδα», στο: Μαρβάκης Α. Παρσανόγλου Δ. Παύλου Μ. (επιμ.), *Μετανάστες στην Ελλάδα*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2003, 95 – 123.

Zink T., Sandra R., Goldenhar L., Pabst S., Rinto B. «Intimate Partner Violence: What Are Physicians' Perceptions?», 2004, [viewpublication/67 at.www.medscape.com](http://viewpublication/67.at.www.medscape.com).

